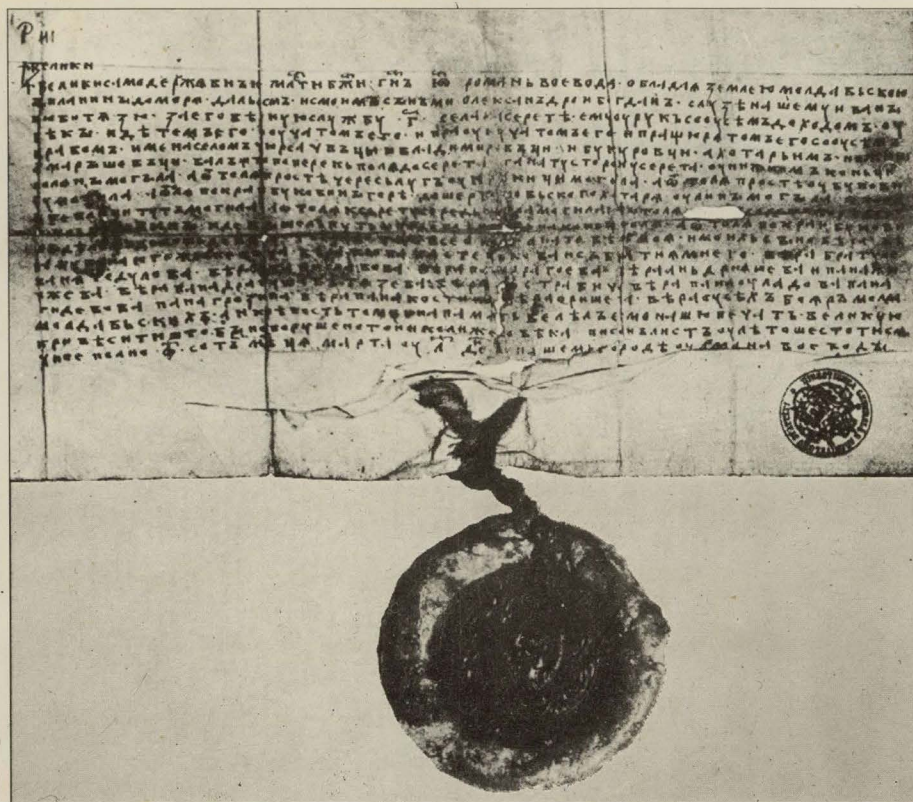


ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI



REVISTA ARHIVELOR

1-2/1999

Colegiul de redacție :

Acad. DAN BERINDEI	COSTIN FENEȘAN
Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU	VASILE IONAȘ
Membru coresp. al Acad.	CORNELIU MIHAIL LUNGU
FLORIN CONSTANTINIU	IOANA ALEXANDRA NEGREANU
CONSTANTIN BURAC	TUDOR RĂȚOI
MARCEL-DUMITRU CIUCĂ	DRAGOȘ ȘESAN

Redactor responsabil :
COSTIN FENEȘAN

Redactor :
MARIA IGNAT

**Culegere și tehnoredactare
computerizată :**
NICOLETA BORCEA

Coperta I :

1392 martie 20. Uricul de la Roman Mușat, „voievod stăpânitor al Țării Moldovei din munte până la mare“, prin care acesta dăruiește lui Ivănuș Viteazul, „pentru credincioasă slujbă“, trei sate pe Siret.

Coperta a IV-a :

<1521 iunie 29-30>. Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung către Hanăș Begner, judele Brașovului, despre trecerea trupelor lui Mahamet-beg pe Dunăre în sus.

ISSN 1453 - 1755

<https://biblioteca-digitala.ro/> / <http://arhivelenationale.ro>

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI

REVISTA ARHIVELOR

ANUL LXXVI VOL. LXI

Nr. 1-2/1999

SUMAR

STUDII DE ARHIVISTICĂ

DELIA SOCOL – Opinii privind întocmirea nomenclatorului arhivistic pentru documentele create de Consiliul Local al municipiului Cluj-Napoca	11
FILOPTEIA RÎNZIȘ – Subsistemul Automat de Inventariere a documentelor din fondurile și colecțiile arhivistice deținute de Arhivele Naționale ale României (INVENTAR)	21
CONSTANTIN BRĂTESCU – Arhive pierdute. Cauze și consecințe	48
ELISABETA MARIN – Fonduri arhivistice în limba germană în slujba cercetării științifice	64

STUDII DE ISTORIE

CONSTANTIN BURAC – Mărturii documentare referitoare la organizarea teritoriului est-carpatic în a doua jumătate a secolului al XIV-lea	69
IONEL-CLAUDIU DUMITRESCU – Ostași din Țările Române în slujba Înaltei Porți (secolele XIV-XVIII)	80
MELENTINA BÂZGAN – Evoluția județelor Țării Românești până la mijlocul secolului al XVII-lea	99
OANA BARBĂLATĂ – Biserica grecească din Sibiu. Scurt istoric	123
GHEORGHE LAVORSCHI – Brăila, de la regimul de porto-franco la cel de zonă liberă	128
LUCIA TAFTĂ – Companii franceze de navigație la Dunărea de Jos și pe Marca Neagră în a doua jumătate a secolului al XIX-lea	136
LUCIAN DRONCA – Institutul de Credit și Economii “Economul” din Cluj în anii consolidării sale (1887-1905)	150
NARCIS-DORIN ION – Partidul Național Țărănesc – Anton Alexandrescu. Scurtă istorie (III).....	164

DOCUMENTE

ADRIAN-SILVAN IONESCU – Două epistole inedite ale lui Gheorghe Panaiteanu-Bardasare din primii ani de studiu la München	185
---	-----

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

DRAGOȘ ȘESAN – Fondul personal Iancu Flondor	198
CRISANTA ILIE – Fondul familial Brătianu	202
LIDIA BRÂNCEANU – Fondul personal Onisifor Ghibu	205

ACHIZIȚII DE DOCUMENTE

CONSTANTIN DECA – Achiziții de documente la Direcția Județeană Dolj a Arhivelor Naționale	211
--	-----

IN MEMORIAM

<u>VALERIU VELIMAN</u> (1947-1999) – (Fănuș Băileșteanu)	214
<u>TUDOR MATEESCU</u> (1933-1999) – (Virgiliu Z. Teodorescu)	217
<u>AURELIAN TEODORESCU</u> (1941-1999) – (Marin Radu Mocanu)	230

CRONICĂ	232
----------------------	-----

RECENZII ȘI PREZENTĂRI	235
-------------------------------------	-----

SOMMAIRE

ETUDES D'ARCHIVISTIQUE

DELIA SOCOL – Quelques opinions visant l'élaboration de la nomenclature archivistique pour les documents créés par le Conseil local de la ville Cluj-Napoca	11
FILOFTEIA RÎNZIȘ – Sous-système automatique pour inventorier les documents des fonds et des collections archivistiques des Archives nationales de Roumanie	21
CONSTANTIN BRĂTESCU – Archives perdues. Causes et conséquences ...	48
ELISABETA MARIN – Valorisation des fonds archivistiques en langue allemande existants aux Archives Nationales	64

ETUDES D'HISTOIRE

CONSTANTIN BURAC – Témoignages documentaires concernant l'administration du territoire situé à l'Est des Carpathes pendant la deuxième moitié du XIV ^e siècle	69
IONEL-CLAUDIU DUMITRESCU – Les soldats des Pays Roumains au service de l'honorable empereur (XIV ^e - XVIII ^e siècles)	80
MELENTINA BĂZGAN – L'évolution des districts des Pays Roumains jusqu'à la moitié du XVII ^e siècle	99
OANA BARBĂLATĂ – L'église grecque de Sibiu. Bref historique	123
GHEORGHE IAVORSCHI – Braila, du régime de porto-franco à la zone franche	128
LUCIA TAFTĂ – Compagnies françaises de navigation sur le Haut Danube et sur la mer Noire dans la deuxième moitié du XIX ^e siècle	136
LUCIAN DRONCA – L'Institut de Crédit et d'Epargnes „L'Econome” de Cluj à l'époque de son développement (1887-1905)	150
NARCIS-DORIN ION – Le Parti national paysan – Anton Alexandrescu. Bref historique (III)	164

DOCUMENTS

ADRIAN-SILVAN IONESCU – Deux épîtres inédites de Gheorghe Panaiteanu Bardasare datant de ses premières années d'étude à Munchen	185
---	-----

PRÉSENTATIONS DE FONDS ET DE COLLECTIONS

DRAGOȘ ȘESAN – Fonds personnel Iancu Flondor	198
CRISANTA ILIE – Fonds familial Brătianu	202
LIDIA BRÂNCEANU – Fonds personnel Onisifor Ghibu	205

AQUISITIONS DE DOCUMENTS

CONSTANTIN DECA – Aquisition de documents à la Direction départementale Dolj des Archives nationales	211
---	-----

IN MEMORIAM

<u>VALERIU VELIMAN</u> (1947-1999) – (Fănuș Băileșteanu)	214
<u>TUDOR MATEESCU</u> (1933-1999) – (Virgiliu Z. Teodorescu)	217
<u>AURELIAN TEODORESCU</u> (1941-1999) – (Marin Radu Mocanu)	230

CRONIQUE	232
-----------------------	-----

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS	235
--	-----

CONTENTS

ARCHIVES ISSUES

DELIA SOCOL – Opinions regarding the drawing up of the archives classified list for the documents created by the local council of Cluj- Napoca	11
FILOFTEIA RÎNZIȘ – Automatic inventory subsystem for the fonds and collections preserved by the National Archives	21
CONSTANTIN BRĂTESCU – Lost archives. Causes and effects	48
ELISABETA MARIN – The use of the archives fonds written in German, from the National Archives of Romania	64

HISTORY ISSUES

CONSTANTIN BURAC – Documentary testimonies regarding the organization of the East-Carpathian territory in the second half of the XIV th century	69
IONEL-CLAUDIU DUMITRESCU – Soldiers in Wallachia at service of the honest emperor (the XIV th - XVIII th century)	80
MELENTINA BĂZGAN – The evolution of the counties in Wallachia till the middle of the XVII th century	99
OANA BARBĂLATĂ – The Greek church in Sibiu. Brief history	123
GHEORGHE IAVORSCHI – Brăila, between porto-franco and free-zone	128
LUCIA TAFTĂ – French sailing companies on lower Danube and Black Sea, in the second half of the XIX th century	136
LUCIAN DRONCA – „Economul” – Savings and Credit Institute, from Cluj, during its consolidation period (1887-1905)	150
NARCIS-DORIN ION – The National Peasants' Party – Anton Alexandrescu. Brief history (III)	164

DOCUMENTS

ADRIAN-SILVAN IONESCU – Two unpublished letters of Gheorghe Panaiteanu-Bardasare from his first years of education, in München	185
--	-----

FONDS AND COLLECTIONS

DRAGOȘ ȘESAN – Iancu Flondor – personal fond	198
CRISANTA ILIE – Brătianu – family fond	202
LIDIA BRÂNCEANU – Onisifor Ghibu – personal fond	205

NEW ACQUISITIONS

CONSTANTIN DECA – Documents acquisition at the National Archives of Dolj district	211
--	-----

IN MEMORIAM

<u>VALERIU VELIMAN</u> (1947-1999) – (Fănuș Băileșteanu)	214
<u>TUDOR MATEESCU</u> (1933-1999) – (Virgiliu Z. Teodorescu)	217
<u>AURELIAN TEODORESCU</u> (1941-1999) – (Marin Radu Mocanu)	230

CHRONICLE	232
-----------------	-----

BOOK REVIEW	235
-------------------	-----

I N H A L T

ARCHIVWISSENSCHAFTLICHE STUDIEN

DELIA SOCOL – Betrachtungen über die Ausarbeitung des archivalischen Nomenklators	11
FILOFTEIA RÎNZIȘ – Automatisches Untersystem der Inventarisierung von Dokumenten der Archivbestände und Sammlungen der Nationalarchive Rumäniens	21
CONSTANTIN BRĂTESCU – Verlorene Archive. Ursachen und Folgen	48
ELISABETA MARIN – Die Auswertung der Archivbestände in deutscher Sprache bei den Nationalarchiven Rumäniens	64

HISTORISCHE STUDIEN

CONSTANTIN BURAC – Dokumentarische Belege zur Organisation des Gebietes östlich der Karpaten in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts	69
IONEL-CLAUDIU DUMITRESCU – Soldaten aus den Rumänischen Ländern im Dienste des „verehrten Kaisers“ (vom 14. bis zum 18. Jahrhundert)	80
MELENTINA BĂZGAN – Die Entwicklung der Kreise in der Walachei bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts	99
OANA BARBĂLATĂ – Die griechische Kirche aus Hermannstadt. (kurzer historischer Rückblick)	123
GHEORGHE IAVORSCHI – Braila - vom Porto-Franco zur Freihandelszone	128
LUCIA TAFTĂ – Französische Schiffahrtsgesellschaften an der Unteren Donau und am Schwarzmeer in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts	136
LUCIAN DRONCA – Das Kredit – und Sparinstitut „Economul“ aus Klausenburg in den Jahren seiner Konsolidierung (1887-1905)	150
NARCIS-DORIN ION – Die Nationale Bauernpartei – Anton Alexandrescu. Kurze Geschichte (III)	164

DOKUMENTE

ADRIAN-SILVAN IONESCU – Zwei unbekannte Briefe von Gheorghe Panaiteanu-Bardasarc aus der Zeit seiner ersten in Münchner Studienjahre	185
--	-----

BESTANDS- UND SAMMLUNGSVORFÜHRUNGEN

DRAGOȘ ȘESAN – Der persönliche Bestand Iancu Flondor.....	198
CRISANTA ILIE – Der Familienbestand Brătianu	202
LIDIA BRÂNCEANU – Der persönliche Bestand Onisifor Ghibu	205

NEUERWERBUNGEN

CONSTANTIN DECA – Neuerworbene Dokumente bei der Kreisdirektion Dolj der Nationalarchive	211
---	-----

IN MEMORIAM

<u>VALERIU VELIMAN</u> (1947-1999) – (Fănuș Băileșteanu)	214
<u>TUDOR MATEESCU</u> (1933-1999) – (Virgiliu Z. Teodorescu)	217
<u>AURELIAN TEODORESCU</u> (1941-1999) – (Marin Radu Mocanu)	230

CHRONIK	232
----------------------	-----

BUCHBESPRECHUNGEN UND – VORFÜHRUNGEN	235
---	-----

Opinii privind întocmirea nomenclatorului arhivistic pentru documentele create de Consiliul Local al municipiului Cluj-Napoca

DELIA SOCOL

Organizarea muncii arhivistice pe baze științifice a impus întocmirea de instrumente de lucru corespunzătoare, printre care se numără și nomenclatorul dosarelor. Cercetând istoricul Arhivelor Statului, vom găsi preocupări pentru întocmirea acestuia încă din primii ani de la înființare. Astfel, Instrucțiunile difuzate de Vornicia Dinlăuntru și Vistierie, în anii 1831-1833, către județe, privind organizarea cancelariilor, ca urmare a Regulamentului Organic, se referă și la înregistrarea actelor, circulația și rezolvarea acestora, precum și la constituirea dosarelor, ordonarea pe probleme a documentelor¹. În acele liste era trecută denumirea dosarului constituit, deci erau stabilite criterii precise de repartizare a documentelor pe anumite servicii, secțiuni, ca de exemplu Secțiunea Istorică, Secțiunea Secretariat etc².

Îndrumările date și măsurile luate de-a lungul anilor pentru repartizarea corectă a documentelor în dosare, modul de păstrare în cancelarii și în depozite ne permit să tragem concluzia că au existat preocupări pentru stabilirea de criterii care să stea la baza grupării documentelor pe dosare. Toate acestea au dus la întocmirea nomenclatorului de mai târziu. Numărul mare de dosare create de instituții și depuse spre păstrare la Arhivele Statului, lipsa spațiului de depozitare au determinat instituțiile și Arhivele Statului să ia măsuri pentru înlăturarea dosarelor "netrebuincioase"³. Termenele de păstrare stabilite de înaintașii noștri au constituit modele de referință pentru alcătuirea nomenclatorului arhivistic de azi.

Întocmirea, până la apariția Legii nr. 16/1996, a unui instrument de lucru pe baze științifice s-a realizat abia după elaborarea legislației arhivistice din 1951 și a Hotărârii nr. 472/1951, art.5, care prevedeau obligativitatea fiecărei instituții sau întreprinderi de a întocmi *nomenclatorul dosarelor și indicatorul termenelor de păstrare*. Decretul nr.353/1957 și HCM nr.1119/1957, consemnând rolul Arhivelor Statului în dezvoltarea științei și culturii românești, au reglementat crearea Fondului Arhivistic de Stat al R.P.R. Nomenclatorul și indicatorul au fost perfecționate prin Instrucțiunile generale nr.6720/1957, care dau detalii asupra modalităților de întocmire a celor două instrumente și a felului de aplicare a lor.

¹ Emilia Cohn, *Nomenclatorul de dosare și Indicatorul termenelor de păstrare – instrumente de bază în activitatea arhivistică*, în „Revista Arhivelor” (în continuare „R.A.”), 1979, nr. 1, p.17.

² *Ibidem*, p.17-18.

³ *Ibidem*, p.18.

Pentru prima dată, în anexă la aceste Instrucțiuni se elaborează și se publică un indicator-tip, pentru a servi drept model⁴.

Legislația arhivistică ulterioară, respectiv Decretul nr.472/1971, modificat prin Decretul nr.206/1974, a adus îmbunătățiri substanțiale acestor instrumente. Acum apare pentru prima dată mențiunea privind repartizarea dosarelor pe probleme. Aceste dosare urmează a se constitui în cursul unui an, pe baza unui tabel denumit *nomenclator*.

Literatura de specialitate îi acordă acestuia un loc important, stabilindu-i mai multe definiții, toate pornind însă de la instrucțiunile date de Arhivele Statului⁵. Nomenclatorul are menirea de a pune ordine în constituirea dosarelor, de a orienta întreaga activitate, organizarea ulterioară a muncii de arhivă, respectiv: ordonarea, inventarierea, selecționarea⁶. Nomenclatorul este obligatoriu a se întocmi de către fiecare instituție, la elaborarea lui colaborând toate compartimentele, prin stabilirea unor liste cu toate categoriile de documente grupate în dosare și registre, cărora li se va stabili un termen de păstrare.

Cuprinsul pe scurt al unităților arhivistice trebuie formulat clar și concis. Sunt improprii formulări ca: "diverse", "corespondență diversă sau diferită", dări de seamă, fără a se specifica perioada pentru care au fost întocmite⁷.

Legislația arhivistică în vigoare, respectiv Legea Arhivelor Naționale, publicată în M.O. al României nr.71 din aprilie 1996, a statornicit ca instrument de bază în constituirea arhivei curente nomenclatorul arhivistic, care ține locul fostului indicator al termenelor de păstrare și nomenclatorului dosarelor. De existența și aplicarea lui corectă depind toate activitățile ulterioare, respectiv clasarea documentelor pe probleme și termene de păstrare, constituirea unităților arhivistice, inventarierea lor, selecționarea și valorificarea informațiilor

⁴ *Ibidem*, p.19.

⁵ "O tablă a titlurilor" (Aurelian Sacerdoțeanu, *Arhivistica*, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1970, p.128); "listă sistematică a grupelor de documente care se presupune că se vor alcătui în anul în curs" (V.Nicula, *Dosarul - unitate de bază în constituirea arhivei curente*, în „R.A.", nr.4, 1973, p.632); "planul grupării documentelor de la fiecare compartiment de muncă" (V.Nicula, *art.cit.*); "un clasificator al denumirilor sau titlurilor de dosare și ajută compartimentele de muncă la gruparea corectă a actelor" (T.Necșă, *Precizări privind întocmirea și folosirea nomenclatorului și indicatorului în arhivele curente*, în „R.A.", nr.1, 1975, p.61); "Instrument ce servește registraturii generale pentru repartizarea hârtiilor la părțile structurale să le rezolve și la constituirea dosarelor" (*Instrucțiunile generale nr.6720, din 27 noiembrie 1957 pentru organizarea și funcționarea arhivelor organelor și instituțiilor de stat, ale organizațiilor economice socialiste și ale organizațiilor obștești*, p.3); "lista sistemică a documentelor care se creează la o instituție, întreprindere sau organizație, grupate în dosare pe compartimente de muncă în funcție de comunitatea problemelor la care se referă și de importanța lor științifică sau practică" (T.Necșă, D.Bolontoc, *Înregistrarea documentelor și constituirea arhivei curente* în „R.A.", nr.3, 1978, p.107).

⁶ Emilia Cohn, *loc. cit.*, p.19.

⁷ *Ibidem*.

documentare. El reprezintă sistemul cel mai economic și, în același timp, este funcțional și operativ.

Datorită autogestiunii, a restrângerilor de activitate în scopul rentabilizării unor sectoare de muncă, desființării altora nerentabile, în urma privatizărilor masive, prin reducerea personalului în toate sectoarele se impune, în mod imperios, constituirea corectă a dosarelor în însuși procesul de creare a lor prin întocmirea și aplicarea nomenclatorului. El permite constituirea corectă a unităților arhivistice, obligativitatea întocmirii lui revenind fiecărei instituții, în conformitate cu art.8 din lege și art.10, lit.a din Instrucțiunile privind activitatea de arhivă la creatorii și deținătorii de documente, nr.217, din 23 mai 1996.

Nomenclatorul dosarelor este un tabel sistematic în care sunt cuprinse, pe compartimentele de muncă, în conformitate cu organigrama instituției, toate categoriile de documente grupate pe probleme și termene de păstrare (dosare, registre, condici, cartoteci etc.). Acest instrument asigură cunoașterea statutului, a gradului valoric al fiecărui act oferind, în același timp, o imagine de ansamblu a categoriilor de documente create și deținute și a specificului acestora⁸.

Procesul complex de întocmire a nomenclatorului necesită o atentă coordonare și implicare a conducerii instituției, fie că este de stat sau privată, și care, prin natura atribuțiilor sale, beneficiază de o vedere de ansamblu asupra activității. Acest instrument de lucru se realizează pe baza propunerilor avansate de către șefii de compartimente, care se centralizează ulterior, ele se analizează și se concretizează, pe cât posibil, cu concursul consilierului juridic al instituției. Acest lucru permite nu numai cuprinderea tuturor documentelor proprii, ci și evitarea erorilor determinate de încadrările prin asimilare sau analogie.

Nomenclatorul trebuie să cuprindă întreaga problemă ce intră în competența instituției, preluată din legislația ce reglementează domeniul respectiv de activitate, din regulamente proprii de organizare și funcționare și din alte acte cu caracter normativ⁹. Tot în acest stadiu de elaborare se atribuie dosarelor termenele de păstrare. În cadrul aceleiași probleme se creează documente care pot avea termene de păstrare diferite, în raport de importanța informațiilor pe care le însoțesc. De exemplu, dările de seamă pot fi anuale, trimestriale, semestriale, lunare, fiecăreia atribuindu-i-se un alt termen de păstrare, permanent sau temporar¹⁰. Astfel, există categorii de documente cu valoare practică, acestea prezentând importanță, în special, pentru instituție, în munca de zi cu zi, de ex.: pentru pensionări, destituiri, lichidări etc. Printre acestea

⁸ Cristina Dinu, Vasile Nicula, *Constituirea dosarelor pe termen de păstrare*, în „R. A.”, nr.4, 1978, p.16; *Instrucțiuni privind activitatea de arhivă la creatorii și deținătorii de documente*, 1996, cap.3, art.11.

⁹ T.Necșă, *Precizări privind întocmirea și folosirea Nomenclatorului și Indicatorului în arhivele curente*, în „R.A.”, nr.1, 1975, p.61.

¹⁰ Emilia Cohn, *loc. cit.*, p.19

menționăm liste și state de plată, fișe de evidență remunerăției muncii, pontaje, dosare de personal etc. Există apoi documente cu valoare istorico-documentară care, fie că reflectă continuitatea instituției, fie prezintă o importanță deosebită pentru cercetarea științifică. Acestea din urmă li se atribuie un alt grad de importanță la nivel național, ele făcând parte din Fondul Arhivistic Național: documente de sinteză, dări de seamă anuale, planuri, bilanțuri anuale, documentație tehnică și tehnologică, planuri, schițe, situații statistice etc. Aceste documente vor fi propuse pentru păstrare permanentă și pregătite pentru predare la Arhivele Naționale, respectiv direcțiile județene. În nomenclator trebuie cuprinse toate genurile de documente, atât cele care se constituie în dosare cât și cele preconstituite, de ex.: registre condici, toate fiind cuprinse în cadrul compartimentului, în funcție de termenul de păstrare.

Un alt aspect ar fi cuprinderea în nomenclatorul arhivistic a genurilor de documente aflate sub incidența Biroul Documente Secrete, împreună cu termenele de păstrare corespunzătoare lor, categorii ce sunt, în general, omise, deși caracterul de secret care le este atribuit privește conținutul de date și informații, mai puțin genul actului.

Considerăm necesară intervenția de specialitate a Arhivelor Naționale asupra termenelor de păstrare atribuite unor categorii de documente cu importanță general valabilă. Acest lucru conferă mai multă rigurozitate procesului atât de complex de elaborare a principalului instrument arhivistic de lucru: nomenclatorul arhivistic. La modul concret, acest nomenclator se întocmește de către fiecare creator pentru documentele proprii, sub forma unui tabel sistematic, în care, în prima rubrică se înscriu direcțiile, sectoarele sau secțiile, notate cu cifre romane. Compartimentele de muncă vor fi notate cu litere majuscule. În rubrica următoare sunt trecute categoriile de documente create. Fiecare dosar se numerotează cu o cifră arabă, începând cu nr.1, în cadrul fiecărui compartiment de muncă, fiecare poziție din nomenclator urmând să devină o unitate arhivistică¹¹.

Indicativul dosarului este cel care individualizează unitatea arhivistică și care va fi deci format din cifra romană, litera majusculă și cifra arabă, ex.: I.C.1. Indicativul dosarului după nomenclator poate fi format numai din litera majusculă și cifra arabă, C.1, în cazul în care creatorul are ca părți componente numai compartimente de muncă (servicii) fără direcții, sectoare, secții, sau numai din cifra arabă, când nu are decât un singur compartiment. Indicativul dosarului după nomenclator va fi trecut pe fiecare document în parte, precum și în registrul de intrare-ieșire la rubrica rezervată acestuia, astfel regăsirea documentului fiind mult facilitată¹².

În rubrica a patra a nomenclatorului se înscrie termenul de păstrare. Stabilirea

¹¹ *Ibidem*.

¹² Cristina Dinu, Vasile Nicula, *Constituirea dosarelor pe termene de păstrare*, în „R.A.”, nr. 4, 1978, p.446.

acestui se va face ținându-se seama de legile în vigoare, de importanța practică pentru activitatea creatorilor și deținătorilor de documente și, în mod deosebit, de importanța documentar-științifică a informațiilor pe care aceste documente le conțin.

În dreptul grupelor de documente care se păstrează permanent se trece cuvântul "permanent" (prescurtat "P"), iar pentru cele care se păstrează temporar, cifra arabă, care reprezintă termenul de păstrare. În cazul în care termenul de păstrare al unor grupe de documente nu poate fi stabilit cu certitudine în momentul alcătuirii nomenclatorului sau dacă există motive să se presupună că în anumite circumstanțe informațiile documentelor pot avea importanță științifică, lângă termenul de păstrare temporară se menționează "CS" (Comisia de selecționare)¹³. Ca urmare, la expirarea termenului de păstrare aceste documente vor fi analizate de Comisia de selecționare și, după caz, pot fi propuse pentru eliminare sau reținute permanent.

Într-un dosar se grupează doar documente referitoare la aceeași problemă, cu același termen de păstrare. În cazul acelorași genuri de documente, întocmite pe perioade de timp diferite și având termene de păstrare diferite, ca bilanțuri, planuri, dări de seamă lunare, trimestriale, semestriale etc., se vor constitui unități arhivistice separate pentru fiecare termen de păstrare.

Nomenclatorul nu se modifică anual, el rămâne în vigoare atâta timp cât în viața instituției nu se produc schimbări structurale. În cazul în care apar activități noi, categoriile de documente care se creează ca urmare a acestora vor fi introduse în nomenclator la compartimentele respective¹⁴. Acest lucru este facilitat de faptul că numerotarea dosarelor începe cu nr.1 în cadrul fiecărui compartiment, dându-se astfel posibilitatea completării nomenclatorului cu categoria de documente ce exprimă apariția unor noi activități. Dacă se înființează noi compartimente de muncă, ele pot fi integrate în nomenclator cu denumirea și problematica lor, respectiv documentele nou create. Șeful fiecărui compartiment răspunde de întocmirea proiectului de nomenclator pentru documentele specifice compartimentului respectiv. Când au loc reorganizări, restructurări de compartimente, schimbări de atribuții sau comasări, se va întocmi un nou nomenclator.

Proiectele se centralizează de responsabilul compartimentului de arhivă sau responsabilul cu arhiva. După consultarea inspectorului de specialitate, care răspunde din partea Arhivelor Naționale, respectiv direcțiile județene, nomenclatorul este definitivat și se înaintează în două exemplare spre aprobare conducerii instituției, unde este aprobat prin decizie internă. Apoi, cele două

¹³ Emilia Cohn, *loc. cit.*, p.20.

¹⁴ *Instrucțiuni privind activitatea de arhivă la creatorii și deținătorii de documente*, 1996, art.12.

exemplare, însoțite de o adresă, se înaintează Arhivelor Naționale, respectiv direcției județene, spre confirmare. Cu alte cuvinte, nomenclatorul se aprobă de conducerea instituției creatoare și se confirmă la nivel central de către Arhivele Naționale, iar la nivel local de direcțiile județene ale Arhivelor Naționale. La Arhivele Naționale sau direcția județeană acesta este supus aprobării Comisiei de selecționare, pe baza referatului întocmit de inspectorul de specialitate; după confirmare, un exemplar este returnat instituției creatoare de documente, unde va fi difuzat la toate compartimentele, în vederea aplicării lui¹⁵.

Din experiența acumulată putem spune că, acolo unde nomenclatorul, ca instrument de bază în constituirea arhivei curente, este bine întocmit și aplicat corect în procesul de clasare al documentelor, de constituire a unităților arhivistice și de inventariere, munca de arhivă se desfășoară fără dificultăți, iar selecționarea documentelor cu termene de păstrare expirate se efectuează pe baza inventarelor, într-un proces ritmic, fără cheltuieli suplimentare.

Referindu-ne la nomenclatorul arhivistic al dosarelor elaborate de compartimentele aparatului propriu al Consiliului Local al municipiului Cluj-Napoca, impropriu numit și Primăria Cluj, precizăm faptul că, legat de această problemă se impune clarificarea noțiunilor de *Consiliu Local* și *Primărie*. Documentele celor două părți structurale se regăsesc de fapt într-un singur nomenclator. Astfel, Consiliul Local reprezintă instituția în sine, el constituindu-se ca organ deliberativ, iar primarul, respectiv cadrul organizatoric al acestuia, este organul executiv. Primarul reprezintă forul executiv care îndrumă, controlează și asigură elaborarea regulamentelor, supraveghează aplicarea acestora, având dreptul de a emite dispoziții, de aceea, nomenclatorul dosarelor poartă corect denumirea de *Nomenclator al Consiliului Local al municipiului Cluj-Napoca* și nu al Primăriei Cluj.

Legislația obligatorie pentru elaborarea nomenclatorului arhivistic de către consiliile locale cuprinde:

1. *Constituția României*, art.119-121, respectiv art.119: "Administrația publică din unitățile administrativ-teritoriale se întemeiază pe principiul autonomiei locale și pe cel al descentralizării serviciilor publice"; art.120 prevede că: "autoritățile administrației publice prin care se realizează autonomia locală sunt: Consiliul Local și primarul, aleși în condițiile legii"; art.121: "Consiliul Județean este autoritatea administrației publice pentru coordonarea activității Consiliului Local în vederea realizării serviciilor publice de interes județean".
2. Legea nr.69/1991, Legea administrației publice locale, (în „Monitorul Oficial”, nr. 238/1991, p. 1-11), republicată ca Legea nr.24/1996 (în „Monitorul Oficial”, nr. 76/1996, p. 1-12).

¹⁵ *ibidem*, art.13-14.

3. Regulament-cadru orientativ privind funcționarea consiliilor locale, în „Monitorul Oficial” nr.47/1992, p.1-5.
4. Statutul-cadru orientativ al orașului, în „Monitorul Oficial” nr.54/1992, p.3-4.
5. Legea nr.27/1994, Lege privind impozitele și taxele locale, în „Monitorul Oficial” nr.127/1994, p.1-10.
6. Legea nr.46/1996 privind pregătirea populației pentru apărare (în „Monitorul Oficial”, nr. 122/1990, p. 2-4).
7. Legea nr.82/1991, Legea contabilității (în „Monitorul Oficial” nr.165/1991, p.1-4).
8. Legea nr.72/1996, Legea privind finanțele publice (în „Monitorul Oficial”, nr. 152, 1996, p. 1-5).
9. Legea nr.29/1990, Legea contenciosului administrativ (în „Monitorul Oficial”, nr. 122/1980, p. 2-4).
10. Legea nr.70/1991, Legea privind alegerile locale (în „Monitorul Oficial”, nr. 239/1991, p. 1-11) și H.G. nr.87/1997 privind efectuarea cheltuielilor pentru pregătirea și desfășurarea alegerilor locale parțiale din perioada 1997-2000 (în „Monitorul Oficial”, nr. 52/1997, p. 3).
11. Legea nr.16/1996, Legea Arhivelor Naționale; Instrucțiuni privind activitatea arhivistică.
12. Codul penal.

Este de menționat faptul că în art.5 din Legea administrației publice locale se stipulează că: „autoritățile administrației publice locale prin care se realizează autonomia locală sunt: consiliile locale, ca autoritate deliberativă și primarii, ca autorități executive”, ceea ce vine oarecum în întâmpinarea celor afirmate mai sus.

Tot în ideea susținerii celor afirmate anterior vom enumera, pe scurt, atribuțiile Consiliului Local și modul de funcționare al acestuia.

Atribuții: alege comisii pentru diferite domenii de specialitate; alege viceprimarii; aprobă statutul de funcționare; aprobă regulamentul de funcționare al consiliului - cadrul orientativ fiind elaborat de guvern; aprobă studii, prognoze orientative și programe de dezvoltare economico-socială; stabilește statutul personalului, organigramele și numărul de personal, la propunerea primarului; aprobă bugetul local, virările de credite, împrumuturile și contul de încheiere; stabilește impozite și taxe locale, taxe speciale; administrează domeniul public și privat; poate înființa instituții și agenți economici de interes local; numește și eliberează din funcții membrii consiliilor de administrație ale regiilor autonome; instituie norme orientative pentru regiile autonome sau societățile comerciale; asigură buna funcționare a serviciului de gospodărire comunală; aprobă și asigură realizarea programelor de organizare și dezvoltare urbanistică a localității; asigură condițiile necesare bunei funcționări a instituțiilor locale de învățământ, sanitare, de cultură, de tineret; organizează serviciile publice; acționează pentru refacerea și

protecția mediului înconjurător, protecția și conservarea monumentelor istorice; contribuie la realizarea măsurilor de protecție socială; asigură apărarea ordinii publice; organizează târguri, piețe, oboare; asigură colaborarea externă.

Consiliul Local funcționează prin ședințele ordinare lunare, la convocarea primarului, și prin ședințele extraordinare. Dezbaterile din ședințele consiliului sunt consemnate într-un proces-verbal care se depune într-un dosar special care va fi semnat de către membrii biroului și sigilat. De asemenea, adoptă hotărâri privind bugetul local, stabilirea de impozite și taxe locale, de administrare a domeniului public și organizare urbanistică, precum, amenajarea teritoriului, de asociere cu alte consilii sau agenți economici interni și externi.

Spre deosebire de cele mai sus-menționate, primarul participă de drept la ședințele Consiliului Local, fiind ajutat de unu sau doi viceprimari numiți. El are următoarele atribuții: asigură executarea hotărârilor Consiliului Local; poate propune referendum al populației locale legat de problemele comunității; prezintă Consiliului Local, anual sau ori de câte ori este nevoie, rapoarte privind starea economică și socială; întocmește proiectul bugetului local; exercită funcția de ordonator de credite; ia măsuri pentru prevenirea și limitarea urmărilor calamităților, catastrofelor, incendiilor, epidemiilor; asigură ordinea publică și liniștea locuitorilor cu ajutorul poliției; îndrumă și supraveghează activitatea gardienilor publici; controlează igiena și salubritatea localurilor publice; asigură elaborarea regulamentului local de urbanism și amenajare a teritoriului; asigură întreținerea drumurilor publice; asigură funcționarea serviciilor de stare civilă și autoritate tutelară; emite avizele, acordurile și autorizațiile prevăzute de lege; supraveghează inventarierea și administrarea bunurilor; în exercitarea atribuțiilor sale primarul poate emite dispoziții.

Cât privește nomenclatorul arhivistic al documentelor create de compartimentele Consiliului Local al municipiului Cluj-Napoca, acesta a fost întocmit în baza art.8, alin.2 din Legea Arhivelor Naționale, nr.16/1996. El este un tabel analitic, întrucât în tabel grupele de documente se repetă de atâtea ori de câte ori se croază, în activitatea instituției, de diferitele sale departamente. El servește atât la registratură, în vederea repartizării documentelor intrate la compartimente pentru rezolvare, cât mai ales compartimentelor, pentru repartizarea documentelor după rezolvare, cuprinderea lor în dosare, în maple sau bibliorafuri¹⁶. Acest lucru permite completarea sau reînnoirea, în funcție de eventuale reorganizări, sau apariția unor noi categorii de documente. În cadrul unei astfel de organizări apare fenomenul repetării aceleiași documentații la mai multe compartimente. Astfel, o serie de materiale preconstituite ca registre de intrare-ieșire, condicile de prezență, condicile de predare-primire a corespondenței, diferite acte normative, ordine circulare, instrucțiunile, planurile de măsuri apar

¹⁶ Cristina Dinu, Vasile Nicula, *loc. cit.* p.445.

la mai multe compartimente, dacă nu chiar la toate.

Într-o primă formă, nomenclatorul Consiliului Local al municipiului Cluj-Napoca a fost întocmit în iunie 1998 și a fost completat ulterior, în baza observațiilor noastre, atât de fond cât și de formă. În actuala prezentare, categoriile de documente reflectă specificul instituției, iar documentele permanente asigură și acoperă principalele direcții de activitate. Alcătuit pe baza organigramei instituției, nomenclatorul cuprinde 10 direcții, sectoare mari de activitate, notate de la I la X, cu cifre romane: Secretariat, Economic, Administrarea domeniului public și privat, Patrimoniu, Urbanism, Gospodărie comunală, Administrarea fondului imobiliar de stat, Învățământ, Secretariat-Protocol-Relații externe și Direcția de control. Fiecare direcție are în subordine mai multe compartimente, servicii, în specificul respectiv. Aceste compartimente sunt notate cu litere majuscule A, B, ... etc., care se repetă apoi la fiecare direcție. Ceea ce le individualizează este cifra romană. În rubrica a treia, la fiecare compartiment sunt menționate denumirile dosarelor, fiind redat conținutul pe scurt al problemelor la care se referă, numerotarea făcându-se cu cifre arabe și începând cu cifra 1 la fiecare compartiment. Acest lucru permite o eventuală adăugare a unor noi documente care ar apărea pe parcurs, datorită unor schimbări în structura instituției. Rubrica a patra menționează termenul de păstrare al documentelor: 1, 5, 10, 100 ani etc. și P pentru cele permanente. În ultima rubrică, cea de Observații, la compartimentul Stare civilă există mențiunea: "După care se depun la Arhivele Naționale". Instituția are o registratură generală, fiecare compartiment având și o registratură proprie. Nomenclatorul fiind alcătuit structural, la nivel de compartiment vom regăsi registrul de intrare-ieșire, hotărâri ale Consiliului Local, legislație specifică, dosare de corespondență (sesizări, reclamații, cereri, note interne, fișe posturi, fișe protecția muncii etc.).

Ca în orice instituție, există documente cu valoare practică, de strictă necesitate pentru instituție, pe baza cărora pot fi rezolvate cererile cetățenilor, eliberându-se adeverințe privitoare la drepturi salariale, copii după diferite acte etc. Acestea au, în general, termene de păstrare între 2 și 50 de ani. În cadrul compartimentului de Stare civilă unitățile arhivistice cuprind: registre cu acte de stare civilă; acte care au stat la baza înregistrării id.est.: certificate medicale constatatoare de naștere, sentințe judecătorești de înregistrare tardivă a nașterii, decizii de încuviințare a adopției cu efecte depline; declarații de căsătorie și alte acte necesare căsătoriei, acte care au stat la baza înregistrării morții: certificat de constatare a morții, sentințe judecătorești de declarare a morții prezumate, apoi documente care au stat la baza înscrierii pe actele de stare civilă a unor modificări în statutul civil al persoanei în cauză, ca declarații de recunoaștere ulterioară a înregistrării nașterii, sentințe judecătorești de tăgadă a paternității, de stabilire a filiației, de încuviințare a păstrării numelui, de divorț sau de desfacere a adopției, decizii de încuviințare a adopției cu efecte restrânse, de schimbare a

numelui, de renunțare, retragere sau redobândire a cetățeniei, precum și fișele alfabeticice ale actelor de stare civilă și actele care au stat la baza întocmirii livretelor de familie eliberate toate au ca termen de păstrare maximum posibil, 100 de ani, urmând ca după expirarea acestui termen să fie depuse spre păstrare permanentă la Arhivele Naționale, respectiv direcțiile județene. La compartimentul Administrație Publică Locală și Autoritate Tutelară se păstrează permanent: rapoarte, informări, dispoziții de la organele superioare, registrul de intrare-ieșire la registratura generală, hotărârile Comisiei județene pentru protecția copilului, instituția tutelei, evidența minorilor infractori, liste electorale permanente, hotărâri ale Consiliului Local. La Starea civilă, în afară de cele enumerate anterior, se păstrează permanent evidența registrelor de stare civilă, procese-verbale de îndrumare și control, sentințe judecătorești privind rectificarea, completarea sau anularea actelor de stare civilă, legislație specifică serviciului. La compartimentul Juridic-contencios sunt propuse spre păstrare permanentă colecții de acte normative specifice domeniului de activitate, registrul de evidența cauzelor și termenelor, dosarele diferitelor cauze, dosar cu corespondență specifică serviciului, cu note interne, adrese, reclamații și adresele de răspuns, registrul de intrare-ieșire, fișele postului etc. La compartimentul Camera agricolă se păstrează permanent: cereri, sesizări privind aplicarea Legii nr.18/1991 și 169/1997, procese-verbale ale Comisiei de fond funciar, atribuirei terenuri veteranilor de război, revoluționarilor etc. La compartimentul Protecție socială se păstrează permanent: registrul de evidență a plăților ajutorului social, tabele cu persoane îndreptățite să primească masa la cantina de ajutor social; fundațiile de asistență socială, ajutoare de urgență în caz de calamitate etc. Iată doar câteva din multitudinea acestor documente cu caracter permanent, fiecare compartiment propunând pentru păstrare permanentă documentele cele mai semnificative, cele care reflectă activitatea instituției, cărora li se conferă un grad de importanță la nivel național, acte de importanță deosebită și care, după preluarea lor la Arhivele Naționale, intră în circuitul cercetării științifice.

Întocmirea și aplicarea nomenclatorului arhivistic reprezintă o muncă anevoioasă și de durată, care cere efort și concursul atât al instituției în cauză cât și al Arhivelor Naționale și al direcțiilor județene. Elaborarea acestuia se urmărește prin activitatea de asistență de specialitate acordată de către Arhivele Naționale și direcțiile județene la instituții și prin instructajele care se realizează cu factorii responsabili cu arhiva.

Subsistemul Automat de Inventariere a documentelor din fondurile și colecțiile arhivistice deținute de Arhivele Naționale ale României (INVENTAR)

FILOFTEIA RÎNZIȘ

I. Prezentare generală

Sistemul Informatic Integrat al Arhivelor Naționale, definit ca element automatizat al Sistemului Informațional al Arhivelor Naționale, asigură colectarea, vehicularea, stocarea, prelucrarea și exploatarea informațiilor din domeniile:

- administrarea și gestiunea fondurilor și colecțiilor deținute de Arhivele Naționale;
- baza documentară a Arhivelor Naționale;
- activități și servicii auxiliare.

Potrivit reglementărilor Proiectelor Directoare de Informatizare a Ministerului de Interne 1992-1995, 1996-2000 și Programului de Informatizare a Arhivelor Statului (Naționale), în anii 1993 și 1996, Sistemul Informatic al Arhivelor Naționale a fost re proiectat în scopul pregătirii, analizei, transmiterii și implementării deciziilor de modernizare și prognozare a procesului de inventariere, selecționare, evidență, valorificare, păstrare și conservare a documentelor din fondurile și colecțiile arhivistice deținute de Arhivele Naționale.

Informatizarea principalelor operațiuni arhivistice, abordată în scopul realizării automate a evidenței fondurilor și colecțiilor arhivistice, introducerii operative a documentelor în circuitul științific și al integrării datelor și informațiilor prelucrate automat în Banca de Date a Arhivelor Naționale, este una din preocupările constante ale Serviciului Informatică Arhivistică (SIA).

Necesitatea creșterii ritmului de inventariere a fondurilor și colecțiilor preluate în ultimii ani în depozitele Arhivelor Naționale, precum și concluziile desprinse din analiza procesului și normelor metodologice de inventariere manuală a documentelor, a unor inventare realizate de serviciile din Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (DANIC) și experiența internațională în domeniu au determinat SIA să conceapă un *subsistem informatic de inventariere a documentelor fondurilor și colecțiilor arhivistice*.

Baza de date destinată operațiunii de inventariere tratează în mod unitar documentele, indiferent de epoca în care au fost create, de deținător și creator, de forma de păstrare, de suportul (hârtie, pergament, mătase, xerografii, microfilm etc.) și caracteristicile acestora, de conținutul lor, este compatibilă – integrabilă cu baze de date ale Sistemului Informatic Integrat al Arhivelor Naționale și ale Băncii de Date și ușor de folosit de către personalul de specialitate arhivistică.

Abordarea complexă a subsistemului, în sensul tratării omogene a documentului de arhivă, al utilizării nomenclatoarelor și dicționarelor deja standardizate, dar mai ales al stabilirii legăturilor cu celelalte subsisteme informatice generalizate – Subsistemul Evidenței Tematice a Fondurilor și Colecțiilor arhivistice (SETFOC), Subsistemul de Inmagazinare și Regăsire a informațiilor din Inventarele Arhivistice (SIRIA), Subsistemul Automat de Regăsire a Informațiilor documentare din Arhivele Naționale {SARIAN(S)}, Evidența Inventarelor Fondurilor și colecțiilor (EVIDIF) – și al păstrării independenței subsistemului, asigură operativitatea și fiabilitatea acestuia.

Practic, nevoia de a elabora rapid și eficient instrumente de evidență pentru fondurile și colecțiile arhivistice preluate în depozitele Arhivelor Naționale a impus crearea și implementarea unei aplicații informatice care să răspundă cerințelor specifice operațiunii manuale de inventariere a documentelor neinventariate, modernizării acestei activități, obținerii unor instrumente de evidență performante, însoțite de indici diversificați, perfecționării inventarelor existente, înmagazinării, integrării și regăsirii informațiilor documentare prin Banca de Date a Arhivelor Naționale.

Pornind de la necesitățile practice și teoretice ale operațiunii manuale de inventariere a documentelor, precum și de la cunoașterea, experimentarea și testarea tratării informatice a mării diversități de situații în care se pot găsi documentele, colectivul SIA a realizat și omologat în anul 1997 prima versiune a aplicației INVENTAR: modulele de culegere și exploatare date, iar în 1998 a elaborat o a doua versiune, îmbunătățită.

Baza de date INVENTAR este structurată în trei părți, ce însumează 29 de câmpuri: 1. – *datele de identificare ale u.a. puse în lucru – cota u.a. și caracteristicile acesteia*; 2. – *rezumatul conținutului u.a.*; 3. – *cuvintele cheie (CCH) adecvate rezumatului, și poate fi utilizată cu ușurință direct în procesul de inventariere a documentelor neinventariate, în cel de perfecționare a inventarelor deja existente sau în cel de prelucrare automată a fișelor de inventar întocmite anterior de serviciile din DANIC și direcțiile județene.* Structura actuală a bazei de date răspunde cerințelor Normelor Tehnice privind desfășurarea activităților în Arhivele Naționale/1996, Cap. II, secțiunile 2, 3, 4, Cap. IV, art. 96-97.

La crearea structurii bazei de date și abordarea modulului de pregătire și culegere asistată de calculator a datelor, s-au avut în vedere atât rezultatele analizei fluxului manual de realizare a operațiunii de inventariere cât și nevoia de a rezolva informatic situațiile generalizate și de excepție, cum ar fi: cotarea temporară și apoi definitivă a u.a., stabilirea temporară sau definitivă a apartenenței u.a. la o anumite parte structurală a fondului sau colecției, datarea documentelor nedatate, stabilirea/modificarea nivelului de acces/cercetare prin sălile de studiu a u.a., în funcție de prevederile legale; redactarea și corectarea rezumatului conținutului u.a., stabilirea numărului inventarului ulterior prelucrării datelor, iar în cazul

perfecționării unor inventare existente posibilitatea adăugării datelor despre cota anterioară a u.a., ordonarea ulterioară a unei u.a. în alt fond, nr. rolei de microfilm și nr. cadrelor unde au fost copiate documentele respective.

Implementarea și generalizarea subsistemului fac posibilă obținerea automată prin listarea pe imprimantă sau vizualizarea pe display :

I - a inventarelor fondurilor și colecțiilor arhivistice;

II - a indicilor generali și a listei cronologice a documentelor;

III - a statisticilor pe diferite criterii stabilite de utilizator;

IV - regăsirea tematică operativă a informațiilor documentare de tip INVENTAR în ansamblul celorlalte aplicații documentare ale SIIAN – Sistemul Informatic Integrat al Arhivelor Naționale, prin înmagazinarea și integrarea informațiilor respective în Banca de Date a Arhivelor Naționale;

V - furnizarea de informații documentare către terți, în situația în care se vor stabili legături de tip INTERNET.

Aplicația informatică INVENTAR a fost standardizată la nivelul cerințelor utilizatorilor din Arhivele Naționale, poate fi generalizată la nivel național, implementată pe stații de lucru – PC- uri – independente și rețele de calculatoare.

Subsistemul utilizează fișierele standardizate – nomenclatoare ale denumirilor și codurilor fondurilor și colecțiilor arhivistice specifice bazei de date SETFOC – evidența tematică a fondurilor și colecțiilor arhivistice – ; informațiile bazei de date EVIDIF – evidența inventarelor – nr. de inventar și părți structurale; sistemul standardizat de codificare a tipurilor de cote și caracteristicilor documentelor specific aplicațiilor SARIAN(S), SIRIA, Subsistemul Evidenței activităților desfășurate la sălile de studiu ale Arhivelor Naționale {SEDAN(S)}, Dicționarul ierarhizat și coordonat de Cuvinte Cheie (CCH) SARIAN-SIRIA – nucleu al Băncii de Date a Arhivelor Naționale, precum și Dicționarul explicativ al personalităților românești și străine.

Aplicația elaborată de Serviciul Informatică Arhivistică permite, prin sistemul facilităților și posibilitățile multiple de pregătire, codificare culegere, încărcare și exploatare a datelor, efectuarea automată a inventarierii documentelor create în epoca feudală, a celor din perioada modernă și contemporană și a documentelor fondurilor personale și familiale.

II. Structura unei înregistrări inventar - codificarea datelor

1. IDENT nr. unic de identificare al fiecărei înregistrări (u.a. vor primi acest nr. în ordinea punerii în lucru, numărul va fi scris obligatoriu pe cămașa de protecție a documentelor, pe coperta dosarelor sau pe fișele de inventar) și este constituit din codul direcției județene respective, care se preia automat în cadrul SLA prin programe speciale, anul curent al culegerii (2 cifre) și un nr. de ordine

format din 5 cifre, acordat începând cu cifra „1” în fiecare an. Un IDENT curent se va culege interactiv pe PC astfel : 9700001, 9700002, 9700003;

2. FIL: codul direcției județene a Arhivelor Naționale – din lista anexă la Clasificatorul Tematic;

3. FOND: codul fondului utilizat la aplicația SETFOC: numărul fondului din Registrul General de Arhivă: 00100100;

4. STRUCTURA: codul structurilor fondurilor utilizate la SARIAN(S) și EVIDIF sau acordate conform metodologiei stabilite de SIA;

5. INVENTAR: numărul de inventar din registrul inventarelor preluat automat din EVIDIF; nr. de inventar se poate încerca după ce a fost stabilit și avizat de Comisia special nunită pentru această activitate;

6. APART(enența la) INVENTAR/Fond: se codifică situațiile care precizează că o u.a. a fost scoasă din inventar (fond/colecție arhivistică) și clasată în alt inventar, ordonată în alt fond/colecție arhivistică: 1- aparține inventarului; 2- scos din inventar/nu aparține inventarului;

7. COTA – DOC: cota u.a., cx: D 00000000000000000009 A000000001879, pentru dosar nr. 9/1879; P 00000000000000000000XX D 000000001234, pentru pachet nr. XX/document 1234; M (manuscris), S (sigiliu), H (harta), N (plan), toate cu precizarea numărului u.a.;

8. PACHET – ARAB: se precizează cu cifre arabe nr. pachetului;

9. COTA-ANT(crioară): câmpul se completează, de regulă, potrivit precizărilor de la câmpul 7, prin codificarea ultimei modificări de cotă; în situațiile speciale: 1- pentru menționarea scoaterii unei u.a. (dosar, plan, hartă, manuscris, sigiliu) din inventarul pus în lucru și ordonarea/inventarierea ei în alt fond arhivistic/inventar se procedează astfel: se codifică cu cifra 2, în câmpul APART. INVENTAR, neapartenența la inventar; câmpul COTA-DOC nu se încarcă, se codifică COTA-ANT a u.a. respective (ultima cotă avută de u.a. scoasă din inventar) potrivit indicațiilor de la câmpul COTA-DOC; informațiile referitoare la cota actuală a u.a. scoasă din inventarul pus în lucru se culeg în câmpul OBSERVAȚII; 2 - pentru menționarea extragerii din inventarul pus în lucru a unui document ordonat pe pachete se procedează ca în situația de la punctul 1, cu mențiunea că, este obligatoriu să fie completat câmpul (cu cifre arabe) PACHET-ARAB, cu nr. pachetului din care a fost scos documentul respectiv;

10. FILE: nr. fișelor u.a.; existența unei singure fișe de document nu se va menționa;

11. STARE - DOC: se va preciza starea de conservare a doc. dos.; cod A pentru stare bună și cod B pentru u.a. deteriorate;

12. ACCES: cod 1 sau 2 (2 pentru u.a. care nu se dau în cercetare); codul pentru u.a. care din diferite motive (de ex. doc. emise până la 1700 sau deteriorate etc.) nu se dau în cercetare se poate stabili ulterior prelucrării inițiale,

în perioada de avizare a inventarelor obținute automat, dar înainte de integrarea datelor în Banca de Date;

13. **FORMA - DOC** : forma de păstrare a u.a. – se va codifica astfel: A - original, B - copie, C - copie și original, D - transumpt, E - periphrasis, F - fotocopie, G - concept, H - ciornă, I - mențiune, J - regist, K - rezumat, L - tipăritură, M - traducere;

14. **LIMBA**: codurile din lista anexată Clasificatorului Tematic;

15. **SUPORT**: codurile : A- hârtie, B -pergament, C- mătase;

16. **SEMNĂTURA**: se codifică existența sau lipsa semnăturii; 1 cu semnătură, 2 fără semnătură;

17. **SIGILIU**: se codifică următoarele situații (valabile și la celelalte aplicații ale SIIAN) A - cu sigiliu, B - fără sigiliu, C - sigiliu inelar, D - sigiliu în ceară, E - sigiliu în chinovar, F - sigiliu în tuș, G - sigiliu în fum, H - cosigilat, J - pecete, K - bulă, L - capsulă din metal, M - capsulă din lemn, N - sigiliu timbrat;

18. **ORNAMENTAȚIE**: se codifică existența sau lipsa orna mentației: A - cu orna mentație, B - fără orna mentație, C - orna mentație, monogramă, stemă, D - orna mentație, monogramă, miniatură și stemă, E - monogramă și miniatură, F - orna mentație și monogramă;

19. **FILIGRAN**: se codifică existența sau lipsa filigranului hârtiei; 1 cu filigran, 2 fără filigran;

20. **DATA – INC(eput)**: an, lună, zi = data de început a dosarului/data de emiter e a documentului;

21. **VELEAT/HEGIRA**: se completează în situația prezenței informațiilor respective în documente;

22. **DATA – SF(ârșit)**: an, luna, zi = data de sfârșit a dosarului;

23. **VELEAT / HEGIRA**: se completează în situația prezenței informațiilor respective în documente;

24. **LOCALITATEA** de emiter e a documentelor ;

25. **ROLA**: numărul rolci pe care se află copia u.a. respective; se completează în situația prelucrării automate a inventarelor unor fonduri arhivistice microfilmate, sau ulterior, după microfilmarea u.a.;

26. **CADRE**: numărul cadrelor unde se află copia u.a. respective; se vor completa după microfilmarea u.a.;

27. **OBSERVAȚII**: alte precizări despre u.a. respectivă, între care și despre cotele actuale ale u.a. scoase din inventarele puse în lucru;

28. **REZUMAT** = 14 rânduri; rezumatul poate fi cules potrivit criteriilor de editare computerizată a textelor;

29. **CCH 1CCH 20**: se culeg interactiv descriptorii organizații ierarhic potrivit indicațiilor cuprinse în Clasificatorul Tematic.

Câmpurile referitoare la caracteristicile „speciale” ale documentelor se completează numai pentru documentele emise în epoca feudală.

III. Descrierea aplicației - facilități și oportunități

Aplicația informatică INVENTAR are două module principale: culegere-validare date și exploatare date. Culegerea datelor se realizează prin trei ecrane: ecran 1 – parte fixă (datele de identificare ale unei u.a.), ecran 2 – culegerea rezumatului, ecran 3 – CCH destinat culegerii și corectării CCH.

Activitatea de culegere a datelor pentru cele trei ecrane este precedată de o riguroasă analiză arhivistică a documentelor, de pregătirea și codificarea informațiilor documentare, astfel încât acestea să fie recunoscute și diferențiate de programele informatice.

Modulul de culegere-validare date a fost conceput de așa manieră încât lucrul cu acesta răspunde celor mai exigente cerințe, precum și diversele situații ce se pot ivi în fluxul de prelucrare a datelor. Astfel, prin facilitățile meniului de culegere/corectare date se pot codifica și culege în funcție de stadiul inventarierii u.a.: 1 - date parțiale: fie doar de identificare, fie doar rezumatele, fie doar cuvintele cheie, metodologie recomandată în cazul perfecționării unor inventare sau prelucrării fișelor de inventar deja întocmite și lucrului în echipă – arhivist și operator culegere date – arhivistul pregătește și codifică datele din partea fixă și stabilește CCH corespunzătoare rezumatului, iar operatorul culege doar rezumatul u.a.; 2 - înregistrări integrale: date de identificare, rezumat și CCH, soluție eficientă pentru inventarierea automată în flux continuu a u.a. neinventariate.

Corectarea, validarea sau ștergerea datelor se pot efectua separat pentru fiecare categorie de informație sau integral prin facilitățile soluțiilor informatice de corectare, survolare și ștergere a datelor/fișelor.

Modulul de exploatare a datelor este structurat pe patru direcții principale:

1 - obținerea inventarului unui fond sau colecții arhivistice – inventarul unităților arhivistice este realizat, potrivit criteriilor de ordonare stabilite de către arhivist. Soluția este deosebit de eficientă pentru fondurile și colecțiile arhivistice ordonate pe pachete de documente – preluări succesive – sau pentru fondurile personale și familiale (vezi Anexa 1);

2 - obținerea listelor cronologice ale documentelor, instrument deosebit de important de regăsire a documentelor din colecțiile și fondurile arhivistice organizate pe pachete; listele cronologice ale documentelor sunt însoțite de informații privind rola și nr. cadrelor unde se află copia pe microfilm a documentelor originale; toate însoțite de cotele documentelor (vezi Anexa 2);

3 - obținerea indicilor generali pe baza prelucrării cuvintelor cheie: instituții, probleme, toponime, onomastice, genuri de documente (vezi Anexa 3);

4 - obținerea statisticilor pe baza interogării datelor din câmpurile părții fixe/date de identificare (vezi Anexa 4):

- statistica documentelor pe baza criteriului: apartenența la inventar;
- statistica documentelor pe baza criteriului: accesibilitate;

- statistica documentelor pe baza criteriului: filigran;
- statistica documentelor pe baza criteriului: forma de păstrare;
- statistica documentelor pe baza criteriului: ornamentație;
- statistica documentelor pe baza criteriului: semnătura;
- statistica documentelor pe baza criteriului: sigiliu;
- statistica documentelor pe baza criteriului: starea de conservare;
- statistica documentelor pe baza criteriului: suport;
- statistica documentelor pe baza criteriului: limba;

5 - integrarea datelor de tip INVENTAR în Banca de Date a Arhivelor Naționale și regăsirea acestora în ansamblul datelor celorlalte aplicații documentare.

IV. Facilitățile sistemului și posibilitățile de dezvoltare

Utilizarea și generalizarea aplicației INVENTAR poate determina:

- accelerarea procesului de inventariere a arhivei neinventariate și de editare a inventarelor;
- perfecționarea unor vechi inventare; obținerea de exemplare printate pentru inventarele rămase în manuscris; însoțirea acestora de diferite tipuri de liste – instrumente de informare: indice general, lista cronologică a documentelor, liste statistice;
- dezvoltarea/încărcarea Băncii de Date a Arhivelor Naționale cu noi date;
- creșterea gradului de corectitudine și uniformizare a datelor și informațiilor documentare preluate;
- dezvoltarea dicționarelor de CCH și PERSONALITĂȚI și obținerea unor noi instrumente de informare și documentare;
- dezvoltarea fișierelor de codificare a datelor de identificare, folosite pentru toate aplicațiile SIIAN.

Soluția principală a subsistemului informatic INVENTAR constă în realizarea dintr-o singură prelucrare a datelor – acesta fiind marele merit al aplicației – a inventarierii propriu-zise a documentelor, a editării inventarelor, cu aparat științific adecvat, și a integrării datelor în Banca de Date a Arhivelor Naționale.

O facilitate importantă a aplicației o constituie și faptul că putem obține oricâte exemplare dorim pentru un inventar, în orice moment, chiar și după ce datele au fost integrate în Banca de Date a Arhivelor Naționale. De altfel, „manuscrisul bun de tipar” poate fi tipărit în numeroase exemplare prin punctul tipografic al Arhivelor Naționale sau la orice altă tipografie.

Editarea computerizată a inventarelor va atrage după sine optimizarea folosirii resurselor umane și financiare. Ritmul zilnic de prelucrare informatică complexă a datelor de tip INVENTAR este de circa 15 înregistrări, evident că acesta poate crește sau descrește proporțional cu numărul specialiștilor angrenați

în activitate, cu timpul dedicat acesteia, cu gradul de dificultate a documentelor, cu experiența acumulată și cu performanțele tehnicii de calcul.

Implementarea subsistemului INVENTAR, dar mai ales generalizarea lui vor determina modernizarea operațiunii tradiționale de inventariere, simplificarea acesteia și, probabil în timp, renunțarea la unele norme și metodologii învechite, greoaie.

Aplicația este concepută pe baza codificării obligatorii a unor categorii de date – nr. fond, parte structurală, cota u.a., stare de conservare, nr. file, forma de păstrare, limba documentelor, data de emitere, apartenența la inventar/fond a documentelor. Programul nu te lasă să avansezi din câmp în câmp, dacă nu ai codificat datele obligatorii, astfel că, prin îndeplinirea acestor cerințe crește gradul de tratare corectă a informațiilor documentare. De altfel, programul asigură codificarea automată a caracteristicilor documentelor, arhivistul trebuind să modifice opțional doar codurile pentru situațiile de excepție.

Subsistemul oferă rezolvări clare și pentru diferitele situații de prezentare a datei de emitere a documentelor: pentru an de emitere reconstituit se admit < paranteze ascuțite >, pentru document datat „ÎNAINTE DE” se admite codul „A”, pentru document datat „DUPĂ”, programul admite „P”.

Corectitudinea datelor introduse în sistem este asigurată și prin faptul că, după completarea acestora pentru fiecare din cele trei ecrane ale unei fișe de inventar/inregistrare, programul te obligă să validezi datele, cerând confirmarea sau infirmarea corectitudinii acestora. Considerăm că soluția informatizată de validare a informațiilor culese pe PC reprezintă un mare avantaj față de prelucrarea manuală, care permite strecurarea greșelilor, corectarea tradițională a acestora necesitând timp și efort considerabil.

Dacă arhivistul a ales, în timpul lucrului, opțiunea „N” – NU la întrebarea FIȘA CORECTĂ ? D/N, calculatorul transferă automat controlul la primul câmp al ecranului respectiv, intrându-se în acest mod în procesul de corectare a erorilor semnalate „la prima mână”. Corectarea definitivă a datelor este asigurată prin executarea opțiunii „DORIȚI RELUAREA FIȘEI? D/N”, apelabilă pe ecranul 3 al unei înregistrări. În situația selectării opțiunii „D” – DA, controlul este transferat la primul ecran al unei înregistrări și pe monitor apar toate informațiile fișei curente, urmând ca arhivistul să efectueze corecții pe toate cele trei ecrane ale unei înregistrări. Opțiunea „SURVOLARE LOT” dă posibilitatea efectuării ultimelor verificări și corecții prin afișarea pe ecran a întregului lot de „fișe de inventar” aflate în flux de prelucrare.

Problemele ridicate de culegera rezumatului conținutului unei u.a. și de conceperea acestuia în „mod editare texte” s-au rezolvat prin soluții informatice care satisfac cerințele fluxului manual și îl corectează totodată. Astfel, după experimentarea primei versiuni a subsistemului INVENTAR, s-a proiectat metoda culegerii pe PC a rezumatelor în sistem de „procesare texte”, arhivistul

având posibilitatea să intervină asupra textului adăugând, reformulând sau ștergând informații până la corectarea lui definitivă. Soluția adoptată oferă facilități net superioare față de ceea ce înseamnă „culegerea rezumatului fișelor SARIAN(S) (acestea nu puteau fi culese decât cu majuscule, iar corecțiile ulterioare erau aproape imposibile) sau față de ce înseamnă scrierea cu mână a rezumatelor u.a. pe fișele model unic.

Subsistemul INVENTAR permite accesul rapid la informații multiple și complete despre documentele prelucrate automat și obținerea diferitelor tipuri de indici, astfel că Serviciul a adoptat un flux de pregătire și culegere a datelor care să facă posibilă indexarea coordonată fidelă a informațiilor cuprinse în rezumatul u.a., omologarea unui mare număr de cuvinte cheie noi și codificarea caracteristicilor documentelor.

Indexarea coordonată a informațiilor documentare se realizează prin încărcarea ultimelor două ecrane ale unei înregistrări: pe ecranul 2, prin alegerea opțiunii „DE INDEXARE URMĂRIND REZUMATUL” este permisă culegerea într-o fereastră separată a CCH pe care specialistul – arhivist – le consideră adecvate, concomitent cu vizualizarea rezumatelor. Dacă nu se dorește efectuarea indexării concomitent cu editarea rezumatului u.a., indexarea informațiilor, corectarea și validarea CCH pot fi operate pe ecranul 3 al aplicației. Soluția indexării coordonate a informațiilor documentare, complexă și tradițională în informatica arhivistică românească, asigură organizarea și clasificarea unică și unitară a acestora, obținerea indicilor și integrarea înregistrărilor de tip INVENTAR în Banca de Date a Arhivelor Naționale.

Programele informatice ușurează activitatea de indexare coordonată a informațiilor documentare prin faptul că permit numai scrierea și înregistrarea corectă a CCH prin parcurgerea automată și localizată pe termenul dorit în Dicționarul de CCH și de personalități, precum și prin atenționarea asupra greșelilor de tastare a CCH sau prin semnalarea CCH duble. Într-o asemenea situație, continuarea asistată a lucrului și trecerea la culegerea următoarelor informații nu sunt permise, decât după ce erorile au fost corectate. De exemplu, pentru un CCH scris greșit sau pentru unul dublu, programul afișează mesajul: CCH cronat sau CCH dublu, arhivistul trebuind să consulte Dicționarul automat de CCH și să aleagă prin activarea tastei ESCAP termenul corect, care este scris automat în câmpul de CCH (ecran 2 sau 3) sau să șteargă CCH-ul dublu. Cu alte cuvinte, prin faptul că programul nu te lasă să greșești tastarea CCH, nu poți obține indici sau alte tipuri de liste cu greșeli de scriere a noțiunilor. La capitolul indexarea informațiilor documentare pot apărea erori umane provocate de selectarea incorectă a CCH, de neînțelegerea corespunzătoare a evenimentelor și fenomenelor transmise de documentul de arhivă, o astfel de indexare poate orienta greșit un beneficiar care dorește consultarea bazei de date INVENTAR sau a Băncii de Date. De aceea și pentru această aplicație s-a impus utilizarea

aceluiași tezaur de termeni CCH-SARIAN-SIRIA, omologat și coordonat la nivel național de arhiviștii din Serviciul Informatică Arhivistică, cunoașterea profundă a principiilor generale de indexare coordonată a informațiilor și de folosire a Clasificatorului Tematic (reeditat în 1997).

Cheia succesului informatizării bazei documentare a Arhivelor Naționale constă de fapt în utilizarea unitară, standardizată și integratoare a tezaurului de CCH, a fișierelor SETFOC și EVIDIF, de către serviciile din DANIC și direcțiile județene ale Arhivelor Naționale, în valorificarea experienței acumulate în timp de personalul Serviciului Informatică Arhivistică, precum și în menținerea și dezvoltarea nucleului de arhiviști specializați în cadrul SIA care să coordoneze activitatea de informatică arhivistică din Arhivele Naționale.

Rezultatul cel mai spectaculos al operațiunii de indexare coordonată a conținutului rezumatelor u.a. inventariate este INDICELE GENERAL. Obținerea automată a acestui important instrument de informare și documentare scutește specialistul de nelipsitele greșeli și de marile eforturi depuse pentru realizarea „fișelor de indici” sau de cele provocate de pierderea, dublarea, amestecarea, comasarea și ordonarea acestora, alfabetică sau pe alte criterii, dactilografierea și colaționarea lor. Practic, programele informatice elaborate de specialiștii SIA permit obținerea, în mai puțin de un minut, a unui indice general format, de exemplu, ca în cazul inventarului nr. 83, din 419 noțiuni, cu precizarea a peste 1500 de adrese la care acestea sunt întâlnite.

Subsistemul nu permite culegera cu erori a CCH, deci posibilitatea de a obține indici cu greșeli de scriere este practic imposibilă. Singurul inconvenient al indicelui automat este faptul că acesta nu cuprinde localizarea noțiunilor combinate. De exemplu, localitatea „X” este listată în ordine alfabetică, fără a se putea preciza dacă este vorba despre o moșie, o moară din acea localitate etc. Informația „regăsim” și la noțiunea MOARĂ și la noțiunea MOȘIE sau MOȘIE-AGRICULTURĂ. Softurile de aplicație actuale nu permit combinarea noțiunilor și afișarea comasată a adreselor – cotelor acestora. Acest inconvenient este depășit însă prin modulul de exploatare generală a informațiilor, când, pentru regăsirea automată, programele informatice permit interogarea datelor pe baza multiplexelor combinații de CCH.

Utilizarea și în special dezvoltarea Dicționarului de CCH și a celui de personalități ca nucleu al Băncii de Date a Arhivelor Naționale, unic pentru toate subsistemele de informare și documentare ale Arhivelor Naționale, fac posibilă editarea unor foarte importante instrumente de lucru: indici generali, lista toponimelor întâlnite în documentele de arhivă, însoțită de cele mai vechi atestări documentare sau de toate atestările și de cote arhivistice; lista instituțiilor feudale și moderne, însoțită de cele mai vechi atestări documentare etc. Cu timpul, pe măsură ce vor fi prelucrate cantități însemnate de date, listele vor deveni extrem de complexe, exacte, și astfel putându-se transforma în adevărate dicționare.

Lista cronologică a documentelor obținută, de asemenea, automat, însoțită de cota acestora, de numărul roloilor de microfilm și al cadrelor, se situează tot în sfera rezultatelor spectaculoase ale aplicației INVENTAR.

Ca și în cazul indicilor, realizarea automată a listei cronologice a documentelor scutește arhivistul de nelipsitele greșeli și eforturi de fișare manuală și de ordonare cronologică a documentelor, de corile de dactilografiere clasică, de colaționare etc. În mai puțin de un minut, prin programele informatice elaborate de specialiștii SIA s-a realizat lista cronologică a celor 313 documente din inventarul 83, însoțită de numărul roloilor de microfilm și al cadrelor în care acestea au fost microfilmate. Evident că în timp, în funcție de cantitatea de date, asemenea liste pot fi utilizate și în scopul realizării evidenței microfilmării documentelor. Un asemenea instrument de informare, în care sunt precizate „adresele” pe microfilm ale u.a., poate fi extrem de util la sălile de studiu ale Arhivelor Naționale.

De mare interes sunt și listele obținute prin interogarea informațiilor codificate în „partea fixă” a unei înregistrări INVENTAR. Listele cu documentele deteriorate, originale sau copii, cu documentele având sigilii de diferite tipuri, cu cele ornamentate sau cu filigran, precum și cele scrise în limbi și paleografii străine, însoțite de cotele u.a., sunt, de asemenea obținute extrem de rapid, fără a fi necesare alte operațiuni manuale. Și în această situație au fost eliminate activitățile manuale de fișare, ordonare, comasare etc. a informațiilor (vezi Anexa 5).

Rezultatele aplicației pot fi evaluate la adevărata valoare numai în baza comparației activității manuale și a lucrului practic cu calculatorul, în acest mod utilizatorul va constata că este scutit de o mulțime de operațiuni manuale greoaie, plictisitoare și generatoare de greșeli, arhivistul se va elibera de șablonul activităților manuale, va câștiga timp și se va concentra mai mult asupra cercetării u.a. respective, va obține un INVENTAR complet, modern și complex al documentelor pe care le are în lucru. Sub ochii lui au fost eliminate creionul, radiera, mașina de scris, fișele de indici tematici, cronologici, o bună parte a stresului etc., acum computerul personal și imprimanta devenind instrumente de neînlocuit ale muncii arhivistice.

Ca urmare a experimentării și testării aplicației cu date reale și în flux complet, se desprinde concluzia că întreaga activitate de informatizare a operațiunilor arhivistice, care nu se va opri la INVENTARIEREA COMPUTERIZATĂ și se va extinde și la alte activități tradiționale arhivistice, va trebui, în mod obligatoriu, să fie coordonată și controlată de un colectiv de arhiviști cu experiență din cadrul SIA. De asemenea, se impune ca instrumentele de codificare, indexare, fișierele SETFOC și întreg arsenalul de nomenclatoare realizate, corectate, actualizate și perfecționate de către arhiviștii SIA să fie utilizate corect, uniform, unic și operativ de către întreg personalul Arhivelor Naționale implicat în acest domeniu. Numai printr-o activitate bine coordonată de către sectorul de specialitate se va asigura dezvoltarea, actualizarea și exploatarea

Băncii de Date a Arhivelor Naționale, transmisia datelor între centru și teritoriu, încărcarea Băncii centrale și a bazelor de date teritoriale cu informații corecte și compatibile la nivelul sistemului Arhivelor Naționale. Procesul de informatizare a Arhivelor Naționale trebuie să devină un Program Național de mare importanță, de genul Programului de microfilmare de asigurare a documentelor, finanțat și coordonat pe întregul flux de realizare.

Rapiditatea, exactitatea, multiplele posibilități de editare și exploatare a informațiilor prelucrate în sistem INVENTAR, flexibilitatea, fiabilitatea și compatibilitatea subsistemului cu celelalte subsisteme din SIIAN determină situarea acestei aplicații, comparativ cu sistemul manual de lucru, tradițional, dar și cu celelalte subsisteme informatice existente, la nivelul performanțelor internaționale în domeniu.

Adăugăm la avantajele prezentate pe scurt și faptul că putem obține noi ediții ale inventarelor chiar și după ce informațiile au fost încărcate în Banca de Date a Arhivelor Naționale. Introducerea de noi u.a. sau scoaterea unor unități arhivistice dintr-un inventar existent devin, prin performanțele aplicației INVENTAR, operațiuni extrem de facile. Cu noua aplicație nu mai este nevoie să redactilografăm sute de pagini ale vechiului inventar sau să renumerotăm u.a., căci, în extrem de puțin timp obținem pe imprimantă o nouă ediție a vechiului inventar.

O altă facilitate importantă a subsistemului INVENTAR este obținerea listelor de corespondență de cote. Prin codificarea modificărilor de cotă, în câmpul COTA-ANT din ecranului 1 al aplicației, realizăm operativ lista u.a. cu cotele schimbate.

Folosirea aplicației INVENTAR în procesul de inventariere propriu-zisă, dar și în cel de perfecționare a vechilor inventare sau de prelucrare informatică a fișelor de inventar existente determină, prin integrarea datelor în Banca de Date a Arhivelor Naționale, îmbogățirea-completarea acestora cu numeroase informații, iar prin interogarea curentă, îmbunătățirea fluxului de cercetare a documentelor la sălile de studiu și a celui de informare-documentare a specialiștilor Arhivelor Naționale.

Subsistemul Informatic de Inventariere a documentelor – INVENTAR – a fost conceput și realizat de Filofteia Rîzniș, Maria Pascu și Codrin Ionescu. Experimentarea și testarea aplicației cu date reale au fost executate de Filofteia Rîzniș, Mihaela Mărăcincanu, Maria Pascu, Cornelia Popescu și Gabriela Ibrian.

V. Experimentarea și testarea aplicației; fluxul de date

Pentru experimentarea și testarea fluxului aplicației și a programelor informatice s-a ales inventarul nr.83 al Colecției de Achiziții Noi, deținută de DANIC.

Pregătirea informațiilor pentru prelucrarea automată a fost precedată de operațiuni de verificare și corectare a informațiilor rezumate în vechiul inventar cu documentele originale.

Inventarul nr. 83 este un instrument de evidență întocmit în manuscris – un singur exemplar – în anii 1924-1949, pachetele cu u.a. fiind adăugate pe măsura donării acestora Arhivelor Naționale. În prezent, inventarul este folosit la Sala de studiu a Arhivelor Naționale, un număr important de documente fiind în timp scoase din Colecție și reordonate la alte colecții de documente.

Pentru a realiza întregul flux al aplicației, arhiviștii Serviciului au completat și corectat rezumatele și datele documentelor, de asemenea, au adăugat, prin confruntarea cu documentele originale, informații despre caracteristicile acestora, toponime și onomastice, au uniformizat datele specifice rubricii „observații”. Prin această metodă de lucru s-a urmărit nu numai simpla testare a subsistemului în ansamblul său, dar și îmbunătățirea inventarului existent.

Noul inventar nr. 83, obținut automat, cuprinde 313 documente, emise în perioada 1250-1916, ordonate tot în 23 de pachete (pachet I - pachet XXII bis), majoritatea fiind redactate după anul 1800.

Documentele au intrat în depozitele Arhivelor Naționale prin donații succesive și au fost ordonate pe pachete și numere de documente în cadrul Colecției Donații și inventariate potrivit criteriilor vremii. De-a lungul timpului Colecția Donații a fost inclusă în Colecția Achiziții Noi.

Vechiul inventar nr. 83 a devenit un document valoros, pentru că păstrează date importante privind donatorii de documente și specificul documentelor, precum și semnăturile unor arhiviști iluștri care au prelucrat documentele respective: E. Vîrtosu, Dan Simonescu, V. Antoniu, I.R. Mircea. Specialiștii Arhivelor Naționale au reordonat unele pachete de documente din Colecția Achiziții Noi în Colecția de Manuscrise și cea de Fotografii de documente, tratarea informatică a modificărilor de cote arhivistice survenite a stat în atenția creatorilor aplicației informatice, situație reflectată de logica de funcționare și exploatare a acesteia.

Inventarul obținut ca urmare a pregătirii și prelucrării automate a datelor cuprinde 313 înregistrări/rezumate și cote, organizate pe 23 de pachete. Un număr de 18 documente au fost scoase din pachetele XVI, XVII și XXI și reordonate la Colecțiile Fotografii de documente și Manuscrise, inventarul nr.83 cuprinzând în prezent 295 de u.a.

Documentele cuprinse în primul inventar al Colecției Achiziții Noi – hrisoave, cărți domnești, cărți de judecată, decrete, manifeste, proclamații, anafore, declarații, testamente, hotărnicii, zapise, porunci, jalbe, memorii, acte de stare civilă etc. Unele dintre ele sunt emise de domni ai Țării Românești și Moldovei: Alexandru II Mircea, Alexandru Suțu, Antonie Vodă din Popești, Constantin Șerban Basarab, Gheorghe Duca, Gheorghe Ștefan, Grigore II, III și IV Ghica, Grigore Callimachi, Ioan Sandy Sturza, Leon Tomșa, Manole Giani

Ruset, Matei Basarab, Mihai Racoviță, Mihai Viteazul, Mihail Sturdza, Mihnea Turcitul, Nicolae Mavrocordat, Nicolae Mavrogheni, Petru Cercel, Petru Rareș, Radu Mihnea, Radu Paisie, Șerban Cantacuzino, Ștefan II Tomșa, Ștefan cel Mare; principii și voievozi ai Transilvaniei: Gheorghe Rákóczi II, Mihail Apafi I, Ladislau Csáki, Petru de Pereny, țarii Rusiei Alexandru I și II, Nicolae I și II etc.

O mare diversitate de probleme este oglindită de documentele inventarului: stabilirea dreptului de proprietate asupra unor terenuri; vânzări, schimburi și hotărânicii de moșii; exploatarea forestieră și petroliere; datorii și amanetări de bunuri; tipografiile din București; administrația și ocupația rusă în Basarabia după 1812; revoluțiile de la 1821 și 1848-1849 în Transilvania; situația din Rusia în timpul țarilor Alexandru I și II, Nicolae I și II; Războiul Crimeii, războaiele ruso-turce și ruso-polone; oficierea cultului religios ortodox în Basarabia țaristă, date biografice referitoare la familia imperială rusă; Societatea română de cultură și limbă „Siliștră”; convențiile României cu Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia din august 1916 (fotocopii); la personalități ca: C.A. Rosetti, Nicolae Bălcescu, I.E. Rădulescu, Alexandru Ipsilanti, M. Kogălniceanu, Petrarhe Poenaru, Iordache Olimpiu, Ladislau Csanyi, Ioan Zalomit.

Remarcăm documentele din pachetul XV, unde sunt semnalate informații despre tipografia lui I. E. Rădulescu de la „Cișmeaua lui Mavrogheni” din București, trupa teatrală italiană din București a lui Babilio Sensoni; pe cele din pachetul XXI, unde se regăsesc informații deosebit de interesante despre unele manuscrise: un fragment de biblie din <1250>, o aritmetică, o carte de rugăciuni, acte ce au aparținut lui C. D. Aricescu, un text armenesc sau acte referitoare la proprietățile moșnenilor Măjăuani din județul Muscel și pe cele din pachetul XXII bis, care se referă la unele moșii din județele Teleorman, Bacău, Prahova, Ialomița.

Din pachetele XVI și XVII, 14 u.a. – fotografii au fost reordonate la Colecția Fotografii de documente – pachetul VI, iar din pachetul XXI, 4 alte u.a. au fost reordonate la Colecția Manuscrise (vezi Anexa 6).

Pentru a realiza o corectă indexare a informațiilor și a obține un indice general cuprinzător și util celor care cercetează documentele din acest inventar, au fost omologate ca CCH denumirile a peste 85 de localități din diferite zone ale țării, un număr considerabil de noțiuni generale și de personalități, astfel că, indicele general cuprinde pentru acest inventar peste 400 de noțiuni.

Interogările de tip statistic efectuate asupra datelor inventarului nr.83 ne permit să precizăm că acesta are: 153 documente originale, 23 copii, 20 de documente cu ornamentație, 3 cu ornamentație și monogramă, 149 cu semnătură, cu sigiliu în chinovar 12, cu sigiliu în fum 25, 198 de documente sunt scrise în limba română, în slavă 13, în rusă 29 etc.

Operațiunile specifice aplicației INVENTAR continuă în cadrul SIA prin prelucrarea și completarea de către arhiviști a inventarelor nr. 84 și 85 din aceeași colecție, păstrate, de asemenea, în manuscris, prin prelucrarea fișelor de inventar

întocmite în anii anteriori din Colecția Documente Istorice, pachetele MDLXXI-MDLXXXII și din unele fonduri administrative intens solicitate la cercetare.

Subsistemul informatic INVENTAR a fost testat, implementat și generalizat și este deschis opiniilor ce vizează perfecționarea acestuia și extinderea nivelului de aplicabilitate.

Aplicația INVENTAR poate fi utilizată cu succes în procesul de inventariere a noilor arhive preluate în depozitele Arhivelor Naționale și a direcțiilor județene, în ultimii 10 ani, de tipul arhivelor create de fostul Partid Comunist, de organizații politice și obștești, de organele puterii și administrației de stat ale perioadei comuniste, cu mențiunea că Dicționarul CCH – Clasificatorul Tematic – trebuie îmbogățit cu noțiuni și probleme specifice fondurilor arhivistice create de diferitele structuri ale PCR.

Schema fluxului informațional

A. Flux manual:

I. a 1. - ordonare u.a.;

2. - întocmire fișe de inventar;
3. - dactilografiere inventar;
- cotare definitivă;
4. - colajonare rezumate și cote u.a.;
5. - redactilografiere parțială;
6. - recolaționare;
7. - >>>> INVENTAR în trei exemplare, fără aparat științific;

I. b 1. - ordonare u.a.;

2. - întocmire fișe de inventar;
3. - dactilografiere inventar;
- cotare definitivă;
4. - colajonare rezumate și cote u.a.;
5. - redactilografiere parțială;
6. - recolaționare fișe de inventar;
7. - întocmire fișe pt. indici;
- întocmire fișe cote de corespondență etc.;
8. - ordonare, comasare, definitivare fișe indici etc.;
9. - dactilografiere indici, liste cronologice ;
10. - colajonare aparat științific;
11. - redactilografiere aparat științific;
12. - recolaționare aparat științific;
13. - >>>> INVENTAR însoțit de aparat științific.

B. Flux informatizat:

I. B 1.- ordonare u.a;

2.- pregătirea și culegerea asistată de calculator a :

- cotei și caracteristicilor documentelor;
- rezumatului conținutului u.a.;
- cuvintelor cheie corespunzătoare;
- omologare CCH;

3. - corectare și validare date;

4. - >>>>> INVENTAR în mai mult de 3 exemplare, însoțit de aparat științific diversificat: indici generali, lista cronologică a u.a., lista corespondenței de cote, lista emitenților, lista sigiliilor, lista documentelor cu ornamente etc.

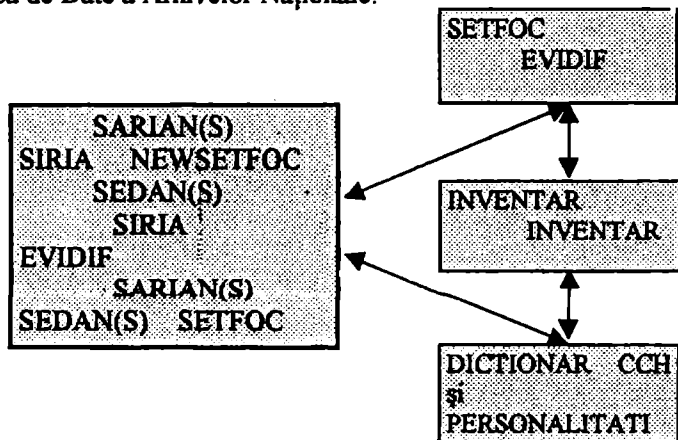
5. - încărcare în Banca de Date a Arhivelor Naționale;

6. - exploatarea informațiilor de tip INVENTAR la cerere;

7. - reeditare inventare.

INTEGRAREA DATELOR DE TIP INVENTAR ÎN BANCA DE DATE A ARHIVELOR NAȚIONALE

Banca de Date a Arhivelor Naționale:



ANEXA 1

Inventar: 83 .Fond: 312 COLECTIA ACHIZITII NOI

Nr. crt.	Nr. doc.	Data si loc. document	Cuprinsul unitatii arhivistice	Obs.
			Pachetul III	
13	1	(1650) Iunie	2 Scrisoarea egumenului si a tot soborul de la manastirea Slatina, catre logofatul si comisul Patrascu, prin care ii face cunoscut ca a venit vornicul Stroescu cu cartea Domnului la manastire si cu actele mosiei Stroesti. Original,hirtie,sigiliu in fum,cu filigran,	R1 C.70-71* Cu o fotocopie.
14	2	1654 (7162) Mai	22 Cartea lui Gheorghe Stefan, vv., domnul Moldovei, data in pricina de judecata dintre Toader pircalabul de la Dorohoi, ginerele lui Ieac Stircea, cu Iordache fost vistiernic, ginerele lui Gavrilas, fost mare logofat, pentru a treia parte din satul Boian si pentru jumatate din satul Onet, ce snt in tinutul Cernauti si pentru satul Lozeani din tinutul Dorohoi. Original,hirtie,2 file,deteriorat,cu semnatura,sigiliu in chinovar,	R1 C.72-74 Cu o fotocopie.
15	3	1724 (7232) Iulie	6 Inscrisul lui Popa Gligorie Pisancu, fratele lui Fodor, catre Iupin Dumitrascu Bainschi, de luare pe chezasie a lui Fodor fratele sau, facut vecin rob de domnul tarii, dupa judecata din divan, avuta cu Dumitrascu. Original,hirtie,2 file,deteriorat,cu semnatura,	R1 C.75-77
16	4	1747 (7255) August	4 Cartea lui Grigore Ghica II, vv., domnul Moldovei, data lui Moise Cucoranul biv vel pitar si Ion Zosiu vtori logofat, in pricina de judecata avuta cu Gavril Necula biv vel medelnicer si fratele sau Ilie biv vtori spatar, fiii lui Ioan Necula biv vel vornic, raposat, pentru mosia Boian din tinutul Cernauti, inconjurata de acestia. Original,hirtie,2 file,cu semnatura, sigiliu in chinovar,cu filigran.	R1 C.78-80

Inventar: 83 Fond: 312 COLECTIA ACHIZITII NOI

Nr. crt	Nr. dec.	Data si loc. document	Cuprinsul unitatii arhivistice	Obs.
Pachetul XVI				
101	(1)	1723 Oct.	14 Hrisovul prin care Nicolae Mavrocordat, vv., domnul Tarii Romanesti, intareste lui Sandul, fiul lui Stoica Buzescu si lui Craciun, fiul lui Cirstienas Cirstinescul, stapinirea peste mosiile Bucea Radul-Voievod, Bora-Doicesti, din judetul Ialomita, Patirlagele-Lerescul si altele. Cu o transcriere moderna la Sectia Copiilor pachetul XIV, nr. 2765. Fotocopie, lb. caucaziana, hirtie.	Trecut la Col. Fotografii, VI/1.
102	(2)	1770	Hrisovul prin care Manole Giani Ruset, vv., domnul Tarii Romanesti, acorda si intareste privilegiile bisericii domnesti Sfintul Dumitru din Craiova. O copie cromolitografica si o transcriere cu litere latine tiparita. Fotocopie, hirtie.	Trecut la Col. Fotografii, VI/2.
103	(3)	(1900)	Fotografia bisericii Domnita Balasa, zidita in anul 1745 de aceasta domnita, restaurata in anul 1831 de banul Grigore Brincoveanu si dupa cutremurul din 1838 de catre baneasa Sifta Brincoveanu. Constructia a fost darimata in anul 1881, pe locul ei fiind cladita actuala biserică. Fotocopie, hirtie.	Trecut la Col. Fotografii, VI/3.

ANEXA 2

Lista cronologica a documentelor

Inventar: 83 Fond: 312 COLECTIA ACHIZITII NOI

Data si loc de emitere document	Cota document / Rola si Cadru
<1250>	PXXI-D8 R2 C.42-44
1435	PVIII-D1 R1 C.176-182
1472 (6980) mart. 2 Suceava	PXXII-D19 R2 C.243-248
1527	PVIII-D2 R1 C.183-186
1528 (7036) mart. 7 Iasi	PXXI-D3 R2 C.24-27
1533 (7041) mart. 28 Chisinau	PXIX-D26 R1 C.757-759
1543 (7051) mai 19 Rimnic	PXXII-D1 R2 C.168-172
1570 (7078) ian. 9	PXXII-D23 R2 C.258-263
1581 mart. 1 Venetia	PXXII-D20 R2 C.249-251
1585 (7094) oct. 22 Bucuresti	PXXII-D2 R2 C.173-177
1586 (7094) iulie 13 Bucuresti	PXXII-D3 R2 C.178-183
1590 iulie 14	PXXII-D4 R2 C.184-190
1594 (7102) feb. 25 Bucuresti	PXXII-D5 R2 C.191-193
1596 (7104) iunie 19 Gherghita	PXXII-D16 R2 C.228-234
1600 feb. 4	**PXVII-D3 Trecut la Col. Fotografii, VII/3.
1613 (7121) mai 27 Tirgoviste	PXXII-D6 R2 C.194-196
1615 (7123) mart. 18 Iasi	PIX-D1 R1 C.193
1615 mart. 18	PIX-D1bis R1 C.194
1632 (7140) ian. 16 Tirgoviste	PIV-D1 R1 C.104-108

ANEXA 3

INVOICE GENERAL

Inventar: 83 Fond: 312 COLECTIA ACHIZITII NOI

-- D --

DOMNUL-MIHNEA-TURCITUL
PXXII-02 ; PXXII-03 ; PXXII-04 ;

DOMNUL-NICOLAE-MAVROGHENI
PXXI-04 ;

DOMNUL-PETRU-CERCEL
PXXII-020 ;

DOMNUL-PETRU-RARES .
PIX-026 ; PXXI-03 ;

DOMNUL-RADU-MIHNEA
PXXII-06 ;

DOMNUL-RADU-PAISIE
PXXII-01 ;

DOMNUL-SERBAN-CANTACUZINO
PXXII-018 ;

DOMNUL-STEFAN-2-TOMSA
PIX-01 ; PIX-01bis ;

DOMNUL-STEFAN-CEL-MARE
PXXII-019 ;

DONATIE-RELIGIE
PXIII-05 ;

DRACSINUL-MUSCEL
PXXI-034 ;

DRAGANELUL-MUSCEL
PXXI-034 ;

DRAGHICI-MUSCEL
PXXI-034 ;

DRAGHINA-TUTOVA
PVI-011 ;

DRAGOMIRESTI-NEAMT
PXXI-03 ;

-- E --

EFORIA-SCOLILOR-NATIONALE
PXXI-09 ;

ELIADE-RADULESCU-IOAN
PXV-02 ; PXV-03 ; PXV-05(a-k) ; PXV-07(a-g.bis) ; PXV-08(a-d) ;
PXV-015 ; PXXI-09 ;

EMIGRARE
PXX-08 ; PXX-09 ;

EPIDEMIE
PIX-06 ; PXX-014 ; PXX-029 ;

EVREU
PXI-02 ; PXI-03 ;

EXPLOATARE-FORESTIERA
PXXIIbis-018 ;

EXPLOATARE-PETROLIERA
PXXI-020 ;

-- F --

FAMILIE-IMPERIALA

INDICE GENERAL

Inventar: 83 Fond: 312 COLECTIA ACHIZITII NOI

-- F --

FLORESTI-IASI

PXX-051 ; PXX-056 ;

FRANTA

PXIX-029 ; PXXII-020 ;

FRIGENI-FALCIU

PVI-01 ;

FUNCTIONAR

PXIX-08 ; PXIX-011 ; PXX-020 ;

-- G --

GENEALOGIE

PXXI-038 ;

GIURGITA-DOLJ

PV-03 ;

GLODENI-VASLUI

PXI-013 ;

GORA-SOLNOCUL-DE-MIJLOC

PXXII-09 ;

GOSTINA

PIII-06 ;

GROPILE-ARGES

PI-05 ;

GUVERNATOR

PXIX-06 ; PXX-02 ; PXX-03 ; PXX-09 ; PXX-015 ; PXX-032 ; PXX-049 ;
PXX-057 ;

-- H --

HARCETE-FALCIU

PVI-04 ; PVI-05 ; PVI-012(a) ; PVI-012(b) ;

HATMAN

PIX-02 ;

HIRJA-BACAU

PXXIibis-014 ;

HOTARIRE

PI-02 ; PI-05 ; PXV-08(a-d) ; PXIX-02 ;

HOTARNICIE

PI-06 ; PII-02 ; PVI-010 ; PXXI-014 ; PXXI-018 ; PXXI-022 ;
PXXI-023 ; PXXI-024 ; PXXI-032 ; PXXI-039 ; PXXI-041 ; PXXII-017 ;
PXXIibis-01 ; PXXIibis-04 ; PXXIibis-05 ; PXXIibis-06 ; PXXIibis-08
PXXIibis-09 ; PXXIibis-013 ; PXXIibis-019 ;

HRISOV

PII-01 ; PIV-01 ; PVI-012(a) ; PIX-01 ; PIX-01bis ; PIX-02 ; PXV-01
PXXII-016 ; PXXII-019 ; PXXII-023 ;

-- I --

IASI

PXIII-03 ; PXIII-05 ;

ICONOGRAFIE

PI-010 ;

IERUSALIM

PXIX-036 ;

IMPARATUL-FERDINAND-1-DE-HABSBURG

PXXII-09 ;

IMPOZIT

ANEXA 4

Statistica documentelor în funcție de caracteristici

Caracteristica document	Nr. doc.
APARTENENȚA LA INVENTAR Apartine inventarului Scos din inventar	295 18
ACCESIBILITATE Accesibil în cercetare	295
FILIGRAN Cu filigran Fără filigran	122 173
FORMA DE PASTRARE Original Copie Copie și original Fotocopie Tipăritură	153 23 23 9 87
ORNAMENTATIE Cu ornamentatie Fără ornamentatie Ornamentatie și monograma	20 272 3
SEMNATURA Cu semnatura Fără semnatura	149 146
SIGILIU Cu sigiliu Fără sigiliu Sigiliu în ceară Sigiliu în chinovar Sigiliu în tus Sigiliu în fum Sigiliu timbrat	10 232 1 12 8 25 7
STAREA DE CONSERVARE Stare bună Deteriorat	250 45
SUPORT Hârtie Pergament	282 13
LIMBA Română Armeană Franceză Germană Greacă Italiană Latină Maghiară Rusă Slavă Rusă-română Maghiară-germană Română-germană Doc. în mai multe limbi	198 1 2 2 1 1 4 5 29 13 33 1 1 4

Inventarul cuprinde 295 unități arhivistice

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

ANEXA 5

Lista documentelor scrise in limbi si paleografii straine

Data si localitate emitere document		Cota document
Limba Armeana (1800)		PXXI-D5(a)
Limba Franceza 1847 aug. 2 Berlin 1847 aug. 2 Berlin		PXV-D12 PXV-D13
Limba Germana 1836 oct. 26 1848 sept. 28		PXIII-D3 PXXII-D9
Limba Greaca (1800)		PXXII-D15
Limba Italiana 1581 mart. 1 Venetia		PXXII-D20
Limba Latina (1250) 1435 1527 1676 feb. 24		PXXI-D8 PVIII-D1 PVIII-D2 PVIII-D3
Limba Maghiara 1849 ian. 3 1849 ian. 13 1849 apr. 19 1849 mai 7 (1849)		PXXII-D10 PXXII-D12 PXXII-D13 PXXII-D14 PXXII-D11
Limba Rusa 1766 oct. 5 1824 ian. 17 1834 feb. 26 1835 dec. 1 1843 sept. 13 1844 ian. 1 1844 ian. 19 1844 iulie 30 1846 iulie 2 1847 apr. 11 1847 apr. 30 1847 nov. 27 1848 feb. 6 1849 ian. 30 1849 dec. 30 (1850) (1850) (1850) (1850) 1854 feb. 10 1854 oct. 2 1855 1862 iulie 2 1863 aug. 12 1864 ian. 11 1866 apr. 19 1880 nov. 19 (1880) (1880)		PXIX-D1 PXX-D13 PXIX-D12 PXX-D33 PXIX-D14 PXIX-D15 PXIX-D17 PXIX-D18 PXIX-D19 PXIX-D20 PXIX-D21 PXIX-D22 PXIX-D23 PXIX-D24 PXXII-D22 PXIX-D37 PXIX-D38 PXIX-D39 PXIX-D40 PXIX-D27 PXIX-D28 PXIX-D29 PXIX-D30 PXIX-D31 PXIX-D32 PXIX-D33 PXIX-D34 PXIX-D35 PXIX-D36

Lista cronologica a documentelor originale

Data si localitate emitere document		Cota document
<1250>		PXXI-08
1436		PVIII-01
1527		PVIII-02
1528	(7036) mart. 7 Iasi	PXXI-03
1643	(7061) mai 19 Rimnic	PXXII-01
1670	(7078) ian. 9	PXXII-023
1681	mart. 1 Venetia	PXXII-020
1586	(7094) oct. 22 Bucuresti	PXXII-02
1586	(7094) iulie 13 Bucuresti	PXXII-03
1590	iulie 14	PXXII-04
1594	(7102) feb. 25 Bucuresti	PXXII-05
1613	(7121) mai 27 Tirgoviste	PXXII-06
1616	(7123) mart. 18 Iasi	PIX-01
1637	(7145) apr. 27 Bucuresti	PXXII-07
<1650>	iunie 2	PIII-01
1654	(7162) mai 22	PIII-02
1676	feb. 24	PVIII-03
1677	(7185) mai 1	PXXI-026
1686	(7194) ian. 1	PXXI-019
1686	(7194) aug. 1	PXXI-028
1718	(7226) feb. 28	PXXI-030
1718	(7226) mart. 1	PXXI-031
1720	(7229) dec. 29	PII-01
1724	(7232) iulie 6	PIII-03
1741	apr. 25	PVI-01
1744	(7252) mart. 16	PX-01
1747	(7255) aug. 4	PIII-04
1761	(7270) sept. 20	PIII-05
1765	(7273) feb. 20	PIII-06
1766	(7274) feb. 11	PIII-07
1787	ian. 16	PXXI-04
1793	feb. 24	PXXI-010
1800	iulie 22	PI-01
<1800>		PVI-012(a)
<1800>		PXXII-015
1804	iulie 19	PXXI-032
1807	apr. 28	PXII-01
1807	iulie 23	PXII-03(a-b)
1814	mart. 5	PX-02
1815	ian. 24	PXXI-012
1815	apr. 25	PXXI-012(a)
1815	mai 15	PXII-02
1816	feb. 1	PI-03
1818	mai 25	PI-04
1820	mai 25	PXV-01
<1820>	aug. 25	PI-09
1822	dec. 7	PXVIII-01
1823		PI-07
1823	feb. 9	PVI-02
1823	mart. 7	PXXI-011(a)
1823	mai 18	PXX-011
<1823>		PXXI-011
1826	iunie 8	PXXI-033
1827	sept. 15	PXIII-01
1828	ian. 26	PXIII-02
1828	mart. 10	PVI-03
1828	dec. 20	PXXI-034
1829	mai 20	PXXI-05
1829	nov. 29	PVI-04
1830	mai 6	PXXI-06
1830	mai 17	PVI-05

Lista cronologica a documentelor cu sigiliu

Data si localitate emitere document		Cota document
Sigiliu		
1527		PVIII-02
1528	(7036) mart. 7 Iasi	PXXI-03
1543	(7051) mai 19 Rimnic	PXXII-01
1586	(7094) iulie 13 Bucuresti	PXXII-03
1590	iulie 14	PXXII-04
1834	mart. 27	PXXI-013
1848	sept. 28	PXXII-09
1851	oct. 24 Brusa	PXV-014
1861	feb. 2	PXXI-020
1881		PXXIibis-D12
Sigiliu in oara		
1830	oct. 11	PXV-02
Sigiliu in chinovar		
1654	(7162) mai 22	PIII-02
1747	(7255) aug. 4	PIII-04
1761	(7270) sept. 20	PIII-05
1765	(7273) feb. 20	PIII-06
1787	ian. 16	PXXI-04
1820	mai 25	PXV-01
1823		PI-07
1827	sept. 15	PXIII-01
1828	ian. 26	PXIII-02
1840	feb. 28	PIX-02
1841	apr. 14	PXIII-04
1862	mai 15	PV-01
Sigiliu in tue		
1677	(7185) mai 1	PXXI-026
1836	oct. 25	PXIII-03
1843	iulie 2	PXXI-019(a)
1844	nov. 3	PXV-04
1846		PXV-016
1853	nov. 1	PI-08
1854	oct. 2	PXIX-028
1874	mart. 5	PXXI-01
Sigiliu in fum		
(1650)	iunie 2	PIII-01
1671	(7179) ian. 25	PXXI-041
1810	apr. 23	PXIX-02
1829	mai 20	PXXI-05
1834	aug. 7	PX-03
1838		PXX-034
1840	sept. 20	PXX-038
1841	nov. 8	PXXII-021
1844	ian. 12	PXX-044
1845	feb. 16	PVI-07
1846	ian. 23	PXXI-038
1848	ian. 17	PXX-045
1848	mai 13	PXX-046
1849	ian. 25	PXX-047
1849	dec. 30	PXXII-022
1850		PXX-048
1850	mai 10	PXX-051
1850	oct. 18	PXIX-025
1851	iulie 8	PVII-02
1855	iulie 24	PXXI-039
1857	apr. 4	PII-02
1858	apr. 16	PXX-055

Lista cronologica a documentelor deteriorate

Data si localitate emitere document				Cota document
1543	(7051)	mai	19 Rimnic	PXXII-D1
1581		mart.	1 Venetia	PXXII-D20
1586	(7094)	iulie	13 Bucuresti	PXXII-D3
1613	(7121)	mai	27 Tirgoviste	PXXII-D6
1632	(7140)	ian.	16 Tirgoviste	PIV-D1
1637	(7145)	apr.	27 Bucuresti	PXXII-D7
1654	(7162)	mai	22	PIII-D2
1686	(7194)	ian.		PXXI-D19
1686	(7194)	aug.	1	PXXI-D28
1718	(7226)	feb.	28	PXXI-D30
1724	(7232)	iulie	6	PIII-D3
1741		apr.	25	PVI-D1
1744	(7252)	mart.	16	PX-D1
1765	(7273)	feb.	20	PIII-D6
1766		oct.	5	PXIX-D1
<1800>				PXXII-D15
1804		iulie	19	PXXI-D32
1807		iulie	23	PXII-D3(a-b)
1815		ian.	24	PXXI-D12
1815		apr.	25	PXXI-D12(a)
1822		dec.	7	PXVII-D1
1823		mart.	7	PXXI-D11(a)
1827		sept.	15	PXIII-D1
1828		ian.	26	PXIII-D2
1828		feb.	29	PXIX-D8
1828		apr.	14	PXIX-D10
1832		mart.	18	PXV-D3
1834		mart.	27	PXXI-D13
1836		oct.	26	PXIII-D3
1838				PXX-D34
1838				PXX-D35
1841		apr.	14	PXIII-D4
1841		nov.	8	PXXII-D21
1841		dec.	1	PXXI-D37
1843		iulie	2	PXXI-D19(a)
1844		nov.	3	PXV-D4
1846		aug.	13	PXIII-D5
1850				PXX-D48
<1850>				PI-D10
<1850>				PXX-D5
1851		iulie	8	PVII-D2
1857		iunie	27	PXIII-D6
1862		mai	15	PV-D1
<1880>				PXIX-D35
<1880>				PXIX-D36

ANEXA 6

Lista cronologică a documentelor
care nu aparțin inventarului

Inventar: 83 Fond: 312 COLECTIA ACHIZITII NOI

Data si loc de emitere document			Cota document / Rola si Cadru*
1600	feb.	4	**PXVII-D3 Trecut la Col. Fotografii, VII/3.
1665	iulie	6	**PXVII-D2 Trecut la Col. Fotografii, VII/2.
1698	oct.	17	**PXVII-D1 Trecut la Col. Fotografii, VII/1.
1723	oct.	14	**PXVI-D1 Trecut la Col. Fotografii, VI/1.
1770			**PXVI-D2 Trecut la Col. Fotografii, VI/2.
<1790>			**PXXI-D3 Trecut la Manuscrise, mss. nr.1 152.
1815			**PXXI-D4 Trecut la Manuscrise, mss. nr.1 153.
1821			**PXVI-D8 Trecut la Col. Fotografii, VI/8.
1821			**PXVI-D9 Trecut la Col. Fotografii, VI/9.
1821			**PXVI-D10 Trecut la Col. Fotografii, VI/10.
1821			**PXVI-D11 Trecut la Col. Fotografii, VI/11.
1821	mart.		**PXVI-D7 Trecut la Col. Fotografii, VI/7.
1821	mart.	16	**PXVI-D6 Trecut la Col. Fotografii, VI/6.
<1860>			**PXXI-D7 Trecut la Manuscrise, mss. nr.1 229.
<1860>			**PXXI-D8 Trecut la Manuscrise, mss. nr.1 230.

Arhive pierdute. Cauze și consecințe

CONSTANTIN BRĂTESCU

Studiile dedicate distrugerilor de arhive sunt puține în literatura de specialitate din România, iar apariția lor s-a petrecut în acele momente în care îngrijorarea arhiviștilor Statului, singurii îndrituiți să vegheze la aplicarea legislației, a atins apogeul. Ele se bazează pe cunoașterea unui fenomen, în derulare mai lentă sau mai accentuată, care, sub privirile pasive ale societății civile, duce inevitabil la sărăcirea continuă a zestrei documentare a țării.

În cele ce urmează ne vom opri la acele stări de lucruri petrecute în Arhivele Caraș-Severinului, uneori chiar bănățene, unele dintre exemple și cauze putând fi întâlnite, întâmplător sau nu, și în alte județe, prilej cu care încercăm să declanșăm o dezbatere mai largă pe această temă.

În primul rând, am apelat la prezentarea pe care a făcut-o Ioachim Miloia asupra Arhivelor bănățene, utilizată și de Constantin Moisil în valorosul său studiu intitulat *Problema arhivelor românești*¹. În momentul redactării studiului său, reputatul om de cultură bănățean îndeplinea funcția de director al Muzeului Banatului din Timișoara, sensibilizat fiind de Arhivele Statului din București ca să organizeze o direcție regională a acestei instituții și în Banat.

În al doilea rând, am avut în vedere un studiu de referință, publicat în anul 1946, privind cauzele distrugerilor de arhive la nivel național între 1938-1946, ani care includ cea de-a doua conflagrație mondială, cât și primii ani de ocupație sovietică, aceasta din urmă coroborată cu vidul de autoritate al instituțiilor Statului, provocat din interior, dar, și din exterior, începând cu luna septembrie 1944. Acest studiu aparține regretatului arhivist Ion Mărcuș și este o adevărată radiogramă a stării arhivelor românești din acel moment².

În al treilea rând, m-a îndemnat la acest demers, nu tocmai ușor, apelul de suflot al Academiei Române – Filiala Cluj, din 5 septembrie 1949, somnat do academicianul Emil Petrovici, de reputatul istoric și arhivist David Prodan și de secretarul acesteia, Tiberiu Popovici, apelul fiind redactat de David Prodan, care reușise să introspecteze relația dintre creatorii și deținătorii de documente, pe de o parte, și de distrugătorii de documente, pe de altă parte, într-un moment în care proletcultismul și anularea marilor valori ale trecutului nostru erau înlocuite cu altele impuse și străine neamului românesc. Redăm din acest apel doar un pasaj

¹ În „Revista Arhivelor”, vol. III (nr. 6-8), 1936-1937, p. 12-13 și, respectiv, Ioachim Miloia, *Arhivele Banatului*, în același număr al revistei citate, p. 79-93.

² Ion Mărcuș, *Ceva despre distrugerile de documente. Aspecte și sugestii*, în „Revista Arhivelor”, vol. VII, nr. 1, 1946, p. 74-84.

ce cuprinde câteva îndemnuri oricând valabile: „Păstrați deci cu cea mai mare grijă arhivele, nu le nimiciți, nu le înstrăinați, feriți-le de primejdii, de umezeală, de foc, păstrați-le în locuri potrivite, încredințați-le la arhivari pricepuți, conștiincioși, care să le îngrijească și să răspundă de ele. Pentru administrarea arhivelor mai importante căutați cunosători, oameni de cultură, specialiști în istorie (profesori locali), arhiviști...”³. Apelul sublinia necesitatea respectării stricte a Legii pentru organizarea Arhivelor Statului din 15 iulie 1925 și obligația de a apela la specialiștii acestei instituții atunci când trebuia luată vreo decizie în legătură cu soarta arhivelor. În mod firesc apelul trăgea și un semnal de alarmă: „Procedând alfel veți produce pagube imense, ireparabile și statului și științei”.

În al patrulea rând, starea arhivelor din perioada 1989-1997, atitudinea unora sau altora față de documentele create anterior sau chiar de cele curente, abandonul de arhive, distrugerile voite și interesate au fost alte cauze care – îndurerându-ne – ne-au îndemnat la reactualizarea unui asemenea subiect de o delicatețe și acuitate deosebite.

În cele ce urmează, nu ne-am propus să facem o analiză a tuturor cauzelor care au determinat în secolul nostru distrugerea și pierderea unor fonduri arhivistice foarte importante, ci le-am reținut doar pe acelea care au depins de anumite evenimente, de factorii decizionali, de înșiși creatorii de documente sau de mentalități dăunătoare.

I. Momente importante de ordin politico-militar care au permis distrugeri sau mutări de arhivă în afara hotarelor naționale

1. *Evenimentele din toamna anului 1918.* Stările revoluționare din lunile octombrie-noiembrie 1918 din Banatul de Sud au favorizat, în primul rând, distrugerea unor arhive ale secretariatelor (notariatelor) cercuale, locul în care se consemnau și datoriile locuitorilor, mai ales în ceea ce privește plata dărilor. Aceleași arhive, îndeosebi documentele create între 1914-1918, puteau compromite pe unii notari și primari, care, cu bună știință, nu au achitat ajutoarele acordate familiilor celor aflați pe front, văduvelor și orfanilor de război. Iată din ce cauze, în anul 1930, Prefectura județului Caraș era informată de prim-pretorul plasei Moldova-Nouă că toate arhivele autorităților administrative din plasă au fost distruse „în revoluție”⁴. Arhivele similare fuseseră distruse cu ocazia acelorași evenimente și la notariatele cercuale Vraniș și Vrani din plasa Oravița, Dognecea din plasa Bocșa, Brebu și Călnic din plasa Reșița⁵. Se impune a fi amintită și soarta identică pe care a avut-o Arhiva de stare civilă a localității Comorăște, care a creat imense greutăți

³ D.J. Caraș-Severin A.N., fond Pretura plasei Sacu, dosar 11/1949, f. 68.

⁴ *Ibidem*, fond Prefectura județului Caraș, dosar 5/1930, f. 5.

⁵ *Ibidem*, f. 4, 14-16 și 22.

autorităților locale în perioada următoare⁶. Nici unele arhive școlare nu au fost scutite de distrugere, precum cea a școlii din satul Crivina de Jos, plasa Sacul⁷.

În deplină legătură cu evenimentele din toamna anului 1918 este și incendierea și distrugerea completă a arhivei Oficiului de sare din Caransebeș, „*cel mai important (fond arhivistic – n.n.) din partea de sud a Banatului*”, după aprecierea lui Ioachim Miloia⁸.

Nici arhivele de cadastru nu au fost scutite de distrugere. În anul 1922, Consiliul Comunal Ezeriș, plasa Reșița, a hotărât să suporte cheltuielile de refacere a cadastrului comunei⁹, căci lipsa unor asemenea izvoare cartografice provoca greutăți în aplicarea Legii de reformă agrară.

Este cunoscut faptul că în Banat autoritățile maghiare nu și-au încetat activitatea la 1 Decembrie 1918, ele colaborând chiar foarte bine cu trupele sârbești (până spre mijlocul anului 1919) pentru a împiedica participarea românilor la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia și apoi instalarea autorității poporului român. Cu puțin înainte de părăsirea Banatului, trupele maghiare dislocate în Timișoara au luat cu sine „*arhiva militară mai nouă*” și biblioteca aparținând Cazinoului Militar din localitate, „*foarte bogată în publicațiuni cu caracter militar și istoric, apoi în hărți*”¹⁰.

2. *Ocupația sârbească asupra Banatului* (noiembrie 1918 – primăvara anului 1919) a avut ca efect – printre altele – confiscarea unor arhive și transportarea acestora în Serbia, cu consecințe negative asupra bunei desfășurări a unor activități de ordin practic în județele bănățene. Ioachim Miloia, pe baza investigațiilor făcute pentru studiul său, preciza că din Timișoara armata de ocupație sârbească a transportat pe teritoriul Serbiei Arhiva județeană, Arhiva cadastrului și cea a administrației financiare¹¹. Lipsa documentelor cadastrale a determinat întârzierea aplicării Legii de reformă agrară, mai ales pe domeniile Societății U.D.R. Problema confiscărilor de arhive făcute de către armatele sârbești l-a preocupat și pe Constantin Moisil, care sublinia în studiul său faptul că materialele documentare proveneau din secolul al XVIII-lea (Arhiva județeană și cea cadastrală). Din Timișoara a fost trimisă în Serbia și Arhiva militară din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, iar din Oravița „*au ridicat bogata arhivă a administrației minelor, de o valoare capitală pentru istoria exploatărilor miniere din această regiune*”¹².

⁶ D.J. Timiș A.N., fond Prefectura județului Severin, dosar 221/1920.

⁷ D.J. Caraș-Severin A.N., fond Pretura plasci Sacu, dosar 11/1949, f. 3.

⁸ Ioachim Miloia, *loc.cit.*, p. 89.

⁹ D.J. Timiș A.N., fond Prefectura județului Severin, dosar 93/1922.

¹⁰ Ioachim Miloia, *loc.cit.*, p. 86.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Constantin Moisil, *Problema arhivelor românești*, în „Revista Arhivelor”, vol. III (nr. 6-8), 1936-1937, p. 18.

Înstrăinarea Arhivei de cadastru aflată la Timișoara a impus un efort deosebit din partea Inspectoratului Geodezic local, pentru refacerea treptată a acestui bogat material documentar. La 6 decembrie 1922, inspectoratul sus-amintit a solicitat de la Primăria orașului Caransebeș hărțile cadastrale pe care le deținea, în vederea copierii, pentru a umple golul creat de armata sârbească¹³. Din corespondența purtată de Prefectura județului Severin cu autoritățile administrative din subordine, între anii 1922-1928, rezultă că armata sârbească și-a însușit în plus registrele de stare civilă și diverse roluri¹⁴. Până în anul 1937 nu fusese cedat Statului român nici un document dintre cele confiscate, însă se puneau oarecare speranțe în aplicarea corectă a Convenției încheiate cu Iugoslavia¹⁵.

3. *Arhivele în perioada de guvernare a mișcării legionare.* Selecționări sau trieri ale arhivelor instituțiilor de Stat, fără a fi asigurată îndrumarea din partea specialiștilor Arhivelor Statului, au fost numeroase între anii 1925-1940. În timpul guvernării legionare s-a inițiat însă o acțiune de „selecționare” a arhivelor, *„registre și tot felul de imprimate scoase din uz, scrise sau nescrise”*, în conformitate cu Decretul-lege nr. 32, din 11 ianuarie 1941, care trebuiau puse în mod gratuit la dispoziția Comandamentului legionar al materiilor prime¹⁶. Nu cunoaștem dacă un asemenea decret a fost aplicat, având în vedere și timpul scurt dintre data emiterii lui (11 ianuarie 1941) și înăbușirea revoltei armate legionare din 21-23 noiembrie 1941. Cunoaștem însă un precedent, prin ordinul emis la 13 noiembrie 1940 de primarul orașului Caransebeș, conform căruia toate serviciile și birourile Primăriei erau obligate să adune *„hârtia nefolosibilă”*, aceasta urmând a fi pusă la dispoziția mișcării legionare prin *„Frații de Cruce”*¹⁷. Ne rețin însă atenția termenii: *„hârtie nefolosibilă”*, *„registre”*, *„tot felul de imprimate scoase din uz scrise și nescrise”* și vom înțelege – apeland la varietatea de asemenea documente – că trierea necontrolată se putea extinde, datorită unor funcționari zeloși, asupra documentelor cu caracter fiscal și chiar asupra registrelor de procese-verbale ale consiliilor comunale sau comisiilor interimare, ultimele reflectând activitatea executivă în domeniul administrației locale.

4. *Soarta arhivelor în perioada celui de al doilea război mondial.* Cel de al doilea război mondial a secerat multe vieți omenești și a cauzat pagube materiale fără precedent, atât persoanelor fizice, comunităților, cât și persoanelor juridice. Pierderi imense, irecuperabile – având în vedere valoarea lor de unicat – s-au înregistrat și în domeniul arhivelor. Dislocările unor instituții și întreprinderi din spațiul natal, în altul improvizat și temporar, efectul bombardamentelor, sistematice sau întâmplătoare, asupra unor zone populate sau strategice, acolo

¹³ D.J. Caraș-Severin A.N., fond Primăria orașului Caransebeș, dosar 42/1923, f. 6.

¹⁴ *Ibidem*, dosar 46/1928, f. 4.

¹⁵ Ioachim Mîloia, *loc.cit.*, p. 86.

¹⁶ D.J. Caraș-Severin A.N., fond Primăria orașului Caransebeș, dosar 10/1931, f. 18.

¹⁷ *Ibidem*, f. 16.

unde ființau creatori de arhive mai mari sau mai mici, au dus la dispariția unor fonduri arhivistice oricând valoroase, prin varietatea de informații pe care le puteau furniza în timp.

În județul Caraș-Severin, cu ocazia înfruntărilor armate dintre trupele germane și cele sovietice au fost distruse clădiri publice care adăposteau valoroase arhive. O asemenea bătălie a avut loc în localitatea Bozovici, în ultimele zile ale lunii august 1944, când a fost distrusă integral Arhiva de carte funciară pentru toate localitățile din Valea Almăjului, pricinuind greutăți imense în reconstituirea dreptului de proprietate pentru o lungă perioadă de timp. Arhivele distruse în incendiul devastator provocat asupra cazărmii grănicerești din Bozovici conțineau documente create începând cu anul 1853.

Incartiruirile forțate în localurile de școală au avut și ele efecte negative asupra stării arhivelor. Directorul școlii primare din Zăguzeni, în chestionarul înaintat filialei din Cluj a Academiei Române, la 2 decembrie 1949, arăta că au fost distruse de către armată, în timpul războiului, matricole școlare¹⁸.

5. *Evenimentele din decembrie 1989*, crearea unui vid de autoritate, pe o mai lungă perioadă de timp, începând din 22 decembrie 1989, au favorizat distrugerea unor importante fonduri arhivistice. În județul Caraș-Severin au fost distruse în totalitate arhivele create de Miliția orașului Caransebeș, Procuratura locală, Arhiva notarului public dr. Gheorghe Repede, din perioada interbelică, aflată în păstrarea Notariatului de Stat Caransebeș, ca și părți din arhivele curente ale Judecătoriei locale, cărții funciare și Notariatului de Stat. În momentul părăsirii sediului fostei Securități și a Miliției orașenești din Caransebeș, aflate în aceeași clădire, arhiva creată de fosta Securitate fusese, în cea mai mare parte, distrusă și incendiată.

Au căzut pradă incendiului și alte arhive ale autorităților administrative din Banat, precum: o bună parte din arhiva Primăriei orașului Bocșa, constând din registre de stare civilă pe anii 1895-1989, cantități importante din arhiva Serviciului financiar, registre agricole și documentele Serviciului de arhitectură și sistematizare, cea mai mare parte a arhivei Primăriei comunei Ciudanovița cu documente definitiv pierdute pentru perioada 1951-1989, apoi registrele de stare civilă dintre anii 1895-1989, ale aceleiași localități. Dar cea mai mare pierdere s-a înregistrat la Lugoj, prin dispariția unei bune părți a fondului creat de Primăria locală.

O asemenea tristă atitudine distructivă a dus la paradoxala situație ca arhiva creată de Primăria orașului Caransebeș să fie în zilele noastre singurul fond arhivistic al unei instituții administrative orașenești, din această provincie, păstrat cu infime pierderi până în zilele noastre.

Suntem convinși că și fondul arhivistic creat de Partidul Comunist Român a cunoscut distrugeri pe care nu le putem aprecia nici cantitativ și nici calitativ,

¹⁸ *Ibidem*, fond Pretura plasci Sacul, dosar 11/1949, f. 18.

dar pe care le intuim sau le putem susține prin argumente comparative. După preluarea fondului creat de Comitetul județean Caraș-Severin al P.C.R. și ordonarea lui, mai ales pentru perioada 1986-1989, am sesizat lipsa unor importante categorii de documente aparținând unor compartimente sensibile ale acestui organism politic, omnipotent în societatea românească, și anume: suita de dosare create de sectorul Probleme speciale, cât și cele ale Sectorului de cadre și probleme statutare, cu mulțimea de dosare cuprinzând rapoarte și informații ale organelor de Securitate și Procuratură.

6. În deplină legătură cu evenimentele din decembrie 1989, înregistrate mai ales în lumea orașelor și a unor centre industriale situate în mediul rural, se află *atitudinea față de Cooperativele Agricole de Producție*, cauzată de dorința ca cei care fuseseră obligați cu decenii în urmă să se înscrie în „colhozurile” românești să poate redeveni proprietari, fie ci, fie urmașii acestora. Se pare că nu peste tot s-a înregistrat o cale amiabilă de rezolvare a dizolvării C.A.P.-urilor. Pe de altă parte, suprafețe importante din zestrea funciară fuseseră înstrăinate sau căpătaseră o altă destinație și, în aceste condiții, pe fondul neînțelegerilor dintre cooperatori pentru împărțirea zestrei comune, au apărut ca fenomene frecvente jaful, furtul și distrugerea. De distrugere au avut parte și arhivele create de aceste cooperative, intenționându-se ca unele documente să dispară tocmai pentru a nu se putea reconstitui patrimoniul real și posibil de împărțit printr-o hotărâre a foștilor membri. Și cum nimeni nu a mai avut nici timpul și nici priceperea necesare pentru a separa acele documente care ar fi reliefat adevărata avere obștească, s-a purces, dintr-un instinct primar și premeditat, la distrugerea totală a urmelor, începând cu arhivele. În județul Caraș-Severin asemenea situații s-au înregistrat în comunele Brebu, Zorlențu-Mare, Naidăș ș.a.. Oferim și două exemple din județul vecin, Timiș, unde o soartă asemănătoare au avut arhivele C.A.P. din localitățile Răchita și Chevereșul Mare.

Consecințele unor asemenea distrugerii sunt incalculabile în acest moment. Pe de o parte, este exclusă posibilitatea întocmirii oricărui studiu monografic temeinic asupra unei localități cooperativizate după 1949 sau după 1960 fără documentele care să ajute la o analiză lucidă asupra impactului dintre proprietatea colectivă impusă și evoluția satului românesc, sub toate aspectele sale, în perioada 1949-1989. Pe de altă parte, pentru cei care au fost cooperatori, iar singurele lor dovezi de participare la muncile prestate în asemenea unități au dispărut odată cu arhivele, a început calvarul unei existențe nesigure și din ce în ce mai grele fără o cât de mică pensie, justificat așteptată la bătrânețe.

II. Lipsa legislației arhivistice; nerespectarea celei existente; lipsa spațiilor de depozitare

Pentru Banat, perioada 1921-1925, în privința păstrării arhivelor, este una a apelurilor la protecția arhivelor, în condițiile lipsei unei legi organice în domeniu. Răreori Prefectura județului Caraș-Severin sesiza proasta administrare a arhivelor create de oficiile pretoriale și comunale, unde se înregistrau chiar furturi din arhive, funcționarii acestora fiind făcuți responsabili pentru iregularitățile privind administrarea arhivelor¹⁹.

Chiar și după votarea Legii Arhivelor Statului, din anul 1925, Banatul s-a aflat într-o poziție defavorizată, deoarece Direcția Arhivelor Statului din Cluj nu putea, prin personalul de care dispunea, să acopere și zona sud-vestică a țării, deținătoare – încă – a unui bogat fond arhivistic, creat și de unele instituții specifice numai Banatului (Comandamentul Militar Bănățean, Direcția Montanistă Bănățeană, Regimentul de graniță nr. 13 româno-bănățean și Comunitatea de avere a fostului Regiment de graniță nr. 13 româno-bănățean din Caransebeș).

Relațiile dintre instituția Arhivelor Statului și creatorii de documente din Banat, îndeosebi cu autoritățile administrative, s-au rezumat la informări sumare și unele constatări negative privind administrarea arhivelor, la consemnarea unor răspunderi și la câteva sfaturi practice. Din acest punct de vedere, relevantă este adresa Ministerului de Interne – Direcțiunea Administrației Generale și Locale, din 22 septembrie 1930, către prefecturile de județe, prin care se comunicau unele sesizări ale Arhivelor Statului privind distrugerea arhivelor vechi create de unele prefecturi și primării din Transilvania (inclusiv Banatul – n.n.), Bucovina și Basarabia, „*parte din cauza nepriceperii, parte din cauza neglijenței sau sub pretext că localurile acelor autorități ar fi neîncăpătoare*”, precizându-se că „*pachete întregi cu acte vechi de cea mai mare valoare pentru cunoașterea trecutului nostru sunt scoase din arhive, distruse sau vândute, fără ca cei ce făptuiesc astfel de nelegiuiri să fie făcuți răspunzători*”²⁰.

Cauzele distrugerii sau ale dispariției treptate a actelor de mare valoare se regăsesc și într-o circulară a aceluiași for, datată 11 iulie 1931, care subliniază refuzul unor comune urbane și rurale de a preda Arhivelor Statului „*actele de un interes deosebit depistate în unele inventare arhivistice*”. Se cerea ca actele scrise cu caractere chirilice, pentru Vechiul Regat, sau în latina medievală, pentru Transilvania și Banat, să fie predate Arhivelor Statului, care aveau obligația să le păstreze și să elibereze copii legalizate celor interesați²¹. În același an, Arhivele Statului depistaseră o modalitate oarecum legalizată de distrugere a vechilor

¹⁹ *Ibidem*, fond Primăria orașului Caransebeș, dosar 41/1921, f. 1.

²⁰ *Ibidem*, fond Prefectura județului Caraș, inv. 115, dosar 5/1930, f. 1.

²¹ *Ibidem*, dosar 10/1931, f. 1.

arhive. Prin câteva ordonanțe ale Consiliului de Miniștri, emise în anii 1926 și, respectiv, 1929, societatea de binefacere „Asociația cercurilor de gospodine” și, respectiv, „Societatea pentru ocrotirea tinerelor fete” erau împuternicite să primească maculatura provenită în urma selecționării arhivelor. Dar Direcția Generală a Arhivelor Statului a constatat că unele autorități publice au predat acestora, fără nici un discernământ, actele create între 1832 și 1865. De altfel, documentul care ne relatează despre aceste fapte de distrugere consemna lipsa unor norme pentru preluarea documentelor de către cele două asociații²². Se pare că asociațiile respective au activat mai mult în Vechiul Regat.

Ordine ulterioare acestuia (Jurnalele Consiliului de Miniștri nr. 830/1932, 190/1935 și 588/1936) încearcă să stopeze fenomenul consemnat mai sus, întărind atribuția de control a Arhivelor Statului înainte de vânzarea propriu-zisă a documentelor. La cele două asociații abilitate să cumpere hârtia provenită din arhive, se alătură, în 1936, și Oficiul pentru vânzarea hârtiei. Într-un document din anul 1938 se precizează rolul acestui oficiu, care a fost creat *„numai în scopul de a înlătura orice intermediar particular de la acapărarea cantităților de maculatură de care dispune statul, județul sau comuna”*²³.

Să subliniem și faptul că înființarea unei subdirecții a Arhivelor Statului la Timișoara, în anii 1936-1937, datorită lipsei de personal în raport cu importanța și starea arhivelor din provincie, a perpetuat până la începutul deceniului al șaselea situațiile anterioare, doar de consemnare a existenței unor arhive importante la deținători sau creatori și de atenționare asupra unor consecințe (niciodată aplicate) în caz de încălcare a Legii Arhivelor Statului.

Faptul că în Banat (sub)direcția regională a Arhivelor Statului și-a făcut destul de timid simțită prezența este dovedit și de corespondența purtată cu creatorii de documente. Până în anul 1948, urmele documentare ale relațiilor firești cu instituțiile deținătoare de importante fonduri arhivistice din județul Caraș-Severin lipsesc.

Grigore Popiți, unul dintre cunoscătorii Arhivelor Banatului, a inspectat, la 28 iunie 1948, arhiva aflată în păstrarea Primăriei orașului Caransebeș, constatând o mare dezordine în cele două fonduri deținute de aceasta: Arhiva Regimentului de graniță nr. 13 româno-bănățean (1785-1872) și fondul propriu creat de Primărie între 1873-1948. Cel care era investit cu funcția de director al Arhivelor Statului din Banat hotărăște să coordoneze activitatea de ordonare și selecționare a celor două fonduri, pentru care, în final, trebuia să se întocmească inventare arhivistice²⁴.

Insuficiența spațiului de depozitare la Timișoara, coroborată și cu lipsa de înțelegere

²² *Ibidem*, fond Primăria orașului Caransebeș, dosar 10/1931, f. 5.

²³ *Ibidem*, f. 12.

²⁴ *Ibidem*, dosar 2/1941, f. 361-363.

a autorităților timișorene de a consolida instituția Arhivelor Statului în Banat, îl determină pe Grigore Popiți să propună Primăriei orașului Caransebeș ca propriul depozit de arhivă să devină depozit local al Arhivelor Statului, utilizându-se în continuare tot personalul Primăriei. Totodată, se propunea ca în acest depozit să fie aduse și alte fonduri arhivistice: cel creat de Comunitatea de Avere (pe atunci fond deschis – n.n.), cât și alte arhive create de societăți economice și de binefacere „care ar putea fi predate spre păstrare în depozitul Arhivelor Statului, spre mai bună conservare în folosul cercetărilor istorice”.

Grigore Popiți încheia scrisoarea din 4 octombrie 1948 în mod optimist în ceea ce privește colaborarea cu Primăria orașului Caransebeș: „Suntem siguri că din această colaborare știința va avea mare folos, iar orașul Caransebeș o instituție culturală de stat nouă, necesară și corespunzătoare cerințelor vremii”²⁵, fapt împlinit abia la 1 octombrie 1951.

Între anii 1945-1951, Legea Arhivelor din 1925 a fost considerată „burgheză” și inacceptabilă în noile condiții politice ale României, devenită, între timp, republică populară. În consecință, până la apariția Decretului nr. 17/1951, multe ministere și-au „făurit” propria politică arhivistică. Exemplificăm cu ordinul aberant al Ministerului Silviculturii nr. 2045/1950, prin care arhiva veche putea fi reutilizată ca hârtie concept, sau putea fi predată fabricilor de hârtie, cu condiția ca să fie verificată de o comisie centrală ministerială.

Specialiștii Arhivelor Statului erau excluși de la o activitate de maximă responsabilitate: selecționarea arhivelor de la creator sau deținător. Cum s-a aplicat acest ordin la unitățile subordonate aflăm din documentele păstrate în arhiva Comunității de Avere din Caransebeș, relatându-ni-se despre incendierea unei bune părți din arhiva creată de Ocolul silvic Ohababistra, aparținând Comunității de Avere, inclusiv cea creată între anii 1946-1949²⁶, fără ca vreo comisie ministerială să verifice categoriile de documente distruse.

III. *Dinamica instituțională pe teritoriul național*

Teritoriul locuit de români a cunoscut actul de modernizare în plan instituțional începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea, continuând până în zilele noastre. Opțiunile, atitudinile, lipsa de conservare a unor structuri politico-administrative sau, în anumite momente, adaptarea la situații politice conjuncturale au impus o anume dinamică a instituțiilor statului, implicit a celor economice.

Atât câștigurile cât, mai ales, neîmplinirile s-au repercutat în planul păstrării, abandonării sau distrugerii unor arhive create de instituții reprezentative.

²⁵ *Ibidem*, dosar 2/1948, f. 13.

²⁶ D.J. Caraș-Severin A.N., fond Comunitatea de Avere Caransebeș, dosar 1/1951, f. 156, 179.

Fără să vrem, atacăm și acea mentalitate conform căreia tot ceea ce a aparținut trecutului este perimat și se impune a fi distrus chiar (și mai ales în plan documentar). Dacă adăugăm concepția proletcultistă a deceniilor cinci și șase ale acestui secol, avem imaginea nu numai a dinamicii instituționale ci și a marilor abandonări și distrugerii de arhive, care se înregistrează în aceste decenii.

Întorcându-ne în trecutul nu tocmai îndepărtat, argumentăm cele enunțate cu fapte și atitudini din Banatul de Sud. În anul 1872, este desființat, printr-o patentă imperială, Confiniul Militar Bănățean, încetându-și activitatea regimentele de graniță cu reședințele la Caransebeș, Biserica-Albă și Pancevo. Pe parcursul anilor, arhiva creată de fostul Regiment de graniță nr. 13 româno-bănățean din Caransebeș a fost disputată de Comunitatea de Avere a fostului Regiment confiniar de graniță nr. 13 și de Primăria orașului Caransebeș, ultima ca depozitară a acesteia pe perioada 1873-1951. Cert este că în această perioadă s-au distrus documentele create între 1768-1851 de către comanda regimentară, cu excepția registrelor de intrare-ieșire și a opiselor alfabetice. În această dispută a intervenit însuși prefectul Cornel Corneanu, în anul 1924, bun cunoscător al stărilor din fosta graniță militară bănățeană, care a impus păstrarea la Primărie²⁷ a arhivei regimentului.

Schimbările de ordin politic de după 23 august 1944, aplicarea Legii de reformă agrară din 1945 și a legilor privind colaboraționismul cu armatele ostile Uniunii Sovietice și-au arătat efectele și asupra *păstrării unor colecții de documente* create de nobilimea maghiară din Banat. Una dintre acestea a fost cea a familiei Iakabffy din Zăguzeni, care, datorită vastei biblioteci păstrate la sediul domenal și a colecției de documente familiale, se situa printre cele mai respectate familii din Transilvania și Banat până în anul 1918, dar și după. În anul 1949, Gospodăria Agricolă de Stat din Zăguzeni a prelut două lăzi de documente aparținând lui Elemer de Iakabffy, compusă din scrisori, acte familiale, acte ale moșiei ș.a. În chestionarul înaintat Preturii plasei Sacul, în 1949, se precizează că printre documente s-ar fi aflat și câteva cronici²⁸. După mărturiile unor foști activiști culturali din perioada 1950-1968, această arhivă ar fi fost distrusă^{*}.

Mutarea pripită a sediilor unor instituții dintr-o localitate în alta, fără o logistică necesară, a atras după sine abandonarea și apoi distrugerea unor arhive. Este cazul arhivei Inspectoratului minier de la Oravița, mutat la Lugoj, a arhivelor fostelor oficii ale Casei Asigurărilor Sociale din Reșița și Oravița, desființată la începutul anului 1949.

²⁷ *Ibidem*, fond Primăria orașului Caransebeș, dosar 40/1924, f. 3-5.

²⁸ *Ibidem*, fond Pretura plasei Sacul, dosar 11/1949, f. 22.

* Mi se relatea, printre altele, despre distrugerea prin incendiere a documentelor care conștințau calitatea de demnitar a membrilor familiei Iakabffy, concomitent cu dispariția, prin aceeași metodă, a unor obiecte de artă.

În această „dinamică” înscrîm măsurile de *rearondare a instituțiilor administrației de stat*, din anul 1968, a unităților agricole cooperatiste, din anul 1977, a unităților judecătorești, silvice și agricole, dintre anii 1952-1990, când arhivele unor instituții a căror activitate a încetat prin unificarea cu altele similare au fost lăsate la vechile sedii, cu consecințele de acum cunoscute.

În anul 1968 s-au înregistrat mutații importante în structura administrativ-teritorială a României. Reaparitia județelor pe harta patriei, renunțarea la structuri nefirești tradițiilor istorice românești, precum regiunile și raioanele, au avut efecte nedorite asupra arhivelor. Noua organizare administrativ-teritorială a impus și o comasare a mai multor comune ca unități distincte existente anterior. La noile (sau mai vechile) sedii ale consiliilor populare comunale nu erau asigurate condiții materiale pentru aducerea fondurilor arhivistice create de instituțiile care își încetaseră activitatea. Acestea au fost abandonate, ani de-a rândul, fie în vechile sedii, fie în alte spații improvizate. Din vechile fonduri au fost aduse acele categorii de documente de utilitate practică imediată: matricolele de impunere, registrele agricole, evidențele cadastrale și registrele de stare civilă.

Vom motiva o asemenea atitudine de abandon, de multe ori sinonimă cu distrugerea, prin lipsa spațiului. În vechiul local al Consiliului Popular al comunei Păltiniș nu s-a putut aduce arhiva creată până în 1968 de Sfatul Popular al comunei Delinești (desființat), care fusese mutată în sediul căminului cultural, într-un spațiu propice numai distrugerii. Intervențiile arhiviștilor caraș-severineni au salvat fondul.

Din păcate, o arhivă a dispărut în întregime în vara anului 1968 în comuna Turnu-Ruieni, unde, la indicația instructorului teritorial al P.C.R., a fost scoasă în curtea Consiliului Popular întreaga arhivă a Notariatului cercual Borlova, cu documente create între 1873-1949, și a fost arsă pentru a înlesni amenajarea unei camere oficiale destinată delegaților Partidului Comunist. Am fost martorul ocular al dezastrului, fără ca să pot interveni în vreun fel. Nici arhiva creată de Sfatul Popular al comunei Mercina, atașată comunei Vărădia, nu s-a păstrat, distrugerea petrecându-se pe raza localității Mercina la puțina vreme după desființarea instituției Sfatului Popuiar. Un proces similar de lentă distrugere a unor fonduri arhivistice din aceeași categorie continuă și astăzi, condițiile materiale nefiind schimbate la unii deținători nici după 30 de ani de la desființarea sfaturilor populare.

IV. Efectele Legii naționalizării din 11 iunie 1948

În pofida celor scrise în anumite tratate și manuale de istorie, economiei românești din perioada interbelică nu i se poate pune calificativul de subdezvoltată sau slab dezvoltată. O incursiune, fie și sumară, în istoria perioadei interbelice, prelungită până la 11 iunie 1948, probată cu documentele create de

secțiile de firme sociale ale tribunalelor sau de cele ale camerelor de comerț și industrie, permite o redimensionare a problematicii la parametri reali. Din păcate, arhivele create de întreprinderile naționalizate nu s-au bucurat, în perioada imediat următoare, de atenție din partea unităților împuternicite să administreze aceste valori documentare. Primele semnale ale dezinteresului pentru asemenea arhive apar în circulara Ministerului Afacerilor Interne din 23 septembrie 1948, prin care primăriile de municipii și orașe, ca și prefecturile trebuiau să acorde o mare atenție conservării unor asemenea arhive²⁹ (fiind vorba despre arhivele morilor, carierelor și exploatărilor de materiale de construcții, fabricilor de var naționalizate ș.a.), care, în 1949, au stat la baza creării întreprinderilor de gospodărie și industrie locală, subordonate comitetelor provizorii și mai apoi sfaturilor populare. Pe baza evidențelor de preluare am putut constata că în județul Caraș-Severin nu ni s-a transmis decât arhiva unei singure mori, și aceasta cuprinzând numai state de plată, dispărând însă fonduri arhivistice importante, inclusiv cea a Asociației micilor morari din Oravița³⁰, constituită ca asociație județeană.

Evidența fondurilor economice intrate în depozitele Arhivele Naționale, având în vedere amploarea actului de naționalizare, urmat de o dispersie și divizare a unităților, se poate realiza cu ajutorul registrelor de înregistrare a firmelor din cele două categorii de fonduri amintite mai sus. Abia după un asemenea studiu comparativ putem stabili proporțiile pierderilor de arhive economice.

În județul Caraș-Severin, ca urmare a abandonării arhivelor de la instituțiile naționalizate, s-au constatat următoarele:

1. Au dispărut pentru totdeauna importante arhive bancare, printre care și cea a Băncii „Orăvițana” din Oravița. În anul 1936, arhiva acestei bănci, cu documente create începând cu 1894, era catalogată de Ioachim Miloia drept „*interesantă din punct de vedere cultural-național*”. Același om de cultură bănățean amintește și de arhiva Casei de păstrare din Oravița, creată în 1860³¹. Apoi mai trebuie amintită Casa de păstrare „Bocșana” din Bocșa-Montană, a cărei arhivă este pentru totdeauna pierdută. Este posibil ca filialele și agențiile Băncii Naționale a României, împuternicite cu preluarea acestor fonduri, să a declanșat această distrugere în perioada imediat următoare, considerându-le ca perimate.

2. Alte fonduri arhivistice au fost date spre păstrare unor întreprinderi create după constituirea raioanelor, în 1950, ca întreprinderi raionale de industrie locală. Soarta multora dintre acestea a fost asemănătoare cu a băncilor

²⁹ *Ibidem*, fond Primăria orașului Reșița, dosar 2/1948.

³⁰ *Ibidem*, fond Prefectura județului Caraș, dosar 33/1949.

³¹ Ioachim Miloia, *loc. cit.*, p. 92.

consemnate mai sus. În această categorie includem firmele producătoare de materiale de construcții sau de produse alimentare ș.a.

V. Mentalități și concepții privind valoarea arhivelor

Anumite mentalități privind arhivele românești, dăunătoare acestora, sunt semnalate și în Apelul distinsului istoric David Prodan. Se amintește în Apel de abandonarea arhivelor prin poduri și pivnițe, de lipsa de spațiu, de vânzarea către persoanele neautorizate, chiar de neînțelegerea rolului pe care l-au jucat arhivele în cunoașterea adevăratei istorii a poporului român. Pentru a înțelege optica privind arhivele, într-o perioadă de transformări impuse din afară, reproducem un pasaj din Apel: *„Actele vechi sunt considerate adesea doar niște inutile rămășițe ale trecutului, niște mărturii supărătoare ale exploatării, ale unei exploatări și ale unui trecut care trebuie să dispară. Despre actele noi, în schimb, se spune obișnuit că ele nu sunt documente istorice, că sunt doar niște hârtii administrative, care, după ce și-au îndeplinit misiunea, pot să fie nimicite fără pagubă”*³². Pentru fiecare din cele două aspecte semnalate se pot găsi suficiente exemple.

Corespondența purtată între prefecturile de județe și preturi, primăriile orașenești și cele comunale ne-a permis să stabilim câteva atitudini și mentalități privind arhivele:

1. Considerarea ca foarte importante doar a documentelor de stare civilă, a registrelor, hârtiilor și foilor cadastrale³³, în detrimentul altora, la fel sau chiar mai importante.

2. În corespondența purtată de autorități se utilizau adeseori termeni care nu îndemnau la păstrarea arhivelor (ex.: „hârtii”, „scripte vechi fără valoare materială” ș.a.)³⁴ ci, dimpotrivă. Notariatul cercual Ohababistra, județul Severin, raporta, la 2 noiembrie 1939, că depozitul de arhivă este aglomerat cu hârtie și registre vechi, „care nu mai sunt de nici un folos ...”³⁵. Este dat astfel răspunsul la întrebarea privind cauzele dispariției arhiviei Primăriei comunei Ohababistra începând cu anul 1873 și cea a Notariatului sus-amintit.

3. Considerarea unor fonduri arhivistice, în totalitatea lor sau a unor părți care au acoperit o perioadă istorică distinctă din punct de vedere politic, ca nocive și – drept urmare – nefolositoare istoriei naționale. A existat și un ordin privind necesitatea distrugerii arhivelor scrise în limba maghiară. O asemenea idee a aparținut prefectului de Severin, care, în septembrie 1942, a emis un ordin, după ce s-a constatat că arhivele și birourile de pe raza județului sunt pline de

³² D.J. Caraș-Severin A.N., fond Pretura plasei Sacul, dosar 11/1949, f. 68.

³³ *Ibidem*, fond Prefectura județului Caraș, dosar 5/1930.

³⁴ *Ibidem*, fond Pretura plasei Caransebeș, dosar 46/1931, f. 4.

³⁵ *Ibidem*, dosar 55/1939, f. 5.

dosare și cărți ungurești, ce viza descongestionarea arhivelor, „*pentru a șterge orice urmă a prezenței pe aceste meleaguri a foștilor asupritori unguri*”. Se cerea ca „*toate actele ce nu prezintă vreun interes național sau istoric și în special toate bibliotecile ungurești*” să fie scoase din arhivele comunelor³⁶. Efectul acestui ordin a fost dezastruos, căci majoritatea notariatelor cercuale și a primăriilor comunale au purces la o selecționare fără discernământ, distrugând, cu excepția registrelor de stare civilă și a evidențelor cadastrale, cea mai mare parte a documentelor create până în anul 1919, inclusiv. Se păstrează și un răspuns la ordinul de mai sus, cel al Primăriei comunei Buchin, care a raportat că a scos din arhivă „*cărți și acte ungurești și câteva românești ce nu au mai prezentat nici o importanță pentru administrație*”. Se raporta că s-a eliminat o cantitate de 600 kg, depusă apoi la pretura din Caransebeș³⁷. Prin această măsură a dispărut în totalitate arhiva Primăriei comunale, creată între anii 1873-1919. De un tratament asemănător a avut parte și arhiva creată de Comitetul orășenesc Moldova-Nouă al Partidului Comunist Român între 1968-1989, distrusă de funcționarii Primăriei, după data de 18 august 1991. Am amintit mai sus și de soarta pe care au avut-o multe fonduri arhivistice create de unitățile agricole cooperativiste. Asupra acestora s-a abătut furia foștilor membrii ai C.A.P., conduși de lideri de ocazie, apăruiți în perioada 22 decembrie 1989 – ianuarie 1990.

VI. Lipsa de pregătire a personalului administrației de stat și păstrarea arhivelor

Cele relatate mai sus me-au dovedit, fără ca să generalizăm, că unii prefecți, prim-pretori, notari și primari nu au înțeles adevăratul rol al arhivelor publice, încadrându-le adeseori în categoria bunurilor perimate, lipsite de orice interes.

Din păcate, acest fenomen s-a accentuat după anul 1948, când aparatul de stat a fost, în bună parte, epurat, când majoritatea notarilor de la notariatele cercuale au fost înlocuiți cu secretari ai sfaturilor populare având o pregătire total necorespunzătoare unei asemenea funcții publice. Politizarea excesivă a instituției Sfatului Popular, încadrarea cu personal lipsit de pregătire profesională administrativă s-au repercutat negativ asupra fondurilor arhivistice pe care le-au moștenit și urmau să le gestioneze. Pe baza evidențelor unor fonduri ajunse în depozitele Arhivelor Naționale, a unor rapoarte și evidențe anterioare, care pot fi comparate, putem reface, în timp, ceea ce au însemnat pentru arhive primii ani de aplicare a Legii sfaturilor populare. Distrugerile masive ale arhivelor create anterior actului de la 23 august 1944 l-au determinat pe David Prodan să tragă

³⁶ *Ibidem*, fond Primăria orașului Caransebeș, dosar 10/1931, f. 2.

³⁷ *Ibidem*, fond Pretura plasei Caransebeș, dosar 60/1942, f. 6.

semnalul de alarmă, în 1949, că arhivele vechi sunt privite doar ca „*inutile rămășițe ale trecutului*” și „*mărturii supărătoare ale exploatării*”.

VII. Efectele crizei de hârtie

În perioada 1947-1953, la criza de personal calificat, care să apere cu cerbicie urmele trecutului păstrate în depozitele de arhivă, s-a adăugat și lipsa acută de hârtie, care a îndemnat la refolosirea vechilor documente pentru redactarea altora noi.

Nu este depozit de arhivă din structura Arhivelor Naționale unde să nu se găsească documente vechi utilizate pentru redactarea altora noi, în perioada amintită mai sus. Au căzut pradă unor asemenea situații limită arhivele judecătorești, mai ales cele create înainte de 1918, apoi părți de fonduri arhivistice create de instituții ale administrației de stat. Pentru județul Caraș-Severin, din multe exemple care pot fi înșirate reținem câteva: dispariția, prin reutilizare, a unor părți din arhivele create de Primăria comunei Grădinari și Primăria comunei Copăcele.

Legiunea de jandarmi Severin ca și unele sectoare de jandarmi au utilizat, la redactarea unor documente, fondurile arhivistice create de structurile locale ale Grupului Etnic German. În consecință, documentele create de această asociație cu caracter etnic au fost distruse pentru totdeauna.

O soartă identică au avut, între 1950-1955, documentele fostelor oficii ale Casei Asigurărilor Sociale din Reșița și Oravița, fiind reutilizate de Prefectura județului Caraș și de Sfatul Popular al raionului Oravița la multiplicarea și difuzarea corespondenței proprii. În toate situațiile de mai sus s-a pornit de la „inutilitatea” documentelor, ca urmare a dispariției instituției creatoare. În locul distrugerii directe s-a ales calca reutilizării, echivalentă tot cu distrugerea. Arhivistul din zilele noastre greu ar putea să urmărească, în întregime, fenomenul disparițiilor a numeroase fonduri arhivistice, specifice unor perioade istorice din istoria modernă și contemporană a României, însă o asemenea preocupare este proprie numai unui asemenea specialist.



Pomind de la o afirmație, verificată în timp, a lui Aurelian Sacerdoțeanu că distrugerile de arhivă au la bază unele cauze voite și altele întâmplătoare³⁸, constatăm că efectele acestor distrugerii sunt din cele mai imprevizibile. Fără bază

³⁸ Aurelian Sacerdoțeanu, *Arhivistica*, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1971, p. 251-252.

documentară istoria unui popor este mai săracă, iar în momentele de cumpănă lipsesc argumentele probatorii.

Lipsa documentelor, dispariția fondurilor arhivistice dintr-o epocă istorică sau alta alterează înțelegerea și interpretarea fenomenelor istorice în ansamblul lor, dar și privite izolat.

Slujitorilor de astăzi ai Arhivelor Naționale le revine greaua sarcină de a remodela imaginea instituției, având în vedere rolul pe care îl joacă în societate ca gestionar al tezaurului documentar creat între hotarele statului român. Orice timp pierdut în ceea ce privește capacitatea reală de depozitare, personalul calificat, posibilitatea de prelucrare a informațiilor furnizate de documente contribuie, fatalmente, la întârzierea cunoașterii adevăratei istorii a poporului român. Arhivistica românească trebuie, la acest sfârșit de mileniu, să facă pasul decisiv de la preclasic la modernitate.

Fonduri arhivistice în limba germană în slujba cercetării științifice

ELISABETA MARIN

Primii germani de pe teritoriul țării noastre, colonizați în secolul al XII-lea, au fost așa-numiții sași transilvăneni. În secolul al XVIII-lea au venit șvabii în Banat, mai apoi șvabii sătmăreni și alte grupuri de coloniști germani. De-a lungul secolelor, ei au creat, prin activitatea lor socială, economică, politică, administrativă și culturală, arhive bogate în conținut, care există și se păstrează, în cea mai mare parte, și astăzi în România.

Începând cu anul 1940, o mare parte a populației germane din România a emigrat, iar după anul 1989 numărul lor a scăzut rapid de la 200.000 la 50.000.

Arhivele Naționale ale României, cu cele 41 de direcții județene ale sale, reprezintă singura instituție care păstrează și conservă mărturiile documentare scrise, iar fonduri germane se află îndeosebi în Arhivele din Sibiu, Brașov, Cluj-Napoca, Timișoara, Bistrița. Fonduri arhivistice germane, care nu aparțin statului, se mai păstrează la Biserica evanghelică și la diverse școli germane care au funcționat mai înainte.

Putem afirma că, atât înainte cât și după anul 1989, fondurile germane au fost accesibile, numai că, înainte, aprobările pentru cercetare se obțineau mai anevoios decât în ziua de azi. Din păcate, atât înainte cât și în prezent, erau și sunt prea puțini cunoscători de limbă germană care să prelucereze științific un material de arhivă atât de bogat și de interesant. Totuși, Arhivele Naționale, prin Școala Națională de Perfecționare Arhivistică, au făcut eforturi pentru formarea unor specialiști organizând cursuri intensive de paleografie germană în anii 1975, 1981, 1985, 1990. O parte dintre aceștia au continuat perfecționarea în Germania Federală, unde au fost trimiși la cercetare și depistare de documente – referitoare la România – existente în arhivele germane din Koblenz, München, Stuttgart, Freiburg, Bonn ș.a. Rezultatele muncii acestor cercetători au îmbogățit colecția de microfilme și au permis, într-un fel, continuarea valorificării și completării fondurilor documentare germane existente în țară. Un rod al acestor cercetări este volumul de documente externe publicate de Direcția Generală a Arhivelor Statului și coordonat de Radu Constantinescu, cu titlul *Lupta pentru unitate națională a Țărilor Române, 1590-1630*, traducerile fiind efectuate de Elisabeta Marin, Gernot Nussbächer, Liliana Popa. După cum am afirmat la început, fondurile cuprinzând documente în limba germană au fost prelucrate de cunoscători și vorbitori de limbă germană, arhiviști și profesori de istorie, în general, germaniști. Printre cei care s-au ocupat de valorificarea acestor fonduri

putem să amintim câteva nume: prof. dr. Gustav Gündisch, Herta Gündisch și Konrad Gündisch, Elena Moisuc Limona, Georg Duzinchevici, Constantin Stoide, Ioan Dordea, Monica Vlaicu, Gernot Nussbächer, Costin Feneșan, Tiberiu Moț, Ioan Drăgan, Corneliu Mihail Lungu, Elisabeta Marin. Rod al muncii lor sunt volumele: Georg Duzinchevici, Herta Gündisch, Evdochia Buta, *Inventarul protocoalelor Primăriei Sibiu, 1521-1700*, București, D.G.A.S., 1958, și *Istoricul arhivei din Sibiu (Zur Geschichte der Staatsarchivs von Hermannstadt)*, în „Forschungen zur Volks – und Landeskunde”, nr. 2, 1959, Sibiu, p. 75-96; Elena Moisuc, *Industria textilă din Brașov și Țara Bârsei – Catalog de documente 1413-1820*, vol. I, București, D.G.A.S., 1960, și *Colecția Acte în legătură cu breslele brașovene (în Arhivele Statului – 125 de ani de activitate)*, p. 327-343; Constantin Stoide, *Arhiva magistratului orașului Brașov. Inventarul actelor neînregistrate*, vol. I-II, București, D.G.A.S., 1959-1961.

Despre istoria sașilor pe teritoriul și în spațiul românesc – din secolul al XII-lea și până la 1848, un colectiv de autori de origine germană, printre care îi amintim pe Ludwig Binder, Carl Gölner, Gustav Gündisch, Michael Kroner, Thomas Nägler, Paul Niedermaier, Joachim Wittstock ș.a. editează volumul *Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens*, vol. I, București, Editura Kriterion, 1979.

Pentru a păstra tradiția și a continua ediția de documente începută de Franz Zimmermann, Gustav Gündisch reia cercetările și publică, începând cu anul 1975, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, 1438-1457*, vol. V, sub egida Editurii Academiei, urmând ca în 1981, împreună cu Herta Gündisch, Konrad Gündisch și Gernot Nussbächer să editeze vol. VI, 1458-1473, iar în anul 1991, vol. VII, 1474-1486.

Printre cei care s-au ocupat de cunoașterea activității social-politice, economice, culturale a populației germane de pe teritoriul României este și Costin Feneșan, directorul general al Arhivelor Naționale, care s-a aplecat, în special, asupra documentelor germane din Banat, dar nu le-a neglijat și pe cele din Transilvania. Una dintre multe lucrări în acest sens este și *Kolonisation des Banater Berglandes im 18.Jh.*, apărută în „Forschungen”, 1979, 22/2, p. 43-50 și a contribuit în mod deosebit la editarea celor 6 volume ale lucrării *Izvoarele răscoalei lui Horea*, apărută în perioada 1982-1984, sub egida Editurii Academiei Române, în două serii: seria A – Diplomataria și seria B – Izvoare narative.

Direcția Județeană Bistrița a Arhivelor Naționale deține și ea un bogat material documentar în limba germană. Acesta a fost valorificat în anul 1986 prin apariția, în seria „Schriften zur Landeskunde: Siebenbürgens”, a volumelor I-II, *Urkunden und Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen. 1203-1570*, de Albert Berger, aus dem Nachlaß, herausgegeben von Ernst Wagner (Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde E.V.), Heidelberg, Böhlau Verlag, Köln – Wien, 1986, iar în anul 1995, Ernst Wagner împreună cu Ioan

Dordea, Ioan Drăgan, de la Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, și Konrad Gündisch editează, sub același titlu și editură, la care se adaugă Weimar, al treilea volum de documente, pentru perioada anilor 1571-1585.

Printre cei care s-au ocupat în mod special de valorificarea fondurilor arhivistice conținând documente în limba germană din România, mai ales de cele din Brașov, Sighișoara, Sibiu, se află și colegul Gernot Nussbächer, care a reușit, prin cele peste 1200 de titluri, să se impună ca unul dintre cei mai buni cunoscători ai acestor arhive. Dintre cele mai importante titluri ale unor lucrări semnate de distinsul specialist amintim: *Johannes Honterus – Sein Leben und Werk im Bild*, București, Editura Kriterion, 1973 și *Aus Urkunden und Chroniken*, București, Editura Kriterion, 1987.

În preocuparea lor pentru perfecționarea specialiștilor, arhiviștii s-au străduit să împărtășească și sub altă formă cunoștințele dobândite, ca, de exemplu, Monica Vlaicu, autoarea studiului privind unele *Observații asupra sistemului de prescurtări în documentele transilvănene cu scriere gotică, din sec. XV-XVII*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1979, p. 48-66.

Consultând *Bibliografia Istorică a României* din perioada 1944-1989, am putut constata că fondurile cu documente germane au fost valorificate în mare parte și pe măsura forțelor celor interesați, fiind publicate în acest interval cca 150 de titluri, iar în perioada de după 1989, aproximativ 40 de titluri (volumul VIII din *Bibliografia Istorică a României*, 1989-1994).

Am dori să subliniem că, în România, grija față de documente a existat totdeauna, s-a încercat și s-a reușit ca Arhivele să rămână ceea ce au fost și sunt, deținătoare ale unui inestimabil tezaur de izvoare istorice. În depozitele Arhivelor românești se păstrează documente scrise în diverse limbi, cum ar fi: latină, slavonă, română, germană, maghiară, greacă, italiană. Din nefericire, au fost perioade când Arhivele din România au fost frustrate de tezaurul lor, cum ar fi, în perioada 1885-1895, când multe fonduri arhivistice au fost concentrate la Budapesta. Un exemplu ar fi fondul „Landesadministration in dem Temeswarer Banat, 1716-1753”, care la Budapesta se găsește în fondul E 303, sau cele luate în timpul ocupației sârbești, în 1918-1919. Și s-ar mai putea da multe alte exemple.

Vom reveni la perioada de după anul 1989, subliniind faptul că până la apariția Legii Arhivelor Naționale, în aprilie 1996 (Legea Nr. 16/1996), arhivele au fost protejate de Decretul 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național, care nu a fost abrogat până în momentul apariției noii legi, așa cum s-a întâmplat cu Legea Patrimoniului. Activitatea în Arhivele Naționale ale României și în direcțiile județene s-a desfășurat în continuare, însă angajații s-au confruntat dintr-o dată cu o multitudine de situații inedite cărora a trebuit să le facă față.

În primul rând, populația a trebuit să fie lămurită că Arhivele Naționale și direcțiile județene dețin numai documente istorice și funcționale și nu arhivele

Securității sau ale Miliției. După aceea, când lucrurile au fost clarificate și s-au convins că pot obține certificare și acte care să le ateste drepturile patrimoniale, cetățenii care au fost împrăștiți prin reforma agrară, expropriații, foștii chiaburi, foștii proprietari de imobile, fabrici etc. au apelat la instituția noastră cu toată încrederea, fiindu-le eliberate certificate și copii legalizate pe baza cărora pot intra în drepturile lor. Frecvente solicitări sunt cele de genealogie. Pe baza matricolelor de botezați, căsătoriți, decedați, pe diferite confesiuni, ortodocși, greco-catolici, catolici, evanghelici, reformați, mozaici se eliberează, de asemenea, certificatele solicitate.

Dintre fondurile arhivistice bisericești germane care se află în depozitele direcțiilor județene ale Arhivelor Naționale, s-au preluat de către instituție, în baza fostului Decret 472/1971, numai cele cu caracter istoric, care au completat baza documentară a fondurilor deja deținute de arhive.

În anul 1992, în vederea formării de specialiști care să lucreze numai în domeniul Arhivelor, s-a reînființat, în cadrul Academiei de Poliție „Al. Ioan Cuza”, Facultatea de Arhivistică. În cadrul acesteia, tinerii sunt inițiați în paleografiile limbilor în care sunt scrise documentele. După absolvirea facultății, ei sunt cuprinși în grupe speciale, în cadrul Școlii Naționale de Perfecționare Arhivistică. Astfel, la Brașov, se desfășoară, din 1998, pe durata a cinci ani – cu trei convocări anuale – cursul de paleografie germană, sub îndrumarea lectorilor Gernot Nussbächer și Elisabeta Marin. Cei care se perfecționează în limba și paleografia germană sunt, pe lângă angajații mai noi ai Arhivelor, absolvenții facultății care au fost repartizați în direcțiile județene din Brașov, Timișoara, Târgu-Mureș, Satu-Mare, Zalău, București.

Cu toate greutățile și noutățile inerente unei schimbări, activitatea de valorificare nu a fost neglijată. Astfel, în anul 1995 a apărut volumul I al lucrării *Minoritățile naționale din România, 1918-1925. Documente*, editată de Arhivele Naționale și coordonată de prof. univ. dr. Ioan Scurtu și Liviu Boar, în care este marcată perioada de integrare a minorităților naționale (inclusiv cea germană) în cadrul statului național unitar român.

Volumul al II-lea, care cuprinde perioada 1925-1931, a văzut lumina tiparului în anul 1996, sub coordonarea prof. univ. dr. Ioan Scurtu și Ioan Dordea, și se referă la organizația politică a sașilor și șvabilor, care era Partidul Parlamentar German – și care, în 1929, și-a luat denumirea de Partidul German. Acest partid făcea parte din Uniunea Germanilor din România Mare, care cuprindea organizațiile regionale ale sașilor și șvabilor din Transilvania, Banat, Bucovina și Basarabia.

Organizațiile își desemneau reprezentanții în Consiliul Național, care se întrunea periodic, pentru a discuta problemele generale ale populației germane.

Volumul al III-lea, care grupează documente din anii 1931-1938, a fost editat în 1999, avându-l drept coordonator tot pe prof. univ. dr. Ioan Scurtu.

În anul 1994, în Editurile Kriterion și Böhlau Köln, Weimar, Wien, a apărut volumul de *Correspondență – Scrisori către Georg Daniel Teutsch*, personalitate marcantă a germanilor din România. Fondul personal se află la Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale, iar volumul de corespondență a fost prelucrat de Monica Vlaicu, cu un studiu introductiv de Thomas Năgler.

Doi ani mai târziu, în 1996, cu ocazia împlinirii a 120 ani de arhivă publică în Transilvania, a apărut un volum jubiliar, în ediția bilingvă, coordonat de Monica Vlaicu, în care sunt cuprinse intervenții ale unor marcante nume care se preocupă de valorificarea arhivelor, cum ar fi Konrad Gündisch, Harald Roth ș.a.

În anul 1997, la aniversarea centenarului nașterii lui Karl Kurt Klein (1897-1971, personalitate marcantă a sașilor din Transilvania, originar din Bistrița, germanist, teolog, profesor, care a purtat, în timpul activității sale, desfășurată în țară, o bogată corespondență cu cele mai proeminente personalități ale culturii românești, germane și maghiare) a apărut volumul *Karl Kurt Klein, 1897-1997. Correspondență*, la Editura Clusium. Autorii volumului, arhiviști din direcțiile județene Brașov, Cluj, Sibiu, Bistrița, respectiv Ion Mureșan, Elisabeta Marin, Lia Dragomir, Ioan Dordea, Monica Vlaicu, au încercat să valorifice documentele din această bogată corespondență pe care a păstrat-o Karl Kurt Klein, intrată în fondul personal existent la Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale și care, până în anul 1989, a fost inaccesibil la cercetare.

Cel mai recent exemplu de valorificare a documentelor din fondurile germane aflate în Arhivele Românci – respectiv din cele deținute de direcțiile județene Brașov, Sibiu, Cluj și Arhiva Bisericii Negre din Brașov – este volumul IX din seria *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt – Zunfturkunden 1420-1580*, apărut în anul 1999, ediție de documente îngrijită de Gernot Nussbächer și Elisabeta Marin, și gata de tipar din anul 1982. În anul 1997, Cercul de Studii Transilvane din Heidelberg –Germania, prin directorul său Harald Roth, s-a implicat în publicarea acestui volum, iar Institutul de relații culturale cu străinătatea din Stuttgart a sprijinit apariția acestuia.

În incheiere, aș dori să reamintesc faptul că accesibilitatea la documentele scrise în limba germană este îngreunată de câțiva factori: grafia documentelor (caracterele neogotice), limba documentelor, care este diferită de limba vorbită, numărul redus de specialiști care să poată să prelucereze un material atât de valoros și bogat în informații. Mai intervine și factorul timp, cei care se ocupă de cercetare și valorificare fiind angrenați și în alte activități. La acestea se adaugă și puținele investiții alocate domeniului cultură.

Mărturii documentare referitoare la organizarea teritoriului est-carpatic în a doua jumătate a secolului al XIV-lea

CONSTANTIN BURAC

Orice stat, indiferent de mărime, pentru a exista, pentru a putea fi condus și pentru a rezista presiunilor interne și externe trebuie să dispună de organizare politică, militară, judecătorească și fiscală. Dibăcia conducătorilor îl face să fie puternic și respectat de vecini.

Privind retrospectiv, se poate observa că Principatele Române au reușit, încă de la constituirea lor ca formațiuni statale medievale, pe de o parte, să facă față încercărilor maghiare de a le domina, iar pe de alta, să înlăture asupra țării. Acest lucru a putut fi posibil – și în cazul Moldovei – datorită existenței unor structuri politice, militare și fiscale, precum și a dorinței populației autohtone de a se constitui într-un organism statal independent.

Izvoarele istorice din secolele XI-XIII referitoare la teritoriul est-carpatic arată, cu toată parcimonia lor, că aici trăia o populație românească înregistrată printr-o suită de termeni: *Blakumen*, *Blökumenn*, *Блѣхѣ*, *Vlâchen*, *Болоховъсоузы*, *Oulachaș*, *Walati-Walathi*, conform limbii sau dialectelor în care au fost consemnați¹.

Împrejurările în care sunt menționați termenii de *Blökumenn* din *Eymunda saga*, *Блѣхѣ* din *Cronica lui Nicetas Choniates*, *bolohovenii* din *Ipatievskaia letopis* și *Vlâchen* din *Nibelungenlied* demonstrează că românii dintre Carpați și Nistru dispuneau de o organizare militară². Scrisoarea papei Grigore IX, din 14 noiembrie 1234, în care sunt pomeniți pseudoevșcopii autohtoni (români), conține, indirect, informații care argumentează existența unei organizări politice în sud-estul Moldovei³. De asemenea, consemnarea, în acest teritoriu, a acelor „*potentes illarum partium*”, de către papa Clement al VI-lea, într-un document din 29 martie 1347⁴, întărește afirmația de mai sus.

Istoricii consideră, în general, că populația băștinașă românească, înainte de

¹ Victor Spinci, *Moldova în secolele XI-XIV*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 76-82.

² *Ibidem*, p. 76-79.

³ *Documenta Romaniae Historica*, A, Moldova, București, Edit. Academiei, 1975, I, doc. 9, p. 20-21; vezi și Victor Spinci, *op. cit.*, p. 104.

⁴ *Ibidem*, doc. 34, p. 63-64; vezi și Renate Möhlenkamp, *Contribuții la istoria orașului Iași în secolele XIV-XV*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol» Iași” („A.I.I.A.I.”) XXI, 1984, p. 69; N. Grigoraș, *Românii de la est de Carpați și organizarea lor până la întemeierea statului românesc al Moldovei*, în „Cercetări Istorice” (s.n.), VIII, 1977, p. 283.

constituirea ei în Principate, era „destul de organizată pentru ca să asigure stăpânilor dijma și peșcheșurile. Șefii lor erau organizați pe văi și grupe de sate”⁵. Zona Carpaților cuprinde, pe lângă munții propriu-ziși, o multitudine de „unități geografice depresionare”, în interiorul cărora s-a dezvoltat „o adevărată cale lactee de așezări”⁶ organizate în așa-numitele „romani populare, țări”⁷ etc. Această organizare, specifică românilor, a fost influențată în spațiul est-carpatic de către dominația tătară⁸, apoi de către cea ungară⁹ și, poate, de cea polonă. În aceste condiții, la care se adaugă și faptul că spațiul carpato-nistrean devenise teatru de lupte, pe de o parte, între Regatul Ungar și tătari, iar pe de altă parte, între regalitatea maghiară și cea polonă, formațiunile politice prestatale de aici nu s-au putut dezvolta în aceleași condiții ca cele din Transilvania și Țara Românească. Așa se explică lipsa menționării lor în documente, precum și întârzierea constituirii principatului medieval românesc la est de Carpați, față de cel din sudul aceluiași munți¹⁰.

Lipsa izvoarelor istorice care să vorbească despre modul de organizare a populației autohtone din spațiul delimitat de Carpații Orientali, Nistru și Marea Neagră dinaintea de mijlocul secolului al XIV-lea a fost suplinită de cercetătorii acestei perioade prin recurgerea la analogii, pe baza unor argumente logico-istorice, cu formele de organizare a românilor din zona intracarpatică și de la sud de Carpați. Istoricul Gh.I. Brătianu, ținând cont de particularitățile evoluției românilor de la est de Carpații Orientali¹¹, a surprins, credem noi, cel mai bine situația lor organizatorică. El considera că populația est-carpatică forma, în perioada prestatală, un „adevărat complex de organizări politice și mici suveranități, unele băștinașe, altele rămase în urma năvălirilor care au străbătut acest teritoriu în decursul veacurilor sau al pătrunderii căilor de negoț internațional”¹².

⁵ N.Iorga, *Istoria românilor*, III, volum îngrijit de Victor Spinei. Text stabilit, note, comentarii și postfață de Victor Spinei. Addenda de Costică Asăvoaie, indice de Sorin Ifțimi și Victor Spinei, București, 1993, p.175.

⁶ Ștefan Ștefănescu, *Tradiția daco-romană și formarea statelor românești de-sine-stătătoare*, în *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p.12.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Idem, *Întemeierea statului moldovenesc în opera lui D.Onciul*, în *Spațiul nord-est carpatic în mileniul întunecat*, coord. Victor Spinei, Iași, 1997, p.207-208; Existența unor termeni de origine tătară păstrați în limba română ca: *tamga*, *tarcan*, *iliș* arată că populația din teritoriile extracarpatică a trebuit să accepte sistemul fiscal de organizare impus de stăpânirea tătară, cf. Constantin C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din veacul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, Edit. Academiei, 1967, p. 45-46, nota 7; și Victor Spinei, *op.cit.*, p. 231-232.

⁹ N.Iorga, *op.cit.*, p.180-183; printre altele amintim, în trecut, doar organizarea acelei mărci militare de graniță, Moldova, numită de N.Iorga „căpetenie regală” (*Ibidem*, p. 75).

¹⁰ Ștefan Ștefănescu, *Tradiția daco-romană ...*, p.12.

¹¹ Avem în vedere în mod deosebit influența tătară, cf. V.Spinei, *op.cit.*, p. 231-232.

¹² Gh.I. Brătianu, *În jurul întemeierii statelor românești*, (I), în „Revista istorică”, serie nouă, tom IV, 1993, nr. 1-2, p. 166.

Varietatea formelor de organizare a populației autohtone, în pragul constituirii ei într-o structură statală, este în strânsă corelație, cum afirmă academicianul Ștefan Ștefănescu, cu „varietatea condițiilor fizico-geografice și viața economică”¹³, la care am adăuga creșterea demografică și vicisitudinile istorice. În fruntea acestor structuri teritoriale se găseau acci „potentes partium” menționați în diploma din 1234, termen sinonim cu acel de „majores terrae”. O parte din aceste forme de organizare, care „desemnează, de altfel, chiar un anumit tip de structură teritorială”¹⁴, vor sta, în general, la temelia organizării teritoriului Țării Moldovei în ținuturi.

Informațiile istorice, este drept, de mai târziu, dar cu trimiteri la o perioadă mai veche, consemnează, în actele latinești, atunci când este vorba de teritoriul românesc est-carpatic, termeni ca: *vlahii*, *vlachie castra*, *ceteraque dominia*¹⁵, *terras*, *dominia*¹⁶ și *district*¹⁷, iar în cele slavone: *полѣ*¹⁸, *волость*¹⁹, *державѣ*²⁰, *земли поданными*²¹ sau simplu *земле*²².

Multitudinea termenilor folosiți este dată, în primul rând, de limba în care au fost scrise aceste documente, de nivelul cunoștințelor și al informațiilor de care dispunea cel care a scris documentul, precum și de abilitatea cu care acesta din urmă a știut să redea cât mai fidel realitatea românească est-carpatică. În al doilea rând, ea trebuie căutată în diversitatea formelor de organizare teritorială a populației băștinașe – a căror mărime a variat în funcție de evoluția evenimentelor –, precum și în centrele de administrație stabilite în timpul stăpânirii tătare²³. O parte dintre acestea: Cetatea Albă, Orheiul Vechi, Costești etc. au devenit orașe²⁴, în jurul cărora au gravitat satele din împrejurimi, ajungând, treptat, unele dintre ele, centre de administrație ale unor structuri teritoriale.

Izvoarele istorice menționează că o parte dintre acestea au constituit adevărate formațiuni politice, cum ar fi Țara Șepenișului (*Земли Шепиньской*), a

¹³ Ștefan Ștefănescu, *Tradiția daco-romană...*, p. 14.

¹⁴ Radu Popa, *Premisele cristalizării vieții statale românești*, în *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 29.

¹⁵ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, doc. 162, p. 599-600; doc. 163, p. 601-602.

¹⁶ *Ibidem*, doc. 178, p. 642-643.

¹⁷ *Ibidem*, doc. 209, p. 721-722.

¹⁸ *D.R.H.*, A, I, doc. 2, p. 3; doc. 38, p. 54; doc. 45, p. 64-65; III, doc. 42, p. 77 și 79; doc. 151, p. 280-281.

¹⁹ M. Costăchescu, *op.cit.*, II, doc. C, p. 660-662; doc. 203, p. 706-707; *D.R.H.*, A, I, doc. 143, 207, 217 etc.

²⁰ *Ibidem*, doc. 192, p. 681-683, *D.R.H.*, A, I, doc. 143, p. 197-198.

²¹ *Ibidem*, doc. 201, p. 697-700; doc. 202, p. 701-703 și doc. 216, p. 737-740.

²² *Ibidem*, doc. 201, p. 698-699; doc. 202, p. 701-702; doc. 203, p. 706-708.

²³ Ștefan Ștefănescu, *Întemeierea statului moldovenesc...*, p. 207-208.

²⁴ Victor Spinei, *Moldova...*, p. 219-220 și 276.

cărei existență era cu mult mai veche decât data când este consemnată, la 25 martie 1400²⁵, și chiar a Țării Moldovei (*Terrae Moldavie*), care cuprindea la început doar valea râului care i-a dat numele²⁶. Altele menționează unități sociogeografice sub forma câmpurilor (поля), „Câmpul” (30 martie 1392)²⁷, „Câmpul de la Vlad” (20 decembrie 1414)²⁸, „Câmpul Străzii”, ca toponim Urmezeu (1456) și patronim (30 ianuarie 1425)²⁹, „Câmpul” (28 ianuarie 1433)³⁰, „Câmpul perilor” (15 octombrie 1488)³¹, „Câmpulung de la Trestiana” (înainte de 10 ianuarie 1495)³², „Câmpul de Sus” (1460)³³, „Câmpul castanului” sau „îngust”³⁴, și, nu în ultimul rând, „Câmpul lui Dragoș” (8 aprilie 1419)³⁵ și „Câmpulung” menționat de D.Cantemir³⁶. Expresia *земли поданными*³⁷, care poate fi tradusă, pe lângă forma dată de M.Costăchescu, prin *țară* sau *domeniu*, este posibil să fi fost la originea unor structuri de felul celor care desemnau *terras* sau *dominia* amintite mai sus.

Mărturiile documentare cuprind, de asemenea, numeroase zone geografice, în afara celor amintite sub forma câmpurilor, cum ar fi: *Botne*, *Carpeni*, *Chigheci*, *Cârligătura*, *Cobâla*, *Derenice*, *Terebne*, *Turlui*, *Tutova* etc., în care sunt pomenite mai multe sate. Unele dintre acestea (*Chigheci*, *Cârligătura* și *Tutova*) au dat denumirea ținuturilor, care s-au format ca unități administrativ-teritoriale.

Toți acești termeni, care desemnează o anumită structură teritorială, ar putea să semnifice, până la descălecarea lui Dragoș, chiar și pe vremea lui

²⁵ M. Costăchescu, *op.cit.*, II, doc. 170, p. 619-620. Ivașco promite regelui Poloniei, Vladislav, „Țara Șepinului și aceste orașe, ce sunt în ea, după vechea graniță”, dacă îl va ajuta să fie domn în Principatul Țării Moldovei; vezi și Ștefan Ștefănescu, *Întemeierea statului moldovenesc...*, p. 208.

²⁶ Primele documente pomenesc doar existența unui „voveuda Muldauiensis” (M. Costăchescu, *op.cit.*, II, doc. 162, p. 599-600 și doc. 163, p. 601-602), în documentele latine, sau „воевод молдавского” (*Ibidem*, doc. 1664, p. 603-604 și p. 605) în cele slavone; sub forma „г(осподи)нъ воевода” și „обладаа землею молдавскою” apar consemnate abia la 30 martie 1392 (*D.R.H.*, A, I, doc. 2, p. 3) și care pun în evidență creșterea autorității domnești.

²⁷ *D.R.H.*, A, I, doc. 2, p. 3.

²⁸ *Ibidem*, doc. 38, p. 53-54.

²⁹ Maria Magdalena Szeckely, *Familii de boieri din Moldova de origine transilvăneană (sec. XIV-XVI)*, în „Arhiva Genealogică”, I (VI), 1994, nr. 1-2, p. 101.

³⁰ *D.R.H.*, A, I, doc. 113, p. 163-164.

³¹ *Ibidem*, III, doc. 42, p. 77 și 79.

³² *Ibidem*, doc. 151, p. 280-281.

³³ C. Cihodaru, *Contribuții la cunoașterea obștii jărănești din Moldova*, în „Studii și cercetări istorice”, Iași, I/VII, 1956, p. 11.

³⁴ Ștefan S. Gorovei, *Istoria în palimpsest: Moldova dinainte de Moldova*, în „Revista istorică”, tom. VI, 1995, nr. 1-2, p. 167.

³⁵ *D.R.H.*, A, I, doc. 45, p. 64-65.

³⁶ D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, Edit. Academici, 1973, p. 301.

³⁷ M. Costăchescu, *op.cit.*, II, doc. 201, 202, 203 și 206.

Bogdan I, diferite faze în evoluția organizării teritoriale a populației autohtone dintre Carpați și Nistru. Varietatea denumirilor sub care au fost înregistrate aceste unități geografice evidențiază amprenta factorului politic dominant din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XIV-lea, care a împiedicat încheierea unor structuri politice viabile, asemănătoare cu cele de la sud de Carpați, sau din zona intracarpatică. Perindarea, într-o perioadă scurtă, a unor forțe politice migratoare (pecenegi, cumani și, mai ales, tătari) a determinat, pe de o parte, distrugerea fortificațiilor și a așezărilor întărite³⁸, iar pe de alta, imposibilitatea fixării unor centre de reședință³⁹. Acestea din urmă se stabileau acolo unde își avea reședința, curtea sau casa, cneazul sau judele ales și recunoscut de către puterea vremelnică. Ele vor căpăta o oarecare stabilitate atunci când populația autohtonă începe să înregistreze anumite progrese economice și demografice, concomitent cu slăbirea dominației tătare și apariția la hotarele din vestul Carpaților Orientali a unei noi puteri, care avea ca vârf de lance populația săsească.

Ca localități care-au devenit centre administrative de o oarecare stabilitate menționăm Baia, care, din prima jumătate a secolului al XIV-lea „a început să se detașeze de satele din zonă”⁴⁰; Iașiul, care se formează în aceeași perioadă cu Baia, pe întinsul domeniu al lui Stoian Procelnic cel Bătrân, compus din 19 sate, două mori, două iezere și poieni⁴¹ și diferit de localitatea unde se află curtea marelui boier⁴², apoi Neamț, Cetatea Albă, Târgul Roman⁴³. Toate acestea, spre deosebire de curțile cnezilor sau juzilor, sunt, în general, „așezări de drum”⁴⁴, care au devenit, cu vremea, importante centre economice în jurul cărora au gravitat satele din zona geografică în care se aflau.

Întemeierea statului medieval al Moldovei a creat condiții favorabile pentru intensificarea comerțului, datorită măsurilor luate pentru siguranța drumurilor comerciale, a negustorilor, fapt ce a înlesnit și grăbit urbanizarea unor așezări rurale consemnate de mărturiile istorice ca târguri sau orașe⁴⁵. Progresele

³⁸ Victor Spinci, *Moldova...*, p. 200-201.

³⁹ Avein în vedere cazul localității Iași. Pe vremea tătarilor, centrul administrativ al zonei îl constituia curtea stăpânului locului, și anume Stoian Procelnic cel Bătrân, iar pe timpul alanilor (filistenilor) Iașiul capătă importanță, dezvoltându-se spre o așezare urbană, care va deveni apoi, treptat, reședința unității administrative a ținutului cu același nume; cf. Renate Möhlenkamp, *op.cit.*, p. 69.

⁴⁰ V.Neamțu, *Istoria orașului medieval Baia (Civitas moldaviensis)*, Iași, Edit. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1997, p. 63 și 114.

⁴¹ Renate Möhlenkamp, *op.cit.*, p. 68.

⁴² *D.R.H.*, A, III, doc. 80, p. 156-157.

⁴³ Al. Andronic, *Orașele moldovenești în secolul al XIV-lea în lumina celor mai vechi izvoare rusești*, în „Romanoslavica”, XI (1965), p. 210.

⁴⁴ Al. Andronic, *op.cit.*, p. 210; V.Neamțu, *op.cit.*, p. 153.

⁴⁵ M.Costăchescu, *op.cit.*, II, doc. 186, p. 667-673. Primul privilegiu comercial păstrat, din 6 octombrie 1408, înregistrează 14 orașe și târguri: Succava, Iași, Cetatea Albă, Tighina, Bacău, Baia, Trotuș, Cernăuți, Siret, Dorohoi, Hotin, Roman, Neamț și Bârlad.

înregistrate de aceste localități au fost accelerate de venirea și așezarea aici a unor elemente străine: sași, unguri, armeni, înregistrați de izvoarele istorice la Siret, Suceava, Neamț, Bacău, Roman etc.⁴⁶

În pragul momentului constituirii statului medieval al Moldovei, teritoriul carpato-nistean se afla, la mijlocul secolului al XIV-lea, pe diferite trepte de organizare politică, de la formațiuni de felul *șărilor*, la cele numite *câmpuri* și *pământuri supuse*. Ultimele două structuri teritoriale formau *seniorii locale*⁴⁷, în frunte cu *jupani*⁴⁸. Totodată, aceste mici unități se găseau în plin proces de contopire în formațiuni politice mai mari, proces început în nord-estul viitorului stat și grăbit de însăși venirea și acceptarea de către acci *terrigenae*, de pe valea râurilor Siret și Suceava, a lui Bogdan I, cum pare să demonstreze chiar mutarea capitalei de la Baia la Siret, ca apoi să fie stabilită la Suceava. Procesul unificării acestor structuri teritoriale a fost împiedicat și de ultimele mijiri ale stăpânirii tătare în teritoriile est-carpatiche.

Existența acestor structuri organizatorice ale populației românești la est de Carpații Orientali înainte de mijlocul secolului al XIV-lea, precum și progresele înregistrate în plan economic, demografic, social și cultural au constituit factori decisivi, care au înlesnit întemeierea statului medieval al Moldovei. Rezistența acestuia în fața atacurilor maghiare, care n-au fost puține, se datorează iscusinței cu care întemeietorii lui au știut să exploateze și să pună în valoare structurile politico-militare oferite de formațiunile preexistente⁴⁹. Succesul menținerii și al dezvoltării statului medieval a depins de măsurile luate de primii voievozi pentru întărirea sau construirea unor cetăți, care au reprezentat structura de rezistență a tânărului organism politic.

Acastă stare de fapt a determinat pe unii istorici, fără a se apleca insistent asupra mărturiilor istorice, să concluzioneze că la baza structurilor teritorial-administrative numite *ținuturi* au stat cetățile, orașele, curțile domnești, cursurile de apă (A. D. Xenopol, Constantin C. Giurescu, N. Iorga, D. Ciurca)⁵⁰, „modelele ardelenesti și polone” (V. Lungu)⁵¹ și, în final, „delimitarea progresivă a zonelor

⁴⁶ V. Neamțu, *op.cit.*, p. 53.

⁴⁷ Gh. I. Brățianu, *Sfatul domnesc și adunarea stărilor în Principatele Române*, București, Edit. Enciclopedică, 1995, p. 30.

⁴⁸ C. Burac, *Ținutul Neamț. Apariția și evoluția lui până la mijlocul secolului al XVIII-lea* (I), în „Hrisovul”, III, 1998, p. 29.

⁴⁹ Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, 1997, p. 36-37.

⁵⁰ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia traiană*, vol. III, ediția a V-a, București, 1988, p. 471-472; Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea întâi, ediția a doua, București, 1937, p. 395-404; N. Iorga, *op.cit.*, p. 182; D. Ciurca, *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV-XVIII)*, în „AIIAT”, II, 1965, p. 155.

⁵¹ V. Lungu, *Ținuturile Moldovei până la 1711 și administrarea lor*, extras din „Cercetări istorice”, XVII, 1943, p. 1.

de influență ale târgurilor” (Dragoș Moldovanu)⁵². Acceptarea întâietății uncia sau alteia din formulele anunțate ca premise originare ale viitoarelor ținuturi a influențat afirmațiile referitoare la data apariției acestor unități teritorial – administrative. Unii susțin că acestea ființează, ca moștenire a vechilor structuri politice prestatale, din perioada „anterioară sau posteroară descălecării”⁵³, alții afirmă că ținuturile s-au format în a doua jumătate a secolului al XVI-lea⁵⁴, iar cei mai mulți arată că ele au fost constituite în timpul îndelungatei domnii a lui Alexandru cel Bun⁵⁵. Așadar, se poate spune că acești istorici au luat în calcul numai un anumit aspect considerat predominant în formarea și apariția ținuturilor. În realitate, avem de a face cu un proces complex, derulat pe o perioadă mai îndelungată de timp, care a trebuit să țină seama de tradiția organizării populației românești, chiar dinainte de constituirea statului medieval românesc de la est de Carpați, precum și de influența popoarelor cu care a venit în contact.

Lectura „palimpsestică” a izvoarelor documentare de la sfârșitul secolului al XIV-lea și a celui următor ne relevă „adevăruri ascunse”⁵⁶ și interesante despre existența acelor „mici ținuturi izolate de munte sau codru”, care „au constituit în timpurile mai vechi o trăsătură specifică fiecărei <țări> în parte”⁵⁷, deci și a Moldovei.

Actul de credință față de Vladislav, regele Poloniei, din 6 mai 1387 – unul din cele mai vechi documente păstrate referitor la Moldova – este depus de Petru I. Mușatinul, voievodul Moldovei, împreună cu „cetățile Moldovei și celelalte domenii”⁵⁸. Omagiul a fost întărit de „Jule căpitan, Bârlă, Drăgoi marscalus, Stanciul, Stanislav, boierii cei mari ai măreșului domn”⁵⁹, unii dintre aceștia fiind în mod sigur și comandanții cetăților⁶⁰. În timpul acestei perioade, se pare că s-au construit cel puțin trei cetăți: Neamț, Suceava și Șcheia⁶¹. Cetatea devenise, la sfârșitul secolului al XIV-lea, nu numai centru de apărare a populației, dar și o formă incipientă de microorganizare administrativă a teritoriului românesc de la est de Carpați.

Documentele din 6 mai 1387, date în numele lui Petru I Mușatinul și al boierilor săi, arată că Petru era „woyeuda muldauiens”, recunoscut ca „magnifici

⁵² Dragoș Moldovanu, *Introducere la Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, București, 1991, p. XII.

⁵³ A. D. Xenopol, *op.cit.*, p. 471.

⁵⁴ N. Iorga, *op.cit.*, p. 182 și 237; Idem, *Istoria poporului românesc*, ediție îngrijită de George Penelea, București, 1985, p. 139; D. Ciurea, *op.cit.*, p. 155.

⁵⁵ Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, p. 395-404; V. Lungu, *op.cit.*, p. 3, 40; D. Moldovanu, *op.cit.*, p. XI-XII.

⁵⁶ Ștefan S. Gorovei, *Istoria în palimpsest ...*, p. 166.

⁵⁷ Gh. I. Brățianu, *Sfatul domnesc...*, p. 24.

⁵⁸ M. Costăchescu, *op.cit.*, II, doc. 162, p. 599-600.

⁵⁹ *Ibidem*, II, doc. 163, p. 601-602.

⁶⁰ Ștefan S. Gorovei, *Istoria în palimpsest ...*, p. 170-172.

⁶¹ Radu Popa, *Cetatea Neamțului*, București, Edit. Meridiane, 1968, p. 11.

domini” de către „terrigenarum terre Valachie”, dintre care o parte, „împuterniciți cu toată autoritatea”, au depus garanție pentru omagiul de supușenie al domnului față de regele Poloniei.

Interesați sunt termenii folosiți de către Stanislav, copistul celor două acte. El face distincția dintre Petru, care este „woyeuda muldauiensis” și ceilalți „terrigenarum terre Valachie”, dintre care unii erau conducători, stăpâni, dregători ai „Valachie castra” și „ceteraque domina”. Conducătorii acestor structuri teritorial-politice din afara formațiunii de pe valea Moldovei l-au recunoscut pe conducătorul acesteia din urmă ca voievod al lor. De asemenea, termenul *terrigenae* ar desemna mai degrabă, stricto sensu, pe acei *potentes illarum partium*, a căror autoritate era, deci, cu mult mai mare.

Cele dintâi acte slavone îi înregistrează pe conducătorii noii structuri politice doar cu titlul *воевода молдавский* (27 ianuarie 1388 și 5 ianuarie 1393)⁶². Treptat, odată cu întinderea stăpânirii voievozilor formațiunii politice de pe valea Moldovei asupra celorlalte unități teritoriale, precum și a întăririi autorității acestora, li se adaugă și titlul de *дѣдичъ* (5 ianuarie 1393) și *господарь* (6 ianuarie 1395). Ei domneau acum peste *русен земли волошьскоі* (5 ianuarie 1393) sau *всєю землю валаскою* (25 martie 1400), iar acei „terrigenae” sunt numiți „*боляръ валаский*”⁶³.

Primii voievozi, odată cu întinderea stăpânirii asupra întregului teritoriu est-carpatic locuit de români, au adoptat treptat măsuri optime, de atragere a mai marilor pământului de partea lor, pentru a-i ajuta la cârmuirea statului. În primul rând, ei le-au dăruit și întărit acelor „*potentes illarum partium*”, pentru „dreapta și credincioasa slujbă”, sate și pământuri întinse, pomenite în documentele de mai târziu sub forma „unde este...” s-au „a fost curte” sau „casa lui...”. Unora dintre aceștia, care le erau fideli și s-au remarcat în apărarea noii formațiuni politice primind calitatea de „viteji”⁶⁴, cei dintâi cârmuitori le-au atribuit în „ținere” – cu sens de administrare, stăpânire, apărare, calitate înregistrată în documentele slavone prin termenul *держать* – una, două sau mai multe unități teritoriale mici: cnezate, câmpuri etc. Aceștia au format, în prima jumătate a secolului al XIV-lea, ceea „feudalitate teritorială” care, cu timpul, își va pierde însemnătatea, devenind o „aristocrație de serviciu”⁶⁵.

Conducătorii noilor structuri teritorial-administrative, care se profilau în cadrul unor zone geografice ce beneficiau de apărare naturală, nefiind numiți pe viață, puteau fi schimbați, atunci când voievozii considerau, cu noi dregători care

⁶² M. Costăchescu, *op.cit.*, II, doc. 164, p. 603-604 și doc. 165, p. 607-608.

⁶³ *Ibidem*, II, doc. 160, p. 619-620.

⁶⁴ N. Iorga, *Istoria românilor și civilizația lor*, Vălenii de Munte, 1930, p. 73; *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, coordonator Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, 1988, p. 504.

⁶⁵ Gh. I. Brățianu, *Sfatul domnesc...*, p. 31.

se dovedeau a le fi devotați. Reședința acestora începea să se stabilizeze treptat în localitățile care concentrau mai multe funcții, în principal economice, strategice și judecătorești.

Una dintre primele unități teritoriale a fost constituită din Depresiunea Neamțului și Câmpul lui Dragoș, care se circumscriau într-o zonă geografică bine apărută natural, prin configurația terenului și a întinselor păduri. Această nouă structură teritorială a fost înzestrată cu puternica Cetate a Neamțului, construită pe timpul lui Petru I Mușatinul⁶⁶, care a impulsionat dezvoltarea așezării cu același nume. Localitatea, așezată pe drumul care făcea legătura, prin pasul Bicaz, între Transilvania și târgurile Baia, Siret și Suceava, oferea gazdă, adăpost și chiar siguranță pentru diferiți dregători domnești sau locali, care poposeau aici. Pe lângă faptul că așezarea cumula însemnate funcții economice și strategice, aici s-au concentrat, treptat, și atribuțiile judecătorești, pe care le aveau curțile foștilor stăpâni din cadrul unității teritoriale. Mai târziu, tot în aceste locuri, dat fiind importanța lor, s-a constituit o curte domnească, unde domnul poposea, în timpul peregrinărilor sale prin țară, pentru a ține scaune de judecată.

Orașele, alături de cetăți, au jucat, la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul celui următor, un rol important în organizarea administrativă a teritoriului de la est de Carpați. La 19 septembrie 1436, Ilic, voievodul Moldovei, depune omagiul față de regele Poloniei, Vladislav, împreună cu „cavaleri, boieri și nobili de cetăți, orașe, cu ținuturile supuse”⁶⁷.

Documentele din 1387 și acesta din urmă prezintă o importanță deosebită pentru ilustrarea evoluției organizării statului medieval al Moldovei, înregistrată pe parcursul unei jumătăți de secol. Primul document arată clar că, în perioada constituirii statului românesc de la est de Carpați, întemeietorii au pus un accent deosebit pe cetăți, care reprezentau osatura tânărului stat, la care se adaugă domeniile, structuri teritoriale, care intraseră, mai mult sau mai puțin de bunăvoie, în noua formațiune politică statală în curs de desăvârșire. La sfârșitul secolului al XIV-lea se înregistrează o anumită schimbare, în sensul că cetățile își păstrează rolul principal, mai ales pentru apărarea independenței țării, dar acum li se alătură și orașele. Acestea din urmă aveau rol important în viața tânărului stat moldovean ținând cont de faptul că aici își aveau reședința dregătorii domnești și tot aici se aflau curțile domnești, mai bine spus scaunele de judecată ale domnului. Mai mult decât atât, orașele, prin activitatea lor economică, vamală și judecătorească, presupuneau existența a numeroși dregători – domnești și locali – care vegheau la păstrarea ordinii și îndeplinirea poruncilor domnești legate, îndeosebi, de perceperea vâmlor, a legalizării unor tranzacții comerciale etc.

⁶⁶ Radu Popa, *Cetatea Neamțului*, p. 11.

⁶⁷ M. Costăchescu, *op.cit.*, II, doc. 164, p. 603-604.

Menționarea în documente a cetăților și orașelor împreună cu „ținuturile supuse” demonstrează destul de evident că teritoriul dintre Carpații Orientali, Marea Neagră și Nistru era împărțit în unități teritorial-administrative variate ca mărime. Documentele invocate, având în vedere împrejurările în care au fost scrise, nu puteau să nu arate care erau forțele și unitățile administrative (domeniile) pe care își bazau puterea domnii de la Suceava și care prezentau o garanție viabilă pentru Polonia.

La începutul secolului al XV-lea, odată cu întărirea puterii centrale, autoritatea stăpânilor de întinse domenii, ca: Sandu de la Tudora, Mic de la Molnișă⁶⁸, Giurgiu de la Vâlhovăț⁶⁹, Ion cel Bătrân de la Vorona, Mic de la Sinăuși⁷⁰ etc. a scăzut considerabil, astfel încât, la sfârșitul domniei lui Alexandru cel Bun sunt doar amintiri, cu excepția lui Giurgiu de la Frătăuși. În locul lor, concomitent, capătă un rol tot mai important dregătorii care își aveau reședința în târguri sau cetăți: Ștefan de la Hotin (3 februarie 1397)⁷¹, Bârlea de la Hârlău (înainte de 28 noiembrie 1389)⁷², Hotco de la Țețina, Negru de la Bârlad (28 iunie 1401)⁷³, Sandu de la Neamț (7 ianuarie 1403)⁷⁴, Mihail de la Dorohoi (6 octombrie 1407)⁷⁵, Șerbea de la Vaslui (31 martie 1423)⁷⁶ etc., care erau reprezentanții puterii centrale. Multe dintre aceste localități erau și puncte vamale: Neamț, Dorohoi, Suceava, Bacău, Iași etc.⁷⁷. De asemenea, aici se găseau scaunele de judecată ale domnului în timpul peregrinărilor sale prin țară sau ale reprezentanților puterii centrale: Roman (30 aprilie 1392)⁷⁸, Suceava (18 noiembrie 1393⁷⁹ și 30 iunie 1437⁸⁰), Bârlad (cca 1434)⁸¹, Iași (8 octombrie 1434)⁸², Neamț (12 martie 1437)⁸³, Vaslui (15 mai 1437)⁸⁴, Bacău, Troțuș (26 mai 1435)⁸⁵ etc.

În concluzie, se poate afirma că în această perioadă tânărul stat medieval al Moldovei este supus unui proces de reorganizare teritorială. Vechile structuri

⁶⁸ D.R.H., A, I, doc. 12, p. 14-15.

⁶⁹ *Ibidem*, doc. 13, p. 19-20.

⁷⁰ *Ibidem*, doc. 17, p. 24-25.

⁷¹ M. Costăchescu, *op.cit.*, II, doc. 108, p. 616-617.

⁷² D.R.H., A, I, doc. 8, p. 10.

⁷³ *Ibidem*, doc. 13, p. 19-20.

⁷⁴ *Ibidem*, doc. 17, p. 24-25.

⁷⁵ M. Costăchescu, *op.cit.*, II, doc. 173, p. 625.

⁷⁶ D.R.H., A, I, doc. 54, p. 79-80.

⁷⁷ M. Costăchescu, *op.cit.*, II, doc. 176, p. 630-636 și doc. 186, p. 667-673.

⁷⁸ D.R.H., A, I, doc. 2, p. 3-4.

⁷⁹ *Ibidem*, doc. 4, p. 5-6.

⁸⁰ *Ibidem*, doc. 171, p. 240-241.

⁸¹ M. Costăchescu, *op.cit.*, II, doc. 188, p. 675.

⁸² D.R.H., A, I, doc. 134, p. 187.

⁸³ *Ibidem*, doc. 169, p. 237-238.

⁸⁴ *Ibidem*, doc. 170, p. 239-240.

⁸⁵ M. Costăchescu, *op.cit.*, II, doc. 190, p. 677-678.

teritoriale nu mai corespundeau concepției domnești de cărmuire a unui teritoriu atât de întins, delimitat de Carpații Orientali, Marea Neagră și Nistru. Această structură teritorială nu a cuprins dintr-o dată întreg spațiul est-carpatic, ea s-a extins treptat, fiind definitivată, în limitele ei generale, pe timpul îndelungatei domnii a lui Alexandru cel Bun.

Ostași din Țările Române în slujba Înaltei Porți (secolele XIV-XVIII)

IONEL-CLAUDIU DUMITRESCU

În anul 1354, turcii otomani au realizat un cap de pod stabil în Europa, profitând și de sprijinul naturii¹, și au trecut la cucerirea Balcanilor. Statele creștine din regiune n-au sesizat dimensiunile pericolului reprezentat de noul vecin, care-și trăgea seva puterii din fanatismul ostașilor musulmani și din dorința firească a oricărui luptător de a se îmbogăți prin jaf². Când conducătorii acestor state au înțeles situația, era deja prea târziu și alianțele s-au frânt de zidul islamic. Flamurile cu semilună au înaintat cu repeziciune și la 1388 se oglindeau deja în undele bătrânului Danubius.

Oștirile Țării Românești au făcut cunoștință cu cele turcești atunci când țarul de la Târnovo a dorit să ocupe cetatea Vidinului, dar acest prim succes românesc, din 1369, n-a putut frâna elanul navrapilor. Au fost necesare curajoasele acțiuni realizate de Mircea cel Bătrân pentru a opri steagurile turcești pe linia Dunării. Cu toate faptele de arme săvârșite de români, superioritatea numerică și înzestrarea cu armament și-au spus cuvântul. Țara Românească a trebuit să se recunoască învinsă și să plătească tribut încă din 1395, când pe tronul muntean s-a urcat Vlad Uzurpatorul³. Haraciul a fost plătit constant începând cu anul 1417⁴, dar au existat și momente de revoltă, care mențineau autonomia, însă cu prețul sporirii sarcinilor fiscale.

Sultanii au căutat să obțină de la populațiile creștine supuse cât mai multe produse necesare continuării, în bune condițiuni, a expedițiilor de cucerire. Fiecare provincie proaspăt cucerită, după ce era organizată și refăcută, servea drept bază de atac. Statele vasale sultanului trebuiau să ridice forțe militare, practică de origine asiatică, musulmanii în perioada Islamului clasic preferând să primească bani, alimente, haine și arme, deoarece nu aveau încredere în locuitorii

¹ Mihail Guboglu, *Crestomație turcă. Izvoare narative privind istoria Europei orientale și centrale (1263-1683)*, București, 1977, p. 79-81; Halil İnalcık, *Imperiul otoman. Epoca clasică (1300-1600)*, ed. de Mihai Maxim, București, Edit. Enciclopedică, 1996, p. 51.

² Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341-1462)*, ed. critică de Vasile Grecu, București, Edit. Academiei, 1958, p. 174-176.

³ *Cronici turcești privitoare la Țările Române (sec. XV-mijlocul sec. XVII)*, Extrase, vol. I, ed. de M. Guboglu și M.A. Mehmed, București, Edit. Academiei, 1966, p. 39 și 49.

⁴ Este anul intrării Țării Românești în sfera de influență otomană, Şükrullah bin Şhabeddin Ahmed, *Behdjet-üt-Tevarih*, în *Cronici turcești*, vol. I, p. 32.

statelor neintegrate în Casa Islamului⁵. Turcii se îndoiu de fidelitatea trupelor creștine și, de aceea, le încredinșau misiuni secundare, cum ar fi construirea de poduri și fortificații pasagere, paza unor puncte obligate de trecere sau a unor depozite, paza prăzii și a robilor, escortarea unor piese grele de artilerie. Bineînțeles că trupele din statele vasale participau și la lupte și chiar au reușit să întoarcă soarta bătăliei în favoarea turcilor (Nicopole, 1396)⁶ sau să trezască respectul adversarului (Ankara, 28 iulie 1402)⁷.

Turcii otomani s-au prezentat în Europa nu ca niște adepți fanatici ai Islamului, religia devenind dominantă în stat abia după victoriile lui Selim I (1512-1520) asupra Iranului și Egiptului mameluc și de unde au fost aduși o mulțime de teologi musulmani⁸, ci ca niște războinici ce urmăreau satisfacerea propriilor interese materiale⁹. Ei acționau mai mult după obiceiurile războinice asiatice decât după prevederile războiului sfânt¹⁰. Practica utilizării unor detașamente militare aparținând populațiilor din statele supuse s-a aplicat pe scară largă de către mongoli, care-și păstrau forțele de elită pentru acțiunile de luptă¹¹. Otomanii, parcă vrând să demonstreze originea din stepele Asiei, au aplicat această metodă de întărire a propriilor rânduri. În jurisprudența islamică părerea dominantă este că „Nu trebuie ca musulmanii să lupte cu oamenii necredincioși în compania altor oameni necredincioși”¹², deoarece s-ar întări, într-un fel sau altul, Casa Războiului.

Începuturile colaborării româno-otomane

Istoriografia română a acordat importanță numai situațiilor conflictuale și a minimalizat pe cei care au slujit cu armele interesele otomane. Nu s-a observat că dacă din punct de vedere militar s-au obținut uneori succese răsunătoare, acestea nu tăiau decât barba, ce se refăcea mult mai deasă, țara răzvrătită ieșea ruinată din punct de vedere economic și cu mari sacrificii umane, oamenii pierdând în

⁵ M.Hamidullah, *Documents sur la diplomatie musulmane à l'époque de Prophète et des Khalifes orthodoxes*, Paris, 1935, doc. 80, 262, 263.

⁶ Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman: până la 1656*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 66-67.

⁷ Idem, *Relații româno-orientale*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 6; Ducas, *op.cit.*, p. 96.

⁸ Idem, *Istoria Imperiului otoman*, p. 151.

⁹ Tahsin Gernil, *România și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, Edit. Academiei, 1991, p. 54.

¹⁰ Asupra „războiului sfânt” a se vedea Viorel Panaite, *Din istoria dreptului islamic al popoarelor: doctrina djiadului*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D.Xenopol», „A.I.I.A.J.”, tom XXII/2, Iași, 1985, tom XXIII/1, 1986.

¹¹ B.D.Grecov și A.I.Iecubovschi, *Hoarda de Aur și decăderea ei*, București, Edit. de Stat, 1953, p. 196.

¹² achi.Chaibani, *Le Grand Livre de la Conduite de l'Etat*, vol. III, Ankara, 1990, p. 118.

lupte sau luând calca lungă și dureroasă a robiei¹³. Ar trebui să se revizuiască opiniile despre domnii supuși care și-au apărât glia prin plăți și așteptând un context internațional favorabil și sigur. Mulți domni au greșit arătând încredere unor promisiuni făcute de suveranii vecini. Constantin Brâncovianu a dus o politică externă înțeleaptă și a reușit să-și ferească țara de atacurile forțelor turco-tătare în vara anului 1711, dar acțiunea nechibzuită a spătarului Toma Cantacuzino i-a atras sfârșitul tragic din august 1714.

Asupra începuturilor colaborării româno-otomane găsim informații în puținele documente și cronici, acestea fiind transmise posterității în mod sumar și imprecis. Cronicile creștine sunt străbătute ca un fir roșu de ideea luptei antiotomane, iar cele turcești acordă atenție faptelor de arme ale oștilor islamice.

În ceea ce privește Țara Românească, începuturile colaborării cu Poarta pot fi plasate în primăvara anului 1395, când Vlad Uzurpatorul a profitat de slăbirea autorității lui Mircea cel Bătrân, în urma bătăliei de la Rovine, și și-a asigurat tronul prin închinare în fața sultanului Baiazid Trăznetul. În opera lui Enveri, intitulată *Düsturname* (Cartea vizirului) se spune că Mircea „s-a împăcat și a trimis avuții cu soli”¹⁴, dar din derularea acțiunilor rezultă că domnul muntean a rămas în continuare în tabăra adversarilor. Mai mult ca sigur, Vlad a dorit să-și consolideze tronul prin înțelegere cu puternicul vecin de la sud de Dunăre, asigurându-se, totodată, de sprijinul domnului Moldovei și al regelui Poloniei. Dacă sultanul a respectat cutuma din relațiile cu statele balcanice, atunci, în mod sigur, au fost cerute și trupe românești. Acestea i-au condus, probabil, pe turci în Țara Bârsei (decembrie 1395)¹⁵ și au decimat pe cruciații care își căutau mântuirea prin Țara Românească după dezastrul de la Nicopole¹⁶. Mircea cel Bătrân, după revenirea din Transilvania, în ianuarie 1397, a fost într-un permanent conflict cu bandele de năvrapi, eforturile sultanului îndreptându-se împotriva Constantinopolului și a lui Timur Lenk. După dezastrul de la Ankara¹⁷, voievodul muntean a contribuit la menținerea divizării statului otoman, prin susținerea diferiților fii ai sultanului Baiazid.

Mehmed I a profitat de rezervorul uman din Asia Mică și a trecut la ofensivă

¹³ Pentru detalii suplimentare n se vedea I.C.Dumitrescu, *Regimul prizonierilor în Imperiul otoman (sec. XIV-XVIII)*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1/1997, p. 19-68.

¹⁴ Enveri, *Düsturname*, în *Cronici turcești*, vol. I, p. 39.

¹⁵ Tahsin Gemil, *op.cit.*, p. 81.

¹⁶ Constantin Căzănișcanu, *Pe urmele lui Mircea cel Mare*, București, Edit. Sport-Turism, 1987, p. 134.

¹⁷ Forțele Țării Românești n-au luat parte la bătălie (v. Aurel Decei, *A participat Mircea cel Bătrân la lupta de la Ankara?* în *Relații româno-orientale*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 5-14). Dacă această colaborare ar fi avut loc, atunci s-ar mai fi cerut ostași pentru expedițiile din Anatolia în virtutea cutumei; despre cutumă v. Viorel Panait, *Cutuma în relațiile româno-otomane (secolele XVI-XVIII)*. *Puncte de plecare pentru o discuție istoriografică*, în „A.I.I.A.I.”, tom XXX, 1993, p. 507-523.

în Europa, unde, cu toată opoziția lui Musa, a asigurat reîntregirea Imperiului Otoman. Dar dincolo de Dunăre se afla voievodul Mircea, cel care ațâșase flăcările anarhiei și care trebuia pedepsit. O nouă campanie la nord de fluviu se putea solda cu o înfrângere similară cu cea de la Rovine, din primăvara lui 1395, și înțeleptul sultan a considerat că unitatea statului este destul de fragilă și nu poate rezista șocului, mai ales dacă se ținea cont că voievodul muntean era aliat cu regele Ungariei. S-a preferat soluția întăririi cetăților de pe linia Dunării și trimiterea akângiilor în Țara Românească, acceștia, prin jafurile și incendiile lor, urmărind să determine încheierea unei păci¹⁸ favorabile turcilor. Campania din 1416/1417 s-a soldat cu un succes otoman¹⁹. Cronicarul Şükrüllah bin Şehabeddin Ahmed precizează care au fost condițiile acceptate de Mircea: plata haraciului, trimiterea a trei fii de principii (probabil de mari boieri) care să slujească padişahului și „atunci când va fi bătălie și sultanul le va porunci, afară de acești fii ai celor trei bei, să trimită și oastea lor după cum va dori sultanul”²⁰.

Înțelegerea a fost încheiată în anul 820 H (18 februarie 1417 - 7 februarie 1418)²¹, mai probabil în vara anului 1417, când anotimpul favoriza acțiunile cavaleriei turcești și avea ca termen final sfârșitul domniei sultanului Mehmed I Celebi, dacă, bineînțeles, creștinii respectau condițiile înțelegerii²². Mihail, urmașul lui Mircea cel Bătrân, a încheiat un tratat de alianță cu regele Ungariei, act interpretat imediat la Edirne ca un gest de ostilitate la adresa Imperiului Otoman și, astfel, înțelegerea de pace (barış) era anulată conform dreptului islamic²³. Puternica ofensivă otomană a atins granițele Moldovei și a consolidat dominația asupra Țării Românești după moartea lui Mihail, înlocuit imediat cu Radu Praznaglava. Practic, începând cu anul 1420, „Țara Românească va fi obligată la un dificil balans între Regatul Ungar și Imperiul Otoman”²⁴. Condițiile impuse au fost, probabil, acele ași, dar cu o mărire a sarcinilor, așa cum vor proceda și alți sultani pe fondul deschiderii foarfecii forțelor române și otomane.

Obligația de a trimite oști a fost rapid pusă în practică. În 1420, Radu

¹⁸ Pentru înțelegerea concepției islamice asupra păcii a se vedea Viorel Panaite, *Considerații privind legea păcii în Islamul medieval*, în „A.I.I.A.I.”, tom XXIV/2, 1987 și tom XXV/2, 1988, p. 397-413.

¹⁹ Şükrüllah bin Şehabeddin Ahmed, *op.cit.*, p. 32. Relatarea lui Aşekpaşazade, mai sumară, se află la p. 85. În istoriografia română părerile sunt împărțite. Unii istorici plasează încheierea păcii descrise de Şükrüllah în 1417 (Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman*, p. 80), iar alți turcologi cred că este vorba de pacea din 1420 (Mihai Maxim, *Țările Române și Înalta Poartă*, București, Edit. Enciclopedică, 1993, p. 225).

²⁰ Şükrüllah bin Şehabeddin Ahmed, *op.cit.*

²¹ M. Maxim, *op.cit.*, p. 221-222.

²² *Ibidem*, p. 223-224.

²³ *Ibidem*, p. 224.

²⁴ Virgil Ciocălan, *Competiția pentru controlul Dunării inferioare (1412-1420)*, (II) în „Revista de Istorie”, t. 35, 11/1982, p. 1201.

Praznaglava a trimis steaguri muntene în sprijinul turcilor care jefuiau Țara Bârsei, iar Alexandru Aldea îi însoțește pe akângiii care pătrunseseră în Transilvania (1432)²⁵. Șase ani mai târziu, la Curtea Domnească de la Târgoviște sosea un firman al sultanului Murad II, prin care se porunca lui Vlad Dracul să-l însoțească pe acesta cu oastea în Ardeal. Porunca era inflexibilă și nu exista nici o posibilitate de împotrivire, după cum afirmă cronicarul Așîkpașazade, singurul izvor care descrie episodul chemării sub armă²⁶.

Moldova a cunoscut puterea turcilor după înfrângerea forțelor Țării Românești²⁷, dar statul otoman n-a acordat prea mare atenție frontului nordic, eforturile fiind îndreptate spre Serbia, Grecia sau Albania și, în plus, sultanii aveau probleme cu stăpânirile din Anatolia. După căderea Constantinopolului, Mehmed II a putut să-și concentreze forțele militare spre Belgrad, cheia Ungariei, dar nu a neglijat aripa dreaptă și i-a cerut voievodului Petru Aron plata haraciului. Modelul de tratat încheiat a urmat, probabil, pe cel oferit de înțelegerile stabilite între Țara Românească și Înalta Poartă, dar condițiile erau mult mai blânde²⁸. Obligația de a ajuta militar armata seniorului (auxilium) era obișnuită în epoca medievală și este posibil să fi figurat în primul tratat moldo-otoman. Sultanii au acordat mai multe ahdname-le Moldovci (1479, 1481, 1486)²⁹, prin care se reglementau relațiile la încheierea unor conflicte militare. Ștefan cel Mare trimitea rapoarte informative privind situația lumii creștine încă din anul 1481³⁰ și obligația de a trimite oști trebuie să fi figurat printre condiții. Așa se explică de ce Ștefan cel Mare a fost ajutat de circa 2000 de oșteni turci³¹, iar, parcă pentru a confirma vorbele logofătului Tăutu că Polonia „va regreta dacă atacă Moldova”, akângiii lui Baiazid II au jefuit puternic vaste spații polone, eficiența raidurilor sporind prin precizia informațiilor date de voievodul Moldovei³². Până la jumătatea secolului al XVI-lea, domnii Moldovei cereau scutirea de obligații militare, pretextând pericolul unor invazii lansate de călăreții tătari³³. Aceștia preferau să jefuiască teritoriul românesc, deoarece apărarea era

²⁵ M. Maxim, *op. cit.*, p. 228.

²⁶ Așîk-paşa-Zade, *Tevarih-i Al-i Osman*, în *Cronici turcești*, vol. I, p. 87; Aurel Decei, *op. cit.*, p. 88.

²⁷ N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare (1359-1457)*, Iași, Edit. Junimea, 1978, p. 102, 103.

²⁸ Despre statutul Moldovei față de Înalta Poartă a se vedea M. Maxim, *op. cit.*, p. 240-246, cu bogate trimiteri bibliografice.

²⁹ Bogdan Murgescu, *O nouă reglementare de pace moldo-otomană în 1481?*, în „Studii și Articole de Istorie” („S.A.I.”), LI-LII, 1985, p. 268-274.

³⁰ Sergiu Iosipescu, *Contribuții la istoria Moldovei lui Ștefan cel Mare*, în „A.I.I.A.I.”, t. XXIX, 1992, p. 56-57.

³¹ N. Grigoraș, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, Iași, Edit. Junimea, 1982, p. 241.

³² *Ibidem*, p. 254.

³³ M.A. Melunc, *Documente turcești privind istoria României (1455-1774)*, vol. I, București, Edit. Academiei, 1976, doc. 13, p. 14-15.

mai slabă, distanța față de bazele de plecare era mai mică, pradă suficientă, iar padișahul avea nevoie de mobila cavalerie a aliaților nordpontici. Petru Rareș a intervenit, din porunca sultanului, în luptele din Transilvania, dar modul de rezolvare n-a coincis cu dorințele puternicului suveran de pe malurile Bosforului³⁴. După expediția din 1538, dominația otomană asupra Moldovei se va consolida, chiar dacă a mai existat revolta lui Ioan Vodă cel Viteaz din 1574.

Transilvania a intrat în sfera de influență turcească după prăbușirea armatei ungare în bătălia de la Mohacs (29 august 1526) și a avut cele mai reduse obligații față de sultan. Factorii care au contribuit la acest statut favorabil au fost: orientarea ofensivei turcești spre Viena, relieful puțin accesibil cavaleriei, fortificațiile numeroase și bine înzestrate cu arme de foc³⁵. Chiar dacă într-o primă fază Principatul autonom al Transilvaniei apare în documente ca un simplu sandjak³⁶, ulterior a fost considerat succesorul Regatului ungar și a beneficiat de sarcini economice și militare mult reduse în comparație cu Moldova și Țara Românească. O creștere a obligațiilor s-a produs după ce otomanii au înfrânt revolta condusă de principele Gheorghe Rákoczy al II-lea și apoi de Ioan Kemeny³⁷. Principii preferau să trimită provizii și daruri pentru sultan³⁸ sau să acționeze pe cont propriu împotriva principalului inamic: Imperiul habsburgic³⁹.

Felul misiunilor încredințate oștilor Țărilor Române. Participarea la bătălii

Se participa la campaniile purtate sub comanda unor sultani și apoi la cele conduse de marii viziri din poruncă, și interesul pentru cauza otomană era determinat de atitudinea domnitorului. Pe de altă parte, turcii nu aveau încredere în aliații creștini⁴⁰, dar neîncrederea în forțele aliaților datează încă din antichitate⁴¹. Din această cauză, la care s-a adăugat ulterior armamentul slab din dotare, steagurile din Țările Române n-au fost angajate în bătălii de amploare, iar unde au fost utilizate n-au dat rezultatele scontate.

³⁴ Ștefan Gorovei, *Petru Rareș*, București, Edit. Militară, 1982, p. 115.

³⁵ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, vol. II, 1979 și IV, 1989; *Istoria militară a poporului român*, vol. III, București, Edit. Militară, 1987, p. 69.

³⁶ Cristina Feneșan, *Constituirea principatului autonom al Transilvaniei*, București, Edit. Enciclopedică, 1997, p. 179-180.

³⁷ Mustafa Naima, *Naima Tarihi*, în *Cronici turcești*, vol. III, p. 119.

³⁸ *Memorialul lui Nagy Szabó Ferencz din Târgu-Mureș (1580-1658)*, București, Edit. Kriterion, 1993, p. 171.

³⁹ *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, București, 1960, p. 140.

⁴⁰ Ducas, *op.cit.*, p. 258; Așik-pașa-Zade, *op.cit.*, p. 88.

⁴¹ R.Flacelière, *Viața de toate zilele în Grecia secolului lui Pericle*, București, Edit. Eminescu, 1976, p. 333-334; A.Piatkowski, *O istorie a Greciei antice*, București, 1988, p. 167.

În secolul al XV-lea, muntenii lui Țepeluș s-au afirmat în bătălia de la Câmpul Pâinii (1479), unde îi însoțeau pe năvrapii conduși de Michaloğlu Ali Șibkender și Molkocoğlu Bali. Ostașii au ridicat un zid din scuturi și, trăgând o ploaie de săgeți, au reușit să respingă câteva atacuri transilvănene, dar șarja cavaleriei cuirasate a străpuns frontul și lupta s-a încheiat cu un dezastru pentru aliați⁴².

Secolul următor a fost caracterizat prin rapida perfecționare a armelor de foc și a tacticilor de luptă. La începuturi, noile arme erau grele și imprecise, dând randament doar în asedii. A urmat sporirea preciziei, iar arcebuzele reușeau să trimită gloanțe până la 400 de pași. Mecanismele de dare a focului s-au îmbunătățit astfel încât se putea trage pe vânt puternic sau pe ploaie. Cadența de tragere s-a mărit, ceea ce a permis sporirea numărului de pușcași în dauna celui de suliași. Cavaleria se va adapta vremurilor și va adopta pistolul. La Pavia (1525), spaniolii au înfrânt trupele lui Francisc I, regele Franței, și Carol Quintul s-a putut lăuda că „datoriez victoriile fitilelor arcebuzierilor mei”. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, s-a ajuns la o proporție de două treimi pușcași și doar restul suliași⁴³. Deja armata otomană era depășită sub aspectul puterii de foc a infanteriei, dar și-n domeniul artileriei, unde tunurile capturate în războiul de 15 ani (1591-1606) li se păreau turcilor monstruoase⁴⁴.

Apăsate fiscal de dominația turcească, cheltuielile prea mari legate de procurarea armelor de foc și întreținerea pușcașilor profesioniști au dus la scăderea eficienței trupelor din Moldova și Țara Românească, chiar dacă erau reușite sub aspect estetic⁴⁵. În 1664, un italian remarcă slaba înzestrare a românilor. Călăreții erau înarmați cu săbii și lănci „rău lucrate” și turcilor „le părea rău de arborii tăiați pentru realizarea unei asemenea lănci”. Nici echipamentul nu era în bună stare și călăreții semănau mai degrabă a țărani decât a luptători⁴⁶.

Atunci când sunt folosite în lupte, oștile române nu pot rezista focului advers și se risipesc rapid, antrenând, în retragere, și forțele turcești. În bătălia de la Leva (9 iulie 1664), austriecii i-au zdrobit pe munteni și moldoveni, pierderile

⁴² N. Iorga, *Istoria armatei românești*, ediție îngrijită de N. Gheran și V. Iova, București, Edit. Militară, 1970, p. 90.

⁴³ Pentru progresele armelor de foc „în lungul secol al XVI-lea”, a se vedea: Ph. Contamine, *La Guerre au Moyen Age*, P.U.F., Paris, 1980; J. Ullrich, *La Guerre à travers les ages*, Paris, 1942; *Oeuvres de Napoleon III*, vol. IV, Paris, 1856; R. Mousnier, *Les XVII^e et XVIII^e siècles*, P.U.F., Paris, 1967.

⁴⁴ Mihai Maxim, *O luptă monetară în secolul al XVI-lea; padișahi contra aspru*, în „Cercetări numismatice”, V, București, 1983, nota 4.

⁴⁵ Axinte Uricariu, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, vol. II, ed. critică de G. Strempeț, București, Edit. Minerva, 1994, p. 121.

⁴⁶ Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. IX, partea I, București, 1897, doc. CCXCIX, p. 221.

aliaților cifrându-se la 4000 de morți⁴⁷ și au capturat „toate corturile și tunurile, carele cu bucate, ca la 3-4000, toate câte cu 8 boi”⁴⁸. Atacul lui Grigore Ghica, domnul Țării Românești, în timpul căruia au căzut uciși numeroși boieri, a dovedit din nou importanța armelor de foc, situație subliniată și de cronicarul Axinte Uricariul, prin remarcă sa: „Nici iaste de șagă a năvăli la focul nemțesc”⁴⁹. În bătălia de la Hotin (1673), românii n-au luptat alături de turci, dar tactica adoptată de serdarul turc a condamnat la distrugere forțele aflate în dispozitiv și care erau defavorizate sub aspectul puterii de foc, iar polonezii erau mai bine protejați împotriva gloanțelor⁵⁰.

Fiind ușor înarmați și, în consecință, rapizi, călăreții români puteau fi trimiși în urmărirea unor adversari puși pe fugă, în condițiile slăbirii eficienței cavaleriei otomane⁵¹. Când Seid Ali pașa s-a pregătit de luptă cu principele Transilvaniei, Gheorghe Rákoczy al II-lea, în 1660, la Florești, a ordonat românilor, „să goniți strâns pe neprietenul, că de goană voi sunteți mai buni decât oastea mea ceastălaltă”⁵².

Uncori, românii erau dispuși în prima linie, pentru a produce o slăbire a forțelor inamice, prin provocarea de pierderi și prin epuizarea ostașilor. În bătălia de la Iezerul Cahulului (iunie 1574), turcii au dispus în avangardă cavaleria moldoveană condusă de hatmanul Eremia, care părăsise tabăra lui Ioan Vodă cel Viteaz, și astfel focul pușcașilor nu atingea forțele otomane ce nu permitau un pas înapoi din partea trădătorilor⁵³. Boierii și steagurile de cavalerie au „beneficiat” de acest tratament, fiindcă au îndrăznit să lupte împotriva sultanului și au schimbat tabăra doar atunci când sorții păreau favorabili robilor lui Allah. Și pe frontul din Ungaria românii erau folosiți drept carne de tun, deoarece pentru turci „valorează puțin, aproape nimic”, după cum remarcă reprezentantul Veneției la Sublima Poartă, Giovanni Ballarino⁵⁴.

După 1700, cele două principate românești, Moldova și Țara Românească, sunt, pur și simplu, lipsite de trupe capabile să opună o rezistență serioasă unor unități austriece sau rusești, importante sub aspect numeric. În timpul războaielor

⁴⁷ *Ibidem*, doc. CCXC, p. 212.

⁴⁸ *Istoria Țării Românești 1290-1690. Letopisețul cantacuzinesc*, ed. C. Greceanu și Dan Simonescu, București, Edit. Academiei, 1960, p. 151. După un raport venețian scris la Adrianopol (20 septembrie 1664), se spune că „moldovenii și valahii au înregistrat ca pierderi aproape toată infanteria, multă cavalerie, 4000 de care cu alimente și bagaje, restul au fost puși pe fugă în dezordine și mulți au căzut în prizonierat”. (Hurmuzaki, *Documente*, vol. V, partea a II-a, 1650-1699, București, 1886, doc. CLIII, p. 98).

⁴⁹ Axinte Uricariul, *op.cit.*, p. 105.

⁵⁰ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, în *Cronicari munteni*, vol. I, ediție îngrijită de Mihail Gregorian, București, Edit. pentru Literatură, 1961, p. 427.

⁵¹ Halil İnalcık, *op.cit.*, p. 100.

⁵² Axinte Uricariul, *op.cit.*, p. 101.

⁵³ Dinu C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, București, Edit. Științifică, 1963, p. 169.

⁵⁴ Hurmuzaki, *Documente*, vol. V, p. a II-a, doc. CXLV, p. 93.

ruso-austro-turce, unii domnitori strâng oștiri, cu ajutorul cărora reușesc să obțină succese în fața unor detașamente de acoperire. În 1738, în apropiere de Târgu-Ocna, moldovenii conduși de hatmanul Constantin Ipsilanti au înfrânt gruparea de forțe austriacă aflată sub comanda grafului Orset, comandantul rămânând pe câmpul de luptă. Știrea acestei victorii, cei opt prizonieri și capetele aduse au ridicat moralul turcilor și au fost considerate drept semne prevestitoare ale biruinței⁵⁵.

Domnitorii fanarioți au preferat să renunțe la oștenii români, și pentru a extinde masa contribuabililor, și au apelat la lefegii turci, albanezi, sârbi, bulgari sau români. La 1788, voievodul Nicolae Mavrogheni a reușit să pună în linie o mică oaste unde infanteristul primea de la unu la șase lei, iar călăreții de la unu la 20 de lei, în funcție de grad⁵⁶. S-a reușit, în vara anului 1788, respingerea forțelor austriece și pătrunderea în Transilvania, spre Sibiu și Brașov⁵⁷. Ambasadorul Franței consemna, la 8 iulie, că „au sosit aici (Istanbul – D.I.C.) câțiva prizonieri ridicați de la frontiera Valahiei de prințul Mavroieni”(sic!)⁵⁸. Profitând de slăbiciunea de care dădeau dovadă unitățile habsburgice, voievodul Țării Românești a inițiat o ofensivă surpriză prin pasul Buzăului, acțiune cu greu contracarată de forțele imperiale⁵⁹. După rapida ofensivă rusă, soldată cu victoria de la Focșani, Mavrogheni a fost acuzat de trădare și decapitat la Vidin (1790), plătind astfel greșelile și incapacitatea comandanților turci⁶⁰. A fost ultima apariție semnificativă a unor oști din Țările Române alături de forțele otomane.

Cercetarea terenului și a adversarului. Călăuzirea oștilor turcești

Cunoașterea potențialului economic și militar al adversarului și alegerea cu grijă a locului de bătălie, astfel încât randamentul propriilor trupe să fie utilizat la cel mai înalt nivel, au fost factorii care au permis unor comandanți obținerea unor succese strălucitoare. Teoreticianul chinez Sun Tzu recomanda permanenta supraveghere a inamicului⁶¹, iar mongolii au folosit în permanență spioni infiltrați în teritoriul advers în chip de negustori și unități rapide de cercetare⁶². Otomanii au recunoscut valoarea informației și au impus domnitorilor români

⁵⁵ *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, ed. N.Camariano și A.Camariano-Cioran, București, Edit. Academiei, 1965, p. 407-409.

⁵⁶ N.Iorga, *op.cit.*, p. 386.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Hurmuzaki, *Documente* vol. XVI, 1603-1824, publicate de Nerva Hodoș, cu indice alfabetic de N.Iorga, București, 1912, doc. MCCCXIII, p. 589.

⁵⁹ N.Iorga, *op.cit.*, p. 387.

⁶⁰ Ahmed Asim Efendi, *Tarih*, în *Cronici turcești*, vol. III, p. 395.

⁶¹ Sun Tzu, *Arta războiului*, București, 1991, p. 92-93.

⁶² Marco Polo, *Milionul. Cartea minunatelor călătorii ale lui Marco Polo*, București, 1958, p. 56.

obligația de a cerceta Casa Războiului și de a trimite rapid informațiile la Istanbul⁶³. Spionii din Țările Române aveau avantajul cunoașterii limbii poporului creștin analizat, iar paznicii erau mai puțin vigilenți decât în zonele de graniță directă cu Imperiul Otoman. Informațiile obținute erau de bună calitate și impresionau prin acuratețea detaliilor și modul de prezentare⁶⁴. Solii polonezi considerau că nici o mișcare a armatei regale nu putea surprinde pe domnul Moldovei⁶⁵, iar știrca sosirii lui Sobieski în tabăra austriacă i-a părut marelui vizir Kara Mustafa pașa drept un zvon alarmist și iscoada moldoveană a fost ucisă⁶⁶. Neîncrederea înaltului demnitar otoman avea să-l coste viața în decembrie 1683.

Dar rapoartele spionilor puteau fi insuficiente sau ci bănuiri de joc dublu și, în aceste cazuri, domnitorii apelau la soldați special antrenați, care erau trimiși în adâncimea teritoriului inamic pentru capturarea de prizonieri ce urmau să fie interogați de voievod sau de înalți demnitari otomani. Aceste unități de elită erau formate din oameni echipați în uniforme trupele inamice, purtau aceleași arme și cunoșteau limba adversarilor⁶⁷. Capturarea de ostași putea avea loc și în timpul ciocnirilor de mică amploare de la frontiere sau în timpul înaintării trupelor otomane, când românii se aflau în avangardă⁶⁸.

Oștile otomane aflate în ofensivă puteau ajunge în zone îndepărtate și necunoscute, unde manevrele făcute la întâmplare puteau fi periculoase prin expunerea flancurilor sau prin eliminarea factorului surpriză. Se putea apela la prizonierii de război, în schimbul promisiunii eliberării din robie⁶⁹, dar era mai sigur să folosești forțele militare ale valahilor, care erau expuși primului șoc și reușeau să le provoace pierderi însemnate, deoarece aveau tactici de luptă asemănătoare. Mehmed Cuceritorul și fiul său, Baiazid II, au fost conduși prin Moldova de forțele muntene⁷⁰. În 1690, otomanii au inițiat o campanie împotriva Transilvaniei, încercând astfel să pună la adăpost Țara Românească de incursiunile austriece și, totodată, să profite de slăbiciunea forțelor aflate sub comanda generalului Heissler. În caz de reușită, Cerkez Ahmed pașa conta pe

⁶³ M.A. Mehmed, *Documente turcești*, vol. I, doc. 35, p. 48-49.

⁶⁴ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. G. Strempel, București, Edit. Minerva, 1982, p. 213.

⁶⁵ Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele poloneze. Secolul al XVII-lea*, București, Edit. Academici, 1983, doc. 178, p. 277.

⁶⁶ Ion I. Nistor, *Un român iscoadă la 1683 în tabăra regelui Sobieski la Viena*, în „AARMSI”, seria a III-a, tom VI, p. 55-73.

⁶⁷ Ilie Corfus, *op.cit.*, p. 136, doc. 76.

⁶⁸ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1955, p. 102; *Cronici turcești*, vol. II, p. 267.

⁶⁹ Evlia Celebi, în *Călători străini despre țările române*, vol. VI, ediție îngrijită de M.M. Alexandrescu - Dersca Bulgaru și Mustafa Ali Mehmed, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 518; Hasan Vegihi, *Tarih-i Vegihi*, în *Cronici turcești*, vol. II, p. 187.

⁷⁰ N. Grigoraș, *op.cit.*, p. 119; *Cronici turcești*, vol. I, p. 130.

trecerea maghiarilor de partea lui Thököly Imre, craiul curușilor. Austriecii avuseseră grijă să fortifice zona cea mai îngustă a culoarului Rucăr-Bran, iar puștile și tunurile ar fi interzis accesul oricărui inamic îndrăzneț. În acest moment de impas pentru turci a intervenit Constantin Brâncoveanu, dornic să-l înfrângă pe Heissler, cel care-l sprijinea pe aga Constantin Bălăceanu, „vrăjmașul de obște al domnului și al țărâi”⁷¹. Voievodul Țării Românești le-a găsit turcilor „drum și plaiuri de vor intra toate oștile în Ardeal, făr’ de primejdie”⁷², ocolind sistemul defensiv austriac și a realizat un atac prin surprindere asupra armatei lui Heissler la Zărnești⁷³. Și-n timpul luptelor de pe frontul polonez turcii au beneficiat de serviciile românilor sau ale tătarilor.

Misiuni de pază și escortă

Războiul nu înseamnă numai luptele dintre armate, ci și pregătirea terenului în vederea deplasării trupelor, a alimentelor, munițiilor și a altor materiale strategice. Toate punctele importante de trecere și mijloacele de transport trebuiau păzite de atacurile surpriză ale unităților inamice infiltrate sau, pur și simplu, de bandele de haiduci. Prin acțiuni rapide și profitându-se de lungimea mare a liniilor de comunicație, precum și de particularitățile terenului, se puteau pune în pericol cetăți importante (Cămenia) sau întârzia campaniile otomane. Misiunea de pază ar fi reținut trupe turcești de elită mult mai utile în lupte și atunci a fost încredințată oștilor din Țările Române.

Constantin Brâncoveanu a primit, în timpul lungului război turco-austriac (1683-1699), sarcina de a supraveghea linia Dunării, arteră vitală pentru otomani. În iarna anului 1695, sultanul Mustafa al II-lea îi poruncește „să păzească vadul Dunării unde trecea șăicile cu zaherul și furcatele cu oști, cu iarbă și cu gloanțe spre Belgrad și munții să-i păzească de haiduci, să nu facă stricăciune turcilor și tătarilor ce să ducea pe uscat la Belgrad”⁷⁴. Uneori erau prinși și câte 50 de haiduci, iar cei mai răi, cei ce jefuiseră mai mult în Țara Românească, erau executați⁷⁵. Pe Dunăre navigau și două caice sub pavilion muntean, care, dotate fiind cu tunuri, reprezentau un pericol pentru tâlharii ascunși printre insulele acoperite de vegetație⁷⁶.

⁷¹ Radu Popescu, *op.cit.*, p. 469.

⁷² *Ibidem*, p. 471; Radu Greceanu, *Cronica*, în *Cronicari munteni*, vol. II, p. 38.

⁷³ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin vodă Brâncoveanu*, București, Edit. Științifică, 1969, p. 156-158; Mehmed Rașid, *Tarih*, în *Cronici turcești*, vol. III, p. 168-172.

⁷⁴ *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 până la martie 1717*, ed. C. Grecescu, București, Edit. Academici, 1959, p. 61.

⁷⁵ Radu Greceanu, *op.cit.*, p. 73.

⁷⁶ George Petre, Ion Bitoleanu, *Tradiții navale românești*, București, Edit. Militară, 1991, p. 86.

În timpul campaniilor, trupele române puteau apăra puncte obligate de trecere. Radu Mihnea, în timpul expediției sultanului Osman II (1618-1622) asupra Hotinului, a asigurat construirea și paza unui pod peste Nistru și „nu a suferit pagube” în timpul luptelor⁷⁷. În 1672, oastea lui Grigore Ghica a primit drept misiune aducerea celor patru tunuri grele, fiecare tras de 80 de cai, de la Liov la tabăra sultanală⁷⁸. Elanul oricărei armate în epoca medievală și premodernă era sporit de promisiunea conducătorilor de a permite jaful și robirea. Captivii, prin mulțimea lor și prin dorința de a scăpa, impuneau un număr important de paznici. Cunoaștem cazul când oșteni români au supravegheat tabăra turcească, plină de oamenii prinși de călăreții turci sau tătari în Polonia⁷⁹.

Strategii au considerat încă din antichitate alimentele ca un element fundamental în câștigarea bătăliilor⁸⁰. Și sultanii otomani au acordat multă atenție aprovizionării cu alimente, pentru a putea trece fără probleme prin zonele pârjolite de dușman sau de propriile trupe din avangardă. Domnitorii erau preocupați de asigurarea sosirii convoaielor la timp și-n bună stare. În caz contrar, se putea pierde tronul sau chiar viața⁸¹. Transporturile erau personal supravegheate, iar boierii responsabili puteau fi acuzați de nepăsare și pedepsiți cu moartea⁸².

Aprovizionarea cetății Camenița a revenit de la început locuitorilor Moldovei și Țării Românești, „deoarece nu există ținuturi mai apropiate de acest loc”, după cum se exprima sultanul Mehmed IV într-un document din 7 august 1672⁸³. Cum fortăreața era prea bine întărită, polonezii au instituit o blocadă, care împiedica sosirea ajutoarelor și, de multe ori, doar tătarii au putut trece numai cu cât puteau duce caii, adică vreo 50-60 kg de cereale⁸⁴. Situația devenise dramatică și garnizoana a ajuns să-și mănânce caii⁸⁵, ceea ce a impus formarea unui convoi puternic (aprilie 1698). Cum operațiunile trenau, Antioh Cantemir, domnul Moldovei, l-a trimis pe serdarul Moise cu 300 de soldați care escortau 300 de cai ce cărau fiecare câte două chile de pâine. Pe cai numai de ei știute au evitat posturile de pază poloneze și au ajuns la Camenița „de le-au mai prinsu foamea

⁷⁷ Mustafa Naima, *op.cit.*, p. 63.

⁷⁸ Hagi Ali, *Kamaniçe seferine dair ta'ihçe*, în *Cronici turcești*, vol. II, p. 223.

⁷⁹ Axinte Uricariul, *op.cit.*, vol. II, p. 132.

⁸⁰ Sun Tzu, *op.cit.*, p. 50. Într-un comentariu la opera marelui teoretician, Li Ch'uan afirma că „protecția cu ajutorul pereților metalici este mai puțin importantă decât grâncle și hrana”.

⁸¹ Mustafa Naima, *op.cit.*, p. 59 și Mehmed Rașid, *Tarih*, în *Cronici turcești*, vol. III, p. 146; Ion Neculce, *op.cit.*, p. 218; Axinte Uricariul, *op.cit.*, p. 121.

⁸² Axinte Uricariul, *op.cit.*, p. 130.

⁸³ Tahsin Cemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712)*, București, D.G.A.S., 1984, p. 341.

⁸⁴ Hurmuzaki, *Documente*, vol. V, p. a II-a, p. 282.

⁸⁵ Ion Neculce, *op.cit.*, p. 387.

<turcilor> decodată cu aceea până”. Au fost urmași de 1500 de care cu provizii, apărute de 2100 de moldo-munteni și 13700 soldași turco-tătari⁸⁶. Cât a durat stăpânirea turcească asupra Cameniței, domnii s-au rugat pentru sosirea caravanelor la destinație, deoarece „tot ce se pierdea nu se punea la socoteală. Apoi, tot ce se trimitea din nou cădea pe seama moldovenilor și nici nu se trecea măcar în catastiful de zi”⁸⁷.

În cazul înfrângerii forțelor otomane, se pierdeau mii de care și de animale de transport, cum a fost, de exemplu, la Leva, în 1664⁸⁸.

Soldații români puteau îndeplini și misiuni speciale în teritoriul inamic. În septembrie 1738, Grigore Ghica a trimis oști în Țara Leșcască, acestea ajungând până la Bug în căutarea armelor îngropate de ruși. Au fost găsite două sute de care ce au fost expediate turcilor interesați să studieze armele adversarilor ce le provocau înfrângeri dezastruoase⁸⁹.

Misiuni de geniu

Repararea cetăților, întreținerea drumurilor și a podurilor erau operațiuni costisitoare, care necesitau un număr important de oameni și de aceea turcii preferau să le lase, parțial, în seama românilor. Restul era executat de unitățile proprii specializate (yaya și yürük)⁹⁰, sau de trupele de luptă, când situația o impunea. Puteau fi trimise la muncă oștile din ambele principate sau numai din unul, cecalaltă oaste trebuind să asigure aprovizionarea cu cereale și făină⁹¹.

Înaintarea rapidă a unei armate pentru a realiza surprinderea inamicului este obligatorie pentru orice strateg care-și dorește victoria cât mai strălucitoare. Sultanii au sesizat importanța unor drumuri bune, atât în imperiu, cât și pe timpul expedițiilor în Casa Războiului. Trupe muntene erau dispuse în avangardă, pentru a lăși drumurile și a tăia copacii care ar fi împiedicat trecerea carelor grele și a tunurilor. Atunci când a invadat Moldova lui Petru Rareș, Süleyman Magnificul a beneficiat de serviciile a 3000 de ostași munteni⁹². Domnitorii erau obligați să

⁸⁶ *Ibidem*, p. 387-388.

⁸⁷ Silahdar Findiklîli Meluned aga, *Nusretname*, în *Cronici turcești*, vol. II, p. 421.

⁸⁸ Hurmuzaki, *Documente*, vol. IX, p. I, doc. 290, p. 212. În 1675 au fost capturați o mie de boi trimiși spre Camenița, paznicii munteni fiind respinși de 4000 de călăreți poloni. (N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. I, București, 1896, p. 84). În 1677, un convoi de 700 de căruțe încărcate cu muniție și zahărul a fost interceptat de cazaci și astfel capturarea Cehrinului de către turci în acel an a fost imposibilă (N. Iorga, *Acte și fragmente*, p. 88).

⁸⁹ *Cronica Ghiculeștilor*, p. 429.

⁹⁰ Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman*, p. 218-219.

⁹¹ Meluned Rașid, *op.cit.*, p. 155.

⁹² Mustafa Gelalzade, *Tabakat al-memalik ve daradjat al-mesalik*, în *Cronici turcești*, vol. I, p. 268.

mențină drumurile și podurile în bună stare și porunci aspre sosite de la Constantinopol le reaminteau această misiune⁹³. În timpul campaniilor, ostașii români executau poduri capabile să suporte piesele grele de artilerie. Astfel, în 1621, Radu Mihnea a primit drept misiune construirea unui pod peste Nistru și paza obiectivului⁹⁴. În campania din 1663 a marelui vizir Köprülüzaade Fazel Ahmed pașa (1661-1676) împotriva Imperiului habsburgic, muntenii, ajutați de trupe turcești, au întins, într-o zi și o noapte, trei poduri peste apa Izu⁹⁵. În campania din Polonia (1674), calitățile de constructori ale muntenilor au fost apreciate și aceștia au fost puși să asigure trecerea peste râurile de dincolo de Nistru⁹⁶.

Cetățile au constituit osatura oricărui stat aflat în defensivă și de capacitatea acestora de a rezista invadatorilor depindea supraviețuirea, ba, mai mult, posibilitatea măcinării potențialului ofensiv, pentru a facilita misiunea forțelor lansate în contraofensivă. Întreținerea fortificațiilor era o sarcină fiscală deosebit de grea și otomanii preferau să o încredințeze Țărilor Române⁹⁷. Reparațiile capitale sau construirea de noi întărituri implicau un număr mare de oameni, mijloace de transport și materiale de construcție și, evident, importante sume de bani, iar durata lucrărilor se întindea pe parcursul a mai multor ani, ceea ce însemna prea mult pentru finanțele unui stat cu o economie slab dezvoltată și care, în secolul al XVIII-lea, au atins cota zero⁹⁸.

Tehnica privind construirea cetăților a evoluat paralel cu dezvoltarea artileriei și volumul de muncă a sporit, deoarece zidurile s-au îngroșat. Erau necesare cantități mari de lemn, pământ și piatră, ceea ce impunea un număr crescut de salahori, iar la cetățile mici se putea face față cu forța de muncă de pe plan local⁹⁹. În cazul fortificațiilor mari sau situate în zone unde lipseau materialele de construcție, se apela la oștenii și salahorii din Țările Române, domnitorii îndeplinind orice poruncă pentru a-și menține tronul și viața, chiar. Operațiunile puteau fi uneori simple și de scurtă durată, cum va fi săparea șanșurilor cetății Ujvar, capturată de turci la 1663¹⁰⁰. Alteori, se construia cetatea din temelii, așa cum s-a întâmplat în 1680, când muntenii lui Șerban Cantacuzino și moldovenii lui Gheorghe Duca vodă au ridicat două cetăți pe Nipru, la Dogad-Ghecet¹⁰¹. Uneori erau necesare doar reparații la fortificațiile deteriorate de

⁹³ Ion Neculce, *op.cit.*, p. 213.

⁹⁴ Mustafa Naima, *op.cit.*, p. 63.

⁹⁵ Mehmed Rașid, *op.cit.*, p. 138.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 155.

⁹⁷ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op.cit.*, p. 86.

⁹⁸ Runjana Mihneva, *La Russie, l'Empire Ottoman et la Suede dans la politique européenne (1741-1743)*, în „Etudes balkaniques”, nr. 3/1982, Sofia, p. 104.

⁹⁹ *Documente turcești*, vol. I, p. 209-210.

¹⁰⁰ Mehmed Rașid, *op.cit.*, p. 139.

¹⁰¹ *Letopiseșul cantacuzinesc*, în *Cronicari munteni*, vol. I, p. 207 și Radu Popescu, *op.cit.*, p. 447.

vreme sau de asedii. În 1689, Constantin Brâncoveanu a consolidat întăriturile de la Cladova și Orșova (Rușava)¹⁰², dar operațiunea a fost reluată în 1695, deoarece Cladova „era spartă de nemți”¹⁰³. Fiind lucrători îndemânatici și ieftini, oștenii din Țările Române erau păstrați de diferiți comandanți militari pentru munci în folosul personal¹⁰⁴.

Alături de ostași, cu care lucrau și salahori plătiți de domnie, erau trimise care și materiale, practic, cetățile din spațiul Ucrainei fiind aprovizionate cu lemn din Moldova și Țara Românească. Tot de aici sosca și cea mai mare parte a zaherelei, ceea ce contribuia la accentuarea fiscalității în cele două principate¹⁰⁵.

În timpul campaniilor otomane, ostașii români îndeplineau activități puțin spectaculoase din punct de vedere militar, dar de mare importanță pentru reușita expediției. Pe timpul deplasărilor prin vastele stepe ale Ucrainei, au fost săpate puțuri, ceea ce a permis menținerea potențialului de luptă otoman¹⁰⁶.

Sprrijinirea domnilor favorabili Înaltei Porți

Spațiul românesc se afla și sub influența puterilor creștine, care doreau subminarea puterii turcești, prin sprijinirea unor pretendenți sau domni. Sultanii ripostau prin trimiterea de forțe românești din celelalte principate, sprijinite sau nu de unități otomane sau tătare. Se preferau românii, deoarece pagubele produse erau cu mult mai mici și preaputernicii padișahi aveau tot interesul ca Moldova și Țara Românească, de unde venea „cea mai mare parte a zaherelei Constantinopolului cel bine păzit”, să nu fie supuse unor jafuri care să afecteze grav capacitățile de producție și să determine sincope în aprovizionarea capitalei imperiale. Intervențiile au fost numeroase de-a lungul istoriei, dar domnii erau obligați să întrețină trupe gata pregătute pentru sprijinirea vecinilor¹⁰⁷. Voievozii interveneau în țările vecine și pentru a susține acci candidați care le puteau asigura azil în caz de restriște și de răcire a relațiilor cu Imperiul Otoman. Multe acțiuni erau doar în aparență favorabile otomanilor, cum au fost cele inițiate de Petru Rareș în Transilvania.

¹⁰² Radu Greceanu, *op.cit.*, p. 19.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 73 și *Cronica Anonimă despre Brâncoveanu*, în *Cronicari munteni*, vol. II, p. 311.

¹⁰⁴ Radu Greceanu, *op.cit.*, p. 230.

¹⁰⁵ Numai în Cetatea Hotinului au fost expediate într-un an 100.000 de chile de Istanbul, adică circa 2500 t de cereale. *Ibidem*, p. 230-231.

¹⁰⁶ N. Iorga, *Istoria armatei românești*, p. 362.

¹⁰⁷ Alexandru Lăpușneanu primea poruncă, la 2 octombrie 1559, să fie pregătit pentru a-l ajuta pe voievodul muntean amenințat de rebeli (D.A.N.I.C., *Documente istorice*, DLXXIX/9-9a). În aprilie 1605, sultanul Ahmed III porunca domnitorului Radu Șerban să-l ajute pe Ieremia Movilă și se prevedea un astfel de sprijin și pe viitor dacă Moldova ar fi fost atacată (D.A.N.I.C., *Documente istorice*, DLXXX/1-1a, Mihail Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. I. București, Arhivele Statului, 1960, p. 43).

Regiunile unde au ajuns trupele românești

Din informațiile păstrate până în prezent se poate spune că oștile din Țările Române au luptat numai pe fronturile din Europa¹⁰⁸. Imperiul Otoman a desfășurat bătălii grele, în războaie de lungă durată, în Ungaria, împotriva Imperiului habsburgic, și în Ucraina, împotriva Poloniei și Rusiei.

Distanțele parcurse de trupele române erau mari, iar starea proastă a drumurilor și a mijloacelor de transport îngreunau marșurile. Muntenii erau dezavantajați, deoarece se aflau departe de ambele zone de conflict. În secolul al XVI-lea, steagurile moldovenești trebuiau să ocolească prin Țara Românească, pentru a se alătura otomanilor la Timișoara, în campania împotriva Szighetvarului (1566)¹⁰⁹. Ruta se va scurta după ce Principatul Transilvaniei își va deschide granițele. O campanie putea implica străbaterăa a peste 4000 km și astfel de distanțe n-au mai fost parcurse de armatele române decât în timpul celui de-al doilea război mondial.

Spre Vest, românii și-au împins steagurile până la Leva și până sub zidurile Vieni, de unde s-au retras în urma bătăliei din septembrie 1683, polonezii lui Sobieski salvând monarhia habsburgică pentru ca, peste mai puțin de un secol, salvatul să guste din prăjitura poloneză. Eforturile otomane în spațiul ucrainean au împins oștile române până la Azov, Dogan-Gheccet pe Nipru, sau la Cehrin, în apropierea fluviului, cetatea fiind cucerită în 1678¹¹⁰. În Nord, ofensiva turcă a început puternic în secolul al XVII-lea în dorința de a se elimina influența poloneză din Moldova. Dacă în prima jumătate a veacului, aliații nu s-au îndepărtat prea mult de Nistru, în 1672, muntenii lui Grigore Ghica au jefuit până sub zidurile Liovului¹¹¹. Acestea au fost limitele atinse de români în campaniile duse alături de otomani.

Durata campaniilor

Oștile române erau mobilizate de către domnitori în urma primirii firmanelor

¹⁰⁸ Unele izvoare italiene menționează participarea unui detașament românesc de 12.000 de ostași munteni alături de sultanul Mehmed II în bătălia de la Otlukbeli (11 august 1473) unde sunt înfrânte armatele lui Uzum Hassan (Donato da Lecce, *Historia turchesca*, ed. de I. Ursu, București, 1909, p. 46). Este însă îndoielnică participarea românilor în bătălia de lângă Erzurum. Odată ce s-au trimis soldați în Anatolia, conform cutumei s-ar fi cerut și cu alte prilejuri și, în plus, se descoperea Țara Românească în fața armatei lui Ștefan cel Mare și este greu de crezut că domnul moldovean așteaptă sosirea voievodului muntean pentru a ataca abia în noiembrie 1473.

¹⁰⁹ D.A.N.I.C., *Documente istorice*, DLXXX/12-12a.

¹¹⁰ Radu Popescu, *op.cit.*, p. 441-442.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 420.

imperiale. Conform obiceiului otoman, armatele trebuiau să fie pe picior de război în preajma zilei de 23 aprilie, dar colaborarea devenea efectivă când turcii, în deplasarea lentă de la Edirne, ajungeau la Belgrad sau în Moldova. În funcție de viteza de înaintare a ordiei imperiale, o campanie putea debuta și mai târziu. Astfel, în 1672, Grigore Ghica a prezentat sultanului Mehmed IV oastea Țării Românești în ziua de 7 august (12 rebi-ul ahic 1083)¹¹².

Sfârșitul campaniilor avea loc în preajma zilei de 26 octombrie, dată după care ostașii otomani intrau la iernat. După octombrie urma o perioadă cu ploi reci și neîntrerupte, care transformau drumurile în mlaștini, iar lipsa alimentelor și a furajelor, „petrolul războaielor medievale”, îngreuna sau chiar împiedica desfășurarea campaniilor. Cămilele, un element important de transport în logistica otomană, nu rezistau climelor reci și umede din zonele boreale și pierau pe capete¹¹³. Gerurile cumplite îi afectau și pe soldații otomani, scăzându-le potențialul ofensiv, prin provocarea de degerături¹¹⁴ sau chiar îi transforma în sloiuri de gheață¹¹⁵. Românii au participat la expediții hibernale care, de obicei, surprindeau adversarul nepregătit¹¹⁶.

Efectivele oștilor române

Este foarte greu de determinat numărul oștenilor români trimiși alături de turci, deoarece cronicarii medievali exagerau cifrele, sau informațiile păstrate erau lapidare, amintind doar participarea la campanie. Sursele străine au acordat atenție doar efectivelor otomane și tătare care reprezentau principala amenințare.

În secolul al XVI-lea, în rapoartele trimișilor venețieni la Înalta Poartă se avansa cifra de 10.000 de soldați pentru fiecare din cele trei Țări Române¹¹⁷, dar semnul egalității nu poate fi pus între ele, deoarece Transilvania a avut o situație mult mai bună¹¹⁸. Se pare că această cifră maximă trebuia atinsă numai când la expediție participa însuși padișahul. În secolul următor, au fost efective de 10.000

¹¹² Mehmed Rașid, *op.cit.*, p. 146.

¹¹³ Silahdar Findiklî Mehmed aga, *Silahdar tarih*, în *Cronici turcești*, vol. II, p. 341.

¹¹⁴ Orudj bin Adil, *Tevarih-i al-i Osman*, în *Cronici turcești*, vol. I, p. 52.

¹¹⁵ N. Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 și de la 1709 la 1711*, Iași, Edit. Junimea, 1976, p. 135.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 133-134. În această campanie, oștile lui Ștefan au depășit Liovul, spre nord.

¹¹⁷ E. Albèri, *Relazioni degli ambasciatori veneti al senato*, seria a III-a, Firenze, 1844, p. 144. Unii observatori străini au exagerat mult cifrele privind efectivele trimise de Țările Române în tabăra sultanului. Astfel s-a ajuns la 70.000 de ostași într-o relatare italiană de pe la 1550 (Andrei Pippidi, *Descrieri ale Țărilor Române din secolul XVI*, în *Românii în istoria universală*, vol. III, Iași, 1988, p. 91).

¹¹⁸ În 1663, Mihai Apafy a sosit însoțit de două-trei sute de călăreți doar la intervenția energetică a marelui vizir Fazel Alamed pașa (Mehmed Rașid, *op.cit.*, p. 138). În 1672, s-a preferat trimiterea de alimente fără ostași (Hagi Ali, *op.cit.*, p. 222).

de români în slujba unor mari viziri, trimiși de două principate¹¹⁹. Cronicile amintesc și de armate mai numeroase, cum ar fi cele ale Țării Românești din 1475, 1476 sau 1484¹²⁰. În mod obișnuit sultanul cerea doar o parte din numărul maxim. Astfel, Süleyman Magnificul era însoțit în Moldova de 3000 de munteni¹²¹, iar la campania de la Szigetvár, din 1566, au participat 3000 de moldoveni¹²² și 7000 de munteni¹²³.

Raportat la efectivul total al armatei otomane, ostașii români puteau reprezenta de la mai mult de 14% până la mai puțin de 2%¹²⁴, dar aceste calcule sunt aproximative, fiindcă sursele medievale sunt imprecise.

Răsplata serviciului credincios

În orice armată, din cele mai vechi timpuri și până în prezent, se stabileau recompense pentru oștenii care se afirmau, cu scopul de a le menține loialitatea și înaltul elan combativ¹²⁵. Otomanii n-au făcut excepție de la regulă și pe lângă recompensele spirituale (raiul și martirajul) se ofereau recompense materiale (daruri și dreptul la robi și pradă)¹²⁶. Și românii, în calitate de aliați, au primit diferite stimulente. Astfel, în 1476, muntenii lui Basarab Laiotă au primit „turmele de porci ce se găseau pe întinsul acelei țări <Moldova>”¹²⁷, care animale, chiar dacă nu sunt comestibile după legile islamice, nu pot fi ucise, conform regulilor de purtare a războaielor, stabilite de califul ortodox Abu Bakr (632-634). Domnitorii erau răsplătiți cu caftane de mare preț și reconfirmarea în domnie¹²⁸. Principele Transilvaniei primea daruri mai scumpe decât cele acordate voievozilor Țării Românești și Moldovei¹²⁹.

Oștenii români sau mercenarii primeau, pentru eforturile depuse, în afară de solda obișnuită, „bacșișuri bogate, iar căpeteniile postavuri și atlazuri”¹³⁰. Se

¹¹⁹ N. Iorga, *Istoria armatei românești*, p. 360.

¹²⁰ N. Grigoraș, *op.cit.*, p. 119, 153, 206.

¹²¹ Mustafa Gelalzade, *op.cit.*, p. 268.

¹²² D.A.N.I.C., *Documente istorice*, DLXXX/12-12a.

¹²³ *Ibidem*, DLXXX/14-14a.

¹²⁴ În 1538, cei 3000 de munteni reprezentau doar 1,5%, dar la Ujvar (1664) se aflau 10000 de moldo-munteni, din cei 69600 ostași, adică 14,34% (Hurmuzaki, *Documente*, vol. IX, p. I, p. 221-222). La 1683, ambasadorul Imperiului habsburgic, Caprara, estima forțele Imperiului otoman la 288000 de ostași, din care cavaleria moldo-munteană reprezenta 6,94%, adică 12000 de soldați bine pregătiți.

¹²⁵ Sun Tzu, *op.cit.*, p. 10.

¹²⁶ M.d'Ohsson, *Tableau général de l'Empire Othoman*, vol. V, Paris, 1824.

¹²⁷ Sa'adeddin Mehmed Hodja Efendi, *Tadj-üt-Tevarih*, în *Cronici turcești*, vol. I, p. 324.

¹²⁸ Mehmed Rașid, *op.cit.*, p. 139; *Cronicari munteni*, vol. I, p. 475.

¹²⁹ Mehmed Rașid, *op.cit.*, p. 139.

¹³⁰ *Cronica Gluculeștilor*, p. 409.

adăuga, bineînțeles, dreptul la jaf. Moldo-muntenii au prădat Transilvania, în 1613, pentru a răzbuna pagubele produse de oastea lui Gabriel Bathory¹³¹. În 1658, judele Brașovului, Mihail Goldschmidt, scria despre prada grozavă făcută de turci, munteni și moldoveni¹³². Practic, orice expediție victorioasă pentru otomani putea să se soldeze cu o pradă însemnată pentru români.

Întreținerea oștilor necesita importante sume de bani, care puteau fi obținute prin vânzarea pământurilor¹³³, iar unii oșteni preferau să renunțe la drepturile lor pentru a scăpa de marșurile istovitoare și de primejdia morții pe câmpul de luptă.

În concluzie, se poate afirma că obligația de a trimite trupe în tabăra otomană servea ca un barometru cu care se măsura fidelitatea domnitorilor față de Sublima Poartă. Neîncrederea otomanilor în loialitatea forțelor române s-a menținut de-a lungul perioadei de colaborare. Participarea la expediții a însemnat o sporire a sarcinilor fiscale¹³⁴ și a atras numeroase pierderi de vieți omenești, dar teritoriul românesc a scăpat de pericolul transformării în provincie turcească.

¹³¹ Radu Popescu, *op.cit.*, p. 335.

¹³² Humuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, publicate de N.Iorga, vol. XV, p. a II-a, București, 1913, p. 1285-1286; G.Kraus, *op.cit.*, p. 555.

¹³³ C.A.Stoide, *Documente și regeste nemțene de la Dabija vodă*, Piatra Neamț, 1936, p. 28-29. Sultanii nu trimiteau bani pentru apărarea Principatelor, această obligație revenind în întregime domnitorilor (*Documente turcești*, vol. I, p. 210).

¹³⁴ În timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, pe lângă dările prin care se asigura aprovizionarea statului otoman cu produse alimentare, dar și plata obligațiilor bănești, s-a introdus și birul lefilor, sumele strânse servind la plata slujitorilor care însoțeau carele (Dinu C.Giurescu, *Anatefierul. Condica de porunci a vistieriei lui C.Brâncoveanu*, în „SMIM”, vol. V, 1962, p. 420).

Evoluția județelor Țării Românești până la mijlocul secolului al XVII-lea. Cadru general

MELENTINA BĂZGAN

Multă vreme istoricii au fost mai puțin preocupați de dimensiunea spațială a fenomenelor istorice, mulțumindu-se cu studierea în timp a faptelor pe care le abordau. Cercetarea apariției și evoluției unităților teritorial-administrative prezintă o importanță deosebită, deoarece contribuie la clarificarea unor probleme ale istoriei poporului român, la aflarea unor aspecte privind structurile administrative și fiscale ale statului medieval Țara Românească.

Datorită dificultăților de cercetare, deși tema este importantă, ea a fost studiată, parțial sau numai din anumite puncte de vedere, de câțiva istorici, geografi și filologi. Contribuții de reținut sunt cele ale lui B.P.Hasdeu¹ și ale lui A.D. Xenopol², care au explicat, din punct de vedere filologic, originea hidronimelor de la care unele județe și-au luat denumirea.

Informații privind apariția județelor și a modului cum acestea au evoluat au emis N.Gh.Dinculescu³, P.Negulescu⁴, S.Oprean⁵, I.C.Filitti⁶ și I.Donat⁷. Analizând societatea românească medievală, în ansamblul ei, Const.C.Giurescu⁸ are meritul de a fi deschis în istoriografie drumul unor cercetări riguroase privind cunoașterea vechilor structuri administrative.

În ciuda importanței, problema a fost rezolvată numai în treacăt, rezultatele cercetărilor fiind îngreunate de lipsa unor ediții complete de documente, de necunoașterea în întregime a cronicilor românești, a hărților vechi și a însemnărilor străinilor care au străbătut aceste meleaguri, valorificarea izvoarelor istorice fiind încetinită de existența unui material bogat și diversificat.

¹ B.P.Hasdeu, *Istoria critică a românilor. Pământul Țării Românești*, ediție îngrijită de Gr.Brâncuș, București, Edit. Minerva, 1984, p. 395-396 și 405-411.

² A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. III, ediția a IV-a, îngrijită de N.Stoicescu și M.Simionescu, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 372-373 și 470-473.

³ N.Gh.Dinculescu, *Vechi împărțiri administrative*, în "Arhivele Olteniei", II, 1923, nr. 3, p. 165-179.

⁴ P.Negulescu, *Istoricul județelor din România*, în "Revista de drept public", 1942, nr. 1-2, p. 82-105.

⁵ S.Oprean, *Județele. Câteva contribuțiuni de geografie istorică*, Cluj, 1947, 60 p.

⁶ I.C.Filitti, *Despre vechea organizare administrativă a principatelor române*, București, 1929, 53 p.

⁷ I.Donat, *Județul de Baltă și Banatul Severinului*, în "Arhivele Olteniei", XIII, 1934, nr. 71-73, p. 12-17.

⁸ Const.C.Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea I, ediția a IV-a, București, Fundația pentru Literatură și Artă, 1942, p. 397-405; Idem, *Județe dispărute din Țara Românească*, extras din *Omagiu profesorului D.Gusti*, București, 1937, p. 3-8.

Stadiul actual al cunoașterii începuturilor județelor și a evoluției lor în perioada medievală nu este satisfăcător. Noi, propunându-ne să cercetăm această problemă, vrem să o facem pe baza studiului documentelor publicate în edițiile de documente *Documenta Romaniae Historica* și *Documente privind Istoria României*, a rezumatelor detaliate aflate în cataloagele de documente, a cronicilor românești și a altor izvoare narative, dar și a documentelor și hărților aflate la Arhivele Naționale ale României, Biblioteca Academiei Române, Biblioteca Națională etc.

Țara Românească, cunoscută în evul mediu sub denumirea de *Ungrovlahia* sau *Valahia*, cuprindea spațiul din sudul munților Carpați și se învecina, după cum nota, la 29 iunie 1529, Michael Bocignoli din Raguza, „dinspre răsărit cu cealaltă Valahie, care e numită de unguri Moldova, dinspre apus cu ungurii și cetatea Severinului, dinspre nord cu munții care despart regiunea de supușenie ungurească a Transilvaniei, dinspre miazăzi cu Dunărea”⁹.

Același autor arată că țara „se întinde în lungime de la apus la răsărit cale de 12 zile, iar în lățime de la miazăzi la miazănoapte cale de 3 zile și mai mult”¹⁰.

În evul mediu, în Țara Românească erau cunoscute două regiuni: Oltenia, cuprinsă între râurile Olt la est și Cerna la vest, constituind, după cum arată călătorul italian Franco Sivori, „o provincie cât jumătate din țară”¹¹, amintită într-un document încă din 1437¹², și Muntenia, cuprinsă între râul Olt la vest, fluviul Dunărea și granița cu Moldova la nord-est.

Cu un număr de aproximativ 60000 familii de contribuabili la birul țării din anul 1448¹³, Țara Românească cuprindea o populație estimată între 690000-720000 de locuitori¹⁴, care trăiau în aproximativ 3220 de sate¹⁵.

În anul 1641, populația țării ajunsese în jurul cifrelor de 1.077.607 – 1.093.853 de locuitori care trăiau în peste 4000 de sate¹⁶. În ceea ce privește localitățile mai importante, la 24 noiembrie 1595, italianul Filippo Pigafeta constata existența a 14 orașe, dintre care Târgoviște era cel mai mare și Bucureștii, al

⁹ *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, ediție îngrijită de M. Holban, București, Edit. Științifică, 1968, p. 175 (în continuare se va cita: *Călători străini*).

¹⁰ *Ibidem*, p. 175.

¹¹ *Ibidem*, vol. III, ediție îngrijită de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodcanu, București, Edit. Științifică, 1971, p. 14.

¹² *Documenta Romaniae Historica, Țara Românească*, B, vol. I, București, Edit. Academiei, 1966, doc. 78, p. 141 (în continuare se va cita *D.R.H.*).

¹³ Șerban Papacostea, *Din nou cu privire la demografia Țării Românești în sec. XV*, în „Revista de istorie”, 37, 1984, nr. 6, p. 580.

¹⁴ L. Roman, *Populația Țării Românești în secolele XIV-XV*, în „Revista de istorie”, 39, 1990, nr. 7, p. 679.

¹⁵ I. Donat, *Așezările omenești din Țara Românească în sec. XIV-XVI*, în „Studii. Revistă de istorie”, an IX, 1956, nr. 6, p. 75-95.

¹⁶ L. Roman, *op.cit.*, p. 679.

doilea ca mărime¹⁷, iar la 1654 sirianul Paul de Alep nota că Țara Românească „ar avea 26 de orașe ca Târgoviște”¹⁸.

Referitor la împărțirea administrativă a țării, abia în anul 1687 un anonim olandez nota că Țara Românească este împărțită în 17 județe deosebite¹⁹, lucru întărit, un an mai târziu, și de austriacul Federico Veterani²⁰. Același număr de județe înregistrează stolnicul Constantin Cantacuzino în harta sa, la 1700²¹, și englezul Edmund Chishull, în anul 1702²².

Este greu de precizat când au apărut și s-au organizat județele. Ele sunt continuatoarele unor vechi uniuni de sate așezate pe valca câte unui râu de la care și-au luat numele și care, mai apoi, au fost preluate de domnie după întemeierea statului medieval²³.

Primele grupări teritoriale s-au constituit în cadrul unităților naturale ale văilor unor ape, care ofereau condiții prielnice de adăpost, circulație și hrană. Aici existau, în perioada premergătoare constituirii statului centralizat, sate libere, conduse de sfaturi ale sătenilor, formate din oameni bătrâni. Fiecare sat era locuit de urmașii aceleiași bătrân – moș, iar în cadrul lui urmașul cel mai de aproape al întemeietorului îndeplinea sarcina de jude. Satele grupate pe o vale puteau avea un singur jude²⁴. La mijlocul secolului al XIII-lea, structura satelor românești era deja stratificată, lucru arătat de Diploma Cavalerilor Ioaniți, în care sunt amintiți acci „maiores terre”²⁵ în spațiul de la sud de Carpați.

Deoarece județii aveau autoritate asupra unui anumit teritoriu așezat, de regulă, pe valca unei ape mai importante, s-a cat numele de județ și teritoriului supus jurisdicției lor. Termenul de *județ* înseamnă *judicatură*, locul pe care se exercită un drept unic și separat de judecată²⁶.

În cancelaria domnească, unde actele erau scrise în majoritate în limba slavă (până la mijlocul secolului al XVII-lea), *județul* era desemnat prin cuvântul slav *судства, соудства, судства* (*sudstva, sudstvo*) iar conducătorii acestuia erau numiți *судецъ, судец* (*sudeți*), o derivație a cuvântului *судити* (*suditi*),

¹⁷ *Călători străini*, vol. III, p. 551.

¹⁸ *Ibidem*, vol. VI, ediție îngrijită de M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Mustafa Ali Mehmet, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 118.

¹⁹ *Ibidem*, vol. VII, ediție îngrijită de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 521.

²⁰ *Ibidem*, p. 476.

²¹ Const. C. Giurescu, *Harta stolnicului C. Cantacuzino*, București, 1943, p. 13.

²² *Călători străini*, vol. VIII, ediție îngrijită de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 202.

²³ A.D. Xenopol, *op.cit.*, p. 471.

²⁴ N. Iorga, *Istoria românilor pentru poporul românesc*, ediția a VI-a, Văleni de Munte, 1926, p. 38.

²⁵ D.R.H., B, vol. I. doc. 1, p. 4.

²⁶ P.P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală*, București, 1964, p. 29.

care înscamnă *a judeca*²⁷. Acest lucru arată că *sudeții* (*județii*) erau mai marii județelor asupra cărora aveau dreptul de judecată.

Județele sunt mai vechi decât menționarea lor documentară. Ele s-au întins de la izvoarele râurilor spre gura lor de vărsare, ca o dovadă evidentă că întâia organizare politică s-a făcut în regiunile de munte și deal și de acolo a coborât spre Dunăre și mare²⁸.

Cristalizarea politică a Țării Românești a pornit din munți, lucru arătat în mod neîndoielnic de numele ei, Muntenia²⁹. Primele județe au fost organizate pe apele de munte de la care au împrumutat și numele. Numele apelor mai importante era familiar, iar regiunea din jurul acestora a fost numită de localnici după numele apei cu mult înainte de organizarea județelor. În mod cu totul firesc numele județelor a fost luat de la numele apelor mai importante care le străbăteau.

Județele din Țara Românească cuprind în teritoriul lor cursurile superioare și mijlocii ale râurilor și numai cele de câmpie se abat de la această regulă. De aceea, toate județele de pe cursurile superioare ale râurilor poartă numele acestora. Când râurile coboară în câmpie ele nu mai dau nume județelor. Fac excepție de la această regulă râurile Jiu, Olt și Ialomița, ultimul neavând județ pe cursul său superior. Nu a dat nume de județ fluviul Dunărea – dovadă că teritoriile județelor s-au apropiat de el dinspre munți cu numele deja luate.

Contemporane procesului de constituire a statului medieval Țara Românească, județele au continuat să fie, în secolele XIV-XV, grupări teritoriale cu funcții mai mult juridice, căpătând mai apoi caracter administrativ prin integrarea și adaptarea la necesitățile economice, sociale și fiscale ale statului. În secolele XVI-XVIII s-au contopit în unități administrative mai mari, conturându-se, treptat, întinderea județelor de mai târziu.

În fruntea județelor se aflau reprezentanții domnicii, numiți *sudeți* (*județi*)³⁰. Mai târziu, în secolul al XVI-lea, numele de *județ* a rămas să desemneze doar teritoriul, iar conducătorul acestuia, care a dobândit importante atribuții militare, a căpătat numele de *vâtaf*³¹ sau *căpitan*. Tot în acest secol, datorită solicitării crescânde în administrația teritorială, s-a simțit nevoia ca reprezentanții domnicii

²⁷ O.Sachelarie, N.Stoicescu, *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, București, Ed.Academiei, 1988, p. 260.

²⁸ S.Oprean, *op.cit.*, p. 37.

²⁹ *Ibidem*, p. 34.

³⁰ Prima mențiune despre *судецъ* (*sudeț*) apare într-un document din 21 noiembrie <1398> (*D.R.H.*, B, vol. I, doc. 19, p. 46-47). Cu sensul de judecător al unui teritoriu este întâlnit în documentul din 23 noiembrie 1406, în care se precizează: "și jupan Brata să-i fie hotarnic, pentru că a fost și acest sudeț al Jiului". (*D.R.H.*, B, vol. I, doc. 32, p. 70-71).

³¹ Prima mențiune, într-un document din 15 ianuarie 1467 (*D.R.H.*, B, vol. I, doc. 131, p. 223-225).

care răspundeau de județe să aibă așezare la locul de reședință al acestora.

Județele Țării Românești sunt menționate foarte rar, în actele emise în cancelaria domnească în secolele XIV-XVI, și doar în legătură cu stabilirea unor dări în natură datorate de locuitori domnici sau altor stăpâni. În secolele XVI-XVII, domeniile boierești nu făceau parte comună (fiscal, vamal) cu județul pe teritoriul căruia se aflau și, deci, din punct de vedere administrativ, locuitorii domeniilor respective nu erau socotiți ca făcând parte din județ.

Județele, de la începutul apariției lor și până la mijlocul secolului al XVII-lea, pot fi împărțite în două grupe. Una cuprinde județele ce mărginesc Munții Carpați și care înglobează în teritoriul lor forme variate de relief: munți, dealuri și câmpii. În această grupă intră, de la vest la est, județele: Motru, Mchedinți, Jaleș, Gorj, Gilort, Vâlcea, Argeș, Mușcel, Dâmbovița, Prahova, Saac, Buzău și Râmnicul Sărat. A doua grupă o constituie județele ce mărginesc fluviul Dunărea și care au pe teritoriul lor doar zone de câmpie. Ele sunt amplasate în sudul județelor din prima grupă, de la vest la est, astfel: Județul de Baltă, Dolj, Romanați, Olt, Teleorman, Vlașca, Ilfov, Ialomița și Brăila.

Țara Românească a cuprins în mod constant un număr de 16-17 județe, grupate astfel: 5 în Oltenia, conduse la început de județi subordonați direct marelui ban, și 11-12 în Muntenia, conduse de județi subordonați marelui vornic. Ele nu au rămas neschimbate în timp, ci au avut o întreagă evoluție. Unele au dispărut, apărând în locul lor altele cu nume noi, hotarele li s-au modificat, iar conducătorii lor au primit alt nume și alte funcții.

Vom prezenta aceste județe, în ordinea cronologică a apariției lor documentare.

Județul JALEȘ este primul menționat documentar în spațiul de la sud de Carpați. El apare pentru prima oară în hrisovul din 3 octombrie 1385, prin care domnul Dan I întărea mănăstirii Tismana vechile proprietăți, dăruindu-i, totodată, un obroc anual de „400 de găleți de grâu din județul Jaleșului, și pe râul Jaleș, la Dăbăcești, nucii, copacii toți”³². Județul Jaleș este menționat în încă opt documente, emise între anii 1385-1444, în care sunt întărite sau dăruite proprietăți și privilegii mănăstirilor Tismana și Vodița³³.

La 5 august 1424, domnul Dan al II-lea dăruia mănăstirii Tismana satele „Ploștăna și Leurda și Cireșelul și Turcinești”³⁴, sate despre care diploma regelui Ungariei, Sigismund, din 28 octombrie <1428>, preciza că sunt în județul Jaleș. Acestor sate diploma le mai adăuga „și pe Jaleș, Arcani și Tamașiști și Balești și Rasov”³⁵.

³² D.R.H., B, vol. I, doc. 7, p. 19-22.

³³ Mănăstirea Vodița a dispărut pe la sfârșitul secolului al XV-lea.

³⁴ D.R.H., B, vol. I, doc. 53, p. 105-106.

³⁵ *Ibidem*, doc. 62, p. 119-121.

Pe baza acestor documente, putem preciza câteva din satele care au alcătuit județul, fără a i se putea contura precis hotarele. Pe valea Jaleșului se află încă și astăzi satele Arcani, Rasova și Tămășești. Satul Dăbăcești se numește astăzi Runcu. Pe râul Jiu, al cărui curs este precizat de documente ca fiind cu câțiva kilometri mai la vest decât astăzi, între localitățile Târgu-Jiu și Șoimănești, se afla, în partea sa dreaptă, satul Bălești, căruia i se adăugau cu siguranță satele din apropiere: Ceauri (azi în comuna Bălești), Ungureni și Dușești³⁶ (astăzi dispărute). Satele Leurda și Ploștina există și astăzi în apropierea orașului Motru, oraș în care au fost înglobate cu timpul satele Cireșclul și Turcinești, din apropiere.

Județul Jaleș cuprindea, deci, valea râului cu același nume, atingea râul Jiu la est, în apropierea orașului Târgu-Jiu, și ajungea în extremitatea sa sud-vestică până la râul Motru, în apropierea localității cu același nume de astăzi.

Ocupând o suprafață ce corespundea cu județul Gorj din secolul al XVI-lea³⁷, județul Jaleș pornea din vest de la râul Tismana și ajungea în est la Târgu-Jiu. El se învecina la nord cu Transilvania, la sud-vest cu județul Motru, iar la est cu județul Gilort. A cuprins în teritoriul său, până în jurul anului 1400, când a fost luată de regalitatea maghiară, o bună parte din Țara Hațegului, de care era legat prin pasul Vâlcan³⁸.

Județul Jaleș și-a luat numele de la râul Jaleș, un subfluent al râului Jiu, ce izvorăște din munții Runcului și care îl străbate pe direcția nord-sud. Ultima mențiune a județului este cea din scrisoarea lui Iancu de Hunedoara, din anul 1444³⁹. El a mai existat, probabil, până la sfârșitul secolului al XV-lea, când a fost înglobat în județul Gorj.

Județul a avut o vreme reședința la Dăbăcești⁴⁰, iar mai târziu la Tismana, unde a fost o perioadă reședința banilor olteni, <1454-1456>⁴¹. La 3 septembrie 1491, localitatea Tismana este menționată ca oraș în hrisovul domnului Vlad Călugărul, care porunea celor ce ținau de mănăstirea cu același nume „să se adune în oraș în Tismana”⁴².

Județul VÂLCEA este menționat pentru prima dată la 8 ianuarie 1392, în

³⁶ Cele trei sate apar în hrisovul lui Mircea cel Bătrân din <1400-1418>, fără a li se preciza județul (*D.R.H.*, B. vol. I, doc. 22, p. 53-54). La <1428> ele sunt situate „pe Jiu” (*D.R.H.*, B. vol. I, doc. 62, p. 119-121).

³⁷ B.P.Hasdeu, *op.cit.*, p. 396.

³⁸ Al.Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, Tg.Jiu, 1904, p. VI; A.Toșa Turdeanu, *Oltenia. Geografia istorică în hărțile secolului XVIII*, Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1975, p. 187.

³⁹ *D.R.H.*, B. vol. I, doc. 97, p. 168-171.

⁴⁰ N.Gh.Dinculescu, *op.cit.*, p. 172; V.Cărăbiș, *Sate de moșneni din Valea Jaleșului*, Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1976, p. 14; Al.Ștefulescu, *op.cit.*, p. 249.

⁴¹ *D.R.H.*, D. vol. I, doc. 324, p. 442-443; vezi și I.C.Filiti, *Banatul, Oltenia și Craioveștii*, Craiova, f.a., p. 19.

⁴² *D.R.H.*, B. vol. I, doc. 228, p. 365-367.

dania făcută de Mircea cel Bătrân mănăstirii Cozia, „în județul Vâlcea pe fiecare an să-și adune însăși călugării albinăritul”⁴³. Mai apare în documente abia la 15 iulie 1475, când domnul Basarab cel Bătrân întărea aceeași mănăstire, „găletăritul din județul Vâlcea”⁴⁴.

Numele județului este dat de locuitori, după unii cercetători, datorită terenului său accidentat⁴⁵, iar după alții, este o veche moștenire din vremea conlocuirii cu slavii. Vâlcea ar fi adjectivul din „vâlc” – „lup” și ar însemna deci „înutul sau țara lupilor”⁴⁶. Alți cercetători consideră că numele ar aminti pe un vechi jude sau cneaz, poate pe Farcaș, menționat în Diploma Cavalerilor Ioaniși din anul 1247, întrucât *Vâlcea* și *Farcaș* au în slavonă și maghiară același înțeles: *Lupu*⁴⁷.

Având cu totul alte limite decât cele cunoscute în secolele următoare, județul Vâlcea se întindea la est până la râul Olt, cursul acestuia constituind hotarul cu județul Argeș. Tot cu județul Argeș se învecina și în partea sa nordică, iar la sud era mărginit de județul Romanați. Până pe la începutul secolului al XVI-lea s-a învecinat la vest cu județul Gilort, iar mai apoi cu județul Gorj.

Centrul administrativ al județului a fost Râmnic, menționat în documente încă din anul 1383⁴⁸, de altfel, cea mai importantă localitate de pe cuprinsul său.

Județul GORJ. Denumirea de Gorj sub care apare acest județ este o prescurtare a vechii denumiri slave *горнемъ жилию* (*Gornemu Jiliu*), ce înseamnă „Jiul de Sus” sau „Jiul de Munte”⁴⁹. Începând cu anul 1568, județul este menționat în documente sub forma în care este cunoscut și astăzi. Nu se poate preciza vechimea lui, deși, la 23 noiembrie 1406, Mircea cel Bătrân poruncește unui jupan Brata să hotărască râul Tismana „pentru că a fost și acest județ al Jiului”⁵⁰, iar la 28 octombrie 1428, regele Ungarici, Sigismund, întărea mănăstirilor Vodița și Tismana niște sate, precizând „și în Jiu, Pecalești și Obăialești și Valca Largă și Strâmța”⁵¹, diferențiindu-le de satele „și pe Jiu, Ceauri și Unguri și Dușești”⁵².

Din cele patru localități aflate „în Jiu” două sunt în prezent dispărute. Valca Largă este astăzi satul Larga, comuna Samarinești, iar Strâmța este astăzi satul Strâmtu, comuna Slivilești. Cele două sate sunt apropiate unul de altul, comunele de

⁴³ *Ibidem*, doc. 17, p. 42-45.

⁴⁴ *Ibidem*, doc. 150, p. 247-250.

⁴⁵ A.D. Xenopol, *op.cit.*, vol. III, p. 471.

⁴⁶ Const. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea I, ediția a IV-a, București, 1942, p. 400.

⁴⁷ I. Donat, *Date principale din istoria Olteniei până la anul 1600*, Craiova, Edit. Ramuri, 1943, p. 25.

⁴⁸ *D.R.H.*, B, vol. I, doc. 9, p. 25-28.

⁴⁹ B.P. Hasdeu, *op.cit.*, p. 396; Al. Ștefulescu, *op.cit.*, p. VII.

⁵⁰ *D.R.H.*, B, vol. I, doc. 32, p. 70-71.

⁵¹ *Ibidem*, doc. 62, p. 118-122.

⁵² *Ibidem*.

care aparțin fiind vecine, și sunt situate în partea dreaptă a Jiului, spre râul Motru, în județul Gorj.

A existat oare un județ Jiu, amplasat pe valea superioară a râului cu același nume, contemporan cu județele Jaleș și Motru ? Dacă da, acesta a avut o dezvoltare favorizată de cursul râului și, probabil, de politica dusă de domnie de centralizare a micilor unități administrative în unități mai mari.

Prima mențiune documentară a județului există abia din 29 iulie 1497, într-un hrisov prin care domnul Radu cel Mare dăruia mănăstirii Tismana un obroc anual de 300 vedre de vin, „din județul Jiului de Sus”⁵³.

Mărginit la nord de Munții Carpați, ale căror culmi îl separau de Transilvania, județul Gorj se învecina, la sfârșitul secolului al XV-lea, la vest cu județele Jaleș și Motru, la est cu județul Gilort, iar la sud cu județul Dolj. În secolul al XVI-lea și în prima jumătate a secolului următor se învecina la vest cu județul Mehedinți, la sud cu județul Dolj, iar la est cu județele Vâlcea și Argeș. A avut centrul administrativ în localitatea Târgu-Jiu, menționată în documente mai întâi ca târg, la 1429⁵⁴ și 1546⁵⁵, iar mai apoi ca oraș, la 1604⁵⁶, în timpul domniei lui Radu Șerban.

Județul MOTRU, vechi județ al Țării Românești, apare doar într-o singură mențiune, cea din hrisovul din 10 iunie 1415, prin care Mircea cel Bătrân întărea unor boiernași „satul numit Beala, care este în județul Motrului”⁵⁷. Satul Beala (astăzi comuna Bala) există și astăzi în sud-estul județului Mehedinți, pe valea râului Motru. Situat deci în zona de munte din vestul Olteniei, pe cursul superior al râului cu același nume, județul Motru nu se putea întinde prea mult spre apus, unde se afla Banatul de Severin unguresc. El se mai învecina la nord-est cu județul Jaleș, iar la sud cu Județul de Baltă.

Județul Motru a fost înglobat, nu se poate preciza când, în județul Mehedinți. Luând în considerare faptul că evoluția organizării administrative a pornit din zona de munte spre șes, centrul de reședință al județului putea fi, la început, localitatea Baia de Aramă⁵⁸, menționată documentar abia la 1518⁵⁹. Județul Mehedinți cuprindea în spațiul său, ca subunitate administrativă, la 1833, o plasă numită a Motrului, pe cursul mijlociu al râului cu același nume⁶⁰.

⁵³ D.R.H., B, vol. I, doc. 276, p. 450-451.

⁵⁴ *Ibidem*, doc. 64, p. 124-125.

⁵⁵ *Ibidem*, vol. IV, doc. 206, p. 242-249.

⁵⁶ *Documente privind istoria României. B, Țara Românească, veac XVII*, vol. I (1610-1611), doc. 137, p. 132-136 (în continuare se va cita: D.I.R.).

⁵⁷ D.R.H., B, vol. I, doc. 38, p. 81.

⁵⁸ N.Gh.Dinculescu, *op.cit.*, p. 172.

⁵⁹ D.R.H., B, vol. II, doc. 171, p. 328-329. O baie de la care se percepea “zeciuală de aramă” pentru mănăstirea Tismana exista încă din vremea domniei lui Mircea cel Bătrân (D.R.H., B, vol. I, doc. 14, 16, 22, 89, 124).

⁶⁰ *Harta administrativă a prințatului Valahiei, alcătuită din porunca deplin împuternicitului prezident al divanurilor prințaturilor Valahiei și Moldaviei, domnul*

Județul ARGEȘ, numit astfel după râul care-l străbate, cuprindea în trecut o suprafață mult mai mică decât cea de astăzi. El apare pentru prima oară într-un hrisov de la Dan al II-lea, din anul 1423, menționat mai târziu într-un rezumat în care se preciza: „satul Băișoara din Loviștea, în județul Argeș”⁶¹. Câțiva ani mai târziu, la 13 august 1437, domnul Vlad Dracul emitea un hrisov prin care dăruia unor boicri „jumătate din Lănjești, din Arghiș”⁶².

Aflat în bună parte pe valea superioară a râului Argeș, județul s-a extins, încă din primele timpuri, și în partea de vest a Oltului, în bazinul Lotrului, ajungând în extremitatea sa vestică până la izvoarele râului Lotru. El urma, în nord, pe cumpăna Munților Carpați, hotarul cu Transilvania, delimitat prin hotarnica întocmită de reprezentanții Țării Românești și ai Transilvaniei și întărită de domnul Neagoe Basarab, prin hrisovul din 9 iunie 1520⁶³. Această zonă, cunoscută sub numele de Țara Loviștei, este amintită în documente încă din anul 1233⁶⁴ și este considerată ca fiind teritoriul de pe ambele maluri ale Oltului de la Carpați și până la Gura Lotrului⁶⁵, sau doar partea estică a Oltului⁶⁶. Loviștea a reprezentat o unitate politico-administrativă creată în condițiile geografice existente și a avut o istorie deosebită de cea a Olteniei, în nord-estul căreia se afla. Pe aici se făcea legătura cu Ardealul, pe valea Oltului, pe la Genunc, astăzi satul Căineni.

Cu un număr de 26 sate⁶⁷, la începutul secolului al XVIII-lea, Loviștea a aparținut, din punct de vedere administrativ, de județul Argeș, până târziu, în secolul al XIX-lea, cu o mică întrerupere în timpul ocupației austriece în Oltenia (1718- 1739).

Județul Argeș se învecina la vest, până la începutul secolului al XVI-lea, cu județul Gilort, iar mai apoi cu județul Gorj. El mărginea județul Vâlcea în partea de nord și era despărțit de acesta, în partea de vest, de râul Olt. La sud se învecina cu județele Teleorman și Vlașca, iar la est cu județele Pădureț și Mușcel.

Reședința județului a fost, credem, permanent, orașul Argeș. Aici exista, la 1330, o cetate amintită într-un document emis în cancelaria regelui ungar, Carol Robert⁶⁸. Ca oraș este atestat documentar încă din anul 1369 când, la 25 noiembrie,

general adiutant Kisselef, București, 1833, Biblioteca Arhivelor Naționale, Colecția Hărți, D. V.

⁶¹ D.R.H., B, vol. I, doc. 38, p. 81.

⁶² *Ibidem*, doc. 86, p. 150.

⁶³ E.Eftimiu, *Granița Țării Românești cu Ardealul în secolul al XVI-lea (1520)*, în „Arhivele Olteniei”, an VI, 1927, nr. 29, p. 1-9; I.Donat, *Hotarele Olteniei*, în „Arhivele Olteniei”, an XVI, 1937, nr. 92-94, p. 225-246; D.R.H., B, vol. II, doc. 194, p. 375-379.

⁶⁴ *Vezi Istoria României*, vol. II, București, Edit. Academici, 1962, p. 154.

⁶⁵ I.C.Filitti, *op.cit.*, p.7.

⁶⁶ Ion Conea, *Țara Loviștei. Geografie istorică*, București, 1935, p. 217.

⁶⁷ Ioan C.Băcilă, *Oltenia sub austrieci (1718-1739). Un document cartografic*, în „Arhivele Olteniei”, an III, 1924, nr. 12, p. 238.

⁶⁸ D.R.H., D, vol. I, doc. 30, p. 58-59.

Vladislav I cmita un hrisov privitor la catolicii din Țara Românească, „din Arghiș”⁶⁹. La 15 iulie 1372⁷⁰, orașul era considerat reședință domnească, el fiind, de altfel, cunoscut în istorie sub numele de Curtea de Argeș.

JUDEȚUL DE BALTĂ este unul dintre cele mai puțin cunoscute județe ale Țării Românești. Dacă celelalte județe pot fi localizate destul de ușor datorită numelui lor, care trimite aproape totdeauna la valea unei ape, Județul de Baltă apare mult mai imprecis și fixarea lui geografică mult mai greu de realizat. Aceasta mai ales datorită faptului că nu este menționat decât în două documente aproape identice. Astfel, la 28 octombrie 1428, regele Ungariei, Sigismund, întărea mănăstirilor Tismana și Vodița toate daniile și privilegiile anterioare, specificând: „și în Județul de Baltă, la Dunăre, Vadul Cumanilor și în Blatnița, Saghiavăț și Pesticveo și Toporno și Sogoino și în fața Țibrei, balta numită Bistrăț și pe lângă ea două sate, amândouă Calugherovți”⁷¹. La 20 septembrie 1444, lancu de Hunedoara întărea mănăstirilor aceleași proprietari în Județul de Baltă, adăugând și un „al doilea Saghevăț”⁷².

Efectuând un studiu asupra documentelor referitoare la localitățile de mai sus, Ioan Donat a realizat istoricul fiecărei localități în parte. El concluzionează că Județul de Baltă se întindea, la 1444, de-a lungul fluviului Dunărea, de la Blanița, pe care o identifica cu zona pârâului Blahnița din județul Mehedinți, până la balta Bistreț, azi în județul Dolj, cuprinzând astfel cea mai mare parte din cursul fluviului, zonă aflată mai târziu în județul Mehedinți, și pătrunzând pe aceeași linie până la jumătatea vechiului județ Dolj⁷³.

Considerând că județul și-a luat numele de la bălțile din preajma Dunării, I.C.Filitti aprecia că acesta corespundea cu vechiul județ Dolj⁷⁴, iar Const. C.Giurescu amplasa acest județ în partea sudică a județelor Mehedinți și Dolj⁷⁵.

Întinderea Județului de Baltă nu poate fi precizată datorită lipsei informațiilor documentare. Cu excepția lacului Bistreț, care există și astăzi în sudul județului Dolj, satele enumerate în documente au dispărut, făcând aproape imposibilă localizarea lor. Lângă lacul Bistreț există astăzi un lac mai mic numit Călugăreni, poate în amintirea unui sat aflat pe malurile sale. Satul Vadul Cumanilor este întâlnit în documentele de mai târziu sub denumirea de Comanca/Comani și a fost localizat lângă actuala comună Basarabi din județul

⁶⁹ *Ibidem*, B, vol. I, doc. 3, p. 129-130.

⁷⁰ *Ibidem*, D, vol. I, doc. 60, p. 103-106.

⁷¹ *Ibidem*, B, vol. I, doc. 62, p. 118-122.

⁷² *Ibidem*, doc. 97, p. 168-171.

⁷³ I. Donat, *Județul de Baltă și Banatul Severinului*, în “Arhivele Oltenici”, an XIII, 1934, nr. 71-73, p. 15.

⁷⁴ I.C.Filitti, *op.cit.*, p. 18.

⁷⁵ Const. C.Giurescu, *Județe dispărute din Țara Românească*, extras din *Omagiu profesorului D.Gusti*, București, 1937, p. 6.

Dolj. Toporna, astăzi dispărut, apare la 6 iunie 1547 lângă Vadul Cumanilor „și satul Comanca și Vadul și cu Toporna”⁷⁶.

Considerăm că acest județ s-a întins de-a lungul Dunării, care avea în perioada medievală mult mai multe bălți, pornind de la Cetatea Severinului și până în apropiere de Corabia. Aici existau numeroase pescării, menționate încă din anul 1247, în Diploma Cavalerilor Ioaniți: „pescăriile de la Dunăre și iazurile de la Celeiu”⁷⁷. Aceste pescării sunt menționate până târziu în hrisoavele domnilor Țării Românești⁷⁸. Județul de Baltă cuprindea pe teritoriul său numeroase bălți și chiar dacă a dispărut, la sfârșitul secolului al XV-lea, i s-a păstrat amintirea până târziu, în epoca modernă. Catagrafia întocmită în anul 1815 arată că județul Dolj cuprindea două plăși cu acest nume: plasa Bălții de Sus, cu opt sate, și plasa Bălții de Jos, cu 11 sate⁷⁹. Harta Țării Românești din anul 1833 arată că județele Dolj și Romanați aveau în partea lor sudică, mărginind Dunărea, câte o plasă numită „a Bălții”⁸⁰. În structura administrativă a aceluiași județ se regăsește, la 1861, câte o plasă „Balta”⁸¹.

Fiind mărginit de fluviul Dunărea la sud, Județul de Baltă se învecina la nord-vest cu județul Motru și la nord cu județul Gorj. Dispărând pe la sfârșitul secolului al XV-lea, teritoriul său a fost înglobat județelor Mehedinți, Dolj și Romanați.

Județul TELEORMAN este menționat pentru prima dată într-un hrisov din 5 august 1451, prin care domnul Vladislav al II-lea întărea mai multor boieri un sat „din Telcorman”⁸². Numele, de origine cumană⁸³ sau pecenegă⁸⁴, înseamnă „pădure mare” sau „pădure cumplită”, fiind, deci, o dovadă a pădurilor întinse care acopereau acest județ în evul mediu. Situat în zona de câmpie și străbătut de râul cu același nume, județul se învecina la sud cu Dunărea, la vest cu râul Olt și cu județul Olt, la nord cu județul Argeș, iar la est cu județul Vlașca.

După ce, în anul 1417, turcii au cucerit cetatea Turnu⁸⁵ și au transformat-o

⁷⁶ D.R.H., B, vol. IV, doc. 232, p. 275-278.

⁷⁷ *Ibidem*, vol. I, doc. 1, p. 4-8. Celci – veche localitate romană – se afla pe teritoriul de astăzi al orașului Corabia, din județul Olt.

⁷⁸ Elc apar în hrisoavele de întărire a proprietăților mănăstirilor Tismana și Vodița, date de Vladislav Vlaicu, la 1374 (D.R.H., B, vol. I, doc. 6, p. 17-19); Dan I, la 3 octombrie 1385 (*Ibidem*, doc. 7, p. 19-22); Mircea cel Bătrân, la 27 iunie 1387, <1387-1392>, <1392>, <1400-1418>, (*Ibidem*, doc. 8, p. 14, 16 și 22) și Radu cel Frumos, la 10 iulie 1464 (*Ibidem*, doc. 124, p. 209-213).

⁷⁹ Dioneis Fotino, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Românești și a Moldovei*, tom III, traducere de George Sion, București, 1860, p. 177.

⁸⁰ *Harta administrativă a prințatului Valahiei ...*, loc.cit.

⁸¹ *Indicele comunelor orașene și rurale din Muntenia*, publicat de Oficiul statistic, București, 1861, p. 13-17.

⁸² D.R.H., B, vol. I, doc. 105, p. 183-185.

⁸³ P. Negulescu, *op.cit.*, p. 90.

⁸⁴ Const.C.Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea I, p. 405.

⁸⁵ Apare menționată la 6 iunie 1397 sub numele de Hicopol (D.R.H., D, vol. I, doc. 99, p. 154-158) și la 1445 de călătorul burgund Walcerand de Wavrin (*Călători străini*, vol. I, p.84).

în raia, treptat i-au anexat o zonă din jur, luând din județ trei sate, mai puțin decât în cazul celorlalte două raiale, Giurgiu și Brăila⁸⁶, existente pe teritoriul Țării Românești. A avut centrul administrativ la Rușii de Vede, amintit pentru prima dată de călătorii germani Peter Sparnau și Ulrich von Tehnstadt la 1385⁸⁷, iar în documentele interne într-un document din 23 iulie <1512-1513>⁸⁸.

Județul ILFOV. În actele slave și în cele românești ale cancelariei muntene i se spunea *Elhovul*, *Ἐλχα* (*Elha*) denumirea în vechea slavă însemna „arin”, deci Elhovul este „îinutul cu arini”⁸⁹. Din *Elhov* s-a ajuns la *Ilhov*, din care a rezultat forma *Ilfov* de astăzi.

Purtând numele apei care îl străbate, județul este menționat pentru prima oară în hrisovul lui Basarab cel Tânăr, din 23 martie 1482, prin care acesta întărea mănăstirii Snagov „oricâte sate are sfânta mănăstire în județul Elhov”⁹⁰.

Cu administrația în orașul București, menționat pentru întâia oară într-un hrisov de la Vlad Țepeș, din 20 septembrie 1459⁹¹, și devenit mai apoi capitala Țării Românești, județul Ilfov se învecina la est cu județul Ialomița, la sud cu Dunărea, la vest cu județele Vlașca și Dâmbovița, iar la nord cu județele Prahova și Saac. Un alt oraș important în această perioadă, pe cuprinsul județului, a fost Gherghița, menționat cu vama la 1431⁹², loc de emiteră a documentelor domnești la 1453⁹³ și oraș la 1534⁹⁴. La 1636, un sol polonez menționa deja decăderea orașului, despre care spunea că „a fost pe vremuri mai mare”⁹⁵.

Județul PRAHOVA. Cu o întindere mult mai mică decât cea de astăzi, județul Prahova este menționat pentru prima dată în hrisovul din 23 martie 1482, prin care Basarab cel Tânăr întărea mănăstirii Snagov „în fiecare an, din județul Prahova, de la 8 sate, 8 gălești de grâu ...”⁹⁶.

Numele și l-a luat de la râul care îl străbate. *Прахъ* (*Prah*), termen slav, înscamă în limba română „praf”⁹⁷. În limba bulgară „Prahova” înscamă loc prăfos sau râu ale cărui maluri au praf⁹⁸. Județul Prahova cuprindea zona văilor râurilor Prahova și Doftana și o regiune de câmpie între Cricovul Dulce și

⁸⁶ Const.C.Giurescu, *Istoricul orașului Brăila*, București, Edit. Științifică, 1968, p. 83; M.Maxim, *Teritorii românești sub administrație otomană în sec. XVII*, în “Revista de istorie”, 36, 1983, nr. 8, p. 810.

⁸⁷ *Călători străini*, vol. I, p. 19.

⁸⁸ *D.R.H.*, B, vol. II, doc. 105, p. 208-215.

⁸⁹ Const.C.Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea I, p. 404.

⁹⁰ *D.R.H.*, B, vol. I, doc. 179, p. 288-289.

⁹¹ *Ibidem*, doc. 118, p. 203-204.

⁹² *Ibidem*, doc. 69, p. 130-131.

⁹³ *Ibidem*, doc. 110, p. 191-193.

⁹⁴ *Ibidem*, vol. III, doc. 175, p. 285-287.

⁹⁵ *Călători străini*, vol. V, p. 120.

⁹⁶ *D.R.H.*, B, vol. I, doc. 179, p. 288-292.

⁹⁷ B.P.Hasdeu, *op.cit.*, p. 450.

⁹⁸ Const.C.Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea I, p. 401.

Crîcovul Sărat și se învecina în est cu județul Saac, în vest cu județul Dâmbovița, în sud cu județul Ilfov, iar în nord cu Transilvania. Cu această provincie s-au făcut, încă din vechime, intense schimburi economice pe valca râului Prahova. Aici exista o vamă, menționată la 1422⁹⁹.

Județul cuprindea mai multe localități importante, care i-au servit drept centre administrative. Localitatea Târgșor este amintită ca punct de vamă în privilegiul comercial acordat de Mircea cel Bătrân negustorilor brașoveni, la 6 august 1413¹⁰⁰, și reîntărit la 1431¹⁰¹, de fiul său, domnul Dan al II-lea. Ploieștiul, menționat ca sat la 2 iulie 1567¹⁰², s-a dezvoltat mai ales după ce domnul Mihai Viteazul, devenit proprietarul satului, a ridicat aici o biserică domnească¹⁰³.

Județul MEHEDINȚI. La 27 ianuarie 1483, domnul Vlad Călugărul întărea unor boieri niște sate printre care și „Criva de la Mehedinți”¹⁰⁴. Același domn întărea, la 10 aprilie 1493, o danie mănăstirii Tișmana, pentru care depuneau mărturie „patru boieri care sunt mai bătrâni din Mehedinți”¹⁰⁵. Înlocuind două formațiuni administrative mai vechi, Mctru și Județul de Baltă, județul Mehedinți și-a luat numele de la cetatea Mehadia, al cărei nume vine încă din perioada romană¹⁰⁶.

Situată la hotarul dintre Țara Românească și Banatul unguresc, cetatea Mehadia a fost, la începutul statului român centralizat, când sub administrația domnilor români¹⁰⁷, când sub aceea a regalității maghiare¹⁰⁸. Numele Mehadia a fost dat unei zone întinse din jurul cetății, zonă întâlnită în documente ca district¹⁰⁹ și comitat¹¹⁰, iar locuitorii au fost numiți mehedinți. Teritoriul situat pe malul estic al râului Cerna, numit Mehedinți, a constituit un județ, mai probabil atunci când domnii români și-au asigurat o stăpânire definitivă asupra acestui colț de țară.

Cu hotarul în vest spre Banatul aflat sub administrație ungară, delimitat prin hotarnica din 9 iunie 1520¹¹¹, cu mici modificări până la mijlocul secolului al XVII-lea, județul Mehedinți era cel mai mare din cele cinci județe ale Olteniei. El

⁹⁹ D.R.H., B. vol. I, doc. 50, p. 100-101.

¹⁰⁰ Ibidem, D. vol. I, doc. 120, p. 197-198.

¹⁰¹ Ibidem, B. vol. I, doc. 69, p. 130-131.

¹⁰² Ibidem, vol. VI, doc. 33, p. 45-46.

¹⁰³ Const. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, partea a II-a, București, 1946, p. 465.

¹⁰⁴ D.R.H., B. vol. I, doc. 184, p. 297-299.

¹⁰⁵ Ibidem, doc. 236, p. 381-382.

¹⁰⁶ A.D. Xenopol, *op.cit.*, vol. III, p. 470-471; P. Negulescu, *op.cit.*, p. 90.

¹⁰⁷ D.R.H., vol. I, doc. 15, p. 36-37 și doc. 76, p. 123-125.

¹⁰⁸ Ibidem, doc. 27, p. 41-42; doc. 55, p. 96-98; doc. 64, p. 108-109; doc. 76, p. 123-125; doc. 132, p. 216-217.

¹⁰⁹ Ibidem, doc. 64, p. 108-109.

¹¹⁰ Ibidem, doc. 76, p. 123-124.

¹¹¹ Ibidem, vol. II, doc. 194, p. 375-379; I. Donat, *Hotarele Olteniei*, în „Arhivele Olteniei”, an XVI, 1937, nr. 92-94, p. 225-246.

se mai învecina în nord-est cu județul Gorj, în est cu județul Dolj, iar în sud cu fluviul Dunărea.

Centrul administrației a fost mai întâi la Strehaia, pentru o scurtă perioadă și reședință a banilor olteni¹¹², iar mai apoi la Cerneți, începând cu mijlocul secolului al XVII-lea, menționat pentru prima dată într-un document din 27 august 1571¹¹³.

Județul BRĂILA. Orașul Brăila, socotit de istorici ca fiind mai vechi decât statul Țara Românească, cu începuturi ce pornesc pe la 1300¹¹⁴, amintit de călătorul Johann Schiltberger la 1428¹¹⁵, a dat numele unui întreg județ, căruia i-a servit mai apoi drept reședință. Prima mențiune directă și precisă a orașului Brăila este din 20 ianuarie 1368 când, în tratatul comercial încheiat între domnul Țării Românești, Vlaicu Vodă, și negustorii brașoveni, este amintit drumul Brăilei¹¹⁶. Județul care înconjoară orașul apare în documente mai târziu. El este menționat pentru prima dată în scrisoarea lui Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, din 1481, adresată tuturor boierilor „mari și mici și tuturor judecilor și tuturor judecătorilor și tuturor sâracilor, de la mic până la mare, din tot ținutul Brăilei”¹¹⁷. La 31 iulie 1487, domnul Vlad Călugărul dăruia mănăstirii Snagov „dijma domnească și vameșitul, zeciuiala care este domnească de la stupi și cu perperii, cu tot, în întreg județul Brăilei”¹¹⁸.

În anul 1538, în timpul campaniei întreprinse împotriva Moldovei condusă de Petru Rareș, turcii au ocupat orașul, l-au întărit și transformat în raia la 1540¹¹⁹. Pierzând orașul și, treptat, teritoriul din jurul lui, domnii Țării Românești au fost lipsiți de o importantă sursă de venituri, provenind mai ales din vamă, și au fost determinați să considere această zonă drept țară străină. Astfel, la 9 noiembrie 1557, domnul Pătrașcu cel Bun dăruia Episcopiei Buzău ocina lui Stoica, cel „care a fugit la Brăila în țară străină”¹²⁰.

Teritoriul rămas din județ, pentru că nu tot județul a intrat în componența raialei turcești, a fost alipit județelor vecine Buzău și Râmnicul Sărat.

Cucerind raiaua și orașul, la 1595, domnul Mihai Viteazul a restabilit, pentru o scurtă perioadă, hotarul țării pe linia Dunării¹²¹. La 12 iulie 1614, cățiva

¹¹² Const.C.Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea I, p. 379.

¹¹³ D.R.H., B, vol. VII, doc. 60, p. 80.

¹¹⁴ Const.C.Giurescu, *Istoricul orașului Brăila*, p. 39.

¹¹⁵ *Călători străini*, vol. I, p. 30.

¹¹⁶ D.R.H., D, vol. I, doc. 46, p. 86-88.

¹¹⁷ I.Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, București, 1905, p. 282-283.

¹¹⁸ D.R.H., A, vol. I, doc. 205, p. 329-331.

¹¹⁹ N.Iorga, *Când, cum și de ce s-a luat Brăila de turci*, în „Analele Brăilei”, V, 1933, nr. 1, p. 3.

¹²⁰ D.R.H., B, vol. V, doc. 108, p. 122-123.

¹²¹ P.P.Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 68; *Mihai Viteazul în conștiința europeană. Documente externe*, București, Edit. Academici, 1982, vol. I, doc. 9, p. 80-81 și doc. 11, p. 82-84.

săteni din Bărbulești de Galicia, județul Brăila, localitate aflată foarte aproape de cetatea raia, erau eliberați din rumânie de domnul Radu Mihnea. Ei se vânduseră rumâni „în zilele răposatului Mihail voievod ... pe vremea când a fost bătută cetatea Brăilei”¹²².

Județul Brăila exista încă și câțiva ani mai târziu de vreme ce domnul Gavril Movilă întărea, la 19 februarie 1620, „seliștea anume Tărăcioi din județul Brăila”¹²³. Contopirea județului Brăila cu județul Râmnicul Sărat și apariția unității administrative Râmnicul Sărat și Brăila s-a petrecut, probabil, în timpul celei de-a doua domnii a lui Alexandru Iliș (1627-1629) sau în timpul domniei lui Leon Tomșa (1629-1632)¹²⁴, deoarece întâlnim un asemenea județ menționat în două documente din anul 1630¹²⁵.

Nu știm precis care era întinderea județului Brăila înainte ca orașul să fie ocupat de turci. El avea, probabil, drept hotar în nord râul Siret, cu albia mai spre sud față de cea de astăzi, la nord-vest se învecina cu județul Râmnicul Sărat, la vest cu județul Buzău, iar la sud cu județul Ialomița. Județul deținea și spațiul dintre cele două brațe ale Dunării, cunoscut sub numele de Balta Brăilei¹²⁶, important loc pentru iernatul turmelor de oi care au coborât aici din Munții Carpați secole de-a rândul¹²⁷. Raiua Brăilei a fost cea mai întinsă din cele trei înființate de turci pe pământul Țării Românești. Hotarele ei au fost periodic încălcate de aceștia, determinând reacții ale domnilor români care au trimis mercu jalbe la Constantinopol. Aceste plângeri au determinat trimiterea la fața locului a unor delegații turco-române, menite să traseze hotarul, așa cum s-a întâmplat, la 2 februarie 1695, în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu¹²⁸, de când ne-a parvenit un document cu hotarele raialei¹²⁹.

În timpul domniei lui Alexandru Ipsilanti (1774-1782) raiua Brăilei cuprindea 55 de sate și siliști¹³⁰. Raiua a existat până la începutul secolului al XIX-lea, când spațiul ce o alcătua a fost redat Țării Românești prin pacea de la Adrianopol (1829) și când a fost reînființat județul Brăila.

Județul VLAȘCA. Amplasat în zona de câmpie, județul este menționat pentru prima dată la 13 iulie 1498, într-un document de la Radu cel Mare, care

¹²² D.I.R., B, veac XVII, vol. II, doc. 268, p. 303.

¹²³ *Ibidem*, vol. III, doc. 438, p. 483.

¹²⁴ I. Căndea, *Considerații privind evoluția istorică a județului Brăila ca unitate administrativ-teritorială până la 1829*, în „Istros”, Brăila, IV, 1985, p. 169.

¹²⁵ D.R.H., B, vol. XXIII, doc. 62, p. 110-113 și doc. 72, p. 130-132.

¹²⁶ Const. C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăila*, p. 57.

¹²⁷ I. Conca, *Din geografia istorică a bălților Ialomiței și Brăilei*, extras din „Probleme de geografie”, vol. IV, 1956, p. 272-273.

¹²⁸ I. Corfus, *Hotarul raialei Brăila la 1695*, în „Revista istorică română”, 1945, 15, p. 335-342.

¹²⁹ Biblioteca Academiei. Colecția Manuscrise, ms. 2756.

¹³⁰ Const. C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăila*, p. 83.

întărea, la acea dată, mănăstirii Râncăcirov (azi în comuna Călinești, județul Argeș), un obroc anual de grâu și orz „din județul Vlașca”¹³¹. Cu nume ce înseamnă în limba slavă veche „Țara Vlahilor”, adică a românilor¹³², județul, acoperit atunci de păduri întinse și zone mlăștinoase, a căpătat, probabil, denumirea de la năvălitorii slavi care au găsit aici o zonă intens locuită de români. După întemeierea statului, județul a păstrat vechiul nume al regiunii¹³³ ce cuprindea o populație compact românească¹³⁴.

Cuprins între județul Teleorman la vest și județul Ilfov la est, județul Vlașca se învecina la sud cu fluviul Dunărea, iar la nord cu județele Argeș și Dâmbovița. Localitatea mai importantă era Giurgiu, considerată oraș de Mircea cel Bătrân la 1411¹³⁵, oraș care înconjura cetatea cu același nume.

După transformarea cetății Giurgiu în raia, la 1546¹³⁶, turcii au cotopt treptat însemnate zone din jur, cu toate hotărnicile întocmite la fața locului și confirmate de domnii Țării Românești și de sultanii Imperiului Otoman¹³⁷. În vremea lui Alexandru Ipsilanti, raiaua cuprindea în spațiul său 35 de sate¹³⁸, determinând, în aceste condiții, mutarea hotarului județului mai spre nord, prin ocuparea unor zone însemnate din județele Argeș și Dâmbovița, și spre est, din județul Ilfov.

Județul PĂDUREȚ. Menționat pentru prima oară în hrisovul din 19 iulie 1498, prin care domnul Radu cel Mare întărea mănăstirii Râncăcirov un obroc anual de cereale din „județul Pădureților”¹³⁹, acest județ a fost, fără îndoială, mult mai vechi. El a continuat să existe în tot secolul al XVI-lea pentru ca la începutul secolului al XVII-lea, într-un document din 1609, să apară unit cu județul Mușcel, sub numele de Mușcel și Pădureț¹⁴⁰. Sub această denumire va fi întâlnit în actele cancelariei domnești până la mijlocul secolului al XVII-lea, pentru ca mai apoi numele de Pădureț să dispară.

Județul și-a primit denumirea, probabil, de la pădurile care îl acopereau în mare parte și avea o întindere nu prea mare, de la dealurile ce despart afluenții Râului Târgului de ai Râului Doamnei, până la județul Argeș¹⁴¹. Se învecina în

¹³¹ D.R.H., B, vol. I, doc. 285, p. 463.

¹³² A.D.Xenopol, *op.cit.*, vol. III, p. 471.

¹³³ Const.C.Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea I, p. 405.

¹³⁴ P.Negulescu, *op.cit.*, p. 90.

¹³⁵ D.R.H., D, vol. I, doc. 115, p. 186-187.

¹³⁶ M.Maxim, *Teritorii românești sub administrație otomană în sec. al XVII-lea*, în „Revista de istorie”, 36, 1983, nr. 8, p. 810.

¹³⁷ H.D.Sirni, *Acte turcești privitoare la hotarele dunărene ale Țării Românești*, în „Revista Arhivelor”, V, 1942, nr. 1, p. 129-165.

¹³⁸ Const.C.Giurescu, *Istoricul orașului Brăila*, p. 83.

¹³⁹ D.R.H., B, vol. I, doc. 285, p. 463-465.

¹⁴⁰ D.I.R., B, veac XVII, vol. I (1601-1610), doc. 327, p. 358.

¹⁴¹ Const.C.Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea I, p. 401.

sud-vest cu județul Argeș, în nord cu județul Mușcel, iar la est cu județul Dâmbovița.

Județul OLT. Spre deosebire de județul Olt de astăzi, care este situat pe ambele maluri ale râului cu același nume, vechiul județ era amplasat în partea estică a acestuia și făcea parte din Muntenia.

Nu se poate preciza dacă domnul Vlad Dracul, atunci când poruncește <la 1437-1446> lui „Stoica Harsean și tuturor boierilor olteni”¹⁴², se adresa boierilor din județul Olt sau boierilor olteni din Oltenia. Cert este că județul este menționat abia la 26 aprilie 1500, în hrisovul prin care domnul Radu cel Mare dăruia mănăstirii Ostrov (astăzi în orașul Călimănești, județul Vâlcea), un obroc anual de grâu și orz din „județul Oltului”¹⁴³.

Județul se învecina la vest cu județele Vâlcea și Romanai, la nord-est cu județul Argeș, iar la est cu județul Teleorman. Nu știm dacă județul, care poartă numele râului Olt, atingea Dunărea în extremitatea sa sudică. Centrul administrativ i-a fost încă din vechime localitatea Slatina, menționată în documente mai întâi ca vamă, la 20 ianuarie 1368, în timpul domniei lui Vladislav I¹⁴⁴, iar mai apoi ca oraș, la 12 august 1608¹⁴⁵.

Județul ROMANAȚI. Dispărut în perioada contemporană, județul a fost menționat pentru prima dată la 23 mai 1501, în dania domnului Radu cel Mare către mănăstirea Iezer (astăzi, comuna Jegălia, județul Ialomița) căreia îi acorda un mertișor anual de grâu și orz din „județul Romanai”¹⁴⁶. Având în vedere vechimea celorlalte județe din Oltenia, considerăm că și acest județ este mai vechi decât prima sa mențiune documentară.

Istoricii apreciază că numele județului ar veni de la vechiul oraș roman Romula¹⁴⁷ (astăzi Reșca, comuna Dobrosloveni, județul Olt), că ar fi un termen sârb, însemnând „urmașii lui Roman”, deci urmașii unui vechi cneaz sau voievod cu acest nume¹⁴⁸, sau că este slav și înseamnă „Țara românilor”, fiind dat de barbari populației existente aici în perioada migrațiilor¹⁴⁹.

Județul ocupa platoul mai înalt al Câmpiei Române din partea dreaptă a Oltului și se învecina la sud cu fluviul Dunărea, la est cu râul Olt, la nord cu județul Vâlcea, iar la vest cu județul Dolj.

¹⁴² D.R.H., B, vol. I, doc. 78, p. 141.

¹⁴³ Ibidem, doc. 300, p. 491-492.

¹⁴⁴ Ibidem, D, vol. I, doc. 46, p. 86-87.

¹⁴⁵ D.I.R., B, veac XVII, vol. I (1601-1610), doc. 299, p. 332.

¹⁴⁶ D.R.H., B, vol. II, doc. 4, p. 11-13.

¹⁴⁷ A.D.Xenopol, *op.cit.*, vol. I, ediția a IV-a, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 206; B.P.Hașdeu, *op.cit.*, p. 403.

¹⁴⁸ Const.C.Giurescu, *op.cit.*, vol. II, partea I, ed. a IV-a, București, 1942, p. 400.

¹⁴⁹ Șt.Ștefănescu, *Istoria medie a României. Principatele române, sec. XIV-XVI*, partea a II-a, București, 1992, p. 61.

Dintre localitățile mai importante existente în spațiul său amintim localitatea Brâncoveni, menționată la 16 martie 1494¹⁵⁰ și aflată în plină evoluție în timpul domniei lui Matei Basarab, și Caracal, despre care, la 1640, bulgarul Petru Bogdan Bakšić preciza că „este oraș cu urmele caselor lui Mihai (Viteazul)”¹⁵¹.

Județul GILORT. La începutul secolului al XVI-lea, constatăm existența, în nordul Olteniei, a județului Gilort. Acesta este menționat doar într-un singur document prin care domnul Radu cel Mare dăruia, la 3 mai 1502, mănăstirii Govora un mertic anual „din județul Gilort, câte 4 burdufe de brânză și câte 6 cașuri”¹⁵².

Situat pe valea apei cu același nume, județul este probabil mult mai vechi decât această mențiune făcând parte din vechea organizare administrativă a Țării Românești alături de județele Jaleș, Motru și Județul de Baltă.

Pornind în nord din munții Parângului, județul Gilort se învecina la vest cu județul Jaleș, iar mai târziu cu județul Gorj, de care a și fost asimilat, în nord-est cu județul Argeș, în est cu județul Vâlcea, iar în sud, probabil, cu județul Dolj. A avut drept centru administrativ localitatea Târgul Gilortului, întâlnită în hrisoavele de la Basarab cel Tânăr, din 18 ianuarie 1480¹⁵³, și de la Vlad Călugăruș, din 24 aprilie 1484¹⁵⁴, ca sat cu numele Târgul Gilort. Acest lucru dovedește decăderea localității, lucru întărit și de faptul că nu mai este întâlnit în documente mult timp.

Județul BUZĂU înglobează unități variate de relief (munți, dealuri, câmpie) și poartă numele apei care-l străbate. Amintit pentru prima dată în scrisoarea lui Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, adresată, la 5 martie 1481, tuturor boierilor „din ținutul Buzău și Râmnic”¹⁵⁵, este menționat apoi la 29 noiembrie 1519, în hrisovul prin care domnul Neagoe Basarab întărea unora satul „Sinești din Buzău”¹⁵⁶ și în hrisovul din 8 septembrie 1525, prin care domnul Radu de la Afumași întărea Episcopiei Buzău „cășăria din județul Buzău”¹⁵⁷.

Centrul administrativ al județului se afla în Buzău, menționat încă din 1431, dată la care domnul Dan al II-lea poruncea „tuturor târgurilor domniei mele și vămilei”, printre care enumera și pe „buzăiani”, să dea voie negustorilor din Brașov să negustorească „și să fie cum a fost și în zilele părintelui domniei mele Ioan Mircea voievod”¹⁵⁸. Un an mai târziu, domnul Alexandru Aldea scria, din Buzău, palatinului Ungariei și comitelui Timișoarei despre iminenta sosire a

¹⁵⁰ D.R.H., B, vol. I, doc. 247, p. 401-405.

¹⁵¹ *Călători străini*, vol. V, p. 208.

¹⁵² D.R.H., B, vol. II, doc. 15, p. 43-48.

¹⁵³ *Ibidem*, vol. I, doc. 170, p. 273-276.

¹⁵⁴ *Ibidem*, doc. 192, p. 310-312.

¹⁵⁵ I. Bogdan, *op.cit.*, p. 285.

¹⁵⁶ D.R.H., B, vol. II, doc. 190, p. 366-368.

¹⁵⁷ *Ibidem*, doc. 242, p. 454-457.

¹⁵⁸ *Ibidem*, vol. I, doc. 69, p. 130-131.

turcilor împotriva Transilvaniei¹⁵⁹. Informațiile de mai sus impun constatarea că Buzăul devenise oraș încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, mai ales datorită amplasării lui pe valea râului cu același nume și pe care se efectuau schimburi economice cu Transilvania. La 28 februarie 1470, domnul Radu cel Frumos scria „in opido nostro Busso”¹⁶⁰, iar începând cu anul 1504 Buzăul devenea reședința episcopiei cu același nume¹⁶¹. La 1583, italianul Franco Sivori menționa despre județ că este „una dintre cele mai bogate provincii ale Țării Românești”¹⁶².

După transformarea orașului Brăila în raia turcească și anexarea unei zone din jurul acestuia, o bună parte din județul Brăila a fost alipită județului Buzău. Astfel, la jumătatea secolului al XVII-lea, județul Buzău se învecina cu județul Râmnicul Sărat la nord-est, cu județul Ialomița la sud, cu Dunărea și raiaua Brăilei în est și cu județul Saac în vest. Spre nord-vest, cumpăna Munților Carpați îl separa de Principatul Transilvaniei.

Județul DÂMBOVIȚA este, de asemenea, un județ care poartă numele râului ce îl străbate. Numele vine de la vechiul slav *дѣмбѣ* (*dâmb*) care înseamnă „copac” și „stejar”. Dâmbovița înseamnă, deci, „apă care curge prin păduri de stejar”¹⁶³.

Prima mențiune documentară datează din 13 noiembrie 1520, când domnul Neagoe Basarab întărea o ocină mănăstirii Nucet, „din județul Dâmbovița”¹⁶⁴. După această dată, numele județului și ale localităților care-l compun sunt consemnate în documente destul de rare. Din documente nu reiese, dar credem că teritoriul acestui județ s-a aflat întotdeauna pe cursurile superioare ale râurilor Dâmbovița și Ialomița și că a cuprins aproximativ aceleași regiuni de munte, dealuri și câmpie ca și în prezent. Pe valea Dâmboviței s-a realizat încă din cele mai vechi timpuri legătura cu cealaltă provincie românească, Transilvania. Cu mici fluctuații, vama se plătea la Rucăr¹⁶⁵, pentru Țara Românească, și la Bran¹⁶⁶, numit și Turciu¹⁶⁷, pentru Ardeal.

¹⁵⁹ *Ibidem*, D, vol. I, doc. 192, p. 291-292.

¹⁶⁰ P.P.Panaiteescu, *Mircea cel Bătrân*, București, 1944, p. 95.

¹⁶¹ Diinitrie Gh.Ionescu, *Date privitoare la evoluția teritorială, urbanistică și demografică a orașului Buzău din secolul al XV-lea până în 1944*, în „Studii și articole de istorie”, XIII, 1969, p. 120.

¹⁶² *Călători străini*, vol. III, p. 11.

¹⁶³ B.P.Hasdeu, *op.cit.*, p. 405-410; Const.C.Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea I, p. 401.

¹⁶⁴ *D.R.H.*, B, vol. II, doc. 202, p. 391-392.

¹⁶⁵ Menționat la 25 august 1413 (*D.R.H.*, D, vol. I, doc. 121, p. 198-201).

¹⁶⁶ La 19 noiembrie 1377 Ludovic I, regele Ungariei, confirma brașovenilor stăpânirea unor sate, aceștia făgăduind că vor ridica o nouă cetate la Bran (*D.R.H.*, D, vol. I, doc. 67, p. 110-112).

¹⁶⁷ *D.R.H.*, D, vol. I, doc. 120, p. 197-198 și următoarele.

Județul Dâmbovița se învecina la est cu județul Prahova, la sud cu județele Vlașca și Ilfov, ajungând până aproape de București, la vest cu județele Pădureț și Mușcel, iar la nord cu Transilvania. A avut drept centru administrativ orașul Târgoviște, amintit, încă din 6 august 1413, în privilegiul comercial acordat de Mircea cel Bătrân negustorilor brașoveni¹⁶⁸. La 22 iunie 1418, fiul acestuia, Mihail voievod, emitea un hrisov „scris la Târgoviște”¹⁶⁹.

Mult timp cetate de scaun a Țării Românești, mai apoi curte domnească, orașul Târgoviște a polarizat, în întregul cv mediu, o importantă activitate economică, politică și culturală.

Județul DOLJ face parte din județele Olteniei a cărei existență a fost legată de râul Jiu și mai precis de valca inferioară a acestuia. Din denumirea ДОЛНИ ЖИЛ (*Dolni Jil* - Jiul de Jos), sub care este cunoscut în documente până la jumătatea secolului al XVIII-lea, s-a ajuns, cu vremea, la numele Dolj de astăzi. Este unul din puținele cazuri, la fel ca numele județului Gorj, când o numire slavă dată de administrație a intrat în limba vorbită¹⁷⁰.

Apărut la sfârșitul secolului al XV-lea, județul Dolj a înglobat o bună parte din vechiul Județ de Baltă. Este menționat documentar la 12 septembrie 1534, într-un hrisov prin care domnul Vlad Vintilă întărea marelui logofăt niște sate luate „de la Radul, strângător de bir în județul Jiul de Jos”¹⁷¹.

Amplasat în zona de câmpie a Olteniei, cu o suprafață mai mică decât cea de astăzi, județul Dolj se învecina la vest cu județul Mehedinți, la nord cu județele Gorj și Vâlcea, la sud cu fluviul Dunărea, iar la est cu județul Romanați, din care astăzi păstrează o parte. Drept centru administrativ a avut un important oraș, Craiova, care a fost și scaunul băniei Olteniei, menționat la 1 iunie 1475¹⁷².

Județul MUȘCEL. Cu apariție documentară mai târzie, este întâlnit prima dată într-o însemnare ulterioară pe un hrisov din 1536¹⁷³. Posterioare sunt și mențiunile de pe hrisovul din 30 octombrie 1575¹⁷⁴ și de pe documentul îndoicelnic din 14 februarie 1607¹⁷⁵. Prima mențiune certă este cea din 23 ianuarie 1609, din hrisovul lui Radu Șerban, care întărea o proprietate în „județul Mușcel și Pădureț”¹⁷⁶.

Apărut, probabil, la începutul secolului al XVI-lea, el s-a constituit ca unitate administrativă mai mică, cu numele luat, după unii cercetători, de la un

¹⁶⁸ *Ibidem*.

¹⁶⁹ *Ibidem*, B. vol. I, doc. 42, p. 87-88.

¹⁷⁰ B.P.Hasdeu, *op.cit.*, p. 396; Al.Ștefulescu, *op.cit.*, p. VII; Const.C.Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea I, p. 399.

¹⁷¹ *D.R.H.*, B, vol. III, doc. 184, p. 302-304.

¹⁷² *Ibidem*, vol. I, doc. 148, p. 243-246.

¹⁷³ *Ibidem*, vol. IV, doc. 11, p. 13-14.

¹⁷⁴ *Ibidem*, vol. VII, doc. 254, p. 346.

¹⁷⁵ *D.I.R.*, B, veac XVII, vol. I (1601-1610), doc. 7, p. 509.

¹⁷⁶ *Ibidem*, doc. 327, p. 358.

munte¹⁷⁷ sau de la muscelele și dealurile numeroase ce se găsesc pe suprafața lui¹⁷⁸. La începutul secolului al XVII-lea, s-a unificat cu județul Pădureț, constituind o unitate administrativă mai mare, cu centrul la Câmpulung. Începând cu anul 1609 și până la mijlocul secolului al XVII-lea îl întâlnim în documente atât cu denumirea simplă de Mușcel, cât și cu cea de Mușcel și Pădureț. Mai târziu el este menționat în documente doar cu numele de Mușcel.

În secolul al XVI-lea, se situa în nordul județului Pădureț, pe cursurile superioare ale râurilor Râul Târgului și Argeșel, și se învecina la est cu județul Dâmbovița, la nord cu Transilvania, iar la vest cu județul Argeș. După unirea cu județul Pădureț, se învecina la sud-vest cu județul Argeș, la sud-est cu județul Dâmbovița, iar la nord cu Transilvania, spre care avea deschiderea prin culoarul Rucăr-Bran.

Reședința județului Mușcel a fost la Câmpulung, despre existența căruia aflăm dintr-o inscripție, din anul 1300, care amintește de un conducător politico-militar, „comes Laurentius de Lango Campo”¹⁷⁹. La 31 august <1351-1352>, domnul Nicolae Alexandru dăruia mănăstirii existente la Câmpulung un sat care fusese domnesc¹⁸⁰, iar la 20 ianuarie 1368, în privilegiul acordat brașovenilor, Câmpulungul era locul unde se plătea vamă¹⁸¹.

Județul RÂMNICUL SĂRAT se afla la extremitatea nord-estică a Țării Românești și purta numele apei mai importante de pe cuprinsul său. *Râmnic* este un cuvânt slav. El vine de la *рыба* (*râba*), care însemna pește, deci „râu cu pește”¹⁸².

Este menționat pentru prima oară în scrisoarea din 1481, adresată de domnul Moldovei, Ștefan cel Mare, „tuturor boierilor și mari și mici și tuturor judecilor și tuturor judecătorilor și tuturor săracilor din tot ținutul Buzăului și Râmnicului”¹⁸³. În documentele interne îl găsim menționat în hrisovul domnului Radu Paisie, din 17 septembrie 1543, prin care acesta întărea Episcopiei Buzău dreptul de judecată în județele Buzău, Râmnicul Sărat, Brăila și Săcueni¹⁸⁴.

Cunoscut și sub numele de Slani-Râmnic, luat de la orașul Râmnic, care i-a fost centru administrativ, județul Râmnic se întindea în nord până la Milcov și până la cursul vechi al râului Siret¹⁸⁵. Mărginind hotarul cu Moldova, el se învecina cu două ținuturi, Putna și Covurlui.

¹⁷⁷ A.D.Xenopol, *op.cit.*, vol. III, p. 471.

¹⁷⁸ P.Negulescu, *op.cit.*, p. 90.

¹⁷⁹ D.I.R., *Introducere*, vol. II, p. 482.

¹⁸⁰ D.R.H., B, vol. I, doc. 2, p. 11.

¹⁸¹ *Ibidem*, D, vol. I, doc. 46, p. 86-87.

¹⁸² Const.C.Giurescu, *Istoria românilor*, vol.II, partea I, p. 403.

¹⁸³ I.Bogdan, *op.cit.*, p. 284-285.

¹⁸⁴ D.R.H., B, vol. IV, doc. 150, p. 185-186.

¹⁸⁵ C.Constantinescu-Mircești, I.Dragomirescu, *Contribuții cu privire la cunoașterea hotarului dintre Moldova și Țara Românească de la întemeierea Principatelor și până la Unire*, în “Studii și articole de istorie”, 1964, 6, p. 65.

Județului Râmnic îi aparținea jumătatea sudică a orașului Focșani despre care, la 1600, în Jurnalul de campanie al unui polon se arăta că „jumătate aparține Țării Românești și jumătate Moldovei”¹⁸⁶. Prin alipirea unei părți din județul Brăila, se învecina în partea sud-estică cu raiaua Brăilei și cu fluviul Dunărea. La sud-vest, județul Râmnic se învecina cu județul Buzău. Apare pentru prima dată cu numele de Râmnicul Sărat și Brăila în hrisoavele din 10 martie¹⁸⁷ și 20 martie 1630¹⁸⁸, prin care domnul Leon Tomșa întărea Mitropoliei din Târgoviște niște sate de pe cuprinsul județului.

Presupunem că alipirea unei părți din județul Brăila la județul Râmnicul Sărat a avut loc în deceniul al treilea al secolului al XVII-lea. Sub această denumire este întâlnit și în timpul domniei lui Matei Basarab.

A avut drept centru administrativ orașul Râmnic, menționat la 1574¹⁸⁹ și numit în cancelaria munteană Slam-Râmnic, pentru a fi deosebit de celălalt oraș Râmnic, din Vâlcea.

Județul SAAC. Județul Săcuieni sau Saac și-a luat numele de la populația venită aici din zona secuiască a Transilvaniei, încă din vremea Cavalerilor Teutoni (1211-1225)¹⁹⁰, sau de la vecinătatea secuilor, cu care populația din această zonă avea strânse legături¹⁹¹. Apare pentru prima dată în hrisovul lui Radu Paisie, prin care acesta întărea, la 17 septembrie 1543, Episcopiei Buzău dreptul de judecată în județele Buzău, Râmnicul Sărat, Brăila și Săcueni¹⁹².

Județul pornea din munți, cuprindea valca superioară a râurilor Buzău și Teleajen și cobora în sud până la județul Ialomița, lângă confluența râului Prahova cu râul Ialomița. Se mai învecina la est cu județul Buzău, la vest cu județul Prahova, având o suprafață mai mare decât fiecare în parte, iar la nord cu Transilvania.

Cu o viață economică înfloritoare, polarizată de drumul transcarpatic ce trecea peste muntele Tâtaru pe două căi: una pe valca Teleajenului și alta pe văile Zeletin, Bâsca Chiojdului și Buzău¹⁹³, a avut un prim centru administrativ în târgul Săcueni. Amintit în porunca lui Dan al II-lea, din 1431¹⁹⁴, nu i se mai cunoaște astăzi amplasamentul. Centrul județului s-a mutat mai apoi la Văleni, pe apa Teleajenului, menționat într-un document din 16 mai 1573¹⁹⁵.

¹⁸⁶ *Călători străini*, vol. IV, p. 233.

¹⁸⁷ *D.R.H.*, B, vol. XXIII, doc. 62, p. 110-113.

¹⁸⁸ *Ibidem*, doc. 72, p. 130-132.

¹⁸⁹ *Ibidem*, vol. VII, doc. 172, 229-231.

¹⁹⁰ Const.C. Giurescu, *Județe dispărute din Țara Românească*, 1937, p. 6.

¹⁹¹ A.D. Xenopol, *op.cit.*, vol. III, p. 471.

¹⁹² *D.R.H.*, B, vol. IV, doc. 150, p. 185-186.

¹⁹³ Gh. Niculescu, I. Velcea, *Județul Prahova*, București, Edit. Academici, 1973, p. 6.

¹⁹⁴ *D.R.H.*, B, vol. I, doc. 69, p. 130-131.

¹⁹⁵ *Ibidem*, vol. VII, doc. 138, p. 182-183.

Județul IALOMIȚA. Situat pe valea inferioară a râului Ialomița, numele județului derivă din cel al râului, fiind astfel apa care a dat numele județului în cursul său inferior¹⁹⁶. *Иаломъ* (*Ialov*) în limba slavă veche înseamnă „arid”, „sterp”, „neroditor”¹⁹⁷, de aici formându-se numele Ialovnița, adică „apă ce străbate prin locuri neroditoare, nelucrate”¹⁹⁸. Același înțeles, de sterp și pustiu, împrumutat de râu de la caracterul bioclimatic al regiunii, cu ierburi uscate, îl reflectă însăși denumirea turco-cumană a Bărăganului¹⁹⁹. Nu e de mirare deci că singura apă mai importantă a dat numele unei întregi zone din jur.

Județul Ialomița este menționat în documente mult mai târziu decât celelalte județe. La 5 iunie 1575, domnul Alexandru Mircea întărea fraților Buzești un sat, printr-un hrisov scris de logofătul Stan, „din județul Ialomița”²⁰⁰.

Pe teritoriul acestui județ de șes s-au întretăiat două drumuri militare și de comerț ale evului mediu: unul a fost drumul Brăilei, sau al negustorilor brașoveni, care venea din munți, trecea pe la Gherghița și urma valea Ialomiței până la confluența ei cu Dunărea²⁰¹. Aici se află un mare port, Târgul sau Orașul de Floci, prima reședință a județului²⁰², de unde, pe apă sau uscat, se ajungea la Brăila. Al doilea, numit și drumul Silistrei, cobora de la Brăila, traversa Bărăganul și valea Ialomiței pe la Slobozia, apărută ca târg la începutul secolului al XVII-lea, până la Călărași, traversa Dunărea la Silistra²⁰³ și, prin Peninsula Balcanică, ajungea la Constantinopol.

Județul Ialomița se învecina la nord cu județul Brăila, până când acesta a fost desființat, iar mai apoi cu județele Buzău și Saac, la vest cu județul Ilfov și la sud-est cu fluviul Dunărea. Lui îi aparținea și insula cuprinsă între brațul Borcea și Dunăre, cunoscută sub numele de Balta Ialomiței²⁰⁴. Acest teritoriu era dăruit de domnul Mircea cel Bătrân mănăstirii Cozia încă din anii <1404-1406>²⁰⁵.

Nu se poate preciza cu certitudine apariția și dispariția unuia sau altuia din județele prezentate. Ele pot fi cu mult mai vechi decât semnalarea documentară sau pot fi întâlnite în documente și mai târziu, după ce au dispărut. Un nume înrădăcinat putea să dispară greu, dar și o cunoaștere rapidă a realităților locale într-un spațiu destul de întins era greu de realizat. Lipsa documentelor, mai ales

¹⁹⁶ S. Oprcan, *op.cit.*, p. 36-37.

¹⁹⁷ B.P.Hasdeu, *op.cit.*, p. 407-408.

¹⁹⁸ Const.C.Giurescu, *Istoria românilor*, vol II, partea I, p. 404.

¹⁹⁹ A.D.Xenopol, *op.cit.*, vol. I, ediția a IV-a, 1985, p. 372-373.

²⁰⁰ *D.R.H.*, B, vol. VII, doc. 225, p. 301.

²⁰¹ P.P.Panaiteescu, *Mircea cel Bătrân*, p. 65; *Istoria României*, vol. II, București, Edit. Academiei, 1962, p. 298.

²⁰² *D.R.H.*, B, vol.I, doc. 69, p. 130-131.

²⁰³ Const.C.Giurescu, *Istoricul orașului Brăila*, p. 53.

²⁰⁴ Ion Conca, *Din geografia istorică a bălților Ialomiței și Brăilei*, extras din „Probleme de geografie” vol. IV, 1956, p. 266-273.

²⁰⁵ *D.R.H.*, B, vol. I, doc. 28, p. 63-65.

pentru perioada începutului evului mediu în spațiul de la sud de Carpați, îngreuiază investigația. Studiul documentelor cunoscute, pentru perioada de până la mijlocul secolului al XVII-lea, ne oferă posibilitatea unei evaluări de ansamblu asupra numărului județelor.

Până la 1650, în spațiul dintre Carpați și Dunăre au fost menționate documentar un număr de 23 de județe. Primele județe au apărut pe văile superioare ale râurilor din zona de munte a Olteniei. Aici existau, la sfârșitul secolului al XIV-lea, două județe: Jaleș și Vâlcea. În prima jumătate a secolului următor, constatăm existența a patru noi județe, iar în a doua jumătate a aceluiași secol au mai apărut încă opt județe. Din cele opt județe, exceptând județul Teleorman, menționat la 1451, toate celelalte județe au apărut în intervalul 1482-1500. Considerăm că la sfârșitul secolului al XV-lea, în timpul domniilor mai îndelungate ale voievozilor Vlad Călugărul (1482-1495) și Radu cel Mare (1495-1508), au avut loc importante reorganizări pe linie administrativă. În timpul domniei celui dintâi, au apărut județele Mehedinți și Brăila, iar în timpul celui de-al doilea, județele Vlașca, Pădureț, Olt, Romanați și Gilort. Măsurile de reorganizare administrativă, luate, probabil, de Vlad Călugărul, au fost continuate de fiul său, care i-a urmat la tronul țării. Este și perioada în care au dispărut trei din vechile județe oltenice: Jaleș, Motru și Județul de Baltă, fiind înlocuite de altele noi, mai mari și probabil mai bine organizate : Mehedinți, Gorj și Dolj.

În prima jumătate a secolului al XVI-lea, mai apar documentar încă șapte județe, din care județul Gilort, menționat la 1502, nu mai este întâlnit în documente până la sfârșitul perioadei, fiind integrat județului Gorj. La 1550, existau în Oltenia cinci județe: Vâlcea, Gorj, Mehedinți, Romanați și Dolj. Aceste județe au continuat să existe și în secolele următoare, cu modificări doar asupra întinderii în detrimentul unuia sau altuia.

La această dată existau în Muntenia 12 județe, în ordinea apariției lor: Argeș, Teleorman, Ilfov, Prahova, Brăila, Vlașca, Pădureț, Olt, Buzău, Dâmbovița, Râmnicul Sărat și Saac. Dacă până la mijlocul secolului al XVI-lea au fost modificări în apariția și dispariția unor județe din Oltenia, în intervalul următor au avut loc schimbări doar în Muntenia. Aici a apărut, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, județul Ialomița și a dispărut, din motive cunoscute, județul Brăila. La începutul secolului al XVII-lea a dispărut județul Pădureț, prin alipirea la județul vecin, Mușcel.

La mijlocul secolului al XVII-lea, Țara Românească avea un număr stabil de 17 județe, iar în perioada următoare nu s-au mai produs modificări, de vreme ce, la 1700, harta stolnicului Constantin Cantacuzino prezenta același număr de județe.

Tema aflată în studiu implică însă o cercetare exhaustivă, atât a evoluției teritoriale a județelor în spațiul politico-geografic dintre Carpați și Dunăre, cât și a structurilor administrative și fiscale proprii fiecărui județ în parte.

Biserica grecească din Sibiu. Scurt istoric

OANA BARBĂLATĂ

Compania comercială grecească de la Sibiu, prin activitatea sa în plan economico-cultural, a lăsat posterității un amplu material documentar. Istoricul companiei a fost studiat fie în ansamblu, fie printr-o serie de lucrări de specialitate¹. Noi ne-am propus ca, pe baza izvoarelor de arhivă și a publicațiilor, atât din România cât și din Grecia, să reliefăm rolul Bisericii grecești din Sibiu în spațiul diasporei grecești.

Un important reper în cercetarea științifică îl constituie volumul de documente și studii al savantului N.Iorga², precum și cataloagele de documente editate de Elena și Dumitru Limona³, în majoritate documente grecești.

În istoriografia românească, singura lucrare specială apărută cu referiri la viața culturală a Companiei grecești din Sibiu îi aparține lui Nestor Comariano⁴. Importanță deosebită are și lucrarea lui Athanassios E. Karathanassis⁵, care prezintă aspecte din viața și activitatea culturală ale companiilor comerciale grecești din Sibiu și Brașov.

Inventarierea manuscriselor grecești de către Nestor Camariano⁶, reprezentând o continuare a activității începute de Constantin Litzica, cele 930 de manuscrise descrise de el, aflate astăzi la Biblioteca Academiei Române, constituie o importantă sursă de arhivă pentru analiza structurii interne a Companiei, a modalităților de organizare, a relațiilor economice și culturale care au dus la înflorirea, dar și la dispariția Companiei comerciale grecești de la Sibiu.

Nu în ultimul rând, am menționa fondul Documente grecești – Compania grecească din Sibiu⁷, aflat la Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale, care cuprinde documente neinventariate, foi volante (în mare parte cereri de intrare în

¹ Olga Cicanci, *Comaniile grecești din Transilvania și comerțul european în anii 1636-1746*, București. Edit. Academici, 1981.

² N.Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XII, București, Edit. Atelierele grafice Socco, 1906.

³ E. și D. Limona, *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a Țărilor Române în sec. XVIII-XIX. Documente din Arhivele Statului Sibiu*, București, 1966-1967, 2 vol.

⁴ N.Camariano, *L'organization et l'activité culturelle de la Compagnie des marchands grecs de Sibiu*, în „Balcanica”, VI, București, 1943, p. 201-241.

⁵ A.E.Karathanassis, *L'Hellénisme en Transylvanie. L'activité culturelle, nationale et religieuse des compagnies commerciales helléniques de Sibiu et de Brașov au XVIII-XIX siècles*, Thessalonique, 1989.

⁶ N.Camariano, *Catalogul manuscriselor grecești*, tomul II, București, 1940.

⁷ Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale, fondul Documente grecești – Compania grecească din Sibiu, neinventariat.

Companie ale unor negustori, jurămintele acestora), diplome în greacă, latină și germană și ne ajută să înțelegem natura relațiilor Companiei cu autoritățile centrale și locale, precum și aspecte din viața culturală a negustorilor greci.

În istoria Transilvaniei, un rol important în viața economică, politică și culturală l-au jucat cele două mari centre comerciale – Sibiu și Brașovul. Datorită condițiilor economice, dar și a contextului general din Sud-Estul Europei, cele două centre vor deveni, începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea, locul unde se desfășura comerțul de tranzit între Orient și Europa și mai ales centre frecventate de comercianți greci, marea majoritate originari din Macedonia, Epir, Asia Meridională, Arhipelag.

Activitatea comercială a negustorilor orientali din Sibiu a fost sprijinită, direct sau indirect, prin acordarea unor privilegii de către autoritățile transilvănene. Primul privilegiu care atestă întemeierea Companiei grecești din Sibiu este cel acordat de Gh. Rákóczi, la 8 iulie 1636, al cărui text a fost publicat de I.T. Bodogae⁸: „Universitas totius Communitatis Graecorum quacsturam exercentium”. Activitatea propriu-zisă a Companiei începe la 1638, „când s-a făcut începutul Consiliului și au fost desemnați cei 12 jurați, aleși pe dreptate”⁹, iar la 1639 a fost ales și proestosul. Acest privilegiu nu numai că nu a fost anulat de urmașii lui Rákóczi, dar a fost reînnoit și îmbunătățit. Consemnăm aici diploma emisă de Leopold I¹⁰, la 12 septembrie 1701, care va fi ratificată de către puterea imperială reprezentată de Maria Tereza, la 13 august 1777¹¹.

Privilegiul dat de Maria Tereza cuprindea 7 articole, care vor constitui, începând cu 1777, statutul de funcționare a Companiei grecești din Sibiu. Printre alte drepturi și obligații ale negustorilor greci menționăm aici un articol important pentru viața comercianților greci: accia care își aveau soțiile și copiii în Imperiul Otoman erau obligați ca, în timp de 6 luni, să-și aducă familiile în Transilvania și să depună jurământ de supușenie austriacă (homagium). Acest articol va avea importante repercusiuni în viața culturală a negustorilor greci din Sibiu, ducând la înființarea și consolidarea Școlii și Bisericii grecești din Sibiu.

Diploma acordată de Maria Tereza va fi reînnoită la 16 iulie 1783 de către împăratul Iosif II¹² și la 1791 întărită de Francisc II cu cuvintele: „Salvis eorum Privilegiis, in sensu legum accipiendis”¹³.

Reînnoirea repetată a privilegiilor Companiei comerciale grecești din Sibiu,

⁸ T. Bodogae, *Le privilège commercial accordé en 1636 par G. Rákóczi aux marchands Grecs de Sibiu*, în „Revue roumaine d'histoire”, 1972, nr. 4, p. 651-653.

⁹ B.A.R., fond Mss. gr., 976, f. 26.

¹⁰ O. Cicanci, *op. cit.*, p. 27.

¹¹ B.A.R., fond Mss. lat., 9, f. 24.

¹² B.A.R., fond Bis. gr., Ms. 161, doc. din 1802, Oana Barbălată, *Compania grecească din Sibiu (1742-1821)*, lucrare de licență – Facultatea de Arhivistică, București, 1997.

¹³ C. Papacostea-Danielopolu, *Comunitățile grecești din România în secolul al XIX-lea*, București, Edit. Omonia, 1996, p. 153.

prin rescripse și decrete imperiale, se încadrează în politica mercantilistă promovată de statul austriac, direct interesat în creșterea veniturilor Tezaurariatului.

Paralel cu intensa activitate economică, companiștii greci din Sibiu au arătat un viu interes față de biserică, aceasta, împreună cu școala, reprezentând locul unde se putea vorbi și gândi în limba maternă. Prezența preoților, originari din Arhipelag și mai ales de la Muntele Athos, demonstrează dorința de a menține și a da valoare identității lor naționale.

Datorită conflictelor cu sașii, companiștii greci din Sibiu nu au putut avea o biserică a lor. Liturgia și slujbele se desfășurau în diferite case închiriate de către Companie. Avem informații despre colectele făcute de companiști cu scopul înzestrării și cumpărării diferitelor case. De exemplu, în 1755, casa sasului Simon Tzekeli, situată în strada Poplăcii, servea ca lăcaș de cult al Companiei grecești din Sibiu. Companiștii vor face o colecție pentru împodobirea „bisericii”, suma strânsă ridicându-se la 285 florini renani¹⁴.

Negustorii greci vor obține aprobarea de a-și chema un preot din Grecia pentru a le oficia slujba în limba greacă. Locul de origine al acestuia era, în general, din Orientul Apropiat, Muntele Athos, Mănăstirea Sf. Petru din Arvanitohori, Pogoniani. Cei mai mulți erau călugări din diferite mănăstiri ale Sfântului Munte: Xiropotam, Sf. Athanasie, Vatopedi, Ivir¹⁵.

Pentru a ocupa funcția de „efimerios” (preot grec) trebuia să depună jurământ de credință înaintea episcopului ortodox al Transilvaniei, prin care se angaja să fie supus Imperiului, „să nu se lanseze în discuții religioase și nu voi critica religia Imperiului Compania însăși este responsabilă în fața ilustrului guvern al acestei țări, ca preotul său să nu facă nimic contrar acestor ordine”¹⁶. Acest jurământ îl vor depune toți efimerii care s-au succedat la Biserica grecească din Sibiu.

Dacă la început grecii s-au mulțumit cu construirea unei biserici în afara cetății, în Bungard (lângă Sibiu), în 1690, cu timpul vor face presiuni de a obține autorizația ridicării proprii biserici în oraș, împotriva dorinței sașilor. Se păstrează, ca mărturie, contractul încheiat între Radu Stoica și Compania grecească din Sibiu¹⁷. Acesta stipula ca, timp de 36 ani, casa sa din str. Măcelarilor să aparțină Bisericii grecești, Compania plătindu-i suma de 2000 florini ungurești¹⁸.

Câțiva negustori din Salonic și din Ianina au contribuit la construirea Bisericii ortodoxe din Bungard: Panos, Cincu, Stathis Nicolau, Focas Melenikiotul,

¹⁴ B.A.R., fond Mss. gr., 976, f. 182.

¹⁵ *Ibidem*, f. 4, 46.

¹⁶ B.A.R., fond Mss. gr., 975, f. 119.

¹⁷ N. Iorga, *op.cit.*, p. 3.

¹⁸ B.A.R., fond Mss. gr., 976, f. 196-97

Duka din Salonic, Anastasios din Ianina¹⁹.

Ridicarea bisericii în centrul Sibiului a fost rodul eforturilor companiștilor G.Manicati Saffranos și Hagi Constantin Pop. În însemnările sale, Manicati Saffranos menționa: „în 1797, 31 august, luni, după datină, s-a depus prima piatră a acestei biserici, arhitectul fiind sasul Mihai Puholzer, pictori profesorul Joseph Neuhauser și Krambelis”²⁰. Patronul bisericii a fost, mai întâi, Athanasie cel Mare, patriarhul Alexandriei, apoi doctorul Manassis Eliade – marele erudit al epocii –. Construirea bisericii se va termina la 31 martie 1800, stil vechi, sâmbătă, ziua învierii lui Lazăr²¹.

Compania desemna, de regulă, din doi în doi ani, doi epitropi pentru biserică și școală. Sarcina acestora era de a se ocupa de bunul mers al lucrurilor, chemarea preoților și angajarea lor, salariul, donații pentru biserică. Menționăm aici câțiva epitropi ai bisericii: Constantin Arpașu și Gh.Ioan Marcu, la 1 ianuarie 1769²²; Constantin Arpașu, plătit cu 5116,43 florini, la 14 februarie 1782²³; Hagi Constantin Pop și Manicati Saffranos, la 21 ianuarie 1801²⁴. Preocuparea epitropului („gociman”) era de a păzi „banii comunității și alți bani ce privesc compania, fiind îndemnat, cu prilejul alegerii sale, să-i înmulțească în folosul companiei”²⁵.

În ceea ce privește efimerii (preoții), putem menționa că erau angajați, începând cu anul 1640, cu un salariu de 100 groși/an, primul fiind trimis, la cererea companiștilor, de la Mănăstirea Ivir, Serafim Ilaro²⁶. Efimerii stăteau, în general, doi ani (mai ales după 1731), îndeplineau serviciul religios, iar companiștii trebuia să le acorde deplină ascultare „în cele bisericesti”.

Prezentăm, în continuare, o listă a efimerilor care s-au succedat la Biserica grecească din Sibiu: 1640 – Serafim Ilaro de la Mănăstirea Ivir; 1750 – Grigorie Aghiorâtul de la Xiropotam; 1752 – Axente de la Ivir; 1754-1758 – Athanasios Aghiorâtul de la Sf. Apostoli; 1762-1766 – Ieromonahul Iacov de la Sf. Sionisio; 1766-1776 – Ieromonahul Neofit Aghiorâtul; 1776-1803 – Arhimandritul Domestios de la Mănăstirea Sf. Maria; 1803-1805 – Arhimandritul Ghermanos²⁷.

După cum am amintit mai sus, efimerii, înainte de preluarea funcției, depuneau un jurământ de credință față de statul austriac. Începând cu 1 decembrie 1792, se emite un decret aulic prin care se specifică faptul că preoții greci din Sibiu și Brașov care depindeau de episcopie, în afară de jurământul de credință și

¹⁹ *Ibidem*, f. 162.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, f. 53.

²³ B.A.R., fond Mss.gr., 977, f. 49.

²⁴ B.A.R., fond Mss. gr., 976, f. 3.

²⁵ *Ibidem*, f. 39.

²⁶ O.Cicanci, *op.cit.*, p. 159.

²⁷ B.A.R., fond Mss. gr., 976.

de supunere, trebuia să jure dacă vor să rămână definitiv, în caz contrar, erau absolviți de jurământ, putând să se retragă în țară²⁸.

De-a lungul timpului, Biserica grecească a cunoscut și momente critice, când nu existau fonduri necesare întreținerii și bunei funcționări a acesteia. Atunci, companiștii apelau la colecte, ca aceea din 1797²⁹, când s-au strâns, de la 24 membri, 17855,50 florini renani. Se știe că, în urma unor eforturi considerabile, grecii vor reuși să-și zidească biserica în cetate, în strada Justiției nr. 14. Biserica din Groapă, după cum i se spune prin tradiție – după așezarea ei pe un fir de vale –, a fost construită pe la 1788-1789, pe cheltuiala jupânesei Stana Hagi Petru Luca. Deși erau negustori macedo-români, cu numeroase relații în Balcani, cunosători deci ai creațiilor arhitecturale bizantine, Biserica din Groapă este un monument baroc, zidit sub influența Vieniei, cu care sibienii aveau legături. O operă de pictură, fidel bizantină, aparținând începutului secolului al XVI-lea, importată mai târziu, în secolul al XVIII-lea, din sudul Dunării de către negustorii greci din Sibiu, pentru biserica din Bungard, clădită de ei, este iconostasul, aflat la capela Institutului Teologic din Sibiu. Pictura anonimului bizantin, cu o redare expresivă, în culori vii, dar nu aprinse, reflectă stări emoționale, încadrate sculptural în ornamentații de lemn valoros măiestrite.

În încheiere, subliniem rolul Bisericii, dar și al Școlii grecești din Sibiu în menținerea și continuitatea identității naționale, negustorii balcanici reușind să hrănescă spiritual noua generație prin cele două lăcașe de cultură.

²⁸ Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale, fond Compania greacă din Sibiu, pachet III/306, latină, doc. din 1 dec. 1792.

²⁹ B.A.R., fond Mss. gr., 976, f. 200, doc. din 1797 iulie 13, Sibiu.

Brăila, de la regimul de porto-franco la cel de zonă liberă

GHEORGHE LAVORSCHI

Prin ofisul domnesc din 13 ianuarie 1836 se instituie, de facto, regimul de porto-franco pentru Brăila, principalul punct comercial al Țării Românești. Domnitorul Alexandru Dimitrie Ghica, prin această măsură, își arată intenția de a da „orașului Brăila și orașenilor încredințarea (...) că din dezvoltarea aceluia port se așteaptă înaintarea și înflorirea comerțului Principatului”¹. Se poruncește că: „Tot orașul Brăila, cu portul său de la apa Dunării și până la șanțurile ce îl ocolesc, se va socoti și va fi loc de antrepo (...). Din câte mărfuri și produse din cele slobode a se importa în țară vor intra într-acest oraș, vor fi supuse a plăti legiuita vamă acele numai câte vor trece linia acestui ocol, spre a se duce în lăuntru țării”².

În Legea de reconfirmare, din 1880, se reiterează, într-o exprimare actualizată, aproape aceleași reglementări: „Orașele Galați și Brăila sunt menționate, pe timp de zece ani, în drepturile și privilegiile de porturi france (...). Toate mărfurile și produsele de proveniență străină, sosind pe apă, sunt scutite de orice taxă vamală la intrarea lor în aceste orașe. Ele vor putea fi exportate libere de orice drept. Taxele de import asupra mărfurilor ce se vor introduce din porturile france în țară se vor plăti în momentul ieșirii lor din aceste orașe. Toate mărfurile înmagazinate în porturile france pot fi declarate pentru tranzit”³. Produsele fabricate în Brăila și Galați nu erau supuse la taxe la ieșirea lor din respectivele localități, „dar birourile vamale vor cere totdeauna mărcile de fabrică, certificate de origină, probând că marfa e produsă în interiorul portului franc”⁴.

Regimul de porto-franco de care s-a bucurat orașul Brăila în perioada 1836-1883 a influențat pozitiv dezvoltarea sa economică. Au fost atrași numeroși întreprinzători străini, iar portul Brăila a devenit un centru de tranzit internațional. S-au înființat un mare număr de firme de import-export, iar companiile de navigație engleze, franceze, austriece, rusești și altele și-au instalat agențiile și au închiriat debarcadere în portul Brăila⁵. O statistică din 1861 stabilea că în anul

¹ Gh.T.Mănescu, *Documente privitoare la Brăila*, vol. I, Brăila, 1921, p. 25.

² *Ibidem*, p. 26.

³ Direcția Județeană Brăila a Arhivelor Naționale (D.J.Brăila A.N.), fond Primăria municipiului Brăila, dosar 2/1880, f. 93.

⁴ *Ibidem*, f. 104.

⁵ N.Mocioiu, S.Bounegru, Gh.Iavorschi, G.Vidis, *Documente privind istoria orașului Brăila (1831-1919)*, vol. I, București, 1975, p. 166-167, 216-217, 275-276, 307-308, 324, 379, 475.

anterior în schela Brăila intraseră 2162 nave maritime și fluviale sub 24 de pavilioane diferite (cele mai numeroase fiind grecești, turcești, englezești și românești)⁶. Cantități însemnate de cereale din Serbia, Ungaria și Bulgaria erau aduse cu șlepurile și caicele la Brăila, pentru a fi transbordate în vase maritime⁷. Produsele manufacturate occidentale – în special cele provenind din Anglia și Franța – erau antrepozitate în portul franco Brăila, pentru a fi reexportate⁸. Prestigiul Brăilei ca punct comercial de importanță internațională era motiv de mândrie pentru locuitorii săi, după cum rezultă dintr-un memoriu întocmit în anul 1871 de mai mulți comercianți și armatori. Aceștia solicitau autorităților locale să inițieze lucrări de modernizare a instalațiilor portuare, „fiind necesare a se face în asemenea oraș, prima al României, porto-franco, unde circulă străinătăți și Europa întregă și să dăm probe de buna noastră conduită de români”⁹.

Statutul de porto-franco permitea brăilenilor și gălățenilor să consume produse din import, scutite de taxe vamale, ceea ce însemna unele pierderi pentru Ministerul Finanțelor. Din motive fiscale, ca și din alte cauze, guvernul a încercat să determine Parlamentul să anuleze acest statut. Legea generală a vămilor, din 15 iunie 1874, prin art. 621, preconiza abolirea de la 1 ianuarie 1876 a statutului de porto-franco pentru Brăila, Galați și Ismail¹⁰. S-a obținut o păsuire prin Legea din 7 aprilie 1878, iar la 15 februarie 1880 s-a acordat o prelungire de funcționare de încă zece ani¹¹. La 17 februarie 1883 a fost promulgată Legea de suprimare a privilegiilor de porto-franco acordate orașelor Galați, Brăila și Constanța¹². Acest act normativ era motivat astfel: „ca remediere și din spirit de echitate, deoarece locuitorii orașelor Brăila și Galați se bucurau de avantaje de care nu putea beneficia nici un locuitor din celelalte orașe”¹³. În lege se specifica: „toate mărfurile și produsele ce se vor importa în aceste orașe, după deschiderea navigației, se vor supune la plata taxelor conform tarifelor vamale. Ministerul Finanțelor va lua măsurile cuvenite pentru a constata mărfurile aflate în depozitele comercianților cu ridicata”¹⁴. S-a adoptat, ca o compensație, Legea pentru înființarea unui serviciu de întrepozite în orașele Brăila, Galați și Constanța, promulgată la 3 februarie 1883¹⁵. În art. 2 al acestui act normativ se menționa: „Până la clădirea localurilor statului, Ministerul (Finanțelor – n.a.) va lua cu închiriere magazinele (depozitele – n.a.) necesare pentru a servi la

⁶ *Ibidem*, p. 184-185.

⁷ *Ibidem*, p. 65.

⁸ *Ibidem*, p. 331.

⁹ D.J. Brăila A.N., fond Primăria municipiului Brăila, dosar 19/1871, f. 31.

¹⁰ *Ibidem*, fond Serviciul hidraulic Brăila, dosar 31/1936, f. 1.

¹¹ *Ibidem*, f. 2.

¹² „Monitorul Oficial al României”, din 18 februarie 1883, p. 4146.

¹³ D.J. Brăila A.N., fond Serviciul hidraulic Brăila, dosar 31/1936, f. 2.

¹⁴ „Monitorul Oficial al României”, din 18 februarie 1883, p. 4146.

¹⁵ *Ibidem*, p. 4147.

întrepozite”¹⁶. Acest sistem de antrepozite trebuie considerat ca o perioadă de tranziție, până la o proximă amenajare a zonelor libere, care, mai ales în secolul al XX-lea, au proliferat în multe centre comerciale (mai ales porturi) din întreaga lume. Din păcate, în perioada următoare promulgării legii, la Brăila nu a fost instituită o adevărată zonă liberă, bine delimitată și păzită. Potrivit actului normativ din 3 februarie 1883, mărfurile aduse din străinătate pentru reexportare nu se puteau comercializa pe piața Brăilei, sau în alte localități din țară, decât după achitarea taxelor vamale. Dar utilizarea de depozite închiriate pe tot cuprinsul portului Brăila, fără o delimitare strictă, favoriza contrabanda și evaziunea fiscală. Drept urmare, autoritățile au descurajat funcționarea normală a sistemului de antrepozite, punându-i tot felul de piedici birocratice. În acest fel, regimul de antrepozitare (un hibrid de zonă liberă) a fost aplicat defectuos și fără anvergură, neaducând comerțului brăilean beneficii corespunzătoare.

Deputații de Brăila și Galați (Mihail Kogălniceanu, George Mihăilescu, Al. Djuvara și alții) au desfășurat, în anii următori (1884-1888), o intensă activitate parlamentară pentru redobândirea statutului de porto-franco, modernizarea instalațiilor portuare și recăștigarea vechilor debușee comerciale pierdute în avantajul Germaniei și Austro-Ungariei.

George Mihăilescu (deputat de Galați), într-o interpelare din noiembrie 1885, declara: „Epoca renașterii noastre economice, intrarea noastră în viața comercială europeană începe cu deschiderea acestor porturi (Brăila și Galați). După 1856, după proclamarea neutralității Dunării (și înlăturarea Rusiei de la gurile fluviului – n.a.) a început o eră nouă comercială pentru noi. Naturalmente atunci am întins mâna, prin Dunărea deschisă, celorlalte state care, la rândul lor, ne-au întins și ele brațele. Voi să vorbesc de Anglia și Franța. Au început imediat tranzacții comerciale cu aceste puteri și toată epoca cât a durat această stare de lucruri noi vedeam continuu că mercurul nostru covârșea importul (...). Pe cealaltă cale pe care am apucat-o (din 1875 – anul încheierii convenției comerciale cu Austro-Ungaria – n.a.), n-am luat-o bine, fiindcă Germania și Austria, de la care luăm produsele care ne trebuie, ele ne dau fără a lua de la noi cereale. Iată pentru ce reclamăm reînființarea franco-porturilor până la facerea docurilor, pentru că astfel să putem să continuăm lupta (redresarea – n.a.) balanței economice și să putem plăti cu produsele noastre, nu să plătim Germaniei și Austriei cu bani în numerar sau cu credit (...). După ce vom fortifica (dezvolta – n.a.) Galații și Brăila, să întindem mâna Constanței și atunci, mână în mână, porturile Dunării maritime cu porturile mării ne vor aduce din lupta lor comercială independența noastră economică”¹⁷. Același deputat, pentru a face mai convingătoare pledoaria sa, remarcă: „La noi am putea zice că Galații și

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ „Dezbaterile Adunării Deputaților”, nr. 11, din 4 decembrie 1885, p. 135-136.

Brăila sunt cei doi ochi prin care ne-a văzut Europa înainte de a ne face independenți. Galații și Brăila sunt cei doi plămâni ai României independente prin care se face respirația vieții sale”¹⁸.

Mihail Kogălniceanu a pledat în Camera Deputaților, în anii 1884-1888, pentru re acordarea statutului de porto-franco pentru Brăila și Galați. Marele om politic, deși deputat de Brăila, privea unitar problema, reproșându-i colegului său Al. Djuvara că propunea amendamente favorabile numai Brăilei. El declara, în decembrie 1885: „eu, reprezentant al Brăilei, cred că apăr și interesele ei, fiindcă Galați și Brăila sunt două surori; și când guvernul se va ocupa de ele cu sollicitudinea cuvenită le veți vedea formând un singur oraș (...). Galații și Brăila, ca porturi fluviale, dacă vor fi îmbunătățite vă vor sustrage de la multe crize financiare și economice”¹⁹. Mihail Kogălniceanu insistă asupra problemei statutului celor două porturi: „Cred dar că ar fi bine a se invita guvernul să fie așa de bun și să depuie amorul propriu deoparte, un guvern care a făcut acte mari nu trebuie să se scandalizeze de a arăta că a greșit și să redea orașelor Galați și Brăila condițiunea de franco-porturi, și un an de zile după ce se vor face docurile să se desființeze”²⁰. În urma unor demersuri stăruitoare, Mihail Kogălniceanu obține credite pentru construirea docurilor (3,8 milioane lei aur pentru Brăila și 3,6 milioane pentru Galați²¹). Aceste fonduri, alocate în 1884 (și reconfirmate în anul următor) vor permite, după întocmirea unor studii tehnice aprofundate, efectuarea unor lucrări în perioada 1886-1891²². Kogălniceanu deplânge, în Parlament, faptul că proiectul de edificare a docurilor a exclus zona Ostrovului Marc din fața Brăilei, care ar fi pus în valoare ambele maluri ale Dunării. Tot el solicită instalarea unor bacuri moderne pentru facilitarea legăturii dintre Brăila și Dobrogea, până la construirea unui pod²³.

Toate încercările parlamentarilor brăileni și gălățeni de a reînvia statutul de porto-franco pentru orașele lor, desființat în 1883, au eșuat datorită opoziției unor grupări politice mănate de alte interese economice.

În iunie 1892, se întocmește un proiect de regulament al docurilor din Brăila, care, în art. 1, stipula: „tot acest teritoriu va fi considerat teritoriu liber”²⁴. Republicat în 1894, regulamentul nu mai conține conceptul de zonă liberă²⁵. Legea vamală din 1905 dispunea ca antrepozitia marfurilor de import, în

¹⁸ *Ibidem*, p. 135.

¹⁹ *Ibidem*, nr. 10, din 3 decembrie 1885, p. 131.

²⁰ *Ibidem*, p. 130.

²¹ *Ibidem*, nr. 11, din 4 decembrie 1885, p. 135.

²² N. Mocioiu, *Dezvoltarea economică și socială a portului și orașului Brăila în perioada 1829-1921*, în „Istros”, II-III, Brăila, 1981-1983, p. 354.

²³ „Dezbaterile Adunării Deputaților”, nr. 10, din 3 decembrie 1885, p. 130.

²⁴ D.J. Brăila A.N., fond Serviciul hidraulic Brăila, dosar 31/1936, f. 3.

²⁵ *Ibidem*, f.4.

vederea reexportării, să se facă numai în depozite proprietate de stat, administrate direct de funcționari publici (angajați ai docurilor)²⁶. Formalitățile diplomatice erau numeroase, libera inițiativă jugulată, astfel că portul Brăila se va limita la un export masiv de cereale și alte produse agricole. Nu s-au făcut investiții pentru construirea de noi depozite, sau repararea puținelor localuri destinate antrepozitării, astfel că mărfurile zăceau, adeseori, sub cerul liber. Suprimarea statutului de porto-franco pentru Brăila și Galați și ineficiența dirijată de la nivel executiv și legislativ a sistemului de antrepozitare au fost resimțite negativ de unii mari parteneri economici ai României. Guvernul francez, de exemplu, a considerat că această situație a fost creată ca urmare a presiunilor Berlinului asupra factorilor de decizie români. În iulie 1919, Ministerul Afacerilor Străine al Franței îi expediază lui Saint-Aulaire, ministrul francez la București, un studiu privind zonele libere din porturile României, pentru luare la cunoștință: „Această situație a fost determinată aproape în întregime de faptul că porturile prin care ajungea comerțul Occidentului în aceste țări erau libere de toate drepturile (taxele). Intrarea liberă a permis a se constitui, puțin câte puțin, antrepozite considerabile unde mărfurile soseau în bune condiții, erau triate, aranjate și condiționate, după gusturile și obiceiurile diverselor țări unde ele erau apoi reexportate, spre marele avantaj al țărilor de origine, precum și al României însăși. Se poate zice că Galații și Brăila au devenit piețe considerabile, nu numai pentru Moldova și Valahia, dar la fel pentru Ungaria și Serbia, care făceau parte din Europa turcească, Basarabia, sudul Rusiei, Bucovina, Transilvania și chiar Polonia (...). Nu este, deci, de mirare că atunci când Germania a voit să cucerească piețele din Orient și, în primul rând, o țară de avangardă ca România, ea a căutat să se debaraseze de concurența franceză pentru a-și putea întinde influența sa definitivă. Politica sa economică a constat, deci, din a cere României: 1) Suprimarea porturilor libere de la Galați și de la Brăila; 2) Convenții feroviare permițând circulația vagoanelor sale pe rețeaua românească în condiții favorabile. Grație regelui Carol I al României, Germania și-a văzut roadele acestei politici. Suprimarea porturilor libere a fost decisă în 1883, ca și stabilirea unei convenții asupra căilor ferate, atât de oneroasă pentru România, încât tarifele aplicate vagoanelor germane reprezentau o treime din coeficientul normal de exploatare. S-au înlocuit deci, în 1883, porturile libere prin antrepozite și mai târziu, în 1892, printr-un sistem de docuri. Acest sistem nu putea da decât o compensație absolut iluzorie organizării precedente. În docuri, conservarea mărfii era din cele mai dificile, ea se deteriora iarna de frig sau vara de căldurile puternice, și nu mai era posibil de a aranja mărfurile cum se făcea înainte, de a reface coletele, de a opera amestecurile și triajele care erau indispensabile pentru a corespunde gustului clientului și la aceasta se adăugau formalități numeroase, inerente unei noi

²⁶ *Ibidem*, f.5.

organizări care făcea comerțul prin porturi, dintre cele mai dificile (...). Germania și-a văzut, deci, într-o scurtă perioadă de timp, urcând exporturile sale în România de la 43 milioane la 606 milioane de franci. Este imposibil de a lua cunoștință de aceste cifre fără a fi frapat de consecințele considerabile pe care o schimbare ca aceea a suprimării porto-francului o poate aduce în economia generală a unei țări. Germanii, obținând de la regele Carol suprimarea porturilor libere de la Galați și Brăila, au dat cea mai teribilă lovitură comerțului concurenților lor francezi și englezi. Nu există, deci, nici o îndoială că, dacă guvernul român se decide a relua politica economică pe care a urmat-o până în 1883, va rezulta, pentru țările occidentale și în special pentru Franța, aproape o certitudine a restabilirii în România a situației lor așa cum era ca mai înainte (...). În ce-i privește pe românii înșiși, este de la sine înțeles că posibilitatea de a se aproviziona cu mărfuri străine, din antrepozite plasate în propriul lor teritoriu, fără a trebui să recurgă la alte mijloace de plată decât moneda națională și fără a fi necesar pentru ei de a cumpăra cecuri sau remiteri (de sume de bani – n.a.) către Londra sau Paris, îi va împinge în mod natural la dezvoltarea acestor antrepozite și a face din acestea principalul lor centru de afaceri. Va rezulta, astfel, un schimb considerabil de produse românești cu Franța, deoarece se va face comerț prin schimburi de mărfuri, recurgând cât mai puțin posibil la plăți în numerar. Aceste considerații generale arată că restabilirea porturilor libere nu va fi numai în avantajul țărilor occidentale, dar la fel și al României, care și-ar recuceri astfel pentru ea însăși un minunat instrument de schimb”²⁷.

Referitor la orientarea comerțului României spre țările Europei centrale până la primul război mondial, Ministerul de Finanțe al Franței comunica Ministerului Afacerilor Comerțului de la Paris: „din statisticele românești rezultă că primul loc la import aparține Germaniei, cu 237000000 franci în 1913, în jur de 40% din importul total care era de 1260000000 franci. Austro-Ungaria ocupa al doilea loc cu 138 milioane și 23%, Anglia al treilea loc (55 milioane franci) și Franța venea pe al patrulea loc cu 34 milioane. Veneau apoi Statele Unite (31 milioane de franci și 5,42%), Italia (21 milioane franci și 3,71%), Belgia și Turcia (16 milioane, adică 2,79% fiecare)”²⁸.

Orientarea către Germania a comerțului românesc, în urma strădaniilor regelui Carol I, a fost relevantă și de omul politic I.G.Duca în memoriile sale: „Mai întâi, este mai presus de orice discuție că, în ce privește politica externă, regele Carol depășise atribuțiunile lui constituționale. Acaparase în mâinile lui toată conducerea diplomației noastre (...). Al patrulea punct al programului regal era să asigure Germaniei, patriei lui de origine, un puternic reazim la porțile

²⁷ D.A.N.I.C., Colecția Microfilme Franța (Ministère des Affaires Etrangères. Archives Diplomatique. Europe, 1918-1929, Roumanic, vol. 124), nr. 202, c. 407-408.

²⁸ *Ibidem*, c. 412.

Orientului european. Mai e o îndoială asupra felului cum regele Carol a îndeplinit acest punct? Până la sfârșitul zilelor lui, dânsul s-a socotit întâi un principe german și pe urmă regele României (...). Ideea că primind Coroana României renunțase la patria lui de origine era o idee care n-a străbătut nici o clipă mintea lui. În concepția sa el venise la gurile Dunării ca să slujească cinstit și cu credință noua sa patrie și să lege destinele ei de destinele patriei sale germane. Dacă aceste două interese le putea concilia, cu atât mai bine, dacă nu, pentru dânsul multă nedumerire nu încăpea, patria germană trebuia să primeze”²⁹.

Trebuie însă subliniat că regele Carol I a depus eforturi pentru modernizarea țării și orientarea politicii sale spre Germania. Avea în vedere și faptul că aceasta devenise, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, principala putere economică și militară a Europei. Deci, desființarea statutului de porto-franco pentru Brăila și Galați se explică, numai în parte, prin politica filogermană a regelui Carol I și a guvernelor numite de acesta. În toată lumea, statutul de porto-franco a fost anulat, din motive de fiscalitate, rămânând doar câteva (Suez, Tanger, Casablanca), unde traficul de nave și mărfuri este imens. În schimb, în secolul al XX-lea, au proliferat zonele libere (mai ales în porturi) și conducătorii a numeroase state s-au mișcat mult mai rapid decât oficialitățile române în această direcție.

În anii 1921-1923, mai multe delegații oficiale și neoficiale ale guvernelor Cehoslovaciei și Poloniei au încercat să obțină concesionarea unor parcele pentru antrepozite (zone libere) în portul Brăila. În fața obstrucției autorităților române, polonezii și-au creat un port (cu zonă liberă) la Gdynia, iar cehoslovacii au găsit înțelegere la Triest și Hamburg³⁰. Motivația formală a oficialităților românești a fost că, după ravagiile primului război mondial și a tezaurului, nu mai erau fonduri pentru crearea unor asemenea infrastructuri. Există și teama că aceste zone ar putea deveni focare de contrabandă.

După 1931, autoritățile locale brăilene au preconizat amenajarea, prin mijloace proprii, a unei zone libere în partea de nord a incintei docurilor Brăila³¹. S-au opus Consiliul Regiei P.C.A. și Ministerul Finanțelor³². Regia porturilor și căilor de comunicații pe apă a fost împotriva acestei inițiative pentru că proiectul viza și autonomia portului Brăila, astfel că acest organism birocratic și-ar fi văzut reduce atribuțiunile sale și ar fi trebuit restructurat. Ministerul Finanțelor se temea de reducerea pentru moment a încasărilor. Perspectiva avantajelor economice de viitor nu interesa cabinetele ministeriale ai căror titulari erau

²⁹ I.G.Duca, *Memorii (Neutralitatea, 1914-1915)*, vol. I, partea I, București, Edit. „Expres”, 1992, p. 117-118.

³⁰ N.Mocioiu, S.Bounegru, Gh.Iavorschi, G.Vidis, *Brăila – file de istorie. Documente privind istoria orașului (1919-1944)*, vol. II, București, 1989, p. 370.

³¹ *Ibidem*, p. 371.

³² *Ibidem*.

desemnați, îndeobște, pentru o scurtă durată de timp. De menționat că, în perioada interbelică, traficul fluvial suferă o descreștere datorită taxelor prohibitive practicate de Comisia Europeană a Dunării³³, dar și altor motive (concurența portului Constanța, reducerea exportului de cereale al României etc.).

Toate aceste cauze: lipsa fondurilor de investiții pentru infrastructura necesară, opoziția Ministerului Finanțelor și a Regiei P.C.A., reducerea traficului pe Dunăre, inexistența unei politici economice de perspectivă și altele au făcut să eșueze proiectul de creare a unei zone libere la Brăila în anii dintre cele două războaie mondiale.

În perioada totalitarismului comunist, a luat ființă la Sulina o asemenea structură, fără rezultate notabile. În ultimii ani, a demarat, cu greu, implementarea zonelor libere Brăila, Galați, Constanța și altele.

Prin H.G. nr. 330/1994, s-a înființat formal Zona Liberă Brăila, act normativ care a pus baza juridică pentru realizarea, în portul de la Dunăre, a unei asemenea oaze de prosperitate.

După ridicarea embargoului asupra Iugoslaviei și în perspectiva atragerii unor investitori români și străini, acest proiect, mult visat de brăileni, ar putea fi pus, în sfârșit, în practică.

³³ D.J. Galați A.N., fond Comisiunea Europeană a Dunării. Delegatul României, dosar 194/1934, f. 1-2.

Companii franceze de navigație la Dunărea de Jos și pe Marea Neagră în a două jumătate a secolului al XIX-lea

LUCIA TAFTĂ

În a două jumătate a secolului al XIX-lea, în plin avânt al pătrunderii tehnicii în industrie și comunicații, a crescut importanța economică și strategică a Sud-Estului european. În urma construcției rețelelor de căi ferate și a dezvoltării navigației cu aburi, interesul Marilor Puteri europene pentru integrarea acestei zone în circuitul economic internațional a sporit. Țările de aici, între care și România, deveneau ofertante și partenere deosebit de atractive pentru sporirea capacităților de schimb și a cifrei de afaceri pentru țările dezvoltate. Principala cale de pătrundere pe piața românească a acestor țări au reprezentat-o investițiile în construcția infrastructurii economiei lor moderne, mai ales în domeniul căilor de comunicație – de uscat și pe apă – pentru conectarea acestei economii la circuitul european. Franța, Anglia, Germania s-au înscris într-o adevărată competiție de alocare a unor investiții în construcția de căi ferate, poduri și șosele, dotarea porturilor românești cu instalații și antrepozite, acestea transformându-se în debușee cât mai bine utilizate pentru mărfurile străine¹. Această concurență se regăsește și în lupta companiilor comerciale pentru transportul pe apă ale Marilor Puteri, pe cele două principale artere: Dunărea și Marea Neagră.

Potrivit intereselor ei comerciale și strategice în bazinul Dunării de Jos și poziției ei de arbitru în Comisia Europeană a Dunării, Franța a căutat să asigure pavilionului francez un loc de frunte în această zonă. Căile Dunării și Mării Negre erau considerate de Franța rute de bază pentru a răzbate mai lesne și mai rapid spre porturile românești, în condițiile în care comunicațiile pe uscat erau controlate de Austro-Ungaria. Încă din 1856, ambasadorul Franței la Constantinopol sublinia rolul unor linii directe de navigație: „Necesitatea de a face din zi în zi mai frecvente, mai rapide, relațiile noastre cu Principatele Dunărene, unde Franța are atâția gemeni de fecundat, impune înființarea de linii de navigație ... trebuind să asigure țării noastre partea sa în ocuparea comercială a

¹ Constantin I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre vamale și comerciale de la Regulamentul Organic până în prezent*, București, 1904, p. 67; Georges D. Cioriceanu, *La Roumanie économique et ses rapports avec l'étranger de 1860 à 1915*, Paris, 1928, tabloul 1; Paul Cernovodeanu, *Relațiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878)*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1986, p. 236-237; *Istoria economică a României*, vol. I, N.N. Constantinescu (coord.), București, Edit. Economică, 1993, ediția a 2-a, p. 121-122; Daniela Bușe, *Finanța franceză în Sud-Estul Europei (1900-1914)*, (I), în „Revista istorică”, t. V, 1995, nr. 1-2, p. 23, 28, 31.

Mării Negre².

Se știe că lucrările Comisiei Europene a Dunării, pentru amenajarea și întreținerea navigației pe Dunăre și la gurile ei, pentru legătura cu Marea Neagră, au contribuit la îmbunătățirea navigației pe acest fluviu și, în consecință, la creșterea mișcării portuare. La Brăila, Galați, Sulina au putut acostă un număr sporit de vase, cu un tonaj mai mare, aducând mărfuri din diversele porturi ale lumii³.

Principalii beneficiari ai navigației în porturile românești au fost austriecii, englezii, francezii, italienii, turcii și grecii. Conform concluziilor, din 1870, ale consulului francez la Galați, lucrările C.E.D. la gurile Dunării și pe brațul Sulina au contribuit la intrarea pe fluviu a vapoarelor cu un tonaj de peste 400 tone și care au efectuat curse de import cu metale și diverse materiale pentru construcția de căi ferate, de asemenea și curse de export cu cereale către Anglia și alte țări europene⁴.

Principalele societăți și companii de navigație străine care și-au disputat serviciile în porturile românești au fost: DDSG – *Donau Danub Schifffahrtsgesellschaft*; *Lloyd* – ambele din partea Austro-Ungariei; *Compania engleză de navigație maritimă „Johnston Ltd.”*, cu sediul la Londra; *Compania rusă „Gagarin”*, cu sediul la Odessa, înființată în jurul anului 1878; *Compania germană „Deutsche Levant Linie”*; *Compania italiană „Florio et Rubotino”*; *Compania otomană „Egee”* și *Compania de navigație „Belgia și România”*. Mai adăugăm *Compania greco-orientală*, stipendiată și de englezi, cât și navele Statelor Unite ale Americii, care și-au făcut apariția în Marea Neagră în 1872⁵.

Mai puține date se cunosc despre companiile franceze de navigație. Motivele se pare că se află în lacunele existente în rapoartele consulare și expunerile asupra mișcării portuare ale consulilor și viceconsulilor francezi. Atunci când aceste date există, ele se referă la navele franceze în general, fără a specifica, adesea, cărei societăți aparțin. De asemenea, până în prezent aceste rapoarte și expuneri au rămas inedite pentru istoriografia românească. Specificația numărului de vase, împreună cu tonajul lor, s-a făcut cel mai des în rapoartele consulare engleze și în cele ale C.E.D. Meritul studierii Arhivelor franceze și al introducerii în circuitul științific a informațiilor privind companiile franceze revine istoricilor Constantin Bușe⁶ și Traian Ionescu⁷.

² Constantin Bușe, *Comerțul exterior prin Galați sub regim de porto franc, 1837-1883*, București, Edit. Academici, 1976, p. 97 (conform cu Arhivele M.A.E. a Franței).

³ *Ibidem*, p. 135-136, Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 240-241.

⁴ Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 272-275; Constantin Bușe, *op. cit.*, p. 136-138.

⁵ Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 286; Constantin Bușe, *op. cit.*, p. 139; Georges D. Cioriceanu, *op. cit.*, p. 261-262.

⁶ Constantin Bușe, *op. cit.*, p. 96, 97, 107, 132, 138, 139, 177.

⁷ Traian Ionescu, *Atitudinea Franței în problema Mării Negre și a Dunării în perioada 1856-1883*, mss., p. 34-46.

Cercetările noastre recente la Arhivele Naționale, pe baza microfilmelor făcute în Franța, au dat la iveală și alte informații. Pe temeiul lor și al datelor oferite de istoricii sus-amintiți ne vom strădui să jalonăm principalele momente ale fondării companiilor franceze de navigație la Dunăre și Marea Neagră și, de asemenea, să punem în lumină contribuția lor la desfășurarea relațiilor comerciale româno-franceze în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Patru societăți de navigație franceze și-au disputat, atât între ele, cât și cu companiile străine, un loc cât mai privilegiat în porturile de la Dunăre și Marea Neagră: *Compania franco-danubiană*, *Compania franco-sârbă*, *Compania „Fraissinet”* și *Compania Mesageriilor Maritime*.

Compania franco-dunăreană sau *Compania franco-danubiană* a fost înființată la inițiativa și prin eforturile societății franceze „Mathias Magnan-Parrot”. Fondatorii societății, între care căpitanul de vas André François Michel Magnan, au trimis, în 1857, nava cu aburi „Lyonnais”, pentru explorarea cursului Dunării până la Belgrad. Primirea ei calduroasă – la cârmă fiind însuși Magnan – a determinat societatea să înființeze *Compania franco-dunăreană de navigație pe Dunăre și pe afluenții ei*⁸. Ea a fost înregistrată legal, la Notariatul din Paris la 13 iunie 1857, cu un capital social de 6 miliarde de franci, în 12000 acțiuni a 500 franci bucata, și cu sediul la Paris, rue de Victoire nr. 43. În aceeași zi, Adunarea generală a acționarilor a numit un *Comitet de supraveghere* format din nouă persoane cu o poziție socială și economică recunoscută și cu o girantă, între care sunt amintiți Mathias, negustor antreprenor de transporturi fluviale, Dumont, negustor armator și căpitanul Magnan. Lista principalilor acționari cuprindea 37 de francezi și 28 de români.

Scopul Companiei era de a asigura comerțului francez accesul la provinciile dunărene, prin organizarea unui serviciu regulat de navigație pentru transporturi de mărfuri și călători. El era deservit de nave moderne cu aburi, pe ruta Marsilia-Galați-Belgrad, Galațiul fiind doar punctul de legătură al serviciului maritim francez dintre Marsilia-Constantinopol-Galați. Navele franceze asigurau schimburile comerciale cu ținuturile limitrofe Dunării, făcând concurență puternicei Companii austriece de navigație pe acest fluviu.

Compania franceză a obținut sprijinul instituțiilor de comerț specializate, Camerele de Comerț din Paris, Nantes și Bordeaux, în toamna anului 1857, ca și al instituțiilor statului, Ministerul Agriculturii, Comerțului și Lucrărilor Publice. Acestea i-au dat avizul pentru o subvenție și o garanție „des intérêts”, de la statul francez. În cele din urmă, din cauza numeroaselor intrigi, atât în Franța, cât și în zonele vizate (concurența austriacă) Compania nu a reușit să-și pună planurile în

⁸ Constantin Bușe, *op. cit.*, p. 97, Traian Ionescu, *op. cit.*, p. 34 (după microfilme franceze, Archives de la Chambre de Commerce et de l'Industrie de Marseille, la D.A.N.I.C., pe care le-am consultat și noi).

practică. Mari case comerciale franceze, neîncercătoare încă în comerțul cu zonele Dunării și temătoare de concurența austrieșilor limitrofi, și-au îndreptat atenția către Africa, Asia și chiar America de Sud⁹.

Compania franco-sârbă, dezvoltată din asocierea *Companiei franceze generale de navigație pe Dunăre* și Serbia, și-a propus organizarea unei linii regulate și economice de transporturi comerciale pe apă între Paris și Belgrad, folosind navigația pe Rin-Canale-Marea Mediterană, Marea Neagră, Dunăre. Asocierea cu Serbia putea aduce importante avantaje economice acționarilor francezi, între care concesionarea unei mine de cărbuni și concesionarea pe 30 de ani, în schimbul unei zecimi din producția netă, a unui domeniu bogat în păduri de stejar, zăcămintele de cupru, fier, plumb, huiă, plus instalațiile aferente importate din Anglia. Compania se mai gândea și la alte concesii, spre exemplu în Principatele Române. Între acționarii ei îl aflăm din nou pe neobositul și întreprinzătorul căpitan Magnan, alături de Bouillon, Alphonse Comte & Co din Marsilia și Jules Leclerc. În anii 1859-1860, s-au purtat discuții între acționarii francezi și statul sârb pentru transformarea *Companiei generale de navigație* în *Compania generală de navigație franco-sârbă*¹⁰.

În statisticile mișcărilor de navigație pe Dunăre această companie nu apare. Numai din corespondența consulară în Principate aflăm că în 1861 această companie activa. La sfârșitul anului 1861, navigau deja pe Dunăre și Sava două pacheboturi și erau așteptate alte patru nave destinate serviciului fluvial între Galați și Belgrad. Jules Comte, directorul Companiei, venise la Brăila pentru a se informa de posibilitatea concesionării unui debarcader în acest port¹¹. În schimb, există date importante referitoare la *Compania Fraissinet* și *Mesageriile Imperiale* (după 1871 *Mesageriile Maritime*), care s-au remarcat, timp de mulți ani, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, pentru transportul de mărfuri și pasageri în bazinul Dunării și al Mării Negre.

Cu sprijinul unor bănci pariziene și al statului, două mari familii de armatori francezi – Fraissinet și Roux – au creat câteva societăți de navigație: *Compagnie marseillaise de navigation à vapeur*, *Société générale des transports maritimes*, *Compagnie de navigation mixte* și *Compagnie des Messageries Nationales* (transformată apoi în *Messageries Impériales Maritimes*). Datorită strădaniilor acestor armatori, sprijiniți de statul francez, marina comercială a Franței s-a redresat și s-a remarcat printr-un serviciu de transport de mărfuri și pasageri în mai multe părți ale lumii, între care Oceanul Indian și Oceanul Pacific, fiefurile clasice rămânând Marea Mediterană, gurile Dunării și Marea

⁹ Traian Ionescu, *op.cit.*, p. 35-38.

¹⁰ *Ibidem*, p. 42-45.

¹¹ D.A.N.I.C., Microfilme Franța. Ministère des Affaires Étrangères, Correspondance Commerciale Consulaire Brăila. rola 135, c. 138-157.

Ncagră¹².

Armatorii Fraissinet, cunoscuți și sub numele de *Casa sau Compania Fraissinet* din Marsilia, au fost cunoscuți în epocă pentru activitățile lor de comerț pe ruta Marsilia-Constantinopol-Brăila și Galați. Tot ei au contribuit la activitățile *Companiei Mesageriilor Imperiale*, punând la dispoziția acesteia unul din cele cinci cargoboturi ale sale pentru serviciul poștal (inclusiv pentru valiza diplomatică). Acest vas a efectuat curse regulate, la interval de o săptămână, între Marsilia și Galați, până în anul 1891¹³.

Compania Fraissinet, care timp de câțiva ani chiar a subvenționat transportul de mărfuri și pasageri pe unele vase ale *Mesageriilor*, va fi nemulțumită de acestea, din cauza întârzierilor navelor lor, ce făceau escale pe perioade lungi de timp la magazinele agenției centrale de la Constantinopol (de aici se redistribuiau mărfurile venite din diverse colțuri ale lumii, între care și coloniile). În 1865 – conform raportului girantului Consulatului francez de la Galați către ministrul de Externe, Drouyn de Lhuys – *Compania Fraissinet* a renunțat la serviciile *Mesageriilor* pentru transportul articolelor de modă din Franța. Compania a încheiat în acest scop un tratat de corespondență pentru transportul lor pe vasele *Lloyd-ului*¹⁴.

În 1875, serviciul poștal al *Mesageriilor* a încetat să mai fie asigurat săptămânal de *Compania Fraissinet*, el efectuându-se la interval de 15 zile. Motivația de bază a fost implicarea navelor *Companiei* în transportul trupelor franceze la Tonkin, unde armata Franței ducea un război colonial¹⁵.

Pavilionul francez a fost reprezentat în porturile românești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de către cele două companii, *Fraissinet* și *Mesageriile Imperiale*. Principalele operații de import-export ale Franței în bazinul Dunării și Mării Negre se efectuau cu vasele acestora.

Mașinile necesare pentru construirea, între 1872-1874, a cheiurilor portului Galați și a bazinelor de decantare și filtrare a apei potabile scoase din Dunăre au fost aduse din Franța de către *Casa Fraissinet*¹⁶.

După 1878, s-a declanșat o adevărată concurență între cele două companii de navigație, *Fraissinet* și *Mesageriile Maritime*, pentru traficul pe apă între Marsilia și porturile dunărene, inclusiv cele din Basarabia; de asemenea, și pentru legătura cu Constanța (fostă Kustendje), după alipirea Dobrogei la România.

¹² Henri Sée, Ch. Schnerb, *Histoire économique de la France*, Paris, A. Colin, 1939-1951, p. 291.

¹³ *Istoria României*, vol. IV, București, Edit. Academici, 1964, p. 199; Traian Ionescu, *op.cit.*, p. 46.

¹⁴ D.A.N.I.C., Microfilme Franța, Ministère des Affaires Etrangères, Correspondance Commerciale Consulaire Galați, rola 290, vol. 3, c. 525-525v.

¹⁵ *Ibidem*, rola 291, vol. 7, c. 49v.-50.

¹⁶ Constantin Bușe, *op.cit.*, p. 132.

Compania Mesageriilor Imperiale a fost fondată la Marsilia, în 1852, tot din inițiativă particulară, dar și prin subvenții, acordate de instituțiile statului celui de-al doilea Imperiu Francez¹⁷. De aceea, compania s-a numit la început *Compania Mesageriilor Naționale*.

Politica de ajutorare și stimulare a Marinei comerciale în țările europene datează din epoca de început a întrebuirii forței aburilor în navigație. Anglia a folosit prima aceste metode pentru vasele Amiralității. În domeniul Marinei comerciale, Franța a început să le folosească din 1827, iar Anglia din 1837.

Aflate în plin avânt economic și în căutarea de piețe de desfacere a produselor, țările europene dezvoltate au încurajat navigația maritimă și fluvială în trei direcții: 1) lupta pentru internaționalizarea mărilor și a fluviilor; 2) acțiunea pentru reglementarea navigației, 3) încurajarea Marinei comerciale.

În funcție de condițiile în care se găseau transporturile, dar și de puterea propriu-zisă a statului, Marile Puteri europene au luat un ansamblu de măsuri – între care subvenționarea, scutirea de impozite, prime și garanții de „interese” – pentru stimularea, dezvoltarea și ocrotirea navigației. Ele aduceau, în ultimă instanță, profituri statului respectiv. De obicei, statul nu putea să se lanseze în cheltuieli mari – mai ales pentru navele cu aburi –, el preferând să încheie contracte cu societăți private de navigație, pe baza cărora acestea se obligau – în schimbul unor subvenții fixe – să întrețină linii regulate și să transporte în mod gratuit poșta și, cu anumite reduceri, personalul de stat și materialele publice necesare reprezentanților din diverse zone. Societățile respective aveau obligația, de asemenea, să respecte viteza, orarul de transport și tarifele cerute de stat. De asemenea, vasele de comerț trebuia, în caz de război, să fie armate, astfel ca întreaga Marină comercială să se alăture celei de război¹⁸.

De altfel, încă de la început navele *Companiei Mesageriilor* s-au alăturat Marinei de război și au transportat unele trupe, de exemplu, corpul expediționar militar francez în Crimeea. După încheierea conflictului militar, Compania a început diligențele pentru organizarea unui serviciu de transporturi maritime între Marsilia-Constantinopol-Galați-Brăila, în beneficiul relațiilor economice ale Franței în teritoriul Imperiului Otoman, și cu scopul de a combate concurența austriacă. În a doua jumătate a anului 1856 – începutul anului 1857, la solicitările atât ale Companiei din Marsilia cât și ale negustorilor francezi stabiliți în Principatele Dunărene, Victor Place, consulul Franței la Iași, a intervenit pe lângă ministrul de Externe, contele Walewski.

Populația Principatelor – pleda Victor Place – preferă produsele franceze și casele de comerț franceze prospere, pe când cele austriece se închid, în pofida

¹⁷ Henri Sée, Ch. Schnerb, *op.cit.*, p. 280.

¹⁸ Victor Slăvescu, *Curs de transporturi. Principii generale. Căi ferate. Navigație fluvială și maritimă*, București, Edit. Cartea Românească, 1930, p. 307-315.

pedicilor de tot felul puse în calea mărfurilor franceze, când vin prin Austria, pe uscat sau pe Dunăre. Aceste mărfuri sunt supuse, pe uscat, în teritoriile austriece, la vămi mari, de multe ori ele ajungând târziu la destinație. Iar adeseori ele sunt cumpărate prin intermediari, ce-și însușesc profiturile. La 23 iulie 1857, Victor Place avea să primească de la Ministerul Afacerilor Externe francez știrea că solicitarea lui a fost avizată favorabil. De asemenea, că se încheiase o Convenție între Ministerul de Finanțe al Franței și *Compania Serviciilor Maritime ale Mesageriilor Imperiale*. Convenția stabilea un serviciu regulat, săptămânal, între Constantinopol și Brăila, cu escale la Varna, Sulina, Tulcea și Galați¹⁹.

Date despre activitatea *Mesageriilor* în anii imediat următori ne-au parvenit și din Arhivele italiene. Un raport al Consulatului Regatului Sardiniei la Galați îl informa pe ministrul Cavour la Torino despre îmbarcarea clandestină a lui „Signor Hamburger”, consul onorific al Danemarcei, ce a girat cu deficiență administrația Băncii – Sucursala Moldova, pe un vapor al *Mesageriei Franceze*, „care a plecat de curând spre Constantinopol”²⁰.

Tot din Arhivele italiene aflăm că, în urma unei circulare trimise de contele Walewski, la 3 mai 1859, Consulatului Sardiniei în Principate, actele de cancelarie ale acestei instituții au încetat de a mai fi transportate pe vasele austriece și au început a fi expediate cu „vaporul poștal francez”²¹.

Consilierul Strambio, de la Consulatul Sardiniei din București, a relevat, în rapoartele sale din 1859 pentru Torino, activitatea și importanța serviciului poștal al *Mesageriilor Imperiale*, ale căror pachetoturi urcau până la Galați, Brăila și Sulina. Pentru perfectarea serviciului de corespondență pe navele *Mesageriilor* – cele care vin la Sulina –, Strambio a arătat că a fost necesar avizul viceconsulului Franței la Tulcea, contele De Louvières²².

Termenul de *pachetoturi* desemna îndeobște navele cu aburi. Traficul de mărfuri și călători al marinei franceze în regiunile Dunării de Jos și Mării Negre s-a efectuat, în general, cu navele *Companiei Mesageriilor Imperiale*²³. Numeroasele rapoarte comerciale și expuneri asupra navigației franceze în aceste zone, pe care consulii le făceau trimestrial sau la sfârșitul fiecărui an, demonstrează acest lucru. Datele statistice din rapoartele asupra navigației nu conțin totuși detalii asupra companiilor cărora aparțin navele. Numai în unele rapoarte sunt asemenea specificări. În altele se face observația că pachetoturile

¹⁹ Traian Ionescu, *op.cit.*, p. 39-41.

²⁰ D.A.N.I.C., Microfilme Italia, Consulatul Sardiniei în Moldova și Valahia, Galați, rola 8, c. 239 (raport din 26 octombrie 1858).

²¹ *Ibidem*, rola 8, c. 441-442 (circulara lui Walewski, Paris, 3 mai 1859) și c. 445 (raport al consulului Sardiniei la Galați, 9 iulie 1859).

²² *Ibidem*, rola 8, c. 532-535 și c. 547-550 (sfârșitul anului 1859).

²³ D.A.N.I.C., Microfilme Franța, Ministère des Affaires Étrangères, Correspondance Commerciale Consulaire Galați, rola 290, vol. 3, c. 523.

aparțin, de regulă, *Mesageriilor Maritime*. Actele și documentele C.E.D. conțin și ele referiri la prezența navelor *Mesageriilor* în porturile românești, unele menționate direct, altele implicit, în rubricile *pacheboturi* – steamere – *vapoare* sau *nave cu aburi*.

Prin compararea datelor din rapoartele consulare franceze cu cele ale C.E.D. am găsit că unele coincid (cele privind numărul de pacheboturi ale *Mesageriilor*).

Compania Mesageriilor Imperiale Maritime a reușit să-și statornicească reprezentanțe în porturile românești și să-și asigure – prin concesionare de la municipalități – debarcadere de acostare și staționare a navelor. În afara activităților de poștă și comerciale, *Mesageriile* asigurau transportul și instalarea personalităților franceze ce reprezentau Franța la Consulate și în C.E.D. Consulul Maurin Bié comunica la Paris, la 16 martie 1858, că a sosit în condiții bune la bordul vasului „Balkan”²⁴, aparținând *Mesageriilor Imperiale*. Același consul va raporta peste câteva luni, la 14 iulie, că un pachebot al *Mesageriilor* face un serviciu săptămânal, sosind în fiecare joi la Brăila. Iar la 1 februarie 1859, într-un raport privind prezența pavilionului francez aci, consulul arăta că din 18 nave sosite în ultimul trimestru, 9 erau pacheboturi aparținând *Mesageriilor Imperiale*²⁵.

Tot în 1859, *Compania Mesageriilor* a intrat în tratative cu municipalitatea Brăilei pentru concesionarea unui debarcader și a unui loc de depozitare a mărfurilor. În urma concursului dat de Mihail și Grigore Marghiloman, unul aflat la conducerea municipiului Brăilei, celălalt în funcția de guvernator al zonei libere Brăila, contractul a putut fi definitivat. Dar lucrările propriu-zise au început abia în vara anului 1864, când se semnalează „că *Mesageriile* s-au pus pe treabă cu debarcaderul”²⁶.

La început, căpitaniii navelor aparținând *Mesageriilor Imperiale*, considerându-se protejați de stat, au refuzat să țină legătura cu reprezentanții consulari francezi în porturile românești. De asemenea, ei au refuzat să declare mărfurile de la bord și să facă vizitele de rigoare la consulate pentru controlul și vizarea actelor²⁷. În cele din urmă, aceștia au intrat sub controlul consulatelor și, probabil și după prezența lor în registre, consulii au întocmit situația mișcării portuare. Astfel, un raport al navigației pe Dunăre din 20 noiembrie 1860, întocmit de consulul de la Brăila, semnală prezența a cca 30 pacheboturi ale *Mesageriilor Imperiale*²⁸.

În primele sale operații comerciale la Brăila, agenția *Mesageriilor* a avut câteva conflicte. Între acestea amintim pe cel legat de contractul de transport a

²⁴ *Ibidem*, Ministère des Affaires Etrangères, Correspondance Commerciale Consulaire Brăila, rola 135, c. 59-60.

²⁵ *Ibidem*, c. 66-67; 87.

²⁶ *Ibidem*, c. 91v.-97, 306-307.

²⁷ *Ibidem*, c. 67, 73-76.

²⁸ *Ibidem*, c. 112.

300000 kg grâu la Marsilia, cu negustorul Gerbolini, socrul lui Eugelhardt, funcționar francez în C.E.D. De asemenea, proasta gestiune și delapidarea fondurilor agenției Companiei de la Brăila de către polonezul Cieczkowski au necesitat deplasarea aci a unui inspector și împuternicit al *Mesageriilor*, anume Charles Poirtau²⁹.

Navele *Companiei Mesageriilor Imperiale* au continuat să fie solicitate pentru operațiile de import-export dintre Franța și România. Un raport de navigație trimis la Paris de la Brăila, la 16 ianuarie 1861, indica prezența a 21 de nave franceze pentru trimestrul IV 1860, din care 11 erau pacheturi ale *Mesageriilor Imperiale*. Ele aduseseră articole de modă din Paris, încălțăminte, stofe, mobile, vinuri, lichioruri, săpunuri, lumânări, conserve de pește și carne, zahăr, cafea, produse de librărie-papetărie, arme de vânătoare și pleaseră încărcate, în special, cu cereale românești³⁰.

Un alt raport al Viceconsulatului francez de la Brăila semna la 45 de călătorii ale vapoarelor *Mesageriilor Imperiale* pe anul 1863, de la Marsilia la Dunăre, aproape la jumătate, ca număr de curse, față de Compania austriacă Lloyd (înregistrată cu 92 călătorii)³¹. În anul 1868 au urcat la Brăila 43 pacheturi ale *Mesageriilor*, cu diverse produse de import, în greutate de un milion de kg și în valoare de peste 4.100.000 de franci. Ele au plecat cu un export de 4.100.000 kg cereale, în majoritate grâne și oleaginoase, din care 9/10 erau destinate piețelor din Marsilia³².

Rapoartele Consulatului de la Galați evidențiază și ele mișcarea pavilionului *Mesageriilor Imperiale* și rolul acestora în operațiile de import-export, transport de pasageri și corespondență pentru anii 1861-1885. Raportul anual asupra navigației franceze, în anexă la depeșa din 20 februarie 1864 a consulului Castaing de la Galați, arată competiția îndârjită cu Compania austriacă Lloyd, în care s-au lansat navele *Mesageriilor*. Acestea au efectuat în 1862 76 transversări și în 1863 86 traversări între Constantinopol și Galați. Pentru a veni în întâmpinarea cererii crescânde de nave – în urma acumulării de mărfuri în magazinele centrale ale Companiei de la Constantinopol – Cortanze, agentul de la Galați, a propus suplimentarea curselor obișnuite cu unul până la trei pacheturi. De asemenea, el a luat inițiativa organizării în folosul *Mesageriilor* a unui serviciu de transport pe uscat, începând cu iarna 1864-1865, pe Calea Ferată – Kustendje (Constanța) – Cernavodă, în condițiile în care legăturile dintre Bosfor și Dunăre erau dificile. În acest scop, el a cerut Guvernului român avizul pentru instalarea provizorie a unui *birou de vamă* pe malul stâng al Dunării, la Dudești, în fața localității Cernavodă. De aici mărfurile franceze și de altă

²⁹ *Ibidem*, c. 124-125; 129-130.

³⁰ *Ibidem*, c. 112, 131.

³¹ *Ibidem*, c. 319.

³² *Ibidem*, c. 534-536.

proveniență – aduse pe vasele Companiei – puteau fi introduse în Țara Românească, pentru a fi dirijate spre București și alte orașe ale Principatelor. Ministrul român de Finanțe a fost de acord și a dat dispozițiile necesare pentru înființarea biroului de vamă³³.

Între clienții importanți ai agenției din Galați a *Mesageriilor* se numără și Banca Otomană.

Activităților de navigație ale Companiei *Mesageriilor* la gurile Dunării și pe Marca Neagră li se datorează, în principal, „mișcarea” comerțului francez în aceste zone, conform cu aprecierile consulului de la Galați, din 1 martie 1865, adresate ministrului de Externe Drouyn de Lhuys, consulul francez arătând că distanța dintre cifrele de afaceri *Lloyd* și *Mesagerii* s-a micșorat, în favoarea celei de a doua, la 785.000 franci. Unele nave franceze au ajuns la Ismail și alte orașe basarabene³⁴. Dacă taxele și remunerația ar fi fost mai bune pentru *Mesagerii* – arăta consulul în continuare – activitățile sale ar fi sporit și mai mult. Într-adevăr, *Mesageriile* au avut probleme legate de taxele pentru transport și cu C.E.D. La un moment dat, C.E.D. a vrut să asimileze complet ambarcațiunile cu pânze și vasele pentru călătoriile suplimentare ale *Mesageriilor Imperiale*, scoțându-le pe cele din urmă din categoria pacheboturilor, ce făceau și serviciu poștal. Mai târziu însă, C.E.D. și-a revizuit poziția și le-a făcut o bonificație la casa din Sulina, acordându-le, la fel ca și pacheboturilor poștale, o reducere de până la 40%³⁵.

O informație mai insolită – pentru traficul de mărfuri al *Mesageriilor* – se referă la transportul, în 1865, pe una din navele acestora, a trei urși carpatini vii, oferiți în dar de către domnitorul Al. I. Cuza Muzeului de Istorie Naturală din Paris³⁶.

Numărul pacheboturilor *Mesageriilor* era în creștere de la an la an: în 1866 de 38, în 1867 de 39, în 1868 urcă la 48; a înregistrat o scădere în 1869, la 41.

Cifra pasagerilor nu trece însă de 900-1000 persoane. Ei preferau în continuare *Lloyd* sau alte companii, ca cea engleză *De Morson*, cea rusă (pe ruta Galați-Odessa), *Societatea Dunăreană*, înființată și subvenționată de statul austro-ungar. Pe de altă parte, cifra pasagerilor nu includea și gratuitățile (numai în 1867 au fost cca 240) sau locurile cu taxă redusă acordate piloților francezi și mateloților Stației Navale Franceze la Dunăre, eliberați din serviciu sau pensionați, cât și serviciul pentru C.E.D. (deplasările funcționarilor ei de la un port la altul al Dunării).

Din punctul de vedere al regularității și mai ales al securității serviciilor sale – pentru transportul de valori (bani, obiecte prețioase, valiză diplomatică) – *Mesageriile Franceze* au fost de multe ori preferate. Astfel, *Mesageriile* au

³³ *Ibidem*, Ministère des Affaires Etrangères, Correspondance Commerciale Consulaire Galați, rola 290, c. 495-498v.

³⁴ *Ibidem*, rola 290, c. 499-501v.

³⁵ *Ibidem*, c. 523v.-528v.

³⁶ *Ibidem*, c. 546v.-547.

încasat de pe urma acestor servicii, în 1866, cca 2.969.793 franci, iar în 1867 cca 3.898.390 franci, mai mult decât pentru operațiile de import-export ale mărfurilor³⁷.

Unul din pasagerii marcanți ai *Mesageriilor Imperiale* a fost domnul Carol de Hohenzollern. El a făcut trei călătorii pe Dunăre și Marea Neagră în anii 1866, 1867 și 1869. Prima călătorie (31 oct./12 nov. – 10/22 nov. 1866) a avut drept scop vizitarea cursului Dunării de la Oltenița până la Sulina – unde C.E.D. începuse lucrările de modificare a gurilor fluviului și a principalelor localități basarabene. Timp de 4 zile (5/17 nov.-8/20 nov. 1866), principele Carol a călătorit pe vasul „Le Magicien”, pe traseul Sulina-Ismail-Reni-Bolgrad-Cahul-Galați. În 1867, Carol s-a îmbarcat la Galați tot pe „Le Magicien”. El a călătorit pe Dunăre, însoțit de profesorul francez Desjardins, venit în România cu scopul efectuării unui studiu asupra gurilor Dunării. Traseul urmat a fost prin Chilia, Sf. Gheorghe, Sulina, Ismail, cu escală la lacul Cibrianu, pe micul „braț al oii”, unde o parte din specialiștii C.E.D. ar fi dorit construirea unui port și canal de legătură între Dunăre și Marea Neagră. În cea de a treia călătorie – din 1869 – domnul Carol a plecat, pentru întâlnirea cu țarul Alexandru II, în Crimeea. După ce a sosit la Sulina cu vasul românesc „Ștefan cel Mare”, principele Carol s-a îmbarcat de aici pe pachebotul „Taouride”, al Societății Franceze de Navigație pe Marea Neagră (al *Mesageriilor Imperiale*)³⁸.

În 1870, pacheboturile *Mesageriilor Imperiale* au obținut statutul unor nave de război. La baza acestei acțiuni a stat un incident petrecut în primăvara anului 1870 la Brăila, cu un vapor al *Mesageriilor*. Statutul a fost acordat în luna iulie 1870³⁹, în condițiile în care Franța intra în război cu Prusia. Imperiul francez obținuse o întărire a pozițiilor sale la gurile Dunării, câștigând statutul de nave de război pentru vasele unci companii comerciale poștale.

În statisticile C.E.D., datorită navelor *Mesageriilor Imperiale*, Franța deține întâietatea la „pacheboturile cu aburi” (prin care se înțeleg vasele *Mesageriilor*) pentru anii 1867 și 1868 și trece pe locul doi în 1869 și 1870.

Pacheboturi cu aburi⁴⁰

Țări	1867		1868		1869		1870	
	Nr.	Tonaj	Nr.	Tonaj	Nr.	Tonaj	Nr.	Tonaj
Austro-Ungaria	23	9959						
Franța	38	11054	39	11409	27	7566	18	4828
Rusia	31	3334	32	3424	32	3424	22	2354

³⁷ Ibidem, c. 676v.-680v.; 821-822.

³⁸ D.A.Sturdza, *Les travaux de la Commission Européenne des bouches de Danube, 1859 à 1911, Actes et documents*, Vienne, 1913, p. 37-42.

³⁹ Traian Ionescu, *op.cit.*, p. 52-53; D.A.N.I.C., Microfilme Franța, Ministère des Affaires Etrangères, Archives Diplomatiques, Correspondance Politique Consulaire, Bucarest, rola 15, c. 183v.-185; 250v.-253v; 324.

⁴⁰ D.A.Sturdza, *op.cit.*, anexă, tabloul 1.

În afara pachetoturilor de mare tonaj, *Mesageriile* au mai folosit și veliere și vase obișnuite cu aburi. Ele sunt incluse, fără specificație, alături de cele ale *Companiei Fraissinet*, despre care știm, de asemenea, că efectuau curse comerciale între Franța-Marea Neagră și Dunăre, iar unul sau două pachetoturi ale *Mesageriilor* erau subvenționate de *Casa Fraissinet*.

Printre cei mai de seamă consumatori de mărfuri franceze, aduse pe apă de către navele *Companiei de Mesagerii Maritime*, până la Războiul de Independență și în deceniul următor, a fost Casa domnitoare a principelui (regelui, apoi) Carol de Hohenzollern⁴¹.

Din toamna anului 1878, *Compania Fraissinet* – angrenată mai mult în comerțul cu Italia și Spania (deși încărcă produse din porturile Dunării, dar și pentru acestea) – va deveni o concurență acerbă a *Mesageriilor Maritime*. Ea va refuza să mai asigure cu vapoare intercursele acestei companii pe ruta Brăila-Galați-Constantinopol-Marsilia, căutând să preia acest serviciu pentru sine.

Rapoartele lui Wiet, consulul francez la Galați, certifică această competiție. Conform unuia din ele – din aprilie 1885 – *Compania Fraissinet* își organizează un serviciu regulat maritim pentru intercursele Marsilia-Marea Neagră-Dunăre. Raportul prezintă și mișcarea vaselor celor două companii în porturile românești, conform următorului tabel⁴²:

Mișcarea vapoarelor pe Dunăre

a) venind de pe mare și mergând de la Sulina la Galați

		voyages	
		1883	1884
vapeurs réguliers	Compagnie Cnie Fraissinet	26	33
	M. Maritimes	38	18
vapeurs irréguliers	Isforgues (Marsilia)	1	1
	Commentry (La Rochelle)	1	1
TOTAL		66	53

b) întoarcere de la Brăila la Galați mergând pe mare

		voyages	
		1883	1884
vapeurs réguliers	Compagnie Cnie Fraissinet	26	30
	M. Maritimes	35	14
vapeurs irréguliers	Commentry (La Rochelle)	1	-
TOTAL		62	44

⁴¹ Traian Ionescu, *op.cit.*, (după fondul Casa Regală de la D.A.N.I.C.), p. 90.

⁴² D.A.N.I.C., Microfilme Franța, Ministère des Affaires Étrangères, Correspondance Commerciale Consulaire, Galați, rola 291, vol. 7, c. 72v.-79v.

În acest tabel sunt menționate sporadic alte două companii franceze, *Isforgues* (din Marsilia) și *Commentry* (din La Rochelle), care au trimis, în anii 1883-1884, câte un vas pe Marea Neagră și la gurile Dunării.

Consulul Wiet semna, într-un alt raport din 1885, că armatorii Fraissinet au lăsat în serviciul *Mesageriilor* doar un singur vapor, pentru o cursă regulată de poștă între Marsilia și porturile românești, la un interval de 15 zile⁴³.

Agentul diplomatic francez a intervenit, în vara anului 1885, la cererea *Mesageriilor*, pe lângă Ministerul francez de Externe, pentru deschiderea unei linii directe destinată strict pentru poștă și valiză diplomatică⁴⁴.

Alfred Fraissinet, directorul general al Companiei cu același nume de la Galați, îl vizitase, în iunie 1885, pe consul, plângându-se de concurența pe care i-o făceau *Mesageriile* și de refuzul lor „de a abandona linia Dunării”, exprimat de Lécas, administratorul lor general din acest port⁴⁵.

Cele două companii rivale, *Fraissinet* și *Mesageriile*, erau însă solicitate de mulți negustori din Basarabia și Crimeea (între care și cei din Societatea de navigație rusă a prințului Gagarin), pentru organizarea unui serviciu al vapoarelor franceze între Ismail-Tulcea-Galați-Odessa. În vara anului 1886, armatorul principal al companiei ruse, prințul Gagarin, s-a deplasat la Galați și București și a încercat să încheie cu Malavasi, agentul *Mesageriilor*, un contract de transbordare de mărfuri și pasageri. Lipsa de vapoare a companiei franceze a stopat însă proiectul⁴⁶.

Consulul francez de la Galați a căutat să aplaneze rivalitatea celor două companii. Convinși de necesitatea prezenței pavilionului francez în porturile românești și importanța lor în traficul de mărfuri și călători – întrucât multe din acestea erau preluate de navele concurente germane și engleze – el a recomandat guvernului de la Paris un proiect de întărire navală a Franței în Sud-Estul european. Astfel, el i-a sugerat posibilitatea asigurării, fie de către *Compania Fraissinet*, fie de către *Mesageriile Maritime*, a unei linii de navigație de la Anvers la Barcelona, cu trecere prin Gibraltar în Marea Mediterană, spre Marsilia și porturile italiene, având ca puncte terminus porturile românești de la gurile Dunării și Marea Neagră⁴⁷.

O ultimă mențiune a prezenței Companiei *Mesageriilor Maritime* în porturile românești o avem din 1887 – conform datelor existente în rapoartele consulare franceze. Între documentele Consulatului de la Galați există un protest al *Administrației Companiei Mesageriilor Maritime* contra abuzurilor municipalității orașului în chestiunea taxelor de cheiaj. Administrația socotea că

⁴³ *Ibidem*, rola 291, vol. 7, c. 49v.-50.

⁴⁴ *Ibidem*, c. 79v.-81v.

⁴⁵ *Ibidem*, c. 131v.-132v.

⁴⁶ *Ibidem*, c. 134v.-135; 451.

⁴⁷ *Ibidem*, c. 633v.-636.

ele fuseseră deja reglementate prin legile din 1871 și 1872, iar Compania avea aici un debarcader în concesiune, lucru pentru care taxele nu ar mai fi trebuit cerute vapoarelor companiei⁴⁸.

În concluzie, putem opina că prezența și activitatea vapoarelor companiilor franceze la gurile Dunării și Marea Neagră s-au încadrat în politica statului francez de a-și asigura debușee comerciale și de a-și lărgi aria de influență economică. În favoarea acestei opinii stau mărturie subvențiile și primele date de Guvernul Franței și obligațiile contractuale ale companiilor ce decurg de aici.

Activitățile companiilor franceze au dus la dezvoltarea unei rețele de căi de navigație între Franța și bazinul Dunării și Mării Negre și a relațiilor comerciale în această zonă, servind, totodată, politicii generale a statului francez de a-și muta granițele influenței politice în raport cu puterea de expansiune a economiei sale.

⁴⁸ *Ibidem*, c. 807v.-813.

Din istoricul Institutului de Credit și Economii „Economul” din Cluj în anii consolidării sale (1887-1905)

LUCIAN DRONCA

Perioada limitată pe care intenționăm să o abordăm în reconstituirea activității Institutului de Credit și Economii „Economul”, societate pe acțiuni în Cluj, se datorează faptului că ea corespunde unei etape distincte din evoluția acestuia. Este o perioadă în care Institutul financiar clujean trăiește anii unor căutări din care va ieși consolidat odată cu schimbarea radicală a conducerii sale, în anul 1905. Ulterior acestui an, „Economul” se va situa, până la 1918, pe locul 9 în rândul celor 150 de institute care formau sistemul financiar-bancar românesc din Transilvania.

Preocupările privind activitatea „Economului” nu sunt noi, fiind ilustrate, tangențial, în unele lucrări de sinteză pe probleme de istorie financiar-bancară¹ și monografii ale orașului Cluj².

Prima încercare de realizare a unei monografii a Institutului „Economul” aparține lui Nicolae Trifoiu³, care distinge trei „praguri” în evoluția acestuia: 1886 – înființarea; 1905 – consolidarea; 1917 – dezvoltarea⁴.

Scopul declarat al întemeierii acestui Institut financiar rezultă din paragraful 1 al *Statutelor* sale, aprobate în 1886: „să se ajute poporul econom la câștigarea creditului de lipsă și să dea impuls la dezvoltarea spiritului economic”⁵.

„Economul” s-a înființat în „epoca de până la 1892”, pe care o distinge Petra Petrescu în evoluția sistemului bancar românesc din Transilvania⁶. Forma luată de băncile românești în această perioadă a fost aceea a „societăților pe

¹ Vezi Nicolae Petra Petrescu, *Băncile românești în trecut*, în „Economia românească”, I, 1936, nr. 1, p. 49-91; Idem, *Băncile românești din Ardeal și Banat*, Sibiu, Edit. Cartea Românească, 1936, p. 28.

² *Istoria Clujului* (sub redacția acad. prof. Ștefan Pascu), Cluj, 1974, p. 300-304; Cluj – *Pagini de istorie revoluționară (1848-1971). Oameni, fapte, locuri*, Cluj, 1971.

³ Nicolae Trifoiu, *Rolul Institutului de credit „Economul” din Cluj în viața românilor din Transilvania până la 1918*, în „Revista de istorie”, București, tom 31, 1978, nr. 9, p. 1581-1598; Nicolae Trifoiu, Mihai D.Drecin, *Instituția de credit și economii „Economul” din Cluj – instituție națională a românilor din Transilvania (1886-1918)*, în *Istorie financiar-bancară. Studii asupra băncilor românești din Transilvania (1867-1918)*, coordonator Mihai D.Drecin, vol. I, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1996, p. 81-116.

⁴ Nicolae Trifoiu, *Rolul Institutului ...*, p. 1589.

⁵ Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale (în continuare, D.J. Cluj A.N.), fond Banca „Economul”, dosar 2, 1886, *Statutele Institutului de Credit și Economii „Economul”, Societate pe acțiuni în Cluj*, f.1.

⁶ Nicolae Petra Petrescu, *Băncile românești din Ardeal și Banat*, p. 31-33.

acțiuni", în care s-a încadrat și „Economul”.

Între 1902-1914 însă, Institutul se va angaja în sprijinirea mișcării cooperatiste, având tendința de a se transforma într-o centrală pentru toate cele 73 de cooperative din Transilvania⁷, și a sprijinit, totodată, înființarea de cooperative în sistemul Raiffaisen în zona sa de activitate.

La sfârșitul secolului al XIX-lea activau în Cluj 13 bănci case de economii și societăți de asigurare. Dintre acestea, 10 erau locale, iar 3 sucursale ale unor bănci maghiare sau austriece. Capitalul social al acestor bănci a atins, în 1888, peste 9.000.000 florini. Cele nou înființate în această perioadă au fost: „Banca Comercială Clujeană” (întemeiată în 1885, cu un capital inițial de 68.220 fl.) și „Banca de Scont” (înființată în 1886, cu un capital inițial de 50.000 fl.). În toamna anului 1888, la cererile marilor proprietari din regiune s-a înființat și o sucursală a „Băncii de Credit Ipotecar” din Budapesta⁸.

Ca importanță și mărime a capitalului social, „Economul” era precedat, în sistemul financiar bancar românesc din Transilvania și Banat, de băncile „Albina” (Sibiu), „Victoria” (Arad), „Timișana” (Timișoara), „Ardeleana” (Orăștie), „Bihorcană” (Oradea), „Luceafărul” (Vârșeț), „Patria” (Blaj) și „Silvania” (Șimleul Silvaniei). După „Economul”, în ordinea importanței urmau „Oraviceana” (Oravița), „Sentinela” (Satu Nou), „Someșana” (Dcj), „Furnica” (Făgăraș). Toate aceste bănci au fost înființate în perioada de până la 1902.

Problema înființării unui institut financiar românesc în Cluj s-a pus pentru prima dată în adunarea generală a Despărțământului X Cluj al „Astreii”, care s-a ținut la Mociu, în ziua de 26 octombrie 1875. Directorul Despărțământului era dr. Grigore Silași⁹. Aici s-au exprimat și opinii care pledau în favoarea înființării la Cluj a unei filiale a Băncii „Albina”. Ulterior, Grigore Silași și-a împărtășit planurile sale avocatului Iuliu Coroianu, care se va angaja în acțiunea de întemeiere a Institutului. Implicarea sa nu a fost imediată, abia la 13 aprilie 1885 Iuliu Coroianu lansând o convocare pentru o adunare în vederea „constituirii unui Institut de credit și economii spre înaintarea intereselor românești”¹⁰. Locul adunării era fixat la Casina Română din Cluj, fiind invitate 17 personalități locale, precum Alexandru Bohățel, Mihai Bohățel, dr. Grigore Silași, Ladislau Vaida, preoții Gavril Pop, Vasile Roșiescu și Basiliu Podoabă, alături de „spectabili domni” Lazăr Baldi, dr. Aurel Isac, Vasile Almășianu, Alecu Pop, Ioan Petrean, Ștefan Galea, Andrei Truția, Ștefan Havași și I. Csukai¹¹.

În deschiderea adunării, Iuliu Coroianu a rostit un discurs în care a propus înființarea unui „Institut de credit și păstrarea prc acțiuni, sub numele <<Economul>>”.

⁷ Nicolae Trîfoiu, Mihai D.Drecin, *Institutul de credit și economii „Economul”*..., p. 103.

⁸ *Istoria Clujului*..., p. 300.

⁹ „Transilvania”, IX, 1876, nr. 5, p. 57-58.

¹⁰ D.J.Cluj A.N., fond Banca „Economul”, registrul 4, 1889-1902, f. 1.

¹¹ *Ibidem*.

S-a stabilit că pentru aceasta urmau să se emită 1000 de acțiuni, a câte 50 fl. acțiunea, capitalul nominal urmând să se ridice la un total de 50000 fl.

Pentru realizarea acestor acțiuni a fost ales un „comitet permanent de pregătire”, care avea ca președinte pe Iuliu Coroianu¹².

Pe parcursul anului 1885, au avut loc noi consfătuiri ale inițiatorilor acțiunii. În 7 decembrie 1885, a fost prezentat, de către Iuliu Coroianu și Ștefan Galea, un proiect de statute, care va suferi unele modificări. Au fost subscrise primele acțiuni și s-a constituit un „directorat” al viitorului institut¹³. Cu ocazia sărbătorilor de Crăciun, protopopul Gavril Pop urma să încerce adunarea de noi subscrieri pentru acțiunile ce urmau să fie emise¹⁴.

La începutul anului 1886, au fost expediate coli de subscriere în diverse părți ale Transilvaniei, iar Iuliu Coroianu a făcut o călătorie la Blaj, primind asigurări de sprijin din partea arhiepiscopiei greco-catolice¹⁵. Prin urmare, „Economul” a fost înființat cu sprijinul masiv acordat de românii greco-catolici din Transilvania.

La 1 martie 1886, toate acțiunile erau subscrise, primii acționari care au subscris cele 1000 de acțiuni fiind în număr de 146. Majoritatea aparțineau tinerei burghezii românești în formare, două treimi dintre ei fiind intelectuali (preoți, avocați, medici, funcționari, profesori, învățători)¹⁶.

Adunarea generală de constituire a Institutului „Economul” s-a ținut la 8 aprilie 1886, în localul Casinei Române din Cluj, încă neputându-se stabili un sediu pentru desfășurarea activităților. Au fost prezente o serie de personalități ale vieții publice românești, atât din Cluj, cât și din toată Transilvania, pentru a se conferi mai multă greutate acțiunii. Alexandru Bohățiel a expus motivul înființării Institutului „Economul”, acela de a fi „mai cu înlesnire ajutorat publicul cu preferința economiei”¹⁷. Basiliu Podoabă a prezentat statutele și, în conformitate cu acestea, s-a stabilit conducerea Institutului¹⁸.

Firma Institutului a fost înregistrată la 25 mai 1886, prin Decizia nr. 4396 a

¹² Ca membri ordinari au fost aleși: Alexandru Bohățiel, Gavril Pop, dr. Aurel Isac, Vasile Almășianu, Lazăr Baldi, iar ca notar Ștefan Galea (D.J.Cluj A.N., fond Banca „Economul”, registrul 4, 1889-1902, f. 17).

¹³ În „directorat” au intrat: Alexandru Bohățiel, Gavril Pop, Emeric Pop și Iuliu Coroianu.

¹⁴ D.J.Cluj A.N., fond Banca „Economul”, registrul 4, 1889-1902, f. 82.

¹⁵ *Ibidem*, f. 89.

¹⁶ S-a remarcat prezența lui Iuliu Coroianu, Alexandru Bohățiel, dr. Grigore Silași, episcopul Nicolae Fekete Negruțiu ș.a.

¹⁷ D.J.Cluj A.N., fond Banca „Economul”, dosar 1, 1886, f. 8. *Proces-verbal de înființare a băncii*.

¹⁸ În direcțiune au intrat: Iuliu Coroianu, ca director executiv, membrii: Alexandru Bohățiel, Gavril Pop, Emeric Pop și Ioan Petrean. În comitetul de revizie: dr. Grigore Silași, Nicolae F. Negruțiu, Basiliu Podoabă, Lazăr Baldi și Ștefan Havași.

Tribunalului Regesc din Cluj¹⁹. Conform *Statutelor*, numele firmei era „Economul», societate pe acțiuni, institut de credit și economii” cu subscrierea și în limba maghiară („<<Economul>> részvényekre alapított hitelintézet és takarékpénztár”) și în germană („<<Economul>> Spar und Creditanstalt als Actiengesellschaft”) având reședința la Cluj.

Ședința direcțiunii, din 20 iunie 1886, a stabilit ca sediul provizoriu al Institutului să fie instalat în casa proprietate personală a lui Iuliu Coroianu, situată în strada Cărbunilor nr. 2²⁰. În aceste condiții, „Economul” și-a început activitatea la 5 iulie 1886. În 1896, localul Institutului a fost stabilit definitiv în str. Veselenny Miklos nr. 26 (azi strada Gheorghe Doja).

De la început, conducerea a urmărit ca Institutul să desfășoare o gamă largă de operațiuni: preluarea de depuneri spre fructificare; acordarea de credite cambiale; credite pe lângă obligațiuni cu „cavenți” (garanți); credite ipotecare; credite pe efecte de valoare.

Capitalul social de 50.000 fl. a fost distribuit pe ramuri de operațiuni. În decembrie 1886, au fost acordate primele credite²¹.

Din păcate, operațiunile planificate nu s-au putut realiza. Conducerea a fost nevoită să se limiteze, din lipsa capitalului, la primirea de depuneri spre fructificare, la acordarea de credite fixe și ipotecare, scontul de cambii și reescontul (practicat din 1892).

Un moment important în consolidarea financiară a Institutului a avut loc în 1897, când a fost realizată prima urcare a capitalului social printr-o nouă emisiune de acțiuni²². Hotărârea a fost luată la 3 martie 1897, în ședința direcțiunii. Capitalul de 50.000 fl. urma să fie dublat printr-o nouă emisiune de 1000 acțiuni a 50 fl./acțiune. Prioritate la subscrierea lor aveau acționarii Institutului de până la această dată, ei putând lua un număr echivalent cu acțiunile pe care le posedau din prima emisiune. Noile acțiuni au participat la dividendă din 1899.

O nouă urcare a capitalului social a avut loc în 1905, acesta atingând 400.000 K²³. Operațiunea a avut loc conform dispozițiilor din 1887, iar adunarea generală de la 31 ianuarie 1906 a constatat reușita plasării emisiunii a treia de acțiuni. Aceasta a contribuit și la atenuarea frământărilor ce au avut loc, la nivelul conducerii, în 1905, consolidând situația financiară a Institutului.

Operațiunea care a prezentat un interes semnificativ la „Economul” a fost atragerea depunerilor spre fructificare. Îndrumări speciale au fost acordate în acest

¹⁹ „Compas românesc”, 1893-1894 (redactat de Nicolae Petra Petrescu), Sibiu, Tiparul tipografiei Arhidiecezane, 1894, p. 92.

²⁰ „Tribuna”, III, 1886, nr. 142, p. 568.

²¹ D.J.Cluj A.N., fond Baaca „Economul”, registrul 4, 1889-1902, f. 141.

²² *Ibidem*, registrul 4, 1886-1897, f. 73, *Prospect pentru a doua emisiune de acțiuni a Institutului de credit și economii „Economul” în Cluj*.

²³ „Revista economică”, VII, 1905, nr. 11, p. 112.

sens și informatorilor economici (agenți) ai Institutului, pentru a-și canaliza eforturile, cu precădere în acest sens. La întemeiere, dobânda acordată pentru suma depusă a fost de 6%. Depunerile au avut un curs ascendent, excepție făcând anii 1896 și 1898 (când au avut loc unele disensiuni și schimbări la nivelul conducerii).

Procentele pentru sumele depuse erau capitalizate la sfârșitul fiecărui semestru. În anul 1902, valoarea depunerilor a depășit, pentru prima oară, un milion K. După ce de la 1 iulie 1901, Direcțiunea hotărâse scăderea dobânzii pentru depuneri la 5,5%²⁴, în 1904, ca urmare a creșterii volumului acestora, a mai putut opera o reducere a etalonului de interes la 5%. Această dispoziție s-a aplicat de la 1 ianuarie 1905²⁵.

Dintre operațiunile de credit, cele mai mari valori le-au avut creditele ipotecare (pe întabulare de realități, mai ales loturi de pământ). Acestea se acordau de la suma de 5 fl. Solicitantul trebuia să dispună de o avere imobilă care să valoreze cel puțin dublul sumei împrumutată. Procentele după această operațiune erau de 8%, cu o „previziune” de 2%²⁶. Pentru întabulare după cărțile funduare care nu se aflau în Cluj, solicitanții aduceau copii autentice, iar pe celelalte le studia avocatul Institutului, pentru a constata dacă nu erau grevate de alte ipoteci.

Creditele ipotecare au cunoscut o creștere relativă până la 1900, dar după această dată, valoarea lor a scăzut până la 1905. Explicația constă în criza agrară din anii 1900-1903, combinată și cu epizootia care a afectat animalele în cursul anului 1902²⁷. Această situație a influențat simțitor încasarea datoriilor de la debitori, în majoritate jărani.

Totuși, prin creditele acordate, Institutul a contribuit la boicotarea activităților desfășurate la sate de diverși cămătari, prin dobânzile incomparabil mai avantajoase practicate de el.

În același timp însă, erau evitate creditările hazardate, fapt care e subliniat constant în rapoartele Direcțiunii către adunarea generală. Spre exemplu, în 1889, din 1243 solicitanți s-au acordat credite doar unui număr de 307, în 1890, din 1167, doar pentru 297 etc.²⁸. Față de scontul de cambii, au fost preferate inițial creditul ipotecar, care asigurau într-o măsură mai mare interesele Institutului.

Acordarea creditelor fixe era condiționată de asigurarea prin întabulare a sumei solicitate. Pentru acestea se percepea o dobândă de 8% pe an. Pe toată durata derulării creditului, realitățile trebuiau asigurate de către debitori contra incendiului la o societate desemnată de Institut. Într-un astfel de caz, suma pentru

²⁴ D.J.Cluj A.N., fond Banca „Economul”, registrul 4, 1889-1902, f. 608.

²⁵ *Ibidem*, registrul 15, 1902-1906, f. 140.

²⁶ *Ibidem*, dosar 22, 1888/1926, f. 1, *Raportul Direcțiunii și al Comitetului de revizuire pe anul 1902. Bilanț și conturi*, Gherla, Tipografia „Aurora” O.Todoran, 1903.

²⁷ *Ibidem*, dosar 18, 1890, f. 8.

²⁸ *Ibidem*, dosar 18, 1890, f. 8.

despăgubire era achitată direct acestuia²⁹.

Creditele cambiale se puteau contracta de la suma minimală de 20 fl. Până la suma de 100 fl. aceste credite se puteau da pe garanții. Cele care depășeau suma respectivă se acordau numai în cazurile când directorul decidea că acest fapt este în interesul societății. Dobânda practică după această operațiune era tot de 8% și o proviziune de 1,5%, care se reținea din suma împrumutată. Creditul cambial era acordat pe o perioadă de 3-6 luni³⁰.

Se poate remarca faptul că reescontul a fost practicat cu moderație, începând cu 1892. Scăderi la această operațiune s-au înregistrat în 1894, 1899 și 1903, ceea ce demonstrează atitudinea rezervată a Direcțiunii în acordarea creditelor pe fondul unor situații economice nefavorabile. După 1900, a început să fie preferat scontul de cambii, scopul fiind trecerea la capitalul „active” a unor valori mai mobile. Au fost reduse, în schimb, împrumuturile ipotecare și cele pe obligațiuni cu garanții³¹.

Profitul net realizat era repartizat în cote procentuale pentru dividendul acționarilor, fondul de rezervă, fondul special de rezervă și cel de pensii, o cotă-parte fiind alocată pentru scopuri cultural-filantropice. Adunarea generală din 20 martie 1890 a decis modificarea cotelor acordate din profitul net pentru scopuri filantropice de la 15 la 10%. În schimb, a fost mărită tantiema directorului executiv (de la 16% la 18%) și cea a oficialilor (de la 2% la 3%). S-au mai alocat 2%, ca suprantiemă, pentru membrii comitetului de revizie care nu aveau domiciliul în Cluj³².

Restul profitului net se distribuia: 15% fondului de rezervă; 7% fondului special de rezervă; 5% fondului de pensii; 5% comitetului de revizie; 35% acționarilor³³.

În 1902, datorită sumei apreciabile la care ajunseseră fondurile de rezervă, conducerea Institutului a hotărât ca a patra parte a acestora să se plaseze în efecte cotate la bursă, cursul lor fiind favorabil³⁴. Din același an, pentru a înlesni acordarea creditelor către săteni, conducerea a urmărit înființarea de reuniuni de credit în sistem Raiffeisen, în legătură organică cu centrala din Cluj. O primă reuniune de acest fel s-a constituit în comuna Gilău, sub firma „Reuniune de păstrarea și credit în Gilău, ca însoțire”, la 30 aprilie 1902³⁵. Direcțiunea „Economului” a făcut apel și la alte comune să imite exemplul locuitorilor din Gilău, dându-le asigurări de sprijin³⁶. Ulterior, au fost constituite reuniuni în Feneșul Săsesc (1906), Gădălin (1907-1909),

²⁹ *Ibidem*, dosar 7, 1886-1898, f. 1.

³⁰ *Ibidem*, dosar 18, 1890, f. 8.

³¹ „Revista economică”, an IV, 1902, nr. 5, p. 40; an V, 1903, nr. 14, p. 130; an VI, 1904, nr. 11, p. 105; an VII, 1905, nr. 11, p. 112.

³² D.J.Cluj A.N., fond Banca „Economul”, registrul 4, 1886-1897, f. 17.

³³ *Ibidem*, f. 24.

³⁴ D.J.Cluj A.N., fond Banca „Economul”, dosar 22, 1888-1926, f. 2.

³⁵ *Ibidem*, registrul 15, 1902-1906, f. 6.

³⁶ *Ibidem*, dosar 22, 1888-1925, „Anuarul Institutului de Credit și Economii <<Economul>>, societate pe acțiuni în Cluj”, XVII, 1903.

Sălciuma de Jos (1908), Ciachigârbou (1911), Suceag (1913), Măciș, Ogruș, Berind, Cuzăplac, Cătina, Tic (1910)³⁷.

O altă realizare, care subliniază extinderea afacerilor Institutului și dezvoltarea operațiunilor sale, a reprezentat-o deschiderea, tot în 1902, a unei filiale în Gherla. Putem afirma că în anul 1902 Institutul „Economul” era suficient de consolidat și putea trece la extinderea activității.

Organizarea filialei din Gherla a început în iulie 1902, când au fost întocmite documentele pentru înființarea și desfășurarea activității acesteia³⁸. Conducerea „Economului” a primit, în Gherla, sprijinul proprietarului tipografiei „Aurora” din localitate, Andrei Todoran. Inițial, activitatea filialei s-a desfășurat în localul librăriei acestuia, iar din august 1902, a fost închiriată o casă separată³⁹. Andrei Todoran a fost numit de altfel, casier contabil, iar Iosif Onciu, paroh în Iclod, ca dirigent al filialei. Aceasta a fost înregistrată la Tribunalul din Dej, sub numărul 6446/1902⁴⁰. Operațiunile desfășurate au fost: preluarea depunerilor spre fructificare, acordarea de credite cambiale cu acoperire ipotecară, scontul de cambii cu cel puțin două subscrieri; lombardul (împrumutul pe efecte).

Consolidarea Institutului este relevată și de legăturile pe care le-a stabilit acesta, atât pe plan intern, cât și extern. Între clienții Institutului s-au numărat, alături de particulari, fonduri și asociații precum: Fondurile „George și Elisabeta Danciu”, „Nicolae Tămaș”, al Școlii de fete din Cluj, Societatea universitară „Iulia”, Reuniunea sodalilor români din Cluj, fondul „Elevilor meseriași”, fondul de premii al Despărțământului X al Astrei; Casina Română din Cluj⁴¹.

Între depunători s-au aflat instituții bancare, ca: „Albina” din Sibiu, „Silvania” din Șimleu, „Coroana” din Bistrița, „Poporul” din Lugoj ș.a., precum și comunități bisericești greco-catolice din Mociu, Pata, Mărișel, Topa Deșartă, Dăbâca, Ticu, Lunca, Cluj-Mănăștur, Chimeu, Aiton, Vișiag, Borșa etc. Aceștea li s-au adăugat forurile superioare bisericești și fonduri constituite de acestea: Casa Centrală Arhiepiscopozană Blaj, Fondul „Pavelian” din Oradea, canonici ca Ioan F.Negrușu⁴², C.Papfalvi, mitropolitul Ioan Vancea⁴³ etc.

Anul 1898 a marcat apariția unor tensiuni ale conducerii în relațiile cu o anumită parte a clientelei și a acționarilor. Problema modificării statutelor a determinat unele proteste. Astfel, la 13 aprilie 1898, Teodor Kövari, prepozit capitular în Oradea, a adresat o scrisoare Direcțiunii Institutului, în numele mai

³⁷ Nicolae Trifoiu, *Rolul Institutului...*, p. 1588.

³⁸ *Regulament pentru operațiunile, serviciul de casă, funcționarii și remunerarea acestora la filiala Gherla*, D.J.Cluj A.N., fond Banca „Economul”, registrul 15, 1902-1906, f. 14.

³⁹ D.J.Cluj A.N., fond Banca „Economul”, dosar 92, 1902, f. 23.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar 93, 1902-1921, f. 1.

⁴¹ *Ibidem*, dosar 9, 1887.

⁴² *Ibidem*, dosar 13, 1888-1899, f. 17, 22.

⁴³ *Ibidem*, f. 35.

multor acționari, protestând contra deciziei de modificare a statutelor. Era criticată ca o „inovație periculoasă”, care nu exista la nici o bancă, prevederea că Direcțiunea numai în mod interimar urma să dispună de funcționari, sancționarea lor urmând a fi revendicată de adunarea generală⁴⁴. Această măsură nu era, într-adevăr, adecvată, întrucât Direcțiunii i se retrăgea, în fapt, puterea executivă. Astfel, funcționarii incorecți puteau fi reabilitați cu ajutorul adunării generale, aceasta neputând fi însă, juridic, trasă la răspundere și nu se socotea responsabilă pentru afacerile Institutului.

Cu ocazia modificării statutelor, alături de membrii Direcțiunii domiciliati în Cluj au fost numiți, pentru prima dată, și trei membri externi⁴⁵, urmărindu-se înlăturarea impresiei monopolizării conducerii de către clujeni. Aceste disensiuni au marcat, în 1898, scăderi la toate tipurile de operațiuni, cu excepția reescontului, ceea ce nu era un semn îmbucurător.

Legat de operațiunea de reescont, în 1903 conducerea „Economului” a primit un apel al Băncii „Silvania” (Șimleu). Direcțiunea acestei bănci informa că la 23 februarie, în cadrul conferinței regnicolare de la Budapesta a reprezentanților institutelor financiare, se plănuise întemeierea unei bănci centrale, formată în urma unei asocieri, a băncilor din provincie. Motivul apelului era subliniat prin interesul „Economului” pentru reescont, operațiune care era monopolizată de băncile din Capitală și unele mai mari din provincie (aluzie la Banca „Albina”). Noii bănci urmau să i se cedeze, de către băncile provinciale mai mici, creditele ipotecare, pentru a li se asigura mobilitatea. Conducerea Institutului clujean nu a participat însă, continuând să efectueze acest gen de operațiuni la Banca „Albina”⁴⁶.

„Economul” a fost o prezență activă și la cele cinci conferințe ale băncilor românești din Transilvania, care au culminat cu constituirea Uniunii Bancare „Solidaritatea”, în 1907. La început însă, hotărârile primei conferințe, din 1898, au fost privite cu reticență de conducerea Institutului, care arăta că nu este de acord cu înființarea fondului cultural al băncilor românești, că nu se poate angaja nici la cantitatea și nici la termenul procurării de efecte decise de conferință, iar publicarea bilanșurilor o acceptă doar la modul neobligatoriu⁴⁷. Au fost necesare mai multe detalii oferite de Partenie Cosma, în numele Delegațiunii Conferinței Directorilor de Bancă, probabil la solicitarea conducerii „Economul”, până când afilierea să se realizeze⁴⁸.

Dintre băncile românești din Transilvania, în sistemul cărora s-a încadrat și

⁴⁴ *Ibidem*, dosar 13, 1888-1899, f. 90.

⁴⁵ *Ibidem*, dosar 3, 1885-1899, *Raport despre mersul afacerilor Institutului de la adunarea generală din 3 martie 1899 până la 20 ianuarie 1900 către direcțiunea plenară*.

⁴⁶ *Ibidem*, dosar 125, 1903, f. 1-2.

⁴⁷ *Ibidem*, registrul 4, 1889-1902, f. 533.

⁴⁸ *Ibidem*, dosar 13, 1888-1899, f. 86; dosar 55, 1899, f. 1.

Institutul financiar clujean, relațiile lui au fost strânse cu: „Albina”, care a contribuit la fondarea acestuia, „Victoria” din Arad (legat de transpuneri de cambii)⁴⁹, „Poporul” din Lugoj (care apelează la „Economul” pentru a subscrive acțiuni)⁵⁰, „Sebeșana” din Sebeș-Alba, care recomandă studenți din localitate pentru a fi admiși la „Masa academică”⁵¹, „Șercăiana” din Șercaia (comitatul Făgăraș), care solicită, în ianuarie 1904, un credit de reescont pentru a face față solicitărilor de credite⁵², „Coroana” din Bistrița, care cere, în 1903, cu ocazia înființării, un sprijin la „Economul” prin suscrierea de acțiuni⁵³ etc. De remarcat este faptul că numeroase instituții și asociații din România au contractat în diverse perioade credite la Institutul financiar clujean: Banca Română S.A., Banca „Apărarea Națională”, Banca „Chrisoveloni”, Banca Națională a României, „Reconstrucția” – societate anonimă pe acțiuni, Direcția Generală de Statistică, Direcția Atelierelor C.F.R., Institutul Economic Românesc, Societatea Națională de Credit Industrial⁵⁴ etc., toate cu sediul în București.

Mult mai extinse au fost, cum este și firesc, relațiile cu instituțiile administrative și asociații din Transilvania (administrațiile capitulare din Gherla și Cluj; Societatea „Archimedes”, „Buletinul Justiției”, „Biroul Populației” de la Prefectura Poliției, Consiliul orășenesc, Comisia mixtă de rechiziții, „Crucea Roșie Română”, Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică din Cluj, „Creditul tehnic transilvănean”, „Astra”, din Sibiu, „Creditul bănățean”, „Casa Centrală Diecezană”, din Lugoj, „Casa consistoriului ortodox român din Oradea”, Sediul orfană a orașului Făgăraș ș.a.), precum și din Ungaria. Între acestea din urmă se remarcă firme furnizoare ale Institutului „Economul”, precum: firma „Posner Karoly Lajos și fiul”, care reprezenta „Primul Institut maghiar de liniare, tipografie de carte, fabrică de albume, institut de cartografie, comerț cu hârtie și ustensile de scris”⁵⁵, „Institutul de literatură al fraților Révai S.A., secția comerț cu carte”, „Fabrica de carte pentru comerțul lui C.Konitz și fiii” din Budapesta⁵⁶. Conducerea Institutului s-a arătat în mai multe rânduri interesată de produsele unor fabrici din Ungaria specializate în producția de seifuri și dispozitive de siguranță.

„Economul” a întreținut relații de afaceri și a făcut reesconturi la o serie de bănci din Ungaria cu sediul în Szeged („Banca de Credit S.A.”), Triest („Societatea Generală de Asigurări”), Budapesta („Casa Unită de Economii și Consemnațiuni”, „Institutul Național de Credit al micilor proprietari de pământ”, „Banca Generală Maghiară de Credit”) etc.

⁴⁹ *Ibidem*, dosar 146, 1904, f. 1.

⁵⁰ *Ibidem*, dosar 147, 1904, f. 1.

⁵¹ *Ibidem*, dosar 148, 1904, f. 1.

⁵² *Ibidem*, dosar 124, 1903-1904, f. 2.

⁵³ *Ibidem*, dosar 126, 1903-1907, f. 1.

⁵⁴ *Ibidem*, dosar 164, 1905, *Repertoriu cu debitorii „Economului”*.

⁵⁵ *Ibidem*, dosar 74, 1901-1911, f. 1.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 2-3.

Existența unor relații intense cu diverse instituții și asociații dovedește faptul că, după 1900, Institutul financiar clujean se consolidase și a reușit să impună un renume firmei sale. Acest renume a fost menținut și reafirmat periodic prin activitatea socială și cultural-filantropică desfășurată de conducerea „Economului”. Astfel, au fost acordate diverse sume de bani în favoarea școlilor românești, pentru biserici, diverse instituții și persoane particulare. Suma totală alocată pentru aceste ajutoare a fost, până la 1905, de 45.000 K⁵⁷.

Ajutoare pentru școlile românești au fost acordate încă din primul profit net realizat în anul 1887. În anii următori, de diverse sume au beneficiat școlile românești din localitățile: Someșfalău, Succag, Ardecova, Apahida, Șimleu, Vinga, Șoimuș, Marin, Gilău, Chinteu, Măciș, Feiurd, Gădălin etc.⁵⁸

Din banii destinați s-au cumpărat abecedare și catchisme editate la Blaj pentru școlile populare din comitatul Cojocnei⁵⁹. Alte sume au fost acordate gimnaziului și spitalului studențesc din Blaj, gimnaziului din Brad și fondului studenților bolnavi de aici, teologilor din Gherla, reuniunii învățătorilor greco-catolici din Sibiu⁶⁰, internatului din Lugoj, mesei studenților din Brașov⁶¹.

În orașul Cluj, au fost acordate ajutoare bănești școlii greco-catolice din localitate, fondului școlii române de fete, învățătorilor din oraș și elevilor din Mănăstur, tinerimii universitare, ucenicilor români, pentru achiziționarea de catchisme și istorii biblice⁶².

Au fost onorate solicitări de ajutoare bănești și pentru senatele școlare din: Jucul Inferior (pentru terminarea edificiului școlii), Mureș Gheja (pentru procurarea de cărți și rechizite), Dobrin, comitatul Sălaj (pentru îmbunătățirea localului impropriu al școlii), Chinteni (pentru școala nou edificată)⁶³, Doboca (pentru ridicarea unei școli noi în locul celei ruinată)⁶⁴.

Implicarea Institutului în viața politică și culturală a românilor ardeleni a determinat adunarea generală a „Astrei”, ținută la Blaj, la 27 august 1895, să declare „Economul” ca „membru al ei pe viață”⁶⁵. De altfel, pe parcursul anilor, vor fi avansate „Astrei” diverse sume pentru terminarea construirii clădirii „Muzcului Istoric și Etnografic al Românilor din Ungaria și Transilvania”⁶⁶.

⁵⁷ „Răvașul” (Cluj), III, 1905, nr. 14, p. 55.

⁵⁸ D.J.Cluj A.N., fond Banca „Economul”, registrul 4, 1886-1897, „Anuarul...”, *passim*.

⁵⁹ *Ibidem*, „Anuarul...”, V, 1890.

⁶⁰ *Ibidem*, XII, 1897.

⁶¹ *Ibidem*, XVI, 1901.

⁶² *Ibidem*, VI, 1891, IX, 1894, XIII, 1898, XIV, 1899, XVI, 1901.

⁶³ D.J.Cluj A.N., fond Banca „Economul”, dosar 117, 1903-1907, f. 1, 2, 9, 10.

⁶⁴ *Ibidem*, dosar 134, 1904-1905, f. 1.

⁶⁵ *Ibidem*, dosar 39, 1895, f. 1.

⁶⁶ *Ibidem*, dosar 180, 1903-1908, f. 1, 4. În acest scop a fost angajată și o loterie, iar Alexandru Mocioni și Zeno Mocioni s-au remarcat printr-o considerabilă donație de 24.000 K.

Sume considerabile au fost alocate mai ales unei inițiative proprii Institutului. Urmând exemplul „Albinei”, direcțiunea „Economului” a decis înființarea, în septembrie 1902, a unei „Mese a studenților academici din Cluj”. Inițial, au fost destinate 1000 K pentru 15 locuri libere, constând fiecare dintr-un prânz gratuit. La acțiune au participat, în urma unui apel, și alte bănci: „Bihoreana” (Oradea), „Someșana” (Dej), „Patria” (Blaj), „Mielul” (Poiana) și „Fortuna” (Rodna). Din 1903, s-au adăugat: „Albina”, „Detunata” (Bucium), „Racotana” (Șeica Marc), „Zărândeana” (Băița), „Mureșanul” (Rodna), „Lipovana” (Lipova), „Auraria” (Abrud), „Doina” (Câmpeni), „Luceafărul” (Vârșei), „Corvineana” (Hunedoara)⁶⁷ etc. Este certă largă audiență de care s-a bucurat inițiativa „Economului” într-un centru universitar cum a fost, și pe atunci, Clujul.

Pentru a beneficia de masă, solicitanții trebuia să depună o cerere, o autobiografie, un „atestat de paupertate”, care să le certifice starea materială de acasă, precum și indexul cu rezultatele la învățătură pe anul precedent⁶⁸. Unii din acești studenți motivau necesitatea ajutorului prin faptul că abia își puteau achita taxele pentru susținerea examenelor și a colocviilor⁶⁹.

La 30 septembrie 1904, Direcțiunea a hotărât ca studenții universitari care beneficiau de masă să se înscrie obligatoriu la „Societatea română de lectură” din Cluj. Aici, ei trebuia să prezinte semestrial cel puțin o conferință publică din studiile lor de specialitate, sau din literatura română⁷⁰.

Pe baza datelor publicate de către Direcțiunea Institutului, putem evalua suma totală acordată pentru ajutorarea școlii românești în perioada 1877-1899. Aceasta s-a ridicat la 1743,01 fl., iar între 1900-1905 la 960,28 K⁷¹.

De diverse sume au beneficiat și bisericile, mai ales cele de confesiune greco-catolică, care au sprijinit, la rândul lor, Institutul încă de la întemeiere⁷². În 1887, din suma de 379,84 fl., lăsată de adunarea generală pentru distribuie la dispoziția Direcțiunii, o parte a fost destinată renovării unor biserici. În 1891, 25 fl. au fost acordați docentului greco-catolic din Elisabetopol⁷³ (Dumbrăveni), iar în 1893, aceeași sumă pentru biserica română greco-catolică din Muierău⁷⁴.

⁶⁷ D.J.Cluj A.N., fond Banca „Economul”, „Anuarul...”, XVII, 1902.

⁶⁸ *Ibidem*, XVIII, 1903.

⁶⁹ D.J.Cluj A.N., fond Banca „Economul”, dosar 90, 1902, f. 10.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 12, 13, 96, 98, 108.

⁷¹ Total în coroane: 4446,30 K.

⁷² Astfel, între primii acționari s-au numărat: Fondul Pavelian al diecezei greco-catolice Oradea, Fondul tractului protopopes greco-catolic din Cluj, comunitățile greco-catolice din Fildul de Mijloc, Feleac, Topa-Sâncrai, Chinteni, Cluj, Mănăstur. Dintre preoții care au subscris acțiuni, 29 sunt greco-catolici și numai 4 ortodocși (D.J.Cluj A.N., fond Banca „Economul”, registrul 2, 1886).

⁷³ D.J.Cluj A.N., fond Banca „Economul”, registrul 4, 1886-1897, f. 33.

⁷⁴ *Ibidem*, f. 48.

În anii următori, diverse sume au fost alocate bisericilor din Cuzăplac⁷⁵, Topa Desartă⁷⁶, arhidiecezei Blajului, parohiilor din Lechința Săsească și Ascileu Mare⁷⁷, Palatca⁷⁸, Topa Sâncrai⁷⁹, Cojocna (pentru biserica nou edificată)⁸⁰, Aiton⁸¹, Dedrad-Seplac Sânbenedic⁸². În 1905, 50 fl. au fost acordați corului bisericii greco-catolice din Cluj și 100 fl. pentru zidirea unei biserici de același rit din Aiud⁸³.

O atenție deosebită a fost acordată bisericii greco-catolice din Cluj. În 1899, aceștia i s-au alocat 250 fl., iar în 1902 s-a decis ca fondul rezervat unor acțiuni filantropice de la „pasive” să-și schimbe denumirea în „Fondul pentru zidirea unei biserici noi greco-catolice române în Cluj”⁸⁴.

Nici biserica ortodoxă nu a fost ignorată, chiar dacă ajutoarele dirijate în această direcție sunt mai modeste. În 1896, 10 fl. au fost alocați bisericii din Călianu și aceeași sumă pentru o colectă destinată zidirii bisericii greco-orientale din Dej⁸⁵. În 1899, 100 fl. au fost donați bisericii ortodoxe din Cluj.

Pentru scopuri filantropice au fost avute în vedere de conducerea „Economului” și diverse asociații și instituții cu sediul în Cluj: „Reuniunea sodalilor români”, „Societatea Pompierilor”, „Institutul surdo-mușilor”⁸⁶, „Societatea de Salvare”, „Casina Română”, Spitalul „Crucea Roșie”, Departamentul „Astrei”, Reuniunea femeilor, Societatea română de lectură, Leagănul de copii, Asociația săracilor, Societatea de înfrumusețare a orașului ș.a. Diverse sume au fost alocate și pentru construirea monumentului lui Matei Corvin. Suma totală a fost de aproximativ 920 fl., iar după 1900 de 1495 K⁸⁷.

Pe un plan mai larg au fost destinate ajutoare bănești pentru orfanii din Comitatul Cojocnei, fondul Junimii din Arad, Reuniunea femeilor române din Sibiu, internatul din Lugoj, Regimentul de infanterie Probszt nr. 51, cu ocazia aniversării jubileului de 200 de ani⁸⁸. De asemenea, au fost vizate și societățile culturale ale studenților români „Petru Maior” din Budapesta, „Carmen Sylva” din Graz, „România Jună” din Viena, „Inochentie Micu” de la Blaj⁸⁹.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 58 (în 1894, 50 fl., în 1901, 20 K.).

⁷⁶ *Ibidem*, „Anuarul...”, XII, 1897 (100 fl.).

⁷⁷ *Ibidem*, XII, 1897 (câte 10 fl.).

⁷⁸ *Ibidem*, XIII, 1898 (20 fl.).

⁷⁹ *Ibidem*, dosar 22, 1888-1926, „Anuarul...”, XVI, 1901 (100 K.).

⁸⁰ *Ibidem*, „Anuarul...”, XVII, 1902 (100 K.).

⁸¹ *Ibidem*, XVIII, 1903 (100 K.).

⁸² *Ibidem*, dosar 134, 1904-1905, f. 2.

⁸³ *Ibidem*, dosar 22, 1888-1926, „Anuarul...”, XX, 1905.

⁸⁴ *Ibidem*, „Anuarul...”, XVI, 1901.

⁸⁵ *Ibidem*, registrul 4, 1886-1897, f. 15.

⁸⁶ *Ibidem*, f. 24.

⁸⁷ În coroane aproximativ 3335 K.

⁸⁸ D.J. Cluj A.N., fond Banca „Economul”, registrul 4, 1886-1897, *passim*.

⁸⁹ *Ibidem*.

„Economul” a sprijinit și persoane afectate de evenimente neprevăzute. Astfel, au fost ajutați cei afectați de incendiu sau inundații din Hațeg, Selicea, Vurpăr, Iosășel, Bințiș, Sold, Sișești, Fizeș, Miercurea și Feneș, iar în 1892,25 fl. au fost acordați „slovacilor pieritori de foame”⁹⁰.

În perioada 1887-1905, s-au perindat la conducerea Institutului, în calitate de directori executivi, trei persoane: Iuliu Coroianu (1886 - 6 noiembrie 1889), Basiliu Podoabă (13 noiembrie 1889 - 10 aprilie 1890), ca interimar, dr. Grigore Silași (10 aprilie 1890 - 1895) și din nou Basiliu Podoabă (1895-1905)⁹¹. Acesta din urmă, fost preot, mai puțin cunoscut, va aduce Institutului unele prejudicii care vor atrage după sine îndepărtarea sa și schimbarea radicală a conducerii în anul 1905.

Împotriva procedurilor incorecte practicate de Basiliu Podoabă, ca director executiv, a protestat, încă din anul 1900, avocatul Institutului, Emeric Pop. În urma manevrelor directorului executiv și ale membrilor conducerii care-i erau fideli, avocatul Emeric Pop a fost scos dintre oficialii Institutului și a rămas doar jurisconsult al societății. Situația s-a datorat faptului că avocatul refuzase să se mai supună autorității directorului, invocând însăși statutul. Cancelaria avocațială a fost mutată în locuința lui Emeric Pop, stabilindu-se o legătură telefonică pe cheltuielile Institutului⁹².

Îndepărtarea avocatului de la „Economul” a favorizat comiterea și a altor nereguli din partea directorului executiv. În același an, 1900, Basiliu Podoabă a prejudiciat, între altele, și „Fondul pentru înființarea unei școli române de fete”, din Cluj, inițiatorii acestuia depunând o petiție în acest sens. Prejudiciul era de 1231,07 fl. și de alți 325 fl. din care Podoabă cumpăraseră 5 acțiuni ale Institutului, din a doua emisiune⁹³.

Întrucât neregulile erau pe cale de dezvoltare, în vara anului 1904, Basiliu Podoabă și-a cerut pensionarea, care i-a fost aprobată, cu începere de la 10 ianuarie 1906⁹⁴. Este însă mult mai probabil că a fost constrâns să se pensioneze, făcând și o declarație că își ia răspunderea pentru eventualele pagube constatate din vina sa.

Ca urmare, ședința Direcțiunii din 24 iulie 1905 a ales ca director executiv al „Economului” pe dr. Amos Frâncu, avocat în Cluj⁹⁵, care era membru al Direcțiunii încă din 1902 și nu făcuse parte din anturajul lui Basiliu Podoabă. Acesta, alături de doi colaboratori, dr. Aurel Isac și Iosif Onciu, au căutat să convoace o adunare generală extraordinară pentru răsturnarea noii direcțiuni. Acuzații reciproce au fost formulate și în presa locală din Cluj, de ambele părți.

⁹⁰ *Ibidem*, f.42.

⁹¹ Nicolae Trifoiu, Mihai D.Drecin, *op.cit.*, p. 98-99.

⁹² D.J.Cluj A.N., fond Banca „Economul”, dosar 3, 1885-1899, f. 25-28.

⁹³ *Ibidem*, dosar 24, 1892-1899, f. 1-54, *Extras din Proiectul de raport al Comitetului „Fondului pentru înființarea unei școli române de fete” în Cluj, în anii 1892-1899.*

⁹⁴ *Ibidem*, dosar 22, 1888-1926, *Memoriu...*, f. 24.

⁹⁵ „Revista economică”, VII, 1905, nr. 43, p. 365.

Alarmarea clientelei a determinat Direcțiunea să iasă din rezerva pe care și-a impus-o în dorința evitării unui scandal public. Au fost puse în lumină toate „malversațiunile” lui Podoabă, făcute cu complicitatea funcționarilor Iosif Onciu și Augustin Giurgiu, care au fost suspendați. Direcțiunea a hotărât împreresuarea doar a lui Basiliu Podoabă la procuratura regească din Cluj. Cu înaintarea cererii de pedepsire au fost însărcinați dr. Amos Frâncu și filantropul clujean Ștefan Havași, de semnătura căruia abuzase Basiliu Podoabă. Avocatul Victor Porușiu a fost desemnat ca acuzator privat. Averea lui Podoabă a fost sechestrată, iar pensia suspendată. Împotriva complicilor lui s-a hotărât cercetare disciplinară⁹⁶.

Din 1905, Institutul „Economul” își va continua activitatea cu o conducere înnoită. Alături de noul director executiv Amos Frâncu, în conducere au intrat Ștefan Havași, dr. Elic Dăian, Artemiu Șarkadi, Ioan Brut Hodoș, dr. Alexandru Vaida Voevod, Leontin Pop și Vasile Almășan.

Consolidarea financiară a Institutului, realizată prin a treia emisiune de acțiuni, precum și cei câțiva membri de vază ai noii conduceri au favorizat depășirea impasului și continuarea activității „Economului”, care va lua amploare sub conducerea lui Amos Frâncu (1905-1922), datorită stabilității noii conduceri și a evitării erorilor inerente începutului.

⁹⁶ D.J.Cluj A.N., fond Banca „Economul”, dosar 154, 1905, f. 14.

Partidul Național-Tărănesc - Anton Alexandrescu.

Scurtă istorie (III)

NARCIS-DORIN ION

I. P.N.Ț. - Anton Alexandrescu și alegerile din 1946

Alegerile din 19 noiembrie 1946 au reprezentat pentru partidul lui Anton Alexandrescu ultimul mare act politic la care acesta a luat parte, act care – prin rezultatele lui directe – a dus la scoaterea P.N.Ț. de la guvernare, cei trei reprezentanți țărăniști fiind excluși din guvernul condus de Petru Groza. Pentru partidul lui Alexandrescu – care s-a prezentat la alegeri în cadrul Blocului Partidelor Democratice – alegerile s-au soldat cu un adevărat eșec, țărăniștii situându-se pe ultimul loc între membrii coaliției, cu numai 21 de locuri în noul Parlament.

Toate partidele ce participau la guvernare, P.N.L. - Gh.Tătărescu, Frontul Plugarilor, P.S.D., P.C.R., P.N.P. și P.N.Ț. - Anton Alexandrescu, au aderat la *Platforma program* a Blocului Partidelor Democratice, propusă de Partidul Comunist Român pe 17 mai 1946¹. Partidele membre ale coaliției își păstrau „mai departe intacte ideologia și programul lor, strâns unite în cadrul Blocului Partidelor Democratice”². Cele șase partide au hotărât – în urma discuțiilor dintre reprezentanții lor, din 17 mai 1946 – constituirea B.P.D.-ului și „au ajuns la un acord deplin asupra *Platformei-program* și a proporției de reprezentare în listele B.P.D., reprezentare care se va face în condițiuni de egală îndreptățire a primelor patru partide mai sus enumerate (subl.ns.)”³.

Primele patru partide, care erau reprezentate în mod egal pe listele electorale, erau: P.N.L. - Gh.Tătărescu, Frontul Plugarilor, P.S.D. și P.C.R., celelalte două, Partidul Național Popular și Partidul Național-Tărănesc - Anton Alexandrescu, neavând aceleași drepturi electorale cu primele patru. Rezultatul alegerilor – exprimat în numărul mandatelor primite de fiecare partid în Parlamentul nou ales – a respectat fidel această reprezentare pe listele B.P.D.: P.S.D. – 81 locuri, P.N.L. - Gh.Tătărescu – 75 locuri, Frontul Plugarilor – 70 locuri, P.C.R. – 68 locuri, P.N.P. – 26 locuri și P.N.Ț. - Anton Alexandrescu – 21 locuri⁴.

¹ Vezi *România. Viața politică în documente. 1946*, coordonator Ioan Scurtu, București, Arhivele Statului, 1996, p. 196-206.

² *Ibidem*, p. 197.

³ *Protocolul de constituire a B.P.D.*, în *Ibidem*, p. 207.

⁴ Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Partidele politice din România (1862-1994). Enciclopedie*, București, Edit. Mediaprint, 1995, p. 286. Cifrele date de „Dreptatea Nouă” sunt ușor diferite: P.S.D.-78 locuri, Fr.Plugarilor-70, P.N.L.-70,

Pentru buna desfășurare a alegerilor și pentru „realizarea comandamentului unic pe întreaga perioadă a alegerilor se constituie o *Comisie Centrală Electorală*, compusă din reprezentanții celor șase partide, care va centraliza și coordona activitatea Blocului Partidelor Democratice în campania electorală”, după cum se arăta în *Protocolul* semnat de reprezentanții celor șase partide⁵. Cum am spus și mai sus, deși partidele din arcu guvernamental se prezentau în alegeri pe baza *Platformei B.P.D.*, totuși fiecare partid a adăugat la aceasta propriul program politic, pe care l-a înfățișat electoratului în broșuri speciale. Este și cazul P.N.Ț.-ului condus de Anton Alexandrescu, care – la Congresul general din 20-21 iulie 1946 – și-a adoptat programul pe baza căruia s-a prezentat în alegeri la 19 noiembrie 1946.

Congresul general al P.N.Ț. - Anton Alexandrescu s-a deschis pe 20 iulie 1946, în Sala Seminarului Central din Bulevardul Maria, nr. 81, sub președinția lui Anton Alexandrescu. Au participat membrii Biroului Central al partidului: Anton Alexandrescu, Aurel Potop, Mircea Niculescu, Ioan Simion, Gogu Mazilescu, Ioan D.Ioan, Vasile Modoran, C.Vasilescu-Nottara, Al.Iorgulescu, Al.Mâță, Eduard Mirto și Nicușor Graur (ultimii trei recent încadrați în partid – 14 iunie 1946)⁶.

Au participat delegați din partea tuturor organizațiilor județene, după cum urmează: Argeș – 7 delegați, Botoșani – 5, Brăila – 6, Buzău – 6, Brașov – 3, Bihor – 9, Baia – 2, Constanța – 6, Caraș – 6, Cluj – 4, Dolj – 16, Dâmbovița – 8, Făgăraș – 3, Gorj – 10, Iași – 5, Ilfov – 9, Ialomița – 11, Năsăud – 2, Neamț – 5, Olt – 6, Prahova – 7, Putna – 6, Romanai – 7, Râmnicul Sărat – 14, Satu-Mare – 4, Severin – 6, Sălaj – 2, Tecuci – 6, Tutova – 6, Timiș-Totontal – 10, Teleorman – 29, Tulcea – 1, Vlașca – 5, Vaslui – 3, Vâlcea – 6, București – 21 și Organizația de Tineret – 7 delegați⁷.

Congresul a fost un prilej pentru participanți de a dezbate rapoartele prezentate: Anton Alexandrescu (raport politic⁸), Ioan Simion (raport pe probleme agricole), Gogu Mazilescu (raport asupra Cooperăției⁹), V.Modoran (raport economic¹⁰), Al.Mâță (raport asupra politicii externe¹¹), Aurel Potop (raport cultural), Ioan D.Ioan (raport asupra transporturilor), Eduard Mirto (raport constituțional și administrativ). Toate aceste rapoarte prezentate la congres reprezentau o parte din capitolele *Programului P.N.Ț.*, program ce a fost adoptat de congres¹². *Programul* era structurat în 19 capitole tematice și prezenta poziția

P.C.R.-70, P.N.P.-25, P.N.Ț.-21 (Cf. „Dreptatea Nouă”, II, nr. 428, din 27 noiembrie 1946).

⁵ *România. Viața politică ... 1946*, p. 207.

⁶ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 322, din 22 iulie 1946.

⁷ Vezi numele tuturor în *Ibidem*.

⁸ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 345-349, din 18-23 august 1946.

⁹ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 328-329, din 29-31 iulie 1946.

¹⁰ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 324, din 25 iulie 1946.

¹¹ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 326, din 27 iulie 1946.

¹² Vezi *Proiect de Program*, „Biblioteca P.N.Ț.”, nr. 1, 1946, f.c., f. 1.

tărăniștilor față de toate problemele interne ce priveau România în anii imediat postbelici.

Pentru a se prezenta în fața electoratului cu o structură de conducere și un program politic bine definite, o serie de organizații județene ale partidului și-au ținut, în vara și toamna anului 1946, congresele locale, în prezența unor delegați din partea conducerii centrale a partidului. Astfel, în iulie 1946 și-a ținut congresul organizația Tecuci¹³, în septembrie a fost rândul organizațiilor Neamț¹⁴, Sălaj (22 septembrie¹⁵), Brăila și Buzău (ambele pe 29 septembrie¹⁶) să-și țină congresul, iar pe 20 octombrie a urmat organizația din Arad¹⁷.

Tot în vara anului 1946 s-au înregistrat noi adeviziuni la partidul lui Alexandrescu, între noii înscriși în P.N.Ț. remarcându-se Nicușor Graur, Eduard Mirto și Al.Mâță, care – înțelegând probabil că vântul schimbării bătea în direcția forțelor de stânga și le va propulsa, după alegeri, în Parlament – au schimbat macazul, trecând din partidul lui Maniu, cu arme și bagaje, în rândurile dizidenților conduși de Anton Alexandrescu.

Ridiculizând afirmația lui Eduard Mirto că nu are nici o pretenție în noul partid, T.Grigorcea scria în articolul *D.Mirto redivivus?*: „S-a grăbit noul aderent al d-lui Anton să-și asigure șeful (ah! d-le Mirto!) că n-are absolut nici o pretenție. În justă interpretare, cine cunoaște piesa înțelege: nici o pretenție peste cele convenite deocamdată (...) Principial este că infectă atmosferă de căpățuială a trebuit să fi resimțit d-sa în noul său cuib, de s-a văzut nevoit deodată, tamenam, să declare că nu vrea să ia locurile nimănui”¹⁸.

Nu putem să nu-i dăm dreptate autorului, dacă luăm în considerare poziția pe care Eduard Mirto a avut-o în P.N.Ț., pe listele căruia a fost ales deputat în nu mai puțin de ... 10 legislaturi și în guvernele căruia a fost chiar ministru. Să treci cu buretele peste un asemenea trecut și să-ți trădezi partidul, pentru a mai obține încă un mandat de deputat, ni se pare o dovadă crasă de oportunism politic.

Într-o situație și mai penibilă s-a aflat Nicușor Graur, care – când s-a înscris în partidul lui Alexandrescu, pe 14 iunie 1946 – nu s-a gândit că țărăniștii lui Maniu vor da publicității documente compromițătoare ce-l priveau direct. Pe 7 iunie 1946, Nicușor Graur i-a adresat lui Ion Mihalache o scrisoare prin care își prezenta motivele demisiei din P.N.Ț.¹⁹.

A doua zi – pe 8 iunie – Graur i-a scris lui Anton Alexandrescu: „Ne

¹³ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 329, din 31 iulie 1946.

¹⁴ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 365, din 12 septembrie 1946.

¹⁵ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 376, din 25 septembrie 1946.

¹⁶ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 384, din 4 octombrie 1946 și „Dreptatea Nouă”, II, nr. 393, din 14 octombrie 1946.

¹⁷ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 402, din 25-27 octombrie 1946.

¹⁸ T.Grigorcea, *D.Mirto redivivus?*, „Dreptatea”, XXI (seria a III-a), nr. 1, din 5 februarie 1946.

¹⁹ Vezi textul integral în „Dreptatea Nouă”, II, nr. 287, din 9 iunie 1946.

cunoaștem de multă, multă vreme; suntem prieteni vechi. Soarta a făcut ca să fim mereu alături și împreună în momentele de răscruce ale fostului nostru partid. (subl.ns.) (...) Dragă Antoane, ai incontestabilul merit de a fi ridicat primul steagul resurecțiunii, înainte de 6 martie 1945. Ai fost primul care ai înțeles că numai pe acest drum, în <<Blocul Partidelor Democratice>>, e singura posibilitate de realizare a vechilor noastre idealuri, prefăcute în zdrențe de oportuniștii tuturor incarnațiunilor (...) Cu aceste sentimente, cu aceste gânduri și purtând neconținut în suflete marile și curatele idealuri, cărora le-am dat și închinat o viață întreagă de lupte și jertfe, mă încadrez în noua armată a P.N.Ț., ca – sub conducerea ta – să slujim mai departe țărâniea în aspirațiile și dreptatea ei! Cu aceeași veche și mare și caldă prietenie, al tău Nicușor Graur”²⁰.

Am făcut sublinierile de mai sus, pentru a arăta caracterul noului aderat la P.N.Ț., Nicușor Graur, care – într-un raport înaintat conducerii P.N.Ț. - Maniu, la 15 ianuarie 1944 – îl demasca pe „prietenu” Alexandrescu ca fiind „un imund agent de Siguranță”. În raportul său, intitulat *Memoriu asupra cazului Anton Alexandrescu*, Nicușor Graur scria: „Pentru înțelegerea deplină a cazului Anton Alexandrescu trebuie, de la început, să fim bine fixați asupra a două considerațiuni:

- a) În domeniul acesta imund de spioni, delatori, agenți provocatori, dovada subzistă – aproape în totalitatea cazurilor – numai pe elemente psihologice de convingere: o privire, un gest, o exclamație (...)

- b) Multe fapte, care mai înainte în mintea mea nu aveau nici o semnificație, s-au lămurit deodată, astfel atunci când *am ajuns la convingerea absolută că Anton Alexandrescu e vinovat* (subl.ns.)”²¹.

Graur expune, în continuare – pe 8 pagini scrise la mașină – vina lui Alexandrescu, ajungând la următoarele concluzii: „*Am convingerea absolută că Anton Alexandrescu este un imund agent de Siguranță. Am convingerea absolută că atâția oameni politici cinstiți, onești, curați sunt de ani și ani de zile victimele lui. Sunt de părere și propun conducerii partidului două soluții pentru lichidarea cazului A.A.:*

- a) sau să fie exclus din partid;

- b) sau să fie *pus în imposibilitatea de a face rău partidului prin cele ce ar putea afla și comunica celor ce-l plătesc.*

E necesar pentru ca să terminăm, să dăm *portretul moral și politic al lui Anton Alexandrescu. E tipul clasic al agentului, spionului și delatorului. Totul este minciună, teatru, ipocrizie ca să-și ascundă opera nefastă de agent delator.*

15.I.1944 Nicușor Graur”²²

Așadar, sublinierile din text ne arată un alt Anton Alexandrescu, cel

²⁰ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 288, din 10 iunie 1946.

²¹ „Dreptatea”, XXI, seria a III-a, nr. 120, din 2 iulie 1946.

²² *Ibidem*.

adevărat, văzut de Nicușor Graur în ipostaza de agent informator plătit de Siguranță și apoi de comuniști. Atunci când a scris acest raport, Graur nu avea de unde să știe că într-o zi va demisiona din P.N.Ț.-ul lui Maniu pentru a se înscrie în partidul „delatorului” Alexandrescu. Inițial, Nicușor Graur a vrut să se înscrie în P.C.R., dar comuniștii „spre ghinionul d-lui Nicușor Graur, l-au repartizat la <<partidul>> d-lui Anton Alexandrescu”²³.

Cu toate acestea, Nicușor Graur a fost primit în partidul lui Alexandrescu – împreună cu Eduard Mirto și Al.Mâță – într-un cadru solemn, pe 14 iunie 1946, în prezența întregului staff al P.N.Ț.: Anton Alexandrescu, Mircea Niculescu, Aurel Potop, Vasile Modoran, Gogu Mazilescu, Ioan Simion, Ioan D.Ioan, Al.Iorgulescu, Eugen Ionescu, M.A.Lupu, Mircea Mancaș, C.Albu, T.Mihalovici, Eugen Gibescu – prefectul județului Ilfov și C.Chiriac – prefectul județului Argeș²⁴.

„Am plecat la luptă câteva zeci de persoane – a arătat Anton Alexandrescu în discursul său – pentru ca astăzi să numărăm 40 de organizații județene, cu peste 200.000 de membri, țărani, muncitori, intelectuali, conștient încadrați pe linia noastră. (...) Care este secretul acestui crescând succes? Secretul constă în faptul că linia pe care am așezat noi partidul se verifică pe fiecare zi a fi fost confirmată de mersul evenimentelor. (...) Regăsirea în fruntea noastră a celor trei frunzași și întemeietori ai partidului confirmă o dată mai mult și temeinicia și valoarea morală a luptei începute”²⁵.

Demagogia, falsitatea și invectivele adresate lui Maniu au caracterizat discursurile noilor veniți în partid: Al.Mâță („P.N.Ț. - Maniu mai trăiește azi din antisovietismul și șovinismul lăsat de conducerile reacționare de mai înainte, dar mai ales din timpul războiului dus de trădătorul I.Antonescu. El este umflat în mod artificial, cum se umflă un bolnav de scorbut în preajma morții sale”), Nicușor Graur („Reîncepând lupta cu vechii mei prieteni de credință, vă asigurăm că ne vom face întreaga datorie, pentru că noi trebuie să spălăm un trecut în care avem și noi o parte de vină. Cu tenacitatea, cu dinamismul și toate resursele de care a dat dovadă intransigentul nostru președinte – fecior de clăcaș, neînduplecat apărător al drepturilor lumii din care s-a ridicat – am ferma convingere că ne vom face datoria și idealurile noastre sfinte vor căpăta cât mai curând formele cele mai fericite de înfăptuire”) și Eduard Mirto (“Din 43 de foști miniștri național-țărăniști, 36 nu mai sunt lângă d-nii Maniu și Mihalache. De ce a înlăturat pe toți aceștia? De fapt nu a înlăturat pe nimeni, ci le-a creat condiții imposibile de a mai rămâne. Deoarece d.Maniu nu admite contrazicere. Cine îl contrazice, dispare din rândurile partidului. (...) Meritul d-lui Alexandrescu este acela că nu a lăsat să se continue destrămarea, ci a ridicat steagul, așa cum noi

²³ *Ibidem*.

²⁴ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 292, din 17 iunie 1946.

²⁵ *Ibidem*.

ceilalți nu am făcut-o la timp”)²⁶.

Am redat toate aceste cuvântări – mai pe larg – pentru a sublinia atmosfera ce domnea în partid, în care Alexandrescu a fost nevoit – la insistențele comuniștilor, desigur, – să-i primească chiar și pe detractorii săi, cum a fost cazul lui Nicușor Graur. Deci, prin astfel de adeziuni, în partid se întâlneau vechi și noi informatori (i-am numit pe Alexandrescu și Graur) cu oportuniști de stânga (Mirto și Măță), toți acționând la ordinele acelorași patroni (comuniștii) pentru distrugerea partidului din care se desprinseseră (P.N.Ț. - Maniu).

Tot în rândul măsurilor luate pentru a câștiga simpatia electoratului, s-a înscris și conferința pe țară a Tineretului național-țărănist, din august 1946, care a avut loc la Brașov, în prezența lui Anton Alexandrescu, Aurel Potop, Ioan Simion, Al.Iorgulescu și a delegaților din provincie. Tinerilor reuniți la Brașov li s-a oferit o lecție de conduită politică din partea lui Anton Alexandrescu: „Tinerii nu trebuie să-și facă idoli; ei trebuie să cerceteze îndeaproape structura suflească și conduita de fiecare zi a conducătorilor. Dacă acești conducători se pun în afara năzuințelor populare, ei trebuie îndepărtați de la locul de conducere. Nu vorbele lor trebuie să fie criteriul de apreciere a persoanelor lor, ci activitatea lor”²⁷. După discursul anost al lui Aurel Potop, conferința a procedat la alegerea Biroului de conducere a Tineretului național-țărănist pe țară: Daniel Cantemir – președinte; membri: P.Ionescu, cpt. Piștea, Aurelian Rădulescu, Marin Dobre, Isac Pompiliu, Mircea Niculescu, Eugen Stănescu²⁸.

Pe 8 septembrie 1946, în București a avut loc inaugurarea caselor de alegători, amenajate pe circumscripții și sectoare. La inaugurarea casei din Sectorul I Galben, au luat parte și reprezentanții P.N.Ț., în frunte cu primarul Al.Iorgulescu, care a ținut și o cuvântare: „Casa alegătorului este casa poporului nostru, unde fiecare îndreptățit la alegere are puțința să vie, indiferent de politica pe care o face, pentru a fi informat și luminat, pentru a i se spune adevărul și a i se înlătura minciuna și nelămurirea din mintea lui, pentru a i se arăta ce a făcut sau n-a ajuns să înfăptuiască guvernul”²⁹.

Deși P.N.Ț. - Anton Alexandrescu nu s-a bucurat de același tratament ca celelalte partide ale B.P.D., în ce privește proporția de reprezentare pe listele electorale, în Comisia electorală a Blocului Partidelor Democratice țărăniști s-au bucurat de o mai bună reprezentare, pe 8 iunie 1946 fiind aleși în comisii următorii delegați: Anton Alexandrescu – în Comisia Superioară, Aurel Potop – în Comisia Electorală Centrală, iar în cele șase secțiuni ale Comisiei: Al.Măță – în Comisia Electorală, Ioan Simion – în Comisia Administrativă, Vasile Modoran – în Comisia Financiară, Gh. Mazilescu – în Comisia Economică, Ioan D.Ioan –

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 343, din 16 august 1946.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 364, din 11 septembrie 1946.

în Comisia de Transporturi și Mircea Niculescu – în Comisia de Propagandă³⁰.

În octombrie 1946, P.N.Ț. - Anton Alexandrescu și-a prezentat lista cu candidații propuși pentru un loc în Parlament. Lista cuprindea un număr de 24 de candidați, din care 21 vor fi aleși deputați: Anton Alexandrescu – Vâlcea, Aurel Potop – Vaslui, Mircea Niculescu – Ilfov, Eduard Mirto – Ialomița, Ioan Simion – Râmnicul Sărat, Gogu Mazilescu – Romanați, Al.Măță și Theo Simionescu – Argeș, Vasile Modoran – Vlașca, Nicușor Graur – Putna, Ioan D.Ioan – București, Ion Isac – Gorj, N.Apostolescu – Timiș, Stelian Constantinescu – Teleorman, Ion Lungu – Dolj, Dumitru Totir – Mehedinți, Ionel Timofte – Neamț, Gh.Șerban-Cornilă – Făgăraș, Mircea Marinescu – Constanța, Sabin Tomuș – Arad și Ion Gheție – Sălaj³¹. Au candidat, dar nu au fost aleși: Mircea Mancaș – Ciuc, Titus Nistorescu – Bihor și Mihai Săndulache – Botoșani.

Cine erau candidații P.N.Ț. - Anton Alexandrescu în alegeri? Ne răspunde Valeriu Nicolau: „Candidații noștri de azi sunt acei care din primul moment s-au alăturat mișcării d-lui ministru Anton Alexandrescu. Ei sunt verificați luptători ai democrației, care au păstrat cu dârzenie idealurile curat țărănești, n-au acceptat compromisuri, n-au trădat nici o clipă interesele maselor țărănești. Sub regimurile de dictatură, în pofida opresiunii, nu s-au abătut de la conduita lor democratică, continuând să fie vajnici apărători ai țărănimii. Ei n-au primit sub nici o formă să dea vreun sprijin oarecare dictaturii antonesciene, n-au cochetat cu dreapta, ci au rămas permanent fideli democrației și clasei pe care o reprezentau. Aceștia sunt candidații noștri. Exponenți ai țărănimii, pe care vor ști s-o reprezinte cu curaj și demnitate”³². Afirmatia că țărăniștii „au păstrat cu dârzenie idealurile curat țărănești și n-au acceptat compromisuri” nu poate fi susținută în nici un mod, toate argumentele conducând la o concluzie total diferită: au trădat idealurile țărănești, acceptând compromisul de a lucra la ordinele directe ale comuniștilor.

Cu o zi înainte de alegeri, pe 18 noiembrie 1946, Anton Alexandrescu a lansat un ultim apel către electorat, cerându-i să voteze cu B.P.D.-ul: „Alegători! Partidul nostru cere votul tuturor cetățenilor pentru listele de candidați ale Blocului Partidelor Democratice. În sprijinul acestei chemări, noi invocăm strădaniile noastre și cinstea noastră. Toți cei ce, ca și noi, vor propășirea României în interior și neatârmarea ei în exterior, toți cei ce vor fapte și nu deșarte promisiuni, toți cei ce vor progres neconținut și pace și armonie cu toate popoarele, și în primul rând cu cel mai mare și aproape de noi, ne vor înțelege și ne vor urma”³³. Alegătorii au urmat în mică măsură „sfatul” lui Anton

³⁰ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 288, din 10 iunie 1946.

³¹ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 396, din 18 octombrie 1946 și „Dreptatea Nouă”, II, nr. 426, din 24 noiembrie 1946.

³² Valeriu Nicolau, *Candidații noștri*, în „Dreptatea Nouă”, II, nr. 398, din 20 octombrie 1946.

³³ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 423, din 18 noiembrie 1946.

Alexandrescu, luând în considerare că – în realitate – adevăratul câștigător al alegerilor a fost P.N.Ț.-ul lui Maniu și nu B.P.D.-ul. Oficial însă, prin falsificarea grosolană a rezultatului alegerilor, câștigător a fost Blocul Partidelor Democratice, care a obținut 4.773.689 voturi, dintr-un total de 6.841.429 opțiuni valabil exprimate, reprezentând 69,81% din totalul voturilor. Dintr-un număr de 406 candidați propuși, au „reușit” să intre în Parlament ... 347, în timp ce P.N.Ț. - Maniu a „obținut” 33 mandate, P.N.L. - Brătianu – 3, P.Ț.D. - Lupu – 2, P.S.D.I. – 0 și U.P.M. – 29 de mandate³⁴.

Deși P.N.Ț. - Anton Alexandrescu a obținut, sau mai bine zis i-a fost repartizat, cel mai mic număr de mandate dintre partidele membre ale B.P.D. – 21 locuri în Parlament, comparativ cu 81 – P.S.D., 75 – P.N.L. - Gh.Tătărescu, 70 – Frontul Plugarilor, 68 – P.C.R. și 26 – P.N.P. – totuși țărăniștii nu au uitat să-și exprime bucuria pentru „victoria” B.P.D., într-o adevărată beție de cuvinte. „Rezultatul alegerilor nu putea fi decât cel așteptat – se preciza în editorialul *Poporul s-a rostit pentru democrație*. El înscamă o strălucită victorie a partidelor democratice, care văd astfel confirmată voința unanimă a alegătorilor ca România să pornească mai departe pe calca înfăptuirilor democratice, a reconstrucției și a progresului”³⁵.

Era firesc să fie așa! decreta, la rândul-i, Constantin Jaleș. „În fața alegătorilor se deschideau două drumuri complet deosebite. Unul străjuit de pașiști proaspăt înverzite, de pomi în floare sub cupola unui cer de azur. Pământul reavăn sta în așteptarea plugurilor ca să-i întoarcă brazdele, sub care să rodească sămânța belșugului și a liniștei – drumul democrației. Celălalt drum se prelingea vâscos, duhnind a moarte printre râuri de foc, sub un cer de fum și groază – drumul reacțiunii. Pe care din ele trebuiau să-l alegă alegătorii? Întrebarea nu mai este nevoie să fie enunțată, pentru că majoritatea zdrobitoare l-au ales pe cel normal. Cei câțiva rătăciți care au pornit pe celălalt drum s-au situat împotriva intereselor maselor, împotriva intereselor țării”³⁶.

Atacurile împotriva partidelor istorice – în același limbaj aproape delirant – au continuat și după anunțarea rezultatelor alegerilor. „Aspectul cel mai interesant al înfrângerii reacțiunii – nota Al.Ciuntu – rămâne indiscutabil desființarea partidului brătienist. Este o lovitură atât de teribilă încât a năucit pe conducătorii lui, care nu se așteptau – fiindcă nu-și dădeau seama – că această prezentare în alegeri însemna consimțirea de a da la iveală nu impopularitatea partidului, ci inexistența lui. Brătienii au descoperit deci acum că organizația lor politică nu răspunde nici unei necesități, nu se bucură de nici un fel de

³⁴ *România. Viața politică...* 1946, p. 508-509.

³⁵ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 424, din 22 noiembrie 1946.

³⁶ Constantin Jaleș, *Era firesc să fie așa!*, în *ibidem*.

încredere din partea alegătorilor, care i-au ignorat cu desăvârșire”³⁷.

După repartizarea mandatelor pe partide și nominalizarea celor 21 de deputați ai P.N.Ț. - Anton Alexandrescu, știind clar că rezultatele alegerilor nu s-au reflectat exact în numărul de mandate obținute, „Dreptatea Nouă” publica articolul emblematic *Cu conștiința împăcată*, ce reflecta, într-un fel, starea de spirit postelectorală a jărăniștilor: „Desigur, rezultatele alegerilor nu pot indica cu fidelitate proporția justă a adeziunii de care ne bucurăm în sânul largilor pături rurale, pentru motivul că reprezentarea noastră parlamentară nu este exprimată în funcție directă cu voturile pe care – prezentându-ne izolați le-am fi obținut, ci în funcție cu repartitia preelectorală a mandatelor, stabilită între partidele componente ale B.P.D.-ului”³⁸. Observăm aici nemulțumirea jărăniștilor față de poziția ultimă ce le-a fost conferită pe listele electorale, prin slaba reprezentare ce o aveau (25 candidați, față de 92 cât avea P.S.D., 83 – P.N.L. - Gh. Tătărescu sau 82 – P.C.R., spre exemplu).

Aceeași poziție de inferioritate le va fi repartizată jărăniștilor și la remanierea Guvernului Groza, ca urmare a rezultatului alegerilor. Remanierea – hotărâtă în ședința Biroului Politic al C.C. al P.C.R. din 23 noiembrie 1946 – s-a făcut pe baza propunerilor lui Gh. Gheorghiu-Dej, care a repartizat membrilor P.N.Ț. un post de ministru (la Ministerul Cultelor) și două posturi de subsecretar de Stat (la Comunicații și Educație Națională)³⁹. Dej a subliniat „faptul că de acum înainte P.C.R. va lua atitudine în toate chestiunile și va critica, atunci când va fi necesar, pe tovarășii sau colaboratorii noștri din B.P.D.”⁴⁰.

Conducerea P.N.Ț. a socotit nedemne propunerile lui Dej și locurile ce-i erau repartizate în noul guvern și, în consecință, a refuzat să mai facă parte din echipa guvernamentală. „Credincioși luptei noastre pentru promovarea intereselor naționale – se arăta în articolul *Cu conștiința împăcată* – noi n-am înțeles însă să procedăm la târguicli pe considerațiuni de interese de partid. Dar dacă n-am înțeles atunci să ne târguim pentru numărul de mandate parlamentare, întrucât lupta pentru popor și democrație merită uneori atari sacrificii, n-am înțeles în schimb acum să acceptăm în sânul noului guvern o reprezentare ministerială incompatibilă cu demnitatea luptei noastre consecvente. Ori, reprezentarea ce ni s-a oferit nu corespundea nici forței și nici poziției pe care noi am dobândit-o în viața politică a României (subl.ns.). În aceste condițiuni, noi am declinat oferta ce ni s-a făcut cu mențiunea expresă că, refuzând participarea reprezentanților noștri în sânul noului cabinet, noi rămânem totuși consecvenți pe baricadele

³⁷ Al.Ciuntu, *Lichidarea brătienismului*, în „Dreptatea Nouă”, II, nr. 425, din 23 noiembrie 1946.

³⁸ *Cu conștiința împăcată*, în „Dreptatea Nouă”, II, nr. 433, din 2 decembrie 1946.

³⁹ *Proces-verbal nr. 2 al Ședinței Biroului Politic din 23 noiembrie 1946*, în *România. Viața politică... 1946*, p. 498-499.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 499.

democrației”⁴¹.

Pe aceeași linie – de explicare a poziției P.N.Ț. după alegeri și remanierea guvernului – s-a situat și *Comunicatul* dat de organizația centrală a partidului, pe 2 decembrie 1946. „Cu prilejul constituirii noului guvern parlamentar (29 noiembrie - n.n.), datorită propunerilor pe care le-am socotit sub demnitatea, forța politică și aportul pe care îl aducem în colaborare, partidul nostru a fost pus în situația de a nu putea să mai participe în guvern (...) Biroul Central, de acord cu sfatul parlamentar, a hotărât ca partidul să continue cu toată sinceritatea colaborarea în Blocul Partidelor Democratice, iar grupul parlamentar să sprijine cu toată hotărârea înfăptuirea platformei-program pentru care ne-am angajat în fața țării.

În același timp însă, reprezentanții din Cameră ai P.N.Ț. sunt autorizați să folosească drepturile de critică și control și să ia atitudine hotărâtă împotriva <oricui> – partid sau oameni – ar încerca să aducă vreo știrbire acestei munci sau să reînvie apusele practici politicianiste, nesocotind atmosfera de demnitate morală indispensabilă unui regim de reală democrație”⁴².

Remanierea Guvernului Groza a avut loc pe 29 noiembrie 1946, la zece zile după alegeri. Membrii P.N.Ț. care ocupau posturi în guvern – Anton Alexandrescu – ministru al Cooperației, Aurel Potop – subsecretar de Stat la Ministerul Educației Naționale și Mircea Niculescu – subsecretar la Ministerul Comunicațiilor și Lucrărilor Publice – și-au prezentat demisia fiind înlocuiți, în aceleași posturi, cu Romulus Zăroni, Miron Nicolescu și Ion Gheorghe Maurer⁴³.

A doua zi, 30 noiembrie 1946, la Sala „Dalles” a fost convocată consfătuirea tuturor deputaților majoritari în vederea deschiderii Parlamentului. Cu acest prilej, Anton Alexandrescu – acum simplu deputat de Vâlcea – a arătat condițiile ce au dus la excluderea P.N.Ț. de la guvernare: „Am pășit în guvernare alături de Domnia voastră (Petru Groza - n.n.) și toți colaboratorii Domniei voastre, am renunțat la o parte din programul nostru inițial pentru a crea o colaborare necesară țării (...) Am fost colaboratori leali. Nu am dovedit niciodată că punem deasupra intereselor țării interesele personale. Ne-am făcut datoria în măsura forțelor de care am dispus (...) Creându-se însă condiții pe care partidul nostru le-a găsit incompatibile cu funcțiunea noastră politică, noi am socotit că este mai potrivit să nu luăm parte la constituirea guvernului, dovedind încă o dată că n-am urmărit nici un aranjament personal și nici o satisfacție specială”⁴⁴.

Înlocuirea lui Anton Alexandrescu din postul de ministru al Cooperației cu noul titular, Romulus Zăroni, s-a făcut pe 3 decembrie 1946, ora 11,30, la Ministerul Cooperației. Au luat parte: I.Ciolan, noul subsecretar de Stat al departamentului, Ioan Simion, fostul secretar general al ministerului, Gh.Mazilescu, președintele

⁴¹ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 433, din 2 decembrie 1946.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Vezi *România. Viața politică ... 1946*, p. 517-518.

⁴⁴ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 433, din 2 decembrie 1946.

Institutului Național al Cooperăției și M.A.Lupu, directorul general al INCOOP⁴⁵. Anton Alexandrescu a evidențiat – în discursul său – „lupta pe care a dus-o (...) pentru democratizarea vieții economice a țării cu ajutorul mișcării cooperative, precum și eforturile făcute pentru înviorarea cooperăției”⁴⁶. La rândul său, noul ministru Romulus Zăroni a arătat că „acum se va putea desăvârși reforma agrară cu ajutorul mișcării cooperative, care trebuie să fie în măsură a pune la dispoziția plugarilor unelte agricole necesare, credite și asigurându-le totodată și desfacerea produselor lor”⁴⁷.

Abia peste aproape un an, doi membri ai P.N.Ț. vor mai ocupa posturi în Guvernul Groza: Vasile Modoran și Ioan D.Ioan, numit – pe 10 noiembrie 1947 – subsecretar de Stat și, respectiv, secretar general la Ministerul Finanțelor, titular fiind Vasile Luca⁴⁸. Alți doi țărâniști – Ioan Simion și Gogu Mazilescu – vor fi numiți pe 22 noiembrie 1947 administratori delegați ai Băncii Naționale a României, guvernată, de la aceeași dată, de reprezentanții P.C.R.: Aurel Vijoli și Stere Mihnea⁴⁹.

În ce-i privește pe parlamentarii țărâniști, Eduard Mirto a fost desemnat ca șef al grupului parlamentar național-țărânist, fiind – pentru a unsprezecea oară – deputat de Ialomița⁵⁰. În ziua de 5 decembrie 1946 s-a ales și Biroul de conducere al Adunării Deputaților, țărâniștii fiind reprezentați prin Aurel Potop, vicepreședinte al Camerei, și Ioan Simion, secretar⁵¹. În continuare, vom urmări câteva repere din activitatea parlamentarilor național-țărâniști în Adunarea Deputaților, subliniind coordonatele generale ale acestei activități.

II. P.N.Ț. - Anton Alexandrescu după alegeri. Activitatea parlamentarilor țărâniști. Fuziunea P.N.Ț. cu Frontul Plugarilor

După eșecul suferit în alegeri și ieșirea reprezentanților P.N.Ț. - Anton Alexandrescu din guvern – ca rezultat direct al alegerilor – activitatea partidului a scăzut vizibil, totul reducându-se – în afară de unele aderențe tardive la partid sau întruniri de mică amploare – la dezbaterile parlamentare, la care deputații țărâniști au participat din plin. Activitatea parlamentarilor țărâniști a fost cea prin

⁴⁵ „Curierul Cooperăției Române. Revista de Studii Cooperative”, an XXXVII, nr. 1-12, ianuarie - decembrie 1946, Institutul Național al Cooperăției, f.a., p. 269.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 270.

⁴⁸ „Dreptatea Nouă”, III, nr. 696, din 12-14 noiembrie 1947 și „Dreptatea Nouă”, III, nr. 700, din 16-18 noiembrie 1947.

⁴⁹ „Dreptatea Nouă”, III, nr. 707, din 25-27 noiembrie 1947.

⁵⁰ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 436, din 7-9 decembrie 1946.

⁵¹ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 437, din 8-10 decembrie 1946.

care partidul mai participa la viața politică, organizațiile județene nemaiaivând vreo inițiativă sau manifestare publică. De altfel, în 1947 nu s-au înregistrat decât două congrese locale (ale organizațiilor Botoșani și Teleorman), la nivel central partidul nemaținând nici un congres (în afară de cel din 20-21 iulie 1946, singurul, de altminteri) până la desființare.

Prin pozițiile adoptate în Parlament în anumite probleme interne, parlamentarii jărăniști au sprijinit din plin politica guvernului – deși partidul nu mai avea reprezentanți în el – votând, fără prea mai discuții, toate legile supuse dezbaterii. Și aici se înregistrează o diferență față de parlamentarii P.N.L. - Gh. Tătărescu, care – în special la legile economice și financiare – au adus numeroase critici, în unele cazuri votând chiar împotriva, spre deosebire de deputații jărăniști care nu s-au remarcat prin prea multe intervenții la dezbaterile pe articole a legilor, aprobându-le în formula lor inițială, propusă de guvern. Tot parlamentarii P.N.Ț. - Anton Alexandrescu au fost cei care au propus scoaterea din posturi a tuturor celor ce-au activat pe timpul guvernării mareșalului Antonescu (cazul prof. I.D. Ștefănescu fiind elocvent în acest sens), și au cerut dizolvarea cât mai grabnică a partidelor istorice (P.N.Ț. - Maniu și P.N.L. - Brătianu), poziții prin care au contribuit la instaurarea regimului comunist.

Între cei mai activi deputați ai P.N.Ț.-ului s-au remarcat: Anton Alexandrescu, Alexandru Măja, Ion Gheție și Ion Lungu, restul având doar intervenții sporadice în dezbateri. Să urmărim, sintetic, câteva din luările de poziție și intervențiile deputaților jărăniști în Parlamentul ales la 19 noiembrie 1946.

În ședința din 21 februarie 1947 a Adunării Deputaților, Anton Alexandrescu a cerut rectificarea Legii de circulație a bunurilor. „Cred că o lege care să lichideze definitiv nefericita lege pe care un regim, recunosc al partidului nou, a făcut-o – circulația bunurilor – și să corecteze legea din 1937, care ea însăși a avut un efect bun, ar fi necesară pentru că prin aceasta ne-am face de două ori datoria: o dată față de popor și a doua oară față de noi înșine. Această lege să aibă chiar efect retroactiv față de operațiile pe care le considerăm făcute sub imperiul violenței”, a precizat el⁵². Constatând că miniștrii interpelați de deputați nu răspundeau la timp interpelărilor – trimițând adesea pe banca guvernului subsecretarii de Stat – și nu ofereau deputaților spre cercetare anumite dosare, Anton Alexandrescu a cerut, în martie 1947, președintelui Camerei „să intervină la onorajii noștri colegi, care sunt membri pe banca ministerială fiindcă și d-lor sunt deputați – să binevoiască în termenele legale și în același timp să binevoiască a da dosarele cerute nu prin comunicări amicale, fiindcă acelea nu au caracter oficial, asigurându-i pe d-nii miniștri că în cazul când sunt probleme vitale, care trebuiesc păstrate secrete, nu le vom divulga de la tribuna

⁵² „Dreptatea Nouă”, III, nr. 497, din 28 februarie 1947.

Parlamentului, dar vom căuta, vom urmări și vom reuși să facem lumină”⁵³.

Moartea dr. Nicolae Lupu și comemorarea lui în Parlament i-au prilejuit lui Alexandrescu pronunțarea unui discurs elogios: „Regretăm moartea doctorului Lupu, dar desigur că moare împăcat. Moare în zorii României dreptății sociale și economice pentru care a luptat, moare sorbind din aroma vremurilor pe care noi suntem datori să le făurim acestei țări și cu confirmarea că el și nu profitorii a fost într-adevăr un țărănist. Dr. Lupu moare, lăsându-ne încă un exemplu: a știut să trăiască iubind oamenii, dar înainte de toate și în cele mai grele vremuri și i-a iubit cu un fanatism și cu o căldură care numai din inima lui înaltă puteau să iasă, și și-a iubit țara”⁵⁴.

Dezbaterea în plen a Mesajului Tronului a fost alt prilej pentru Alexandrescu de a expune ideile politice ce au călăuzit partidul: „Democrația în sine, partidul nostru nu poate decât să o susțină. Este partidul care își însușește și luptă pentru interesele unei categorii sociale, este partidul care nu poate – chiar dacă ar vrea – să dicteze, nu poate să speculeze, nu poate să trăiască de pe spinare altor clase. (...) P.N.Ț., consecvent angajamentului luat, înțelege – păstrându-și concepția lui programatică de partid de clasă – să colaboreze sincer, leal și cu tot devotamentul la înfăptuirea programului în numele căruia am ajuns pe aceste bănci”⁵⁵.

Deși profesia lui era de economist, Anton Alexandrescu nu s-a mărginit la domeniul lui de activitate, atacând și alte probleme în dezbaterile parlamentare. De pildă, în ședința din 8 mai 1947, el a luat cuvântul la dezbaterea proiectului de lege privind modificarea articolelor 2, 9 și 12 din Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române, arătând că „este o mare chestiune de încredere care se pune în momentul de față, și anume: dacă există garanția că cei chemați să conducă provizoriu, până la alegerile eparhiale vor fi în măsură a o face, cu toate garanțiile că nu se va propovădui spiritul dușmăniei în loc de spiritul omeniei”⁵⁶. El a intrat în divergență cu ministrul Cultelor, Radu Roșculeț, căruia i-a cerut ca alegerea episcopilor și mitropoliților să se facă de către Parlament, argumentând că „tradiția în Statul român, până în anul 1925, a fost ca episcopii să fie aleși de către Parlament împreună cu Sf.Sinod”.

Comemorarea revoluției bolșevice în Parlamentul României a arătat că Anton Alexandrescu cunoștea și acest subiect: „Revoluția din Octombrie este deschiderea unei ere și nu a unei epoci în istoria umanității (...), este piatra de hotar între modul cum s-a scris și modul cum se va scrie istoria dezvoltării spiritului și progresului umanității (...). Pentru noi românii, această Revoluție din

⁵³ „Dreptatea Nouă”, III, nr. 520, din 27-29 martie 1947.

⁵⁴ „Dreptatea Nouă”, III, nr. 436, din 7-9 decembrie 1946.

⁵⁵ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 444, din 16 decembrie 1946.

⁵⁶ „Dreptatea Nouă”, III, nr. 554, din 10-12 mai 1946, „Monitorul Oficial”, Partea a III-a, *Dezbatările parlamentare. Adunarea Deputaților* (în continuare se va cita: „D.A.D.”), nr. 9, din 2 august 1947, p. 271-272.

Octombrie a creat două aspecte: ea a deschis perspectivele reformelor sociale și economice de după primul război mondial. Prima înproprietărire ca și votul universal (...) sunt rezultatul frământărilor și jertfelor de la răsăritul țării noastre”⁵⁷. Anton Alexandrescu a preferat să deformeze grav adevărurile istoriei noastre pentru a se înscrie pe linia oficială a propagandei guvernului comunist.

Cum spuneam mai înainte, prin atitudinile adoptate, parlamentarii țărâniști au sprijinit, din plin, politica regimului comunist. Printre cele mai docile unelte ale comuniștilor, s-a numărat deputatul de Sălaj, Ion Gheție, care – în ședința Camerei din 15 martie 1947 – după ce a cerut extrădarea amiralului Horthy pentru a fi judecat la Tribunalul Poporului din Cluj, se întreba „de ce nu au fost pedepsiți Valer Pop și Mihail Manoiilescu, acei care au iscălit tratatul de la Viena (...) Acești mari criminali care au și fost arestați de ce au fost eliberați, de ce sunt liberi, căci în primul rând cu ei trebuia să înceapă judecarea marilor criminali de război”⁵⁸. A cere judecarea lui Valer Pop și Mihail Manoiilescu doar pentru că au avut nefericita soartă de a semna Dictatul de la Viena și a-i numi criminali de război ni se pare cel puțin aberant, dacă nu sinistru.

În aprilie 1947, același deputat va cere de la tribuna Parlamentului ca miniștrii de Justiție și Finanțe să-i numească și să-i trimită în judecată pe cei care – în opinia lui – „au exploatat fabrici, ateliere și fonduri de comerț în Ucraina și Republica Moldovenească în timpul regimului Antonescu”. „După părerea mea – a arătat Ion Gheție – această valoare ascunsă și folosită de profitori se ridică la cel puțin 5-6 mii de miliarde, care sumă va fi vărsată în contul datoriilor noastre ce avem pentru executarea Armistițiului. În orice caz un sechestrul asigurător asupra averii tuturor din această categorie se impune”⁵⁹.

Pe aceeași linie s-a situat Ion Gheție și în ședința din 19 noiembrie 1947, în care – referindu-se la „diplomații din străinătate care au refuzat a se reîntoarce în țară și cei mai mulți au luat acte și bani” – a cerut ca „în contra acestora, cât și a acelor care mai sunt în această situație, să se aplice de îndată un sechestrul penal prin Parchet asupra întregii averi ce o posedă. Totodată, rog să se deschidă acțiune publică împotriva fostului secretar general Victor Brabețianu, precum și a celorlalți funcționari superiori ai Ministerului de Externe, care au avut controlul cifrului și controlul funcționarilor, implicați în procesul trădătorilor maniști”⁶⁰. Între cei nominalizați de deputatul țărănist se numărau: George Duca, de la Stockholm, Totescu de la Lisabona, Celibidache de la Varșovia, Nicolau de la Roma, Dimitriu de la Berna, Vardala de la Helsinki, Titu Popescu de la Budapesta.

⁵⁷ „Dreptatea Nouă”, III, nr. 708, din 26-28 noiembrie 1947.

⁵⁸ „Dreptatea Nouă”, III, nr. 512, din 18-20 martie 1947.

⁵⁹ „Dreptatea Nouă”, III, nr. 546, din 30 aprilie-2 mai 1947; „D.A.D.”, nr. 3, din 26 iulie 1947.

⁶⁰ „Dreptatea Nouă”, III, nr. 704, din 21-23 noiembrie 1947.

Tribuna Parlamentului a oferit prilejul deputaților țărâniști să lanseze numeroase atacuri la adresa partidelor istorice. Între cei mai acerbi critici s-a remarcat deputatul Al.Mâjă. Nici în discursul rostit la dezbaterile privind Mesajul Tronului, din 13 decembrie 1946, acesta nu a uitat să-și rostască diatriba la adresa P.N.Ț. și P.N.L.: „Cine este de vină că a fost întreruptă viața parlamentară? Cine a contribuit la aducerea dictaturii? – se întreba el. Nu cumva cei care astăzi spun că avem aici dictatură; ei, partidele istorice, sunt de vină că am trecut printr-un regim de dictatură care a dus la război. (...) Ce au făcut ei în timpul războiului pentru a combate dictatura, ce măsuri efective au luat? (...) Nu au făcut nimic. (...) Ei au refuzat tot timpul să facă o înțelegere de Front Popular (...) Dacă partidele istorice s-ar fi înțeles cu muncitorimea și ar fi fost la guvern împreună, atunci salvau interesele țării, salvau pacea și interesele lor proprii, nemaivorbind de interesele muncitorimii. (...) Ce se va întâmpla cu Partidul Național Țărănesc al dlui Maniu? Va muri! Fiindcă aceasta este soarta lui”⁶¹.

Argumentele erau următoarele: „Fiți atenți, observați toate țările unde au existat partide țărânești: în Balcani, în Polonia, în Ungaria. Peste tot aceste partide s-au fracționat în două: fracțiunea care a mers în rând cu muncitorimea și fracțiunea care a mers cu moșierimea. Și peste tot au triumfat și se mențin pe poziție astăzi fracțiunile care au rămas alături de muncitorime”⁶².

Previziunile lui Al.Mâjă s-au adeverit, din păcate, în iulie 1947, când – după înscenarea de la Tămădău – partidul lui Iuliu Maniu a fost dizolvat. În ședința Adunării Deputaților din 29 iulie 1947 – care a dezbătut și adoptat moțiunea privind dizolvarea P.N.Ț. – cel care și-a exprimat bucuria pentru această dizolvare din partea grupării lui Anton Alexandrescu a fost ... tot Al.Mâjă:

„De aici înainte va urma procesul penal și, în același timp, procesul politic al demascării acțiunii de complotare, acțiunii antidemocratice a P.N.Ț., manifestată mai ales prin ultima încercare, aceea de a părăsi țara (...) Complotul împotriva ordinii publice, încercarea de a folosi situația precară a țării cauzată de seceta din cei doi ani, chemarea la război civil, apelul la țările străine, susținerea intervenției în țară la noi a acestor puteri, toată această acțiune a lor trebuia să-și găsească sfârșitul printr-un proces politic. (...) Și ce altceva înseamnă plecarea din țară în străinătate decât ducerea unei acțiuni de imixtiune în țara noastră, ducerea unei acțiuni antinaționale, a unei acțiuni de răsturnare a ordinii existente, de desființare a independenței naționale. Prin aceasta, acest partid s-a situat, fără îndoială, în afara partidelor naționale. Partidul nostru național țărănesc, cel care a relevat întotdeauna ideea de trădare a democrației din partea conducătorilor partidului lui Maniu și Mihalache, astăzi își exprimă bucuria că ceea ce a afirmat el s-a dovedit că este adevărat (subl.ns.). Partidul nostru sprijină din toate

⁶¹ „Dreptatea Nouă”, II, nr. 443, din 15 decembrie 1946.

⁶² *Ibidem*.

puterile măsurile luate de guvern pentru a dizolva acest partid (subl.ns.). În lipsa lui, atmosfera se va însenina, vom merge înainte împreună ca și până astăzi și mai mult chiar decât până astăzi, fiindcă și cei care nu credeau poate în posibilitatea trădării conducătorilor acestui fost partid național țărănesc s-au convins astăzi pe deplin că ei au trădat cauza democrației și că măsura guvernului este o măsură salutară. Felicităm guvernul pentru aceasta, ne asociem la acest act politic și ne exprimăm deplina noastră mulțumire pentru dizolvarea partidului național țărănesc (subl.ns.)”⁶³.

Tot pentru a sublinia atitudinea de sprijinire – din partea deputaților țărăniști – a politicii guvernului, politică ce urmărea distrugerea vechilor structuri politice și administrative ale României (prin arestarea oamenilor ce au slujit în aceste posturi), mai prezentăm un exemplu edificator. În ședința din 30 martie 1947, Vasile Modoran a făcut o interpelare către ministrul Cultelor, în legătură cu activitatea profesorului I.D.Ștefănescu: „Am onoarea de a întreba pe d. ministru al Cultelor dacă cunoaște activitatea pe care a desfășurat-o prof. I.D.Ștefănescu în sfera de conducere a Sfintei Patriarhii, izbutind prin diferite manopere (manevre – n.n.) să tulbure atmosfera de înaltă spiritualitate și moralitate care trebuie să domnească în acest suprem for bisericesc. Opinia publică bisericească cunoscând pe acest profesor ca *om de casă al lui Antonescu* (subl.ns.) este profund revoltată că la adăpostul unei înalte și inexplicabile ocrotiri, acest personaj continuă și azi să-și exercite rolul său nefast, promovând și întreținând tendințe străine și dăunătoare Bisericii”⁶⁴.

În sprijinul „acuzărilor” sale, Vasile Modoran aducea următoarele argumente:

„1. Abuzurile și însușirile d-e bani și obiecte de la M-reca Agapia din jud. Neamț. (...)

2. Rolul jucat de prof. I.D.Ștefănescu în propaganda războiului hitlerist, rol care a culminat cu decorarea lui Antonescu cu Crucea de Aur, consacrându-l campionul creștinătății împotriva întunericului bolșevic.

3. Acest profesor locuiește în incinta Patriarhiei și cu ce drept?”⁶⁵ De fapt, acuzația de bază era că fusese „omul de casă al lui Antonescu”, motiv suficient, în acele vremuri, pentru a fi taxat drept „fascist” și – în consecință – înlăturat din postul său sau chiar închis.

În urma demiterii deputaților P.N.L. - Gh.Tătărescu, în noiembrie 1947, locurile acestora în conducerea comisiilor parlamentare au fost luate de următorii deputați țărăniști, rămași fideli patronilor comuniști: Anton Alexandrescu –

⁶³ „Dreptatea Nouă”, III, nr. 621, din 31 iulie-2 august 1947; „D.A.D.”, nr. 54, din 25 septembrie 1947, p. 1451-1452; vezi și *România. Viața politică în documente. 1947*, coordonator Ioan Scurtu, București, Arhivele Statului, 1994, p. 199-201.

⁶⁴ „Dreptatea Nouă”, III, nr. 525, din 2-4 aprilie 1947.

⁶⁵ *Ibidem*.

președinte al Comisiei parlamentare de Agricultură și Domenii (ca și înainte), avocat Gh. Mazilescu – președinte al Comisiei parlamentare de Cooperație (ca și înainte), prof. N. Apostolescu – vicepreședinte al Comisiei parlamentare a Muncii, avocat Ioan D. Ioan – vicepreședinte al Comisiei parlamentare pentru Comunicații și secretar al Comisiei Muncii, prof. Aurel Potop – secretar al Comisiei parlamentare de Afaceri Străine, dr. Ion Gheție – secretar al Comisiei parlamentare de Lucrări Publice și avocat Mircea Marinescu – secretar al Comisiei parlamentare a Armatei⁶⁶.

Printre ultimele acțiuni ale P.N.Ț. - Anton Alexandrescu se numără și schimbarea numelui partidului – în septembrie 1947 – din Partidul Național-Tărănesc în Partid Tărănesc. Argumentele în favoarea acestei noi denumiri ni le oferă Al. Măță: „Scăpați de primejdia manismului, ne grăbim să aducem la acțiunea democratică a ceea ce a fost și este P.N.Ț. (B.P.D.) și numele frumos de Partid Tărănesc, abandonat de șleahă lui Mihalache, nume atât de iubit la început de țărâniea noastră. (...) Noi, actualul partid țărănesc, am mers cu muncitorimea în luptele noastre grele contra burgheziei românești sub regimurile dictaturilor manisto-brătieniste, ca și sub regimurile dictaturii antonesciene (...). Noi ne vom continua drumul nostru, drumul țărâniei spre veșnica alianță de luptă alături de muncitorime pentru pace. Noi luptăm contra țărănismului de dreapta, cum luptă și muncitorii contra socialismului de dreapta, știind prea bine că alianța cu marea burghezie ne duce la prăpăd, la al treilea război mondial”⁶⁷.

Din articolul lui Al. Măță rezultă că „primejdia manismului” i-a împiedicat pe dizidenți să-și intituleze de la început formațiunea politică: Partid Tărănesc, așteptând mai bine de doi ani ca să adopte această denumire, abia după ce au scăpat de „primejdia manismului”. Aserțiunea lui Măță – după care alianța cu marea burghezie ar duce la al treilea război mondial – nu mai necesită nici un comentariu, fiind pur și simplu o aberație.

P.N.Ț. - Anton Alexandrescu nu a mai avut o activitate deosebită în toamna anului 1947 – în afară de câteva congrese ale unor organizații județene – o revigorare oarecare înregistrându-se în ianuarie 1948, cu prilejul tratativelor duse cu conducerea Frontului Plugarilor în vederea unificării celor două formațiuni politice. Tratatивele au început pe 12 ianuarie 1948, iar propunerea de unificare a venit din partea lui Anton Alexandrescu, cel puțin la nivel oficial, așa cum se precizează într-un *Comunicat* destinat publicității: „O delegație în frunte cu d. Anton Alexandrescu a prezentat – luni, 12 ianuarie 1948, dlui dr. Petru Groza, președintele Frontului Plugarilor – propunerea Biroului Central al Partidului Tărănesc de unificare a celor două partide politice. D. dr. Petru Groza, fiind de acord în principiu, a comunicat propunerea Comitetului Central al

⁶⁶ „Dreptatea Nouă”, III, nr. 711, din 29 noiembrie-1 decembrie 1947.

⁶⁷ Al. Măță, *Partid Tărănesc nu Partid Național-Tărănesc*, în „Dreptatea Nouă”, III, nr. 655, din 25-27 septembrie 1947.

Frontului Plugarilor. Marți, 13 ianuarie 1948, delegați ai celor două partide au avut o ședință comună pentru a stabili modul de lucru în vederea unificării. Tratatul a rămas în continuare”⁶⁸.

De fapt, partidul lui Alexandrescu a făcut această unificare pentru că – după ce liberalilor lui Gh. Tătărescu, tovarăși de drum mai puțin docili decât țărăniștii, le-a fost interzisă orice activitate politică, fiind destituiți din guvern și din Parlament sau chiar arestați – era evident pentru țărăniști că aceasta era singura soluție, pentru a mai putea activa într-un fel, într-o Românie în care nu mai erau recunoscute legal decât două partide: Partidul Comunist și Frontul Plugarilor.

Cum cu Partidul Comunist – partid al muncitorilor prin excelență – nu se puteau alia (deși, dacă nu ar fi existat Frontul Plugarilor, aceasta ar fi fost soluția), țărăniștii au „optat” pentru Frontul Plugarilor, partid al țăranilor, aflat până nu demult în concurență cu partidul lui Alexandrescu pentru a „cucerii” posturi în administrația locală. Frontul Plugarilor a examinat propunerile țărăniștilor în ședința Comitetului Executiv din 20 ianuarie 1948, la care au participat: dr. Petru Groza, Constantin Agiu, Stanciu Stoian, Traian Săvulescu, Octav Livezeanu, Romulus Zăroni, Victor Dușa⁶⁹.

Premierul Petru Groza a arătat că „P.Ț. (A) s-a declarat *categoric și fără de rezerve* (subl.ns.) de acord cu următoarele principii care să stea la baza unificării:

1) Alianța strânsă cu clasa muncitoare și partidul ei pentru apărarea bazelor Republicii Populare Române (...)

2) Strângerea prieteniei cu democrațiile populare, în frunte cu Uniunea Sovietică (...)

3) Respectarea hotărârilor din Comunicatul Comitetului Executiv din 28 aprilie 1947, care prevede revizuirea și regrouparea cadrelor, astfel încât toate posturile de conducere ale organizațiilor, de jos și până sus, să recunoască elementele nevoiașce, cinstite și devotate cauzei țărănimii muncitoare”⁷⁰. Am făcut sublinierea de mai sus pentru a arăta că partidului lui Alexandrescu i s-au impus aceste condiții și nu a avut nici un cuvânt de spus în aceste discuții, totul reducându-se la o aprobare a deciziilor luate de conducerea Frontului Plugarilor.

Cele două delegații de negociatori s-au întâlnit pe 30 ianuarie 1948, pentru a discuta condițiile fuzionării partidelor reprezentante ale țărănimii. Din partea Secretariatului Frontului Plugarilor au luat parte: Petru Groza, Constantin Agiu, Florea Oală, Radu Gheorghe, Stanciu Stoian, Șerban Ioan, Grigore Geamănu și Vasile Huluban, iar din partea Partidului Țărănesc: Anton Alexandrescu, Alexandru Măță, Vasile Modoran, Aurel Potop, Ioan Simion, Gheorghe

⁶⁸ „Dreptatea Nouă”, IV, nr. 751, din 21-23 ianuarie 1948.

⁶⁹ „Dreptatea Nouă”, IV, nr. 753, din 23-25 ianuarie 1948.

⁷⁰ *Ibidem*.

Mazilescu și Ioan Lungu⁷¹.

În urma discuțiilor avute, conducerile celor două partide au căzut de acord asupra următoarelor principii de colaborare:

„1) Unirea țărănimii muncitoare prezintă o mare însemnătate pentru întărirea democrației populare în țara noastră (...).

2) El (Frontul Plugarilor - n.n.) s-a încheșat și a crescut în lupta cu dușmanii țărănimii muncitoare printre care e socotit în primul rând P.N.Ț. (Maniu). Un caracter asemănător, de organ de luptă împotriva dușmanilor țărănimii, îl are și Partidul Țărănesc (Alexandrescu).

3) Frontul Plugarilor, unificat cu Partidul Țărănesc, va fi ceea ce trecutul și caracterul actual al celor două organisme unificate o cere: organizația țărănimii oficiale (...).

4) Alianța dintre țărănimea muncitoare și clasa muncitoare este și rămâne piatra de temelie în programul Frontului Plugarilor (...).

5) În organizarea țărănimii muncitoare, Frontul Plugarilor nu face deosebire de rasă sau religie și duce o politică de bună conviețuire între poporul român și naționalitățile conlocuitoare.

6) În politica externă, Frontul Plugarilor merge hotărât pe linia prieteniei strânse cu toate țările democrate din vecinătatea noastră și în primul rând cu Uniunea Sovietică (...).

7) Pe temeiul celor de mai sus se face unificarea Frontului Plugarilor cu Partidul Țărănesc”⁷².

Ce se observă la o simplă lectură a Comunicatului de mai sus? Dominante sunt principiile politice ale Frontului Plugarilor, în timp ce nici o propunere a Partidului Țărănesc nu a fost introdusă între condițiile de colaborare. De fapt, *nu a fost vorba de o fuziune a celor două partide* – cum s-a scris în presa oficială – *ci de o înglobare a Partidului Țărănesc - Alexandrescu în Frontul Plugarilor*. În urma așa-zisei fuziuni, Comitetul Executiv al Frontului Plugarilor a fost completat cu nou-veniții în partid: Anton Alexandrescu, Gh.Mazilescu, Ioan D.Ioan, N.Apostolescu, Al.Măță, Vasile Modoran, Aurel Potop, Ioan Timofte, Ion Isac, Ioan Simion și Sabin Tomuș, ajungând la un număr de 42 de membri. Biroul Politic al Frontului Plugarilor avea următoarea componență, în urma unificării celor două partide: Petru Groza, Anton Alexandrescu, Constantin Agiu, Stanciu Stoian, Al.Măță, Șerban Ioan, Alexandru Gherec, Florea Oală, Nicolae Oprescu, Romulus Zăroni, Grigore Geamănu, Vasile Modoran, Aurel Potop, M.Ghelmegeanu⁷³.

Cu ocazia acestei ședințe de unificare a Partidului Țărănesc cu Frontul

⁷¹ „Dreptatea Nouă”, IV, nr. 760, din 1-3 februarie 1948.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ *Ibidem*.

Plugarilor au luat cuvântul liderii celor două formațiuni, Anton Alexandrescu și Petru Groza. „Partidul nostru – a arătat Anton Alexandrescu – trebuie să fie într-adevăr partidul țărănimii muncitoare. (...) Pe acest drum al alianței cu clasa muncitoare noi vom merge deschis cu toate că putem întâmpina greutăți. Dar cu cât greutățile vor fi mai mari, cu atât și meritele noastre vor fi mai mari pentru că vom avea puterea să le învingem (...) De azi înainte, împreună la muncă pentru realizarea țelului nostru, spre folosul patriei noastre, Republica Populară Română”⁷⁴.

În cuvântarea sa, Petru Groza a salutat pe noii veniți în partid: „Noi salutăm cu toată dragostea venirea în mijlocul acestor prieteni, care încă la timp – în nici un caz nu prea târziu – s-au sesizat de realitățile care operau într-un sens de compromitere definitivă a partidelor istorice și s-au situat pe planul luptei împotriva exploatării sub toate formele ei. Fiindcă partidele istorice au ajuns la o stare de lichidare, la aceasta contribuind, desigur, și la atitudinea luptătorilor din tabăra încheată sub conducerea prietenului Alexandrescu (...) Unirea Partidului Național-Țărănesc de sub conducerea sa cu Frontul Plugarilor se face într-un moment în care toate condițiile obiective pledează pentru această unire. D-sa a arătat, în același timp, că acțiunea de unificare a forțelor proletariatului se desfășoară sub ochii noștri exact în aceleași momente. Și astfel, harta noastră politică se simplifică – concomitent cu această acțiune de unificare din tabăra tuturor muncitorilor de pe ogoare (...) Să strângem deci călduros mâna prietenilor nou veniți din fostul partid al dlui Anton Alexandrescu și să le urăm ca în cadrele Frontului Plugarilor să-și găsească realizarea năzuințelor lor. Noi ne bucurăm de colaborarea pe care o vom avea și mai apropiată de acum înainte și le spunem un bun sosit în rândurile noastre”⁷⁵.

Ce caracter avea noua formațiune politică? Ne răspunde Mircea Mancaș: „Caracterul esențial al noului organism politic este acela de apărător al țărănimii muncitoare în lupta pentru emanciparea și ridicarea nivelului de viață al păturii rurale. Împotriva burgheziei sătești și a moșierimii, egal de exploatare pentru muncitorul agricol, partidul unic al țărănimii va lupta din toate puterile, căutând a promova gospodăria rurală și înălțarea spirituală și materială a țăranului lipsit de avere. (...) Din punct de vedere social unificarea recent hotărâtă reprezintă etapa finală a unui proces de dezagregare a burgheziei rurale și începutul unei etape noi în acțiunea de emanciparea țărănimii lipsite (sic!)”⁷⁶.

Deci, prin unificarea celor două partide, s-a creat un partid – de fapt, tot

⁷⁴ „Dreptatea Nouă”, IV, nr. 761, din 3-5 februarie 1948.

⁷⁵ Dr. Petru Groza, *Articole. Cuvântări. Interviuuri. Texte alese*, prefață de George Ivașcu, București, Edit. Politică, 1973, p. 500-503; Discursul a fost publicat – fragmentar și cu unele mici modificări – și în „Dreptatea Nouă”, IV, nr. 761, din 3-5 februarie 1948.

⁷⁶ Mircea Mancaș, *Unificarea forțelor țărănești*, în „Dreptatea Nouă”, IV, nr. 761, din 3-5 februarie 1948.

Frontul Plugarilor – care apăra „țărăimea muncitoare” și lupta „împotriva burgheziei sătești și a moșierimii”. Așa au văzut doctrinarii țărăniști fuzionarea partidului lor cu Frontul Plugarilor. În realitate, această înglobare a partidului lui Alexandrescu în Frontul Plugarilor era un alt fel de modalitate de desființare a Partidului Țărănesc, mult mai subtilă decât dizolvarea brutală a partidelor istorice.

30 ianuarie 1948 – ziua „unificării” cu Frontul Plugarilor – marchează sfârșitul dizidenței țărăniste cunoscută sub numele de P.N.Ț. - Anton Alexandrescu. La aproape o jumătate de an de la desființarea adevăratului Partid Național-Țărănesc – cel al lui Iuliu Maniu – dispărea și P.N.Ț.-ul creat de Anton Alexandrescu, la ordinele comuniștilor, care – după ce s-au folosit de el pentru discreditarea lui Maniu – nu au ezitat să-l desființeze atunci când nu a mai fost nevoie de el, demersul său fiind fără obiect, după dizolvarea partidului lui Maniu, în iulie 1947.

Pe 11-13 februarie 1948 a apărut ultimul număr – 768 – al ziarului „Dreptatea Nouă”, în care se preciza: „Ținta pe care și-a propus-o <<Dreptatea Nouă>>a fost dusă la bun sfârșit. Masele țărăniste au fost luminate, *impostorii maniști au fost demascați* (subl.ns.). (...) Lupta noastră continuă (...). Mulțumim deci celor care ne-au sprijinit în eforturile noastre de până azi și îi rugăm să ne acorde și de mâine înainte încrederea pe care nu ne-au refuzat-o nici o clipă. În ziarul <<Frontul Plugarilor>> vom face dovada aceleiași vigilențe, a aceleiași dorințe ca și până acum de a ne face exponenți ai revendicărilor de mai bine ale țărănilor”⁷⁷.

Acesta este ultimul act al dizidenților țărăniști grupați în P.N.Ț. - Anton Alexandrescu. După această dată, încadrați în rândurile Frontului Plugarilor, au intrat în anonimat, pierzându-se în ... umbra istoriei.

⁷⁷ *Lupta noastră continuă*, în „Dreptatea Nouă”, IV, nr. 768, din 11-13 februarie 1948.

Două epistole inedite ale lui Gheorghe Panaiteanu-Bardasare din primii ani de studiu la München

ADRIAN-SILVAN IONESCU

Recomandat și susținut de Gheorghe Asachi, marele cărturar și întemeietor de cultură românească, Gheorghe Panaiteanu-Bardasare (1816-1900) este trimis să studieze artele plastice la Academia Regală din München. Pleacă spre acea destinație în cursul anului 1840, părerile asupra datei variind între 15 aprilie¹ și 15 august². Prin officia nr. 84, emisă de Epitropia Învățăturilor Publice din Moldova, i se recomanda ca, odată ajuns în capitala Bavariei, să ia legătura cu Gheorghe Lemeni, și el student la Arte, și cu sublocotenentul Dimitrie Asachi, fiul adoptiv al distinsului învățat, ambii bursieri ai Statului, spre a locui împreună, pentru mai multă economie și pentru a fi prezentat profesorilor de specialitate³.

Conștiincios și corect, plin de recunoștință către protectorul său, Panaiteanu îl va ține pe acesta la curent cu studiile sale și cu progresele pe care le făcea, informându-l și asupra unor evenimente la care asistasă sau curiozități pe care le văzuse.

Două scrisori ale lui Panaiteanu adresate îndrumătorului său, aflate în fondul Gheorghe Asachi de la Cabinetul de Manuscrise al Bibliotecii Academiei

¹ Elena Zara, *G.Panaiteanu Bardasare și Constantin Stahi*, Academia Română, Publicații fondului Elena Simu, București, Imprimeria Națională, 1937, p. 9-10; Claudiu Paradais, Maria Paradais, *Gheorghe Panaiteanu-Bardasare*, București, Edit. Meridiane, 1988, p. 12.

² A.D.Atanasiu, *Din istoricul Pinacotecei din Iași*, în „Arta Română”, nr. 2/februarie 1909; Eugen Pahonțu, *Începuturile vieții artistice moderne în Moldova. Gh.Asachi și Gh.Panaiteanu*, București, Edit. Meridiane, 1967, p. 47.

³ A.D.Atanasiu, *op.cit.*, p. 26: „Oficia Epitropiei învățăturilor publice No. 84/Esii 15 august 1840 (D.Pensionerului Academiei Gheorghe Panaiteanu) Prin sânguința D-tale către învățătură și mai ales talentul către desemnul istoric și litografie, învrednicindu-te a fi ales și trimis pe cheltuiala statului la Academia din München spre îndeplinirea în aceste ramuri a frumoselor arte, Epitropia pune asupra D-tale îndatoriri: (...) II Îndată după sosirea la München întâlnindu-te cu colegii D-tale, subleitenantul Dimitrie Asachi și Gheorghe Lemeni, prin a lor mijlocire te vei înfățișa la profesorii cari vor alcătui planul întreg a învățăturii, după care vei urma împărțind Epitropiei acest plan. (...) VII D. Subleitenantul Asachi și Gheorghe Lemeni, fiind asemenea orânduiți a învăța la München, apoi atât pentru moralnic ajutor, cum și pentru economie pururea veți locui la un loc, sfătuind și ajutându-l unul pe altul întru toate câte ținesc pentru scopul lăudatei însărcinări, ce se pune asupra D-tale. (...) X Numai sub condițiunile plinirei cu sfințenie acestor de Epitropie rânduite îndatoriri, va urma a D-tale ținere la München cu cheltuiala Statului, pentru care încredințatorul Epitropiei va raportui regulat spre luarea măsurilor cuvenite”.

Române, dau multe amănunte asupra vieții tinerilor aflați la studii în străinătate, la începutul anilor '40 ai secolului trecut. Nici unul dintre biografii lui Gheorghe Panaiteanu-Bardasare⁴ nu a cercetat și publicat până acum aceste două epistole, de certă valoare documentară și de mare importanță pentru lămurirea relațiilor dintre discipol și magistrul, ca și dintre învățăceii aflați departe de țară. A.D. Atanasiu, profesor de perspectivă la Școala de Belle-Arte din Iași și apoi directorul ei în perioada 1933-1937 (și ginere al pictorului Constantin Stahi, fost profesor și director al aceleiași instituții), care, de-a lungul mai multor ani, s-a ocupat, cu sârg și pasiune, de cercetarea începuturilor învățământului artistic în capitala Moldovei și de personalitatea lui Panaiteanu-Bardasare, în mod special, a dat la lumină o bogată corespondență a lui Gheorghe Asachi către protejatul său⁵, dar nu și invers; oricum, din acest schimb epistolar, prima scrisoare comentată de el datează din decembrie 1842⁶, iar exemplarele de la Academie o preced cu unu și, respectiv, doi ani.



Fig. 1. Gheorghe Panaiteanu-Bardasare, portret de Gh. Năstăseanu

Ambele scrisori sunt scrise cu slove chirilice, într-o caligrafie îngrijită, citeașă, fără abrevieri. Ca suport, expeditorul a folosit coli de hârtie fină, scumpă, având câte un frontispiciu cu un decor alegoric. Frontispiciul primei scrisori este imprimat în cerneală vernil și alături elemente simbolice, mitologice și de

⁴ Idem, *Gh. Bardasare Panaiteanu și înființarea Pinacotecei și Școalei Artelor-Frumoase în Iași*, în „Arhiva – Organul Societății Științifice și Literare din Iași”, nr. 2/februarie 1904; Elena Zara, *op.cit.*, Maria Paradaiser, *Anii de ucenicie ai lui Gheorghe Panaiteanu-Bardasare*, în „Cercetări istorice” (serie nouă) VIII/1977; Claudiu Paradais, Maria Paradais, *Gheorghe Panaiteanu-Bardasare student la München*, în „Cercetări istorice” (serie nouă) XII-XIII/1981-1982.

⁵ A.D. Atanasiu, *Scrisori din corespondența lui Gh. Asachi către Gh. B. Panaiteanu*, în „Arta Română”, nr. 1/ianuarie 1910; nr. 2/februarie 1910; nr. 3 și 4/martie-aprilie 1910; nr. 7/septembrie 1910; nr. 9/noiembrie 1910; nr. 10/decembrie 1910.

⁶ Idem, *Din istoricul Pinacotecei din Iași – scrisori din corespondența lui Gh. Asachi către Panaiteanu*, în „Arta Română”, nr. 7/septembrie 1909.

contemporaneitate: sus este o vedere generală a Munchenului, apoi zeița Pomona și doi putti ce poartă un corn al abundenței; mai departe, un geniu înaripat, plasat lângă un păun, ține în mâine o ancoră; doi copii în veșminte contemporane se joacă între niște vrejuri uriașe, iar un bătrân, simbolizând Timpul, se odihnește la malul unei ape; în dreapta sus, un cuplu la modă a ieșit la plimbare și întâlnește un tânăr cu un sac de bani pe umăr, iar mai jos apar doi copii care trag la loterie. Este, evident, o alegorie a norocului și abundenței, a scurgerii ineluctabile a timpului și a vanităților existenței. Compoziția poartă semnătura „bei J. Riedmayer”.

Înainte de a porni la analiza textului, se impune a fi adusă o rectificare; atât în fișierul Cabinetului de Manuscrise, cât și pe plicul care conține aceste scrisori emitentul este în mod greșit trecut *Emanoil* Panaiteanu-Bardasare și nu *Gheorghe*. Or, în acel moment, Emanoil (1850-1935) – care era nepotul lui Gheorghe – nici nu se născuse.

Prima epistolă⁷ este datată „1840 decembrie 24 zile” – dată consemnată cu caractere latine, față de restul conținutului – și începe cu o formulă de adresare plină de respect: „Prea onorate făcătoriule de bine cucoane Georgie!”. În primul paragraf, expeditorul își arată – în termeni cam bombastici – neșămurita recunoștință pe care o poartă protectorului său, făcându-i bune urări pentru noul an care se apropia.

După această introducere de rigoare, tânărul Panaiteanu îl informa pe Asachi despre începutul studiilor sale, despre orarul riguros pe care îl urma, greutățile pe care le avea la deprinderea limbii germane și speranțele ce și le făcea de a se perfecționa în desenul anatomic pentru a putea el însuși, la întoarcere, să îndrume pe alții: „(...) dimineața mergu la Academie în sala antică, unde desinez felurite contururi de biuste până la 12 ceasuri și de la 1 până în sară earăși asemenea, de unde apoi viu acasă și mă îndeletnicescu cu cetirea germană, la care întâmpin încă oareșicare greutăți fiindcă între noi (cu ceilalți doi conaționali – n.n.) să vorbește tot românește, pentru că îmi lipsește practica de a o vorbi curgător. Fiindcă la desenul istoricu să cere neapărat a ști anatomia, de aceia am pasuri hotărâte pentru îndeletnicirea unui asemenea ram, căci lipsind cuiva o asămينة știință, atunce nu numai că poate să întâmpine în artă nenumărate împiedicări, dar încă nici poate să judece sau să facă vreo dreaptă critică asupra unui portret sau compoziție. (...)”

După ce, mai înainte, îi dăduse știre despre buna sănătate de care se bucurau atât el cât și ceilalți doi tovarăși români, îi aduce la cunoștință și fapte mai puțin plăcute privind necumpătarea și înglodarea în datorii chiar a fiului

⁷ Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Manuscrise, fond Gheorghe Asachi,

destinatarului, sublocotenentul Dimitrie Asachi. Însuși „fiul risipitor” dirijase pana epistolierului spre a-și îmbuna părintele și a-l convinge să-i trimită banii necesari satisfacerii creditorilor care îl asaltau cu solicitările lor îndreptățite și, se pare, nu pentru prima dată: „Cuconu Dimitrachi să închină și vă sărută mâna. Dumnealui m-au însărcinat să vă scriu că să găsește datoriu la 500 fl<orini> a căroră vade s-au împlinit, deci acum datornicii (creditorii – n.n.) în toate zilele îi supără liniștea și atenția de la obiectul d-sale. De aceea să poate că, dacă nu să va mări leafa de la Cinstita Epitropie apoi earăși îndrăznește la d-voastră ca să-i plătiți această somă pentru cea mai de pe urmă dată. (...)”

În trecere spre Paris, niște conașionali din familia Ghica-Comănești le lăseseră câteva numere recente din „Albina Românească”, de care colegii nemți au rămas foarte impresionați, aflând astfel că și în Moldova există periodice bine imprimate, ei crezând că în acea țară îndepărtată nu există nici măcar școli și uimindu-se de diplomele emise de Academia Mihăileană: „D-nii Comănești trecând pe aici la Paris ne-au împărtășit multe despre Moldova lăsându-ne și produsele *Albinei Românești*, pe care l-am arătat la mulți nemți cunoscători întru aceasta, cari în adevăr foarte s-au minunat de un asemenea frumos tipariu, asămine și de atestaturile D-lor Comănești date de Academie; cum cea mai mare parte însă din nemți, cari când aud că în țările noastre sânt școli și alte de asămine spre cultivarea Moldovei, rămân încremeniți, ba încă nu ne dau crezare a fi toate acestea în fapt”.

În continuare, îi cere patronului său spiritual o lămurire în privința Condiții civile și a Regulamentului Organic, pe care acesta le încredinșase fiului său Dimitrie Asachi spre a le transmite prințului Cantacuzino la Lausanne, însă destinatarul se afla în acel moment la Viena.

Scrisoarea se încheie cu informații privind divertismentele de care beneficiau ei în străinătate: în vacanță, Panaiteanu și Lemeni făcuseră o excursie în munți, asistaseră la reprezentația cu „Patimile Mântuitorului” – celebrul spectacol de amatori dat de țărani din satul Oberamergau – și văzuseră „scheletul viu” la o panoramă de bălci. (Anexa 1).

Coala de hârtie a fost împăturită pentru a forma chiar plicul scrisorii, a fost închisă și sigilată cu ceară roșie, așternând adresa în nemțește. Epistola poartă ștampila poștei München și data 4 ianuarie 1841.

Cea de-a doua scrisoare⁸ este datată 15 noiembrie 1841 și are un frontispiciu la fel de elegant, tipărit în ocră, dar cu altă compoziție (fig. 2). În centru este tot o vedere din München înconjurată de un chenar floral și având de-o parte și de alta scene minuscule și medalioane cu diverse imagini amuzante sau pitorești: în

⁸*Ibidem*, S $\frac{21(2)}{\text{CCXCIX}}$



Fig. 2

stânga, doi îndrăgostiți, braț la braț, la plimbare, și mai sus un alt cuplu, în peisaj, tână domnișoară desenând cu un bloc pe genunchi, iar cavalerul arătându-i cu mâna întinsă un castel; într-un medalion de la extremitate apare o fermă cu mai multe vaci întorcându-se de la păscut; dedesubt, un grup de turiști prin munți, călări pe asini, iar mai jos, câțiva domni și doamne elegante bând apă minerală de la un pavilion, în jurul căruia se plimbă o mulțime de vilegiaturiști; în dreapta, se află un pictor în atelierul său, ocupat în fața pânzei de pe șevalet, ce reprezintă un sfânt; alături apare o scenă de expoziție cu lume care privește tablourile de pe simează; dedesubt se vede o casă în construcție, iar lângă ea niște domni călări – poate sculptori – ce vizitează o carieră de piatră, pentru ca ultima imagine să immortalizeze un sculptor care cioplește o figură monumentală sub privirile admirative ale unui cuplu de amatori de artă. Și acest frontispiciu, menit să reveleze cele două aspecte ale capitalei bavareze – acela al atracției turistice, prin împrejurimile pitorești, și de centru al artelor – este semnat tot de J. Riedmayer.

Crisoarea se deschide cu regretul exprimat de Panaiteanu la aflarea veștii că binefăcătorul său suferea de friguri, făcându-i urări de sănătate și grabnică însănătoșire. Era un bun prilej de a-și aminti, cu recunoștință, de îngrijirile părintești pe care le primise de la Asachi atunci când el însuși fusese bolnav: „Îmi aduc aminte adeseori când mă aflam la Eși bolnav sau mai bine <zis> în patul morților, unde, lipsit de părinți și de neamuri, nu să afla altul nimine să mă cerceteze de cât numai însuși cuconu Gcorgi, înfășoșarea Domnii Voastre și fieștecare părintească privire asupra me îmi era alinarea și înțarmarea sănătăței; eu, pătruns de recunoștință cătră făcătoarea de bine mână, nu-i sânt în stare a-i mulțami, ci viitorimea, numai viitorimea va putea descoperi a vă fi mulțamitoriu”.

Panaiteanu trece apoi la subiectele importante pe care vrea să le expună patronului său spiritual: starea Academiei de Arte și schimbările ce s-au produs între timp, progresele sale, încurcăturile financiare fără de sfârșit ale lui Dimitrie Asachi și funeraliile reginei Bavariei.

Deși sănătos, expeditorul se simte adesea trist – la fel ca și clima mohorâtă de acolo – însă găsește alinare în preocupările sale artistice, „care îmi prezic un viitor mai vesel”. La Academie avuseseră loc unele schimbări, fostul director, pictorul Peter Cornelius (1783-1867) mutându-se din München, locul său fusese luat de arhitectul Friedrich Gärtner (1792-1847). Acesta din urmă începuse repararea clădirilor, îmbogățirea patrimoniului și a materialului de studiu, impunând, totodată, o disciplină severă, fapt ce dusesese la exmatricularea unui mare număr de studenți nedemni de această înaltă instituție de învățământ artistic: „Depărtându-se geniosul Cornelius de la Minhen, unde ocupa postul de director, s-au orânduit din înaltă poruncă unu altul, Gertner (vestit arhitect, de carele s-au înfrumusețat politica cu cele mai frumoase și colosale zidiri, dintre care este și Ludvic Kirhe), deci prin o asămينة metamorfoză a direcției, își ea Academia în sine o deosebită regulă atât în privirea frumusețării și mărimii sălei,

a înmulțirii statuelor și biustelor antice, cât și a strânge dictata instrucție elevilor, dintre care unii deși erau înzestrați cu talent, dar lipsiți de moral, totuși prin introducerea unor folositoare regule s-au depertat vr-o 95 de elevi, carii nu erau între ceilanți alta decât numai o cangrenă; aice care-i bunu apoi foarte bun, dari și care îi rău apoi cred că ași umbla multă vreme la noi ca să găsescu un asămîne distrămat; ași dori numai la Academie să fie regulă și în privirea sârguinței profesorilor cu elevii”.

În continuare, Panaiteanu dă relații despre evoluția studiilor sale: „Sfârșindu-să meremetul (reparația clădirii – n.n.) care încă continuează și începându-se semestrul voi ave cînste a vă împărtași de spre toată rîndueala Academii cum și despre cele ce voi începe a învăța, până acum am desenat după biuste și natură eară acum nădăjduescu a mă îndeletnici a desena figuri și an<a>t<omie> care folositoriu <este> pentru Compoziție”.

Dar nu toate veștile sunt plăcute, iar cele privindu-l pe fiul protectorului său au darul de a-l întrista pe lector. După 11 luni și jumătate de la anterioara epistolă, încurcăturile pecuniare ale acestuia nu luaseră sfârșit ci, din contră, se agravasera. Cheltuiitor și nesocotit, Dimitrie Asachi încerca să-și înduplece tatăl a-i achita, și de data aceasta, datoriile în care se înglodase, folosind în acest sens vorbele duioase și convingătoare ale lui Panaiteanu, meșteșugit aduse din condei pentru a înmuia inima celui mai sever părinte. Este evident că și aici nesăbuitul sublocotenent îi ceruse viitorului pictor să intervină în favoarea sa, știind că aga Asachi îl prețuia tare mult pe pupilul său, avea încredere în el și nu-i putea refuza nimic. Spre a produce compasiune, corespondentul începe cu relatarea bolii de care suferise desfrănatul său tovarăș, pentru a ajunge la constatele hărțuiri ale creditorilor și la solicitarea onorării acestora, ca ultimă soluție a câștigării liniștii și păcii pentru conaționalul său, care trebuia să se mute în alt oraș, desemnat de tatăl său: „Cuconu Dimitrachi vi să închină și sărută mâna la toată familia. D-lui au fost bolnav înainte vro 15 zile eară acum mulțumescu lui D-zeu că se află sănătos. D-lui deși struncinat de necazuri din partea creditorilor, totuș nu să abate cu atenția de la îndeletnicirea ramului d-sale; să miară (miră – n.n.) foarte de întârzierea banilor de a i să plăti datoria însămnată, dumnealui căit de cele trecute să poată ca să-i triimiteți 693 de fiorini, cu care somă să plăteze de toată datoria, pentru că din acei 200 fl<orini> ce i-ați triimes nu poate plăti, ci trebui să steie la banchieriu până când să va împlini soma arătată; căci plătindu-să numai o parte, și auzind ceialanți creditori că lor încă nu li să plătește, atuncea să înferbintă treaba și ni temem să nu ajungă earăș la un punct tocma ca a croitorului. Așadar ni rugăm să binevoiți a-i triimite deplin paralele; și apoi a să înlesni mergerea cătră locul de Domnia-Voastră orânduit”.

Pentru a conferi un interes mai mare epistolei, Panaiteanu dă și ultimele noutăți – „novitale”, cum le spune el – despre decesul bătrânei regine Carolina (1776-1841), a doua soție a regelui Maximilian I al Bavariei (1756-1825). Sunt

consemnate, cu lux de amănunte, funeraliile care au urmat, felul în care era drapat catafalcul și decorată camera mortuară, personalitățile care au participat la procesiune, caracterul blând al defunctei și operele sale de caritate, ca și încurcăturile de ordin confesional cauzate de faptul că aceasta fusese protestantă, iar necropola regală se afla într-un lăcaș catolic.

Gheorghe Panaiteanu-Bardasare își încheie epistola, cu smerenie, transmițând respectuoase complimente tuturor membrilor familiei – la care le alătură și pe acelea ale confratelui Gheorghe Lemeni, despre care nu dăduse nici o știre în rândurile anterioare – și, cerându-și iertare dacă a plictisit cumva pe binefăcătorul său cu acele informații, promite că va reveni cu altele, noi, de i se va permite (Anexa 2).

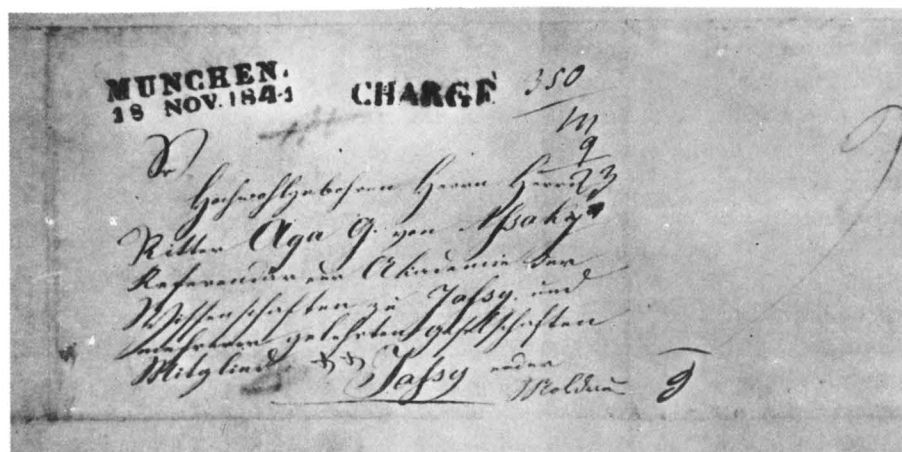


Fig. 3

Ca și precedenta, și această scrisoare este împăturită ca un plic și pe revers este adresa, în germană, către „Ritter Aga G. von Assaky” și ștampila poștei München, ce poartă data expediției, 18 noiembrie 1841 (fig. 3).

Frumos redactate și caligrafiate, cele două scrisori ale lui Gheorghe Panaiteanu-Bardasare către mentorul său, cărturarul Gheorghe Asachi, dau prețioase informații despre existența studenților români la învățătură în străinătate, despre greutățile în deprinderea limbii acelei țări și problemele financiare cu care se confruntau adesea, despre programa analitică și organizarea Academiei. Prin bogăția și varietatea știrilor, prin stilul închegat și expresiv în care sunt compuse, aceste rânduri se constituie în valoroase documente de viață.

ANEXA 1

1840 decembrie 24 zile

Prea onorate făcătoriule de bine cc <cucoane> Georgie!

Recunoștința de care în genere toți compatrioții români sânt în adevăr datori atât în tot timpul de față cât și în viitorime a vă depune în oricare împregiurare acest vecinicu monument de ostenelele jertvite pentru luminarea Patriei și de zilosul care îl aveți în tot momentul întru agiutoriuul tinerilor orfani. Eară în parte mai cu samă eu, carele prin a domniilor voastre bună povățuire și pârintească îngrijire am putut ajunge în gradul acesta, în care totuș nu mă simt vrednicu a vă supune a mele sentimente și semne de mulțămire decât pătruns de acea cliențască recunoștință mă mângâi numai a vă cerceta petrecerea și starea sănătăței D-voastră cum și a întregii familii. De sosirea anului nou vă poflesc cu și rogu din inimă prea atot-puternicul Creator ca prin deschiderea carierei acestui <an> ce ni să înfășoșază să vă înmulțască anii vieții cu întreaga sănătate până întru cele mai adânci bătrâneți ca să vedeți fericirea întregii familii, precum și rodirile clienților ce prin însuș binefăcătoarea d-voastră persoană s-au sămănat și prin urmare cultivarea, luminarea și fericirea Patriei!!

Eu precum și d-lui domnul Dimitrachi <Asachi> cu d. Lemeni ne aflăm sănătoși, de care mulțămim acelui prea îndurat că ni păstrează acest neexprimat bunu – fiindcă în starea, v<â>rsta și locul unde astăzi mă găsesc, nu mai este acum nimicu mai scump decât timpul, drept aceia nu mă las să mă ocupeze, ci cât îmi este prin puțință eu îl ocup; dimineața mergu la Academie în sala antică, unde desinez feliurite contururi de biuste până la 12 ceasuri și de la 1 până în sară earăși asemenea, de unde apoi viu acasă și mă îndeletnicesc cu cetirea germană, la care întâmpin încă oareșicare greutăți fiindcă între noi să vorbește tot românește, pentru cari îmi lipsăște practica de a o vorbi curgători.

Fiindcă la desenul istoricu să cere neapărat a ști anatomia, de aceia am pasuri hotărâte pentru îndeletnicirea unui asămite ram, carele să-l pot după înturnarea me în patrie împărtăși și altora, căci lipsind cuiva o asămine știință, atuncea nu numai că poate să întâmpine în artă nenumărate împiedicări, dar încă nici poate să judece sau să facă vreo dreaptă critică asupra unui portret sau compoziție. Cuconu Dimitrachi să închină și vă sărută mâna. Dumnealui m-au însărcinat să vă scriu că să găsește datoriu la 500 fl<orini> a cărora vade s-au împlinit, deci acum datornicii în toate zilele îi supără liniștea și atenția de la obiectul d-sale. De aceia să poate că, dacă nu să va mări leașa de la Cinstita Epitropie apoi earăși îndrăznește la d-voastră ca să-i plătiți această somă pentru cea mai de pe urmă dată. D-nii Comănești trecând pe aici la Paris ne-au împărtășit multe despre Moldova lăsându-ne și produsele Albinei Românești, pe care l-am arătat la mulți nemți cunoscători întru aceasta, cari în adevăr foarte s-

au minunat de un asămine frumos tipariu, asămine și de atestaturile D-lor Comănești date de Academie; cum cea mai mare parte însă din nemți, cari când aud că în țările noastre sânt școli și alte de asămine spre cultivarea Moldovei, rămân încremeniți, ba încă nu ne dau crezare a fi toate acestea în faptă. CC<cuconu> Dimitrachi vă poștește să-i scrieți ce să facă cu Condica țivilă și Regulamentul Organic adresate Prințului Kantakuzen la Lozan, căci d-lui nu să găsește acolo, ci să zice a fi la Viena.

În trecuta vacanție dându-ne voe Direcția Academiei am fost pe jos cu Domnul Lemeni prin munții Bavariei și ai Tirolului; între cei dintâi am avut norocirea la un sat Oberamergau a vedea reprezentația Pătimilor Mântuitorului, care atât de natural s-au jucat încât toți privitorii înduioșați fiind își ștergea lacrămile; foarte ne-am înfiorat când am văzut suindu-se Hristos pre Crice și împungându-l cu sulița în coapsă, precum și cutremurul acela de care să răsuna Munții; ne închipuiam în adevăr că ne aflăm trăind pe vremea lui Hristos. Localul acesta este făcut de scândură descoperit în forma unui amfiteatru. Scena îi destul de mare încât sânt făcute mulțime de uliți pe dânsa, actorii cu coriști să alcătuescu mai mult de 1300 persoane, cari toți sânt țărani cu femeile și fiii lor din satul sus numit, asămite și orchestra căci altul străin nu poate a îmbrășa o asămine carieră. Reprezentația amânduror testamenturilor s-au început dimineața la 8 oare și au ținut până la asfințitul soarelui, încă numai 1 ceas am avut vreme de prânzit, iară alții postea.

La acest spectacol au fost la 6000 privitori asămine Craiul de Bavaria, de Virtemberg și acel de Sacsonia cu toată familia lor, precum și alți mai mulți duci și prinți de Germania.

Nu demult au sosit aici în capitală un Schelet trăind (L'homme Squelette vivant) și carele văzându-l mai întâi desinat pe o programă, nu am crezut că ar fi în natură; deci aprins de curiozitate<a> lui, am făcut toate chipurile de l-am văzut și în adevăr m-am încredințat de a lui eczistență, vrând cineva să aibă ideia acestui fenomen, nu este alta decât să-și închipuie eată un schelet acoperit cu o supire piele. El sa numește (...) * de Ambroise Searat, de nație franțez născut la Troyes es (...) ** din părinți de o constituție obicinuită; el de la a sa naștere să părea a fi complet dar această părere au fost nedreaptă, căci de la 4 ani în locu să să ingrașă, el slăbea în toate organele trupului, care n-au încetat până în vârstă de 24 ani. Cu toate că el să află în așa stare și bătrân de 43 ani, totuș el nu ține nici de o boală, am vorbit cu dânsul ce mănâncă și cum doarme: mi-au răspuns foarte slab, că mănâncă de două ori pe zi și be apă, însă foarte puțin. El doarme șazând, să preumblă prin casă, ca l pătrariu de oară, carele dacă din întâmplare ar pica jos nu să mai scoală până ce nu-l rădică alții, el este nalt de 5 picioare și 3 degete, care trage 43 de funzi.

Ași scrie și alte mai multe dar mă mărginescu dinpreună cu scrisoarea. Să mă ertați c.c. <cucoane> Georgie că am îndrăznit a scrie niște lucruri ce poate nu vă interesează nici cum.

*Eu sânt al D-Voastre cel mai supus și plecat serv
Panaiteanu*

Cu toată supunerea mă închin și sărut mâna Căcoanei, a D-sale Duduci, precum și D-sale c.c. <cuconului> Alecsandru a mele respectuoase complimente.

Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Manuscrise, fond Gheorghe Asachi,

S 21 (1)
CCCXIX

- Hârtia este ruptă în acest loc.
- Hârtia este ruptă în acest loc.

ANEXA 2

1841 noiembr. 15

Mult onorate făcătorile de bine cc <cucoane> Georgi!

Priimirea cinstitiei scrisori a preînțeleptei Duduci m-au încântat de bucurie, pe care cu nerăbdare deschizând-o m-au cuprins o posomorâtă întristare că vă aflați suferind de friguri, cum și despre boala de care Dudaș au pătimit; aceste toate mă străpungu în adâncul inimei, căci închipuindu-mi că mă aflu în mijlocul onoratei familiei, lesne pot înțelege ce întristare pătimește!

Acum prin aceste umilite rânduri dorescu din tot sufletul să vă întâmpine pe toți în întreagă sănătate și petrecire voioasă. Îmi aducu aminte adeseori când mă aflu la Eși bolnav sau mai bine <zis> în patul morților, unde lipsit de părinți și de neamuri, nu să afla altul nimine să mă cerceteze de cât numai însuși cuconu Georgi, înfășoșarea Domnii Voastre și fieștecare pârintească privire asupra me îmi era alinarea și întrarmarea sănătăței; eu, pătruns de recunoștință către făcătoarea de bine mână, nu-i sânt în stare a-i mulțami, ci viitorimea, numai viitorimea va pute descoperi a vă fi mulțămitori.

Aice în Minhen unde așa pute să fiu voios sânt mai de multe ori trist dinpreună cu clima, mă mângăi însă foarte că am o îndeletnicire atât de plăcută, care îmi prezice un viitoriu mai vesel.

Sănătatea mă favorează acum îndestul de bine pentru care mulțămescu atot-puternicului D-zeu.

Depărtându-să geniosul Cornelius de la Minhen, unde ocupa postul de director, s-au orânduit din înaltă poroncă unu altul Gertner (vestit arhitect, de

carele s-au înfrumusețat politia cu cele mai frumoase și colosale ziduri, dintre care este și Ludvic Kirhe) deci prin o asămine metamorfoză a direcției, își ea Academia în sine o deosăbită regulă atât în privirea frumusețării și mărimii sălei; a înmulțirii statuelor și biustelor antice, cât și a strângerii dictată instrucție elevilor, dintre care unii deși erau înzestrați cu talent, dar lipsiți de moral totuș prin introducerea unor folositoare regule s-au depertat vr-o 95 de elevi, carii nu erau între ceilalți alta decât numai o cangrenă; aice care-i bunu apoi foarte bun, dară și care îi rău apoi cred că ași umbra multă vreme la noi ca să găsim un asămine distrămat; ași dori numai la Academie să fie regulă și în privirea sârguinței profesorilor cu elevii. Sfârșindu-să meremetul care încă continuează și începându-să semestrul voi ave cînste a vă împărtăși despre toată rânduiala Academiei cum și despre cele ce voi începe a învăța, până acum am desenat depă biuste și natură eară acum nădăjduescu a mă îndeletnici a desena figuri și an<a> i<omie> care folositoriu pentru Compoziție.

Cuconu Dimitrachi vi să închină și sărută mâna la toată familia. D-lui au fost bolnav înainte vro 15 zile, eară acum mulțumescu lui D-zeu că se află sănătos. D-lui deși struncinat de necazuri din partea creditorilor, totuș, nu să abate cu atenția de la îndeletnicirea ramului d-sale; să miră însă foarte de întârzierea banilor de a i să plăti datoria însămnată, dumnealui căit de cele trecute să poată ca să-i triimiteți 693 de florini, cu care somă să plăteze de toată datoria, pentru că din acei 200 fl<orini> ce i-ați triimis nu poate plăti, ci trebui să steie la banchieriu până când să va împlini soma arătată, căci plătindu-să numai o parte, și auzind ceilalți creditori că lor încă nu li să plătește, atuncea să înferbântă treaba și ni temem să nu ajungă earăș la un punct tocma cu a croitorului. Așadar ni rugăm să binevoiți a-i triimite deplin paralele; și apoi a să înlesni mergerea către locul de Domnia-Voastră orânduit. Între mai însămnate novitale este: Sosirea Craiului și Crăesii de Prusia*, cari sânt în gazdă în Palatul vechiu a văduvei, Crăesii** (muma Craiului Siăpânitoriu***); Ea pătîmind de o cumplită boală de pept au răposat alaltăeri în 13 noemvrie, la a ei cea de pe urmă răsufare sta ingenuncheți Craiul, Crăeasa și toată familia rigală, precum și Cel de Prusia cu soția sa (fiica răposatei) asămine Duca de Laihtemberg, precum și mai mulți duci din familia rigală; toată politia să afla acufundată în intristare perzând pe o asămine vrednică de laude regină; Curtea

* Friedrich Wilhelm IV (1795-1861), regele Prusiei (1840-1861), căsătorit (1823) cu principesa Elisabeta (1801-1873), fiica regelui Maximilian I și a reginei Carolina a Bavariei.

** Carolina (1776-1841), regina Bavariei, căsătorită (1797) cu regele Maximilian I (1756-1825).

*** Ludwig I (1786-1868), regele Bavariei (1825-1848), căsătorit (1810) cu Theresa (1792-1854), fiica ducelui Friedrich de Saxa-Hildburghausen.

și toți impiegații cum și o numeroasă parte de cetățeni sânt îmbrăcați în negru. Bălsămuind-o au pus-o într-o sală, unde să afla pe 5 zile slobod spre vederea publicului; îmbulzirea era mare a poporului ce să grămădescu a o vedé ar fi poate primejdioasă, dacă la 7 sau 8 trepte nu s-ar afla câte un jandarm.

Eu cu gând de a o vede, dar mai vârtos orânduirea ce să păstrează la un asemenea caz, m-am dus și am văzut-o, dară în locu de a o găsi în ornată în aur sau în altă lucurioasă împodobire, am aflat din contra o foarte simplă aranjuire a salei precum și a amvonului unde era înălțat trupul. Sala nu era învăluită cu postav (ca la Roznivanu) ci cu un fel de materie de 10 creiț<ari> cotul. Săcriul era încunjurat de o mulțime de sfeșnice de lemnu poleit; dară ceia ce să deosibé din ceialanți era numai corona și hlamida rigală. Această Regină în viața ei ave o hotărâtă somă de 80000 flor<ini> pe anu numai pentru ajutoriul orfanilor studenți și altor sărace familii; care somă au lăsat prin testament de a să plăti pe fieștecare anu până când acii cu stipendie să vor trece din viață. Eștiind că reposata este de religie protestantă, și ca o domnitoare ce odată au fost, trebui să o pue în catacombele familiei rigale ce să află în Biserica Catolică a Curții, așadar să află acum neînțelegere și dispută între preoții îmbelor religii.

Dându-mi voe și dacă poate nu vă îngreui urechile cu niște istorii de aceste, apoi voi ave toată cinstea a vă înștiința și de urmarea aceștii, cum și despre parada petrecerii la groapă; eu pătruns de părintești faceri de bine sânt a Domniivoastre cu totul supus și plecat servu.

Panaiteanu

Mă ertați însă foarte că n-am putut a vă răspunde mai în curând căci am fost mai mult lângă cuconu Dimitrachi fiind bolnav, eră acum însănătoșindu-să vă răspund cu mulțămire.

Cu tot respectul mă închin și sărutu mâna Cucoanei, a pre înțeleptei Duduci, D-sale cuconului Alecu, D-sale Duduței, precum și micului cocon Georgi și dorescu din inimă întreagă sănătate. Dl. Lemeni să închină și sărută mâna la toată familia. Foarte mulțumesc d-sale Duducii, că m-au cinstit atât de mult cu onorata scrisoare, îndemnătoare și sfătuitoare de bine.

Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Manuscrise, fond Gheorghe Asachi,

S $\frac{21 (2)}{\text{CCCXIX}}$

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

Fondul personal Iancu Flondor

DRAGOȘ ȘESAN

Celor care și-au propus să rescrie istoria Bucovinei sau să se ocupe de anumite momente din evoluția socială, politică și economică din perioada interbelică și din timpul celui de-al doilea război mondial, le recomandăm să studieze cu atenție cele 77 dosare ale fondului personal Iancu Flondor, unde vor găsi documente originale, adrese, scrisori referitoare la familia Flondor, pe de o parte, și la viața Bucovinei de dinainte și de după Unire, pe de altă parte.

Privite în ansamblu, aceste documente, în majoritatea lor, aduc în prim-plan două personalități ale vestitei familii Flondor, Iancu – tatăl și Șerban – fiul, cu soția sa Nadejda (născută Știrbei).

Pentru completarea arborelui genealogic al familiei Flondor, cercetătorii vor găsi câteva acte interesante. Astfel, o hotarnică, din 1 august 1720, pentru moșia Cătămăreștilor pomenește de un Pavel Albotă, care împarte celor 6 fii ai săi: Gheorghe Ciudiu, Toader Flondor, Sultana, Paraschiva, Anița și Alexandra mai sus pomenita moșie.

Același Toader Flondor, mare armaș la 21 septembrie 1732, primește 80 de funii și 3 stânjeni 1/2 din hotarul satului Hrișcani, pentru ca în cartea de hotărnicie a moșiei Lucovița, din 20 iulie 1760, să figureze un Șerban Flondor, medelnicer, care primește 6 jirebii, pe care le împarte fiilor săi: Ioniță și Toader.

Diploma din 29 noiembrie 1813 întărește pe cea din 14 martie 1787, semnată de împăratul Iosif al II-lea, prin care Ioan Flondor, cu fiii săi: Vasile, Gheorghe, Constantin și Dumitru primesc titlul de nobil.

Iancu, cavaler de Flondor, și-a făcut studiile juridice la Viena, pe care le absolvă în 1894, după care intră în viața politică, fiind, printre altele, șeful Partidului Național din Bucovina, guvernator al Bucovinei, președintele Comisiunii de Unificare, ministru de stat pentru Bucovina, membru al Congresului Bisericesc Ortodox Uman, vicepreședinte al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, redactor-șef al ziarului „Patria” ș.a.

Din perspectiva funcțiilor deținute, activitatea lui Iancu Flondor poate fi analizată pe mai multe coordonate.

Cea mai importantă rămâne viața politică. Din documentele păstrate în acest fond constatăm preocuparea lui Iancu Flondor pentru organizarea Partidului Național din Bucovina, fixându-i-se, în statutele lui, după care se conturează principalele direcții din programul acestui partid, pe plan extern (apropierea de țările vecine României din Peninsula Balcanică) și pe plan intern (reforme pentru clasa țărănească, crearea Casei Rurale, încurajarea industriei casnice țărănești,

crearea unui credit comercial și industrial pentru întărirea clasei de mijloc, înființarea Casei Spitalelor la sate și orașe ș.a.).

În legătură cu momentul Unirii Bucovinei cu Regatul României, fondul Iancu Flondor dispune de patru documente: cel din 27 octombrie 1918, în care se consfințește înființarea Constituantei Bucovinei pentru pregătirea Unirii acestei provincii românești cu Regatul României, Proclamația din 15/28 noiembrie 1918 de Unire a Bucovinei cu România în hotarele ei până la Ceremuș, Colaciu și Nistru, apoi adresa Președintelui Congresului general al Bucovinei către primul-ministru al Guvernului României, prin care i se aduce la cunoștință hotărârea luată în Sala Sinodală din Cernăuți și, în sfârșit, un exemplar din „Monitorul Oficial” din 19 decembrie 1918/1 ianuarie 1919, în care se publică Decretul regelui Ferdinand de numire a lui Iancu Flondor și Ion Nistor în calitate de miniștri secretari de stat, fără portofoliu, pentru administrarea Bucovinei.

Câteva adrese ale lui Iancu Flondor către Iuliu Maniu scot în evidență dezacordul liderului bucovinean față de fuziunea dintre Partidul Național al lui Iuliu Maniu și Partidul Țărănesc al lui Ion Mihalache, cu argumentele respective.

O a doua coordonată urmărită de Iancu Flondor era cea economico-financiară. În acest sens, trebuie subliniate memoriile lui Iancu Flondor către Ministerul de Finanțe, prin care solicită susținerea financiară a economiei Bucovinei printr-un împrumut intern, pe bază de bonuri de tezaur cu dobândă de 5%, rambursabil la 1 februarie 1923, pe de o parte, și reglementarea mijloacelor de plată în Bucovina, prin înlocuirea coroanei austriece cu leul românesc.

În plus, au fost elaborate proiecte de reformă agrară, în care se prevăd exact cine va căpăta pământ, cât pământ se va da unei familii și cât pământ unui individ, ce preț va avea acest pământ, cum va plăti țăranul pământul primit, cum va finanța acțiunea pentru reforma agrară, cine va împărți pământul ș.a.

Pentru refacerea economiei Bucovinei de pe urma războiului, administrația românească a Bucovinei solicită Ministerului Agriculturii sprijinirea populației cu grâu, porumb și fân în schimbul livrării de cartofi.

Nu lipsit de importanță este și proiectul de lege asupra colonizării acelor zone cu populație rară, care prevedea ca cei nou veniți să aibă vârsta de cel mult 45 de ani, să fi satisfăcut serviciul militar, să fie căsătoriți, cu copii, să se ocupe de agricultură, să posede inventar agricol necesar cultivării lotului, care să nu depășească 10 ha.

Unirea Bucovinei cu Regatul României a necesitat și reglementarea unor probleme de ordin bisericesc. În acest sens, semnificativă este adresa clerului român din Bucovina, semnată de prof. dr. Vasile Gheorghiu, către Iancu Flondor, prin care se cere convocarea congresului bisericesc, preluarea și controlarea averilor bisericești (Fondul religiosar) de către Mitropolia Bucovinei, schimbarea statutului consistorial și transformarea bisericii bucovinene într-o instituție curat românească ortodoxă, crearea unui fond la care să contribuie fiecare preot cu câte

100-200 de coroane pentru scoaterea unei foi clericale, supravegherea acelor așezări cu populație mixtă pentru a se evita rutenizarea românilor și introducerea oficială a limbii române în stat și biserică.

Legat de acest ultim aspect este și problema reformei învățământului în Bucovina, prin înființarea de școli românești la Cernăuți, Siret, Românești, Călinești, prin înființarea societății de lectură „Crai Nou” din Storojineț (29 ianuarie 1896), care să stimuleze cititul cărților și gazetelor românești și să-i sprijine pe școlarii sărmani.

Câteva documente se referă la situația învățătorilor români din Bucovina și la îmbunătățirea statutului acestora.

Cele câteva date statistice privind aspectele demografice ale Bucovinei, care trebuie privite cu anumite rezerve, reliefează compoziția etnică a populației Bucovinei, majoritar românească, secondată de cea ucraineană, germană, poloneză și evreiască. În baza acestor documente s-a putut elabora și Legea electorală pentru Bucovina, întocmită de Aurel Onciul, întărită apoi și prin Decretul regal din 1919. Conform acestei legi, Bucovina era reprezentată în Parlamentul României prin 23 de deputați, 10 senatori și mitropolitul Bucovinei, ca senator de drept.

O parte consistentă a fondului Iancu Flondor o reprezintă corespondența. Numeroasele scrisori adresate lui Iancu Flondor din partea unor personalități ale vremii: Grigore Antipa, Ioan Bogdan, George Bogdan-Duică, Matei Eminescu, Alexe Procopovici, Constantin Rădulescu-Motru, Theodor Stefanelli, Gh. Tițeica, Petre Missir, P.P.Negulescu, mareșalul Alexandru Averescu, Sever Zotta ș.a. abordează o paletă foarte variată de probleme: de la viața politică, economică, socială, religioasă până la probleme personale.

Cealaltă personalitate menționată în fond este Șerban Flondor. Unul din fiii lui Iancu Flondor, născut la Storojineț, la 2/14 februarie 1900, absolvă Universitatea din Iași ca inginer agronom (1926), iar în 1929 primește diploma de maestru a „Marii Loje Naționale din România”, pentru ca în 1939 să fie ales deputat pentru ținutul Succava.

Evenimentele din iarna-primăvara anului 1944 îl obligă pe Șerban, ca și pe alte mii de bucovineni, să ia calea bejeniei, refugiindu-se la Bufta, la proprietatea soției sale Nadejda, născută Știrbei.

Correspondența dintre soți, dintre cei rămași în Bucovina ocupată și cei ce au luat calea refugiului constituie pagini cutremurătoare de jurnal de pribegie pe meleaguri tot românești. Răzbat accentele de regret după locurile natale, părăsite, semnele de întrebare față de viitorul acestei populații nefericite, durerea înăbușită față de statutul lor social și față de indiferența autorităților locale, ostilitatea populației românești de a-i primi în gazdă și mai ales strigătul de disperare pentru asigurarea minimului de existență cotidian. O pungă de făină și zahăr, o haină uzată, o pătură veche, o pereche de încălțări scâlciate se constituie în tot atâtea

speranțe de satisfacere a unor necesități de sărăcăcioasă existență. Ei bine, din puținul ce-l aveau, această familie și-a ajutat semenii fără nici o șovăire. Un gest de mare noblețe sufletească, neconsumat în nici o istorie completă sau măcar adevărată a unei nații. Ceea ce n-au făcut autoritățile române au făcut-o bucovinenii refugiați, în cel mai frumos sens creștinesc. Poate numai acest capitol din fond, dacă ar fi cercetat cu sufletul, ar putea reconstitui drama unei părți a populației românești supusă unor nedreptăți istorice, care nici astăzi încă nu și-a găsit o rezolvare obiectivă și adevărată.

Fondul familial Brătianu

CRISANTA ILIE

Acest fond arhivistic este structurat pe membrii familiei (Ion C.Brătianu, Dimitrie Brătianu, Constantin I.C.Brătianu, Ion I.C.Brătianu și Gheorghe Brătianu), măsoară 3,30 m și conține documente originale și copii în limbile română, franceză, engleză și germană.

Partea structurală *Ion C.Brătianu* cuprinde scrisori de la Mihail Kogălniceanu, C.A.Rosetti, Șt.Golescu, din 1857, referitoare la proprietatea agricolă, războiul ruso-turc din 1877 și lupta pentru domnie în Țara Românească, și, de asemenea, scrisori de la D.Sturdza, din 1878, ce conțin informații privind situația externă, internă și familia regală.

Rapoartele asupra mersului Războiului de Independență constituie surse foarte valoroase pentru acest moment istoric, și, de asemenea, cele ale lui I.Bălăceanu, agent diplomatic la Viena, referitoare la atitudinea Rusiei și a Austro-Ungariei față de România și Transilvania.

Găsim în această parte structurală Convenția româno-rusă din 1877 privind trecerea trupelor rusești pe teritoriul României, spre Turcia, convenții semnate de România, între 1877 și 1883, cu Italia, Belgia, Țările de Jos și Rusia, și documente privitoare la evreii din Moldova și la musulmanii din Dobrogea, la 1883.

Sunt amintite manifestările antiaustro-ungare din 1884, din România, și veșnica luptă a opoziției pentru răsturnarea guvernului, din aceeași perioadă.

Alături de proiectul Legii pentru instituirea Domeniilor Coroanei, din 1884, stă proiectul Tratatului cu Austro-Ungaria, din 1887.

În partea structurală consacrată lui *Constantin Brătianu*, fiul lui Ion C.Brătianu, se află o broșură din 1906, care condamnă folosirea abuzivă a limbii franceze în teatru.

Cele mai multe documente îi aparțin și se referă la *Ion I.C.Brătianu*, prim-ministru, ministru de Interne și președinte al Partidului Național Liberal.

Rapoartele organizațiilor Partidului Național Liberal, situațiile întocmite în urma alegerilor, circularele Ministerului de Interne referitoare la supravegherea strictă a străinilor, circularele adresate prefecturilor în 1907, în timpul Răscoalei țăranilor, memoriile pentru înființarea de școli comerciale, cele în care țăranii se plâng de abuzurile administrației și de lipsa pământului, moțiunea femeilor care cer sprijinul guvernului pentru emanciparea lor, adresate ASTREI, care cere terenuri în fiecare sat pentru construirea de „case naționale”, reflectă varietatea problemelor abordate de documente și diversitatea preocupărilor lui Ion I.C.Brătianu.

La 1919, de la Conferința de Pace de la Paris, Victor Antonescu relatează despre

vizitele sale la generalul Berthelot și mareșalul Foch. La rândul său, Ion I.C.Brătianu îi scria acestuia despre atitudinea Alianților față de România:

„Cele întâmplare la Tisa, unde se desfășoară luptă în toată puterea cuvântului, este o consecință a ignoranței și a relei voinți a celor mari; ne-au oprit când puteam ajunge la Pesta fără nici un sacrificiu, au amenințat când nu erau încă gata să execute, iar astăzi, când sub această amenințare inamicul s-a pornit asupra noastră, așa-zișii aliați stau cu brațele încrucișate în dreapta și în stânga câmpurilor de bătaie.

Statul nostru Major este sigur că lecția dată ungurilor de rândul acesta va fi complectă, și de aceea nu voi să cerem ajutorul aliaților; dar atitudinea lor revoltă chiar pe ofițerii francezi de aici.

Și pe când noi ne batem, Basarabia ne este discutată de americani, ba italienii și americanii cred că pot discuta chiar Cadrilaterul¹.

Cităm un fragment dintr-o scrisoare a regelui Ferdinand, din 14 aprilie 1919, despre Conferința de Pace de la Paris:

„...trebuie să constat că, încă o dată ni se refuză ceea ce li se acordă tuturor statelor formate în timpul războiului, cu populații care au luptat în rândurile dușmanilor noștri – iugoslavii, cehoslovacii și polonezii – în timp ce noi, România, cu toată alianța noastră, noi n-am meritat să intrăm în luptă alături de cei care luptă pentru principiul naționalităților. Cehoslovacii, polonezii au putut să ajungă, cu sprijinul Antantei, să ocupe teritoriile pe care le revendicau; pe noi ne împiedică, nu numai să avansăm până la limita fixată prin hotărârea din 26 februarie, dar chiar să punem garnizoane în Dobrogea, care face totuși parte integrantă din Vechiul Regat ... Situația care ni se creează prin aceste amânări continue începe să devină insuportabilă; populația din Transilvania nu mai înțelege de ce trupele noastre nu înaintează ... Ea se întreabă de ce s-a făcut Unirea dacă toate mizeriile și persecuțiile a peste un milion din frații lor trebuie să continue la nesfârșit. Tocmai pentru acest motiv, în ultimul Consiliu de Miniștri, am hotărât, în unanimitate, să nu mai așteptăm și să dăm ordin trupelor noastre să înainteze².

Dintr-o dare de seamă aflăm amănunte despre situația internă de după Unire, din anii 1919 și 1920.

Din 1926 se păstrează un interviu cu Elena Lupescu, despre felul de a fi al lui Carol al II-lea, iar din 1927 – documente referitoare la optanți.

În această parte structurală sunt grupate și notele pentru discursurile lui Ion I.C.Brătianu în Parlament și broșura *Acte și corespondență relative la renunțările la tron ale fostului principe moștenitor*, tipărită în 1927.

Din 1928 sunt și notele informative ale Siguranței privitoare la sași, iar câteva documente se referă la împrumuturi de Stat.

Din partea structurală dedicată lui *Vintilă Brătianu*, fratele lui Ion I.C. și al

¹D.A.N.I.C., fond Brătianu, dosar 238, f. 2.

²*Ibidem*, dosar 173, f. 1-2.

lui Constantin I.C.Brătianu, ministru de Finanțe, spicuim o scrisoare a lui N.Titulescu, din 1926, în care acesta explică felul în care înțelege să trateze cu americanii, olandezii și francezii despre petrol, și corespondența lui Vintilă cu prințul Nicolae, din 1930.

O parte structurală bogată este cea în care au fost grupate documentele referitoare la Gheorghe Brătianu, fiul lui Ion I.C., istoric și președinte al Partidului Național Liberal.

O seamă de acte privesc activitatea acestuia de profesor universitar: prelegeri, conferințe, lucrări și articole.

Interesante sunt documentele strânse de Gheorghe Brătianu: corespondența lui Jules Michelet, Armand Lévy și Edgar Quinet cu Gh.Panu și D.Brătianu, de la 1853-1867; documente despre amnistierea exilaților de la 1848; scrisorile lui Napoleon al III-lea adresate lui Vasile Boerescu, ministru de Externe, la 1870; însemnările lui D.Sturdza asupra Războiului de Independență. Iată, spre exemplu, discursul lui Mihail Kogălniceanu în conferința secretă a Corpurilor Legiuitoare, din februarie 1878:

„În august 1877 m-am întors în țară. Soarta armelor schimbase situațiunea. Rușii erau bătuți pe toată linia, și în Europa, și în Asia. Dezastrele de la Plevna silesc pe ruși să înceapă să ceară cu insistență ajutorul nostru. Telegrama reiterate ale împăratului și ale Marelui Duce insistă să trecem Dunărea și să intrăm în luptă ofensivă cu turcii. Pe când se zicea și se scria că Rusia nu are nevoie de România și de cooperarea armatei noastre, care nu poate avea al rol decât a păzi fruntariile și a escorta prizonierii turci, acum din toate părțile curgeau rugăminți și insistări să trecem Dunărea și să ajutăm armata împărătească și întreprinderile ei. Soldații noștri devenise<vă> peste zi buni, armata românească peste noapte căpătase stima tuturor generalilor. Toți rușii strigau <<Treceți Dunărea!>>. Am trecut Dunărea, am devenit de fapt aliații Rusiei, principele României comanda armata ruso-română dinaintea Plevnei, șiroaie de sânge românesc au curs timp de luni de zile, în care nu se mai vorbește de Basarabia”³.

Dintre documentele contemporane, amintim: contractul Ministerului de Război cu firma „Skoda“, din 1925; rapoartele referitoare la Carol al II-lea după renunțarea la tron; notele despre francmasoneria română; declarația lui Iuliu Maniu în urma dizolvării partidelor, în 1938; memoriu asupra dezmembrării României, în 1940; notele asupra acordării unui împrumut de 9 milioane de lei, lui Carol al II-lea, de către Banca Națională; memorandumul colonelului Stanley Washburn, din 1942, referitor la prezența României în război, și manifestul liberal *De ce trebuie să mergem cu Gh.Tătărescu*.

Sperăm ca această succintă prezentare să stârnească interesul cercetătorilor, mai cu seamă că fondul acoperă o perioadă de aproximativ 100 de ani.

³Ibidem, dosar 591, f. 5-6.

Fondul personal Onisifor Ghibu

LIDIA BRÂNCEANU

În ultimii ani, despre omul, patriotul și profesorul Onisifor Ghibu (1883-1972), nu numai că s-a vorbit în cadrul unor sesiuni științifice, dar i s-au republicat o serie de lucrări, din cele peste 100 de volume și 1500 de articole, apărute între 1920-1945, sau aflate în manuscris. S-au scris articole despre activitatea desfășurată, despre punctele sale de vedere în domeniul pedagogiei, istoriei – edificatoare sunt scrierile consacrate Basarabiei și problemelor acesteia –, filozofiei, în probleme sociale, politice și culturale, păreri și impresii despre personalitățile culturale pe care le-a cunoscut. A fost omagiat în cadrul U.N.E.S.C.O., cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la naștere (1983), realizându-se și un film despre viața acestuia.

Favorizat de o temeinică și multilaterală pregătire universitară, în țară și străinătate, dublată de perseverența omului care a înțeles conjunctura istorică în care a trăit, Onisifor Ghibu a simțit nevoia să corecteze, să atragă atenția, să-și exprime îndoiala, mirarea, bucuria, durerea și speranța care nu l-au părăsit niciodată, cu mijlocul pe care l-a avut mereu la îndemână, indiferent de perioada pe care a străbătut-o: scrisul. A scris pe orice: caiet, foaie, plicuri de scrisori, bucăți mici de hârtie, în funcție de starea materială a momentului. A intuit perspectiva spre care se îndrepta țara, față de care nu a rămas nepăsător și indiferent. A exprimat adevăruri care i-au adus nu numai pierderea unor prieteni, dar și prigoana, scoaterea din învățământ, închisoarea, izolarea în condiții materiale precare, care nu i-au înfrânt puterea de a continua să creeze, să scrie, întărindu-l în mobilizarea sa fizică și morală până în ziua decesului său – 30 octombrie 1972. Nimic și nimeni nu l-a abătut de pe drumul său, de la vocația sa, de la credința că va veni momentul regenerării țării. Poate nimeni nu l-a caracterizat mai bine, ca profesorul Mircea Zăciu: „Între dezastre, iluzii, victorii și rătăcirii, acest om, sever cu alții și nu mai puțin aspru cu sine, și-a urmat drumul pustniciei, străbătând mistuitorul deșert al Idealului”.

A știut, ca nimeni altul, să-și asocieze pe fiii săi, ideilor și cunoștințelor sale din diferite domenii, astfel că după decesul acestuia, Octavian Ghibu, cu o perseverență demnă de admirat și de un exemplu care se cere a fi cunoscut și urmat, l-a impus, scoțându-l din uitare, și redându-l lumii culturale. Reactualizându-i opera – și începutul n-a fost ușor pentru Octavian Ghibu, care a văzut multe uși închizându-i-se – a invitat, pe toți cei interesați în aprofundarea fenomenelor sociale, politice, culturale din perioada 1900-1972, să-i citească

opera, arhiva creată și să-i aducă la lumină multitudinea problemelor abordate. Octavian Ghibu a sugerat teme, a sprijinit pe cei care și-au dat doctorate în domeniul pedagogiei, sau au scris despre istoria Basarabiei; a creat discipoli, a insuflat credința, a stârmit admirația.

Arhiva creată de Onisifor Ghibu a fost oferită de Octavian Ghibu Arhivelor Naționale, unde a fost ordonată și inventariată conform normelor tehnice ale acestora.

Fondul arhivistic Onisifor Ghibu (inv. 1835) cuprinde documente din perioada 1883-1972, constituite din 1079 u.a. Acestea s-au menținut în formă și grupele constituite de creator sau de ofertant, urmărindu-se schema de ordonare a fondurilor de arhivă personală.

Documentele personale cuprind actele de naștere, cele care atestă studii, funcțiile îndeplinite, pensionarea; date despre familia profesorului Onisifor Ghibu (părinți, frați, copii); procese deschise lui Onisifor Ghibu; acte de administrare a proprietăților din Transilvania; însemnări referitoare la biblioteca și arhiva creată de Onisifor Ghibu.

Onisifor Ghibu s-a născut la 31 mai 1883 în comuna Săliște, care ocupa un loc de frunte în salba așezărilor din Mărginimea Sibiului, județul Sibiu. După studiile urmate în satul natal – pe care l-a purtat în suflet și minte toată viața, mândrindu-se cu obârșia sa – a învățat la Școala primară catolică din Sibiu (1894), Liceul unguresc de stat din Sibiu și din 1900 a urmat cursurile Liceului românesc din Brașov, unde și-a dat bacalaureatul. Începe studiul filozofiei și pedagogiei la Institutul Teologic din Sibiu. În 1906, pleacă, beneficiind de o bursă, în străinătate – mai întâi la Universitatea din Budapesta, apoi la Jena, Strasbourg, Heidelberg – unde vine în contact cu cultura și filozofia germană, predate de savanți de renume. Între 1910-1953 este profesor la Seminarul Andreian din Sibiu, apoi inspector în învățământul primar ortodox din județele Sibiu și Alba. În anii 1912-1914 este ales în Sinodul diecezan; membru supleant în Comitetul Național al Transilvaniei în 1914; referent și membru al Secției Școlare al Asociației transilvănene.

În timpul primului război mondial, 1917-1918, este profesor de pedagogie la Focșani, Chișinău, Soroca. Duce în Basarabia o tipografie cu caractere latine. Colaborează cu articole la ziarele din Basarabia și sprijină chiar înființarea unora. Militează cu ardoare pentru ideea de unitate și aceasta o va face toată viața, el, ardeleanul, care cunoștea ca nimeni altul situația românilor aflați sub stăpâniri străine.

După 1 Decembrie 1918, este ales în Consiliul Dirigent, ca secretar general la resortul Instrucțiunii Publice. În perioada 1919-1943, este numit profesor de

pedagogie la Universitatea din Cluj, pentru a cărei înființare contribuie cu toate forțele sale.

În paralel, este prezent în viața culturală a Basarabiei și a învățământului acesteia, în toți anii de transformări istorice radicale.

Pentru activitatea laborioasă desfășurată este ales membru corespondent al Academiei. În 1972, se stinge din viață.

Activitatea științifică a profesorului Onisifor Ghibu reflectă coordonatele învățământului românesc din Transilvania, activitatea Universității românești din Cluj și a Seminarului de pedagogie din cadrul Universității din Cluj.

Ne atrag atenția o serie de documente din secolul al XVIII-lea, reprezentativă fiind scrisoarea lui Inocențiu Micu Klein (1735) adresată superiorului Ordinului iezuit din Sibiu (fig. 1), în care face aprecieri privind drepturile poporului român asupra pământului din Transilvania: „Noi, din timpul lui Traian, cu mult înainte de nașterea sâcască, am avut moștenire în pământul regesc”. Interes prezintă și foile de titlu ale unor cărți școlare românești și maghiare; afișul „Publicare”, emis la Sibiu de Feldmareșalul locotenent din marele Principat al Transilvaniei – baron Ludovic Wohlgemuth, prin care se anunță deschiderea, pe lângă regimentele românești din Năsăud și Orlat, a unor cursuri de preparanți pentru școlile populare din Transilvania (1849); tabele ale școlilor din Scaunul Miercurii – cu numele dascălilor, numărul elevilor, susținătorii școlii (1852); circulara adresată de Andrei Șaguna către protopopi pentru a ține conferințe învățărești (1865); înființarea de biblioteci pe lângă școlile populare din arhidieceza ortodoxă a Transilvaniei (1878); înființarea, în toate comunele din Transilvania a unor școli confesionale populare (1878); cursuri pentru analfabeți (1878); condițiile impuse de statul maghiar, odată cu înființarea „Zonei culturale”, în vremea mitropolitului Mangra, pentru trecerea școlilor românești confesionale la statul maghiar (1913); inaugurarea Universității din Cluj (1920) și activitatea prof. Romul Vuia, Coriolan Tătaru, Sextil Pușcariu, D.D.Roșca, Al.Borza etc.; adresa lui Onisifor Ghibu către Ministerul Educației Naționale prin care sesizează faptul că, comunitatea maghiară din România cere înființarea unei Universități maghiare (1939); lucrări ale studenților și activitatea Seminarului de pedagogie din Sibiu condus de Onisifor Ghibu (1921-1936).

Fondul conține și caietul de note la cursul de fizică al studentului Kalinderu de la Universitatea din Paris (1868). De asemenea, există o serie de însemnări privind activitatea de organizare a învățământului românesc, de Consiliul Dirigent, după Unirea Transilvaniei cu România.

În ceea ce privește activitatea „Asociației Transilvania pentru literatură și cultura poporului român – Astra” – s-au păstrat procesele-verbale de înființare a secțiilor literare (1877-1900); atragerea populației de la sate la acțiunile de culturalizare (1905); cursuri pentru analfabeți; programul conferințelor ținute; statutele Astrei.

Profesorul Onisifor Ghibu a desfășurat o activitate intensă și pentru înființarea la Cluj a unui Institut de Educație Națională (1929); în fond există și telegrama adresată regelui Mihai și lui Iuliu Maniu după Dictatul de la Viena (1940).

Arhiva Onisifor Ghibu cuprinde o serie de însemnări, manuscrise, privind lucrările de istorie apărute după 1947; monografii privind Transilvania și lupta pentru unire cu România; manuscrisul volumului *În Basarabia, în vâltoarea revoluției*; lucrări referitoare la relațiile româno-ruse și politice cu U.R.S.S., cu caracter memorialistic despre George Enescu, Octavian Goga, Nicolae Titulescu etc.

Arhiva păstrează și manuscrise aparținând lui Axente Banciu, Bogdan Duică, Octavian Goga, Crișan-Mircioiu, Ioan Moga; manuscrise privind folclorul românesc; însemnări, note privind viața și activitatea Veturiei Nicolau Ghibu, soția lui Onisifor Ghibu.

Correspondența este constituită din scrisori primite de la familie, colaboratori, prieteni din țară și străinătate, ordonate alfabetic.

De asemenea, s-au păstrat și însemnările, impresiile despre creatorul de fond, scrise de personalități culturale românești.

Fondul de arhivă păstrează și 11 sigilii ale Consiliului Dirigent. Documentele fotografice ale familiei Ghibu și ale unor personalități culturale au fost inventariate în cadrul Fototecii Arhivelor Naționale.

Arhiva este o invitație permanentă pentru cercetători, în vederea aprofundării cunoașterii unei perioade de adânci prefaceri structurale ale țării. Dar constanta vieții lui Onisifor Ghibu a fost Basarabia și oamenii săi, fapt continuat și de fiul său Octavian Ghibu¹. Ca un omagiu adus activității lui Onisifor și Octavian Ghibu pe tărâmul istoriei Basarabiei, în anul 1996, a fost înființată „Fundatia Onisifor și Octavian Ghibu” de persoane cu preocupări culturale, științifice și caritabile, la inițiativa diplomatului dr. Marian Radu și susținut de soția defunctului, avocat Constanța Ghibu. Președinte de onoare este Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Teoctist Arăpașu; membri de onoare – acad. Gabriel Țepelea, Grigore Vieru, dr. Nicolae Ghiță, acad. Petru Soltan și Nicolae Corbu din Chișinău.

¹ v. *Basarabia în corepondența dintre Octavian O.Ghibu și Michael Bruchis (1984-1996)*, ed. îngrijită de Lidia Brâncănu și Constanța Ghibu, București, Edit. Semne, 1998.

Dintre membrii Consiliului de Coordonare, îi amintim pe: Vasile Sarcă, diplomat, care, cu dăruire, perseverență și multă competență, a inițiat, organizat și condus activitățile desfășurate; Gh.Adoc, artist plastic, prof. dr. Paula Braga, Lidia Brâncănu, Romeo Dăscălescu, dr. Gh.Iscru, dr. Crișan Mircioiu, dr. Viorica Moisuc, Constanța Nițoiu, Dumitru Preda, diplomat, Dana Opriță, redactor T.V.

Președinta fundației este avocat Constanța Ghibu.

Cu sprijinul Editurii și Tipografiei „Semne“, a fost posibilă tipărirea unor lucrări în spiritul statutului fundației, și anume: perpetuarea memoriei și idealurilor lui Onisifor și Octavian Ghibu, prin publicarea operei acestora; cultivarea și răspândirea valorii culturii și civilizației române etc.

La Chișinău au loc manifestări anuale de anvergură denumite „Zilele Onisifor Ghibu“, având ca organizator fundația cu același nume, sprijinite de Ambasada României din Chișinău; Biblioteca Municipală „B.P.Hasdeu“ din Chișinău; Primăria Municipiului Chișinău; Ministerul Culturii din Chișinău.

Simpozioanele s-au desfășurat sub genericul „O generație de luptători pentru ideea națională“, „Nedespărțita istorie a românilor de pe ambele maluri ale Prutului“, „Mari personalități basarabene ale sec. XX“, „Basarabia și conștiința românilor“ etc. La aceste simpozioane au participat cu comunicări istorici, scriitori, editori, bibliotecari, medici, artiști plastici din România și Republica Moldova. În încheierea zilelor „Onisifor Ghibu“ la Chișinău, au fost înmânate unor elevi și studenți premiile fundației.

Fundația a donat cărți unor biblioteci din România și Republica Moldova, a constituit Biblioteca „Onisifor Ghibu“ din Chișinău și a ridicat, tot aici, un monument dedicat lui Onisifor și Octavian Ghibu, numit *Semnul monumental*, realizat de Gh.Adoc.

Demne de menționat sunt și strădaniile fundației pentru ca în orașele Chișinău, Cluj-Napoca, Sibiu, Oradea, Orhei, câteva licee să poarte numele lui Onisifor Ghibu.

Seniorul sculpturii românești contemporane, Gh.Adoc, a executat în bronz bustul marelui dascăl și luptător Onisifor Ghibu, amplasat în fața liceului din municipiul Oradea.

Fundația „Onisifor și Octavian Ghibu“, împreună cu Asociația „Astra“ din Sibiu au dezvelit, la Colegiul „Gh.Lazăr“ din Sibiu, o placă de marmură care reprezintă „Testament pentru eternitatea limbii române“ lăsat posterității de Onisifor Ghibu.

Achiziții de documente la Direcția Județeană Dolj a Arhivelor Naționale

CONSTANTIN DECA

Legea Arhivelor Naționale, nr. 16/1996, precizează, printre altele, că organizațiile particulare și persoanele fizice care dețin documente ce fac parte din Fondul Arhivistic Național al României le pot depune la Arhivele Naționale, sub formă de custodie sau donație, scutite de taxe și impozite, iar în cazul că doresc să le vândă, acestea sunt obligate să comunice Arhivelor Naționale, care au prioritate la cumpărarea oricăror documente ce fac parte din Fondul Arhivistic Național al României.

Ca urmare a acestui fapt, prin preluări de documente, donații și achiziții, tezaurul arhivistic deținut de Direcția Județeană Dolj a Arhivelor Naționale, care cuprinde sute de fonduri de arhivă create de diferite instituții, fonduri familiale și personale, colecții de documente, manuscrise, fotografii, hărți, planuri, hotărnicii, sigilii, studii, articole, monografii, corespondență etc., s-a îmbogățit în ultimii ani cu un număr însemnat de documente valoroase din secolele XVIII-XX și carte veche rară, care a sporit fondul documentar al bibliotecii instituției noastre.

Documentele originale achiziționate: zapise, cărți de judecată, hotărnicii, contracte de arendare, scrisori, corespondență etc. oglindesc aspecte ale vieții social-economice, din secolele XVIII-XX, din zona Olteniei: vânzări de pământ, arendări de moșii, pricini de judecată între moșneni și proprietari. Între cele mai importante, menționăm donațiile făcute de domnii Alexandru Vălimărescu din București și Gheorghe Calețeanu din Craiova, 655 de documente care acoperă perioada sfârșitului secolului al XVIII-lea până la începutul secolului al XX-lea (1790-1920) referitoare la familiile boierești Brăiloiu, Bengescu, Glogoveanu și la familiile Popp și Vălimărescu. Dintre acestea, 82 documente din perioada 1849-1860 se referă la familia Brăiloiu, cu care donatorul Alexandru Vălimărescu se înrudește prin soție, mai ales la Anton Brăiloiu, fost prefect de Dolj în această perioadă și epitrop al bisericii Sfânta Treime din Craiova, la moșiile sale din jud. Dolj; la plata taxelor pentru clăcașii de pe moșii, vânzări și arendări de moșii, pricini de judecată pentru pământ între moșneni și proprietari, hotărnicii, acte de stare civilă ale familiei Brăiloiu etc.

Un important document dintre acestea se referă la întreținerea armatelor imperiale rusești intrate în principatul Țării Românești cu prilejul înăbușirii Revoluției de la 1848.

Un alt grup de 260 de documente din perioada 1834-1877 se referă la epitropia bisericii Sfânta Treime din Craiova, ctitoria familiei domnitorului Barbu Dimitrie Știrbei și a prințului Gheorghe Barbu Știrbei, cuprinzând

corespondența acestuia din urmă cu epitropul Ioan Hagiad, cu moștenitorii acestuia și cu Anton Brăiloiu, care a preluat epitropia bisericii de la aceștia, bilanșurile anuale de venituri și cheltuieli ale epitropiei bisericii, contracte de învoieli agricole și de arendare a moșiilor Broscari și Mlecănești, din jud. Mehedinți, proprietatea bisericii Sfânta Treime din Craiova, procese de proprietate și hotărnicii între moșnenii din Broscari și epitropie, cheltuielile făcute cu întreținerea bolnavilor în infirmeria Spitalului „Știrbei”, plata de burse de studii, ajutoare sociale, salarii și pensii pentru familiile sărace și personalul bisericesc etc.

Între documentele donate de alte persoane din București și din Craiova mai menționăm două pergamente cu sigiliu domnesc, diplome domnești ale lui Alexandru Dimitrie Ghica din 1838 și 1842, prin care se acordă rangul de pitar unor boieri de neam, pentru meritele lor, lui Ioniță Diculescu din comuna Bârca, jud. Dolj, și lui Panait Constantin Bâra din Ocele Mari. Un număr de 27 documente din perioada 1837-1861 se referă la moșia și satul Cârceni, plasa Motrului de Sus, jud. Mehedinți.

Un document deosebit, datând din preajma Unirii Principatelor, 1857-1858, cuprinde o listă cu toți proprietarii din plasa Balta, jud. Dolj, între care: pitarii Ioan Târnoveanu, Matei Portărescu, Spiridon Portărescu, Nicolae Prejbeanu, Dincă Ispir, Constantin Prejbeanu, V.Cioroianu, Dumitrache Filip, Ion Cernătescu, Vasile Gârleșteanu, Costache Peșacov, paharnicul Ion Cernătescu, clucerul Ion Vlădoianu și prințul Gheorghe Barbu Știrbei, cu proprietățile lor: Giurguța, Curmătura, Portărești, Ionelele, Cioroiși, Urzicuța, Lipovu de Sus, Cerātu și Băilești, fiind specificată întinderea moșiilor. Despre proprietari se preciza în document: „Toți aceștia, după cât s-a putut cunoaște, nu sunt de nici o partidă, decât cu voința pentru Unirea Principatelor, declarându-se ca nește români adevărați”.

Gheorghe Calețeanu din Craiova ne-a donat un exemplar al bisăptămânalului junimiștilor din Craiova, „Năbădăile”, nr. 7, din 29 mai 1888, și mandatul de deputat ales în Cameră la alegerile din 2-4 noiembrie 1919, al lui Constantin N.Popp, proprietar, intelectual, fruntaș din Craiova.

Frații Maria V.Mihăilescu și Ion V.Mihăilescu ne-au donat 509 documente și fotografii (din care 400 autobiografii ale elevilor fostului Liceu Militar „Dimitrie A.Sturdza” din Craiova, seriile 1921-1936), care au aparținut tatălui lor, Vasile Mihăilescu, profesor de istorie, instrucție civică și drept la Gimnaziul și Liceul Militar din Craiova între anii 1909-1938. Documentele se referă la Școala fiilor de militari din Craiova (anii 1881-1902), Gimnaziul Militar din Craiova (1902-1916), Liceul Militar „Dimitrie A.Sturdza” din Craiova (1916-1939).

Maria Boțilă din Craiova ne-a donat 27 de documente din perioada 1837-1861: zapise de vânzare a unor stâneni de moșie, hotărâri judecătorești ale

Judecătoria jud. Mehedinți în pricini de proprietate între proprietari și moșneni, acte de proprietate, de partaj, diate ale moșnenilor din familia Boșilă și procese cu alți moșneni, referitoare, toate, la moșia și satul Cărceni, plasa Motrului de Sus, jud. Mehedinți.

O achiziție importantă, făcută de la prof. univ. pensionar Ion Călin din Craiova, este decretul oficial (original) din 26 octombrie 1863 al împăratului Austro-Ungariei, Francisc Iosif I, prin care se aprobă articolul de lege al Dietei Transilvaniei din Sibiu, de la 1 iulie 1863, ce recunoaște egalitatea în drepturi a naționalității române cu celelalte naționalități din Transilvania: maghiari, sași, secui. Tot prof. Ion Călin ne-a donat mai multe dosare referitoare la Petrache Lupu și biserica din Maglavit, jud. Dolj, din anii 1934-1937.

Și biblioteca documentară a Direcției Județene Dolj a Arhivelor Naționale s-a îmbogățit cu câteva volume de carte rară bisericească, traduceri din limba slavonă, secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, din care menționăm: *Analoghion - 1745*, Tipografia Râmnicului, traducerea lui Mihai Atanasievici; *Viețile Sfinților - 1807*, Tipografia Sfintei Mănăstiri a Neamțului și Secului; *Ceaslov, Brașov, 1851*, Tipografia „Ioan Gott”; *Ceaslov, Sibiu, 1854*, Tipografia „Gh.Clozias”; *Cărticică de rugăciuni, Chișinău, 1909*.

Valeriu Veliman

(1947-1999)



A trecut la cele veșnice (și) *Valeriu Veliman* – cunoscut turcolog, istoric, poet și traducător, apreciat diplomat.

S-a născut la 1 martie 1947 (ca un „mărțișor“ al familiei sale – din păcate, stinsă așa năpraznic, ceea ce știu că l-a marcat profund –) în comuna Popricani, județul Iași.

După ce a absolvit Liceul Național din Iași, a venit la București și a intrat la Facultatea de Limbi Române, Clasice și Orientale (Secția – Limba Turcă) a Universității din București, pe care a terminat-o cu o teză de licență în chiar limba pe care și-o alesese.

Repartizat, inițial, ca profesor (secundar) de Limba română în comuna Jegalia (de lângă Dunăre), a fost chemat, grație pregătirii sale, la Direcția Generală a Arhivelor Statului. Și, din 1971, până în 1990, 20 de ani, a lucrat aici – ca turcolog.

Aici a învățat și osmana veche și a început să lucreze cu istorici. După 10 ani de informare pe documentele aduse din Turcia pe microfilm, a început să publice lucrări fundamentale despre relațiile româno-turce. La Biblioteca Academiei Române i se înregistrează contribuțiile:

- *Câteva considerații privind haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea* – extras din „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie <<A.D.Xenopol>>“, din Iași, 1982 (B.A.R. - II 629 325);

- *Date noi cu privire la circumstanțele alegerii Mitropolitului Moldovei (1792) și statutul juridico-politic al Principatelor Române* – extras din „Anuarul I.I.A. <<A.D.Xenopol>>“, din Iași, 1986 (B.A.R. - II 702 922);

- *O „Carte de legământ“ din 1581 privitoare la Transilvania* – extras din „Anuarul I.I.A. <<A.D.Xenopol>>“, din Iași, 1986 (B.A.R. - II 713 566).

Bineînțeles că ceea ce l-a impus pe Valeriu Veliman în rândul turcologilor și, mai ales, al istoricilor români, a fost volumul din 1986: *Relațiile româno-otomane (1711-1821). Documente turcești*, editat de Direcția Generală a Arhivelor Statului, 796 pagini + 14 file facsimilate. (Un al II-lea volum, de cam aceleași dimensiuni, a rămas în manuscris, și, sperăm, va fi publicat în cel mai scurt timp).

Lucrând și la o teză de doctorat despre relațiile româno-otomane (sub conducerea prof. dr. Georgeta Penelea-Filitti), Valeriu Veliman încerca să-și valorifice atât multiplele sale cunoștințe și informații în domeniu, cât și imensul material microfilmăat adus chiar de el din arhivele turcești. (Ar fi de consemnat aici că oficialitățile turcești aveau atâta încredere în onestitatea sa, încât i-au încredințat, în 1994, și sabia lui Ștefan cel Mare, pe care el a adus-o în țară, pentru o Expoziție memorabilă de la Mănăstirea Putna).

După 1990, a fost și profesor de paleografie osmană la Facultatea de Arhivistică.

Desigur că la prestigiul istoricului se adăugau și calitatea omului, valoarea sa ca poet și traducător – în limbile (moderne) română și turcă.

În 1983, Valeriu Veliman a publicat volumul de versuri *Cu ochii larg deschiși* (la Editura Albatros, condusă atunci de istoricul-scriitor Mircea Sântimbreanu, redactor, de consemnat: poeta și eseista Gabriela Negreanu!), după ce, în prealabil fusese „propus“ (caz unic!) de trei ori de Geo Dumitrescu și după ce, după „canoanele“ de atunci, apăruse și într-un „Caiet al debutanților“!

A rămas, din păcate, singurul său volum tipărit, deși numele-i circula intens printre confrăți, printre mari poeți, deși știu că mai avea scrise „piese“ pentru măcar două cărți. (Sper să-i poată apărea măcar versurile scrise în Uzbekistan, unde, din noiembrie 1997, a mers să înființeze, la Tașkent, Ambasada României).

În sfârșit, à propos de misiunea sa diplomatică desfășurată la Ankara (consilier I la Ambasada României – 1992-1996), grație faptului că de la 1 martie 1990 lucra la Ministerul Afacerilor Externe, ar fi de consemnat (și) traducерile sale din literatura turcă modernă:

- Yaşar Kemal – *Arșița* (nuvele), București, Editura Univers, 1974;
- Samin Kocagöz – *În Izmir* (roman), București, Editura Univers, 1978;
- Necati Cumalâ – *Zeliş* (roman), Iași, Editura Junimea, 1983;

...și, firește, antologicul volum de poezie și eseistică literară semnat de cel care, atunci, era primul-ministru al Turciei: - Bülent Ecevit –*Poezii*, prefață de Valeriu Râpeanu, București, Editura Univers, 1978.

Nu e cazul să comentez, aici, valoare acestei opere literare (despre care s-au pronunțat, bunăoară, prof. Romul Munteanu sau, cum ziceam, poetul Geo Dumitrescu!), voi spune doar că, în 1990, la prima Conferință pe țară a Scriitorilor Români Liberi, de la Sala Palatului, *Valeriu Veliman* era membru de drept al Uniunii Scriitorilor – alături de atâția alți (foști ori viitori) diplomați: Andrei Pleșu, Sergiu Celac, Dumitru Trancă, Marian Papahagi, Ion Brad, Nicolae Mareș, Vasile Igna, Ioana Ieronim, Horia Bădescu etc.

De altfel și locul de veci i l-a dat tot Uniunea Scriitorilor.

Poet între diplomați ori istorici, diplomat istoric între poeți, turcolog între români și ... român între turcologi, *Valeriu Veliman* a fost o flacără care a ars intens și amplu.

Lumina ei strălucește și va străluci și mai mult în viitor.

FĂNUȘ BĂILEȘTEANU

Tudor Mateescu

(1933-1999)

După ani de luptă cu o boală necruțătoare, neobositul cercetător al trecutului *Tudor Mateescu* a încetat din viață la 9 iunie 1999, în locuința sa din București, strada Crăciun nr. 12.

S-a născut la 18 decembrie 1933, în localitatea Gemenă, azi componentă a comunei Voinești, din județul Dâmbovița, părinți fiindu-i Petre și Iustina. Tatăl a fost învățător. Copilăria și-a petrecut-o în ambianța livezilor dominate de prezența renumitelor soiuri de meri. A frecventat cursurile Școlii generale din localitate până în anul 1948. Următoarea etapă de școlarizare l-a purtat mai întâi la București, unde a fost înscris la Liceul „Nicolae Bălcescu”, pentru ca apoi să-și finalizeze studiile medii la Liceul „Nicolae Bălcescu” din Târgoviște, în anul 1952. După examenul de maturitate a plecat la Iași, unde a fost încadrat la Trustul de Construcții pe post de contabil. În perioada anilor 1953-1955 a urmat cursurile Institutului Pedagogic de doi ani, la Facultatea de Științe Naturale și Geografie. Presupunem că această alegere a fost determinată de impresiile din anii petrecuți în ambianța renumitei Stațiuni de cercetare în domeniul creșterii și ameliorării pomilor fructiferi de la Voinești. Ceva însă i-a impus să nu se oprească aici și, ca atare, în anul 1955 a participat la concursul de admitere la Universitatea din București, care i-a facilitat calitatea de student al Facultății de Istorie, pe care a absolvit-o în anul 1961. Tânărul licențiat a primit, prin repartitie, un post de profesor în localitatea dâmbovițeană Băleni. Activitatea didactică s-a împletit, în anii 1961-1963, petrecuți în această localitate, cu cercetarea mărturiilor istorice referitoare la trecutul acelor plaiuri. În anul 1963, prin concurs, a fost încadrat ca arhivist la Filiala Arhivelor Statului din regiunea Constanța. Aici și-a desfășurat activitatea până în anul 1966. Au fost anii care l-au familiarizat cu mărturiile relevante ale complexeii istorii a teritoriului dintre Dunăre și Marea Neagră și cu relațiile acestui spațiu cu cel nord-dunărean. Aceste cercetări vor deveni pentru *Tudor Mateescu* dominantă preocupărilor care l-au consacrat ca specialist al istoriei Dobrogei în perioada stăpânirii otomane.

În toamna anului 1966, revine la activitatea didactică la Școala generală din comuna Joița, actualul județ Ilfov, de unde, în anul 1968, a fost transferat la școala din satul Sintești, comuna Vidra, din actualul județ Giurgiu, unde a predat până în anul 1969, când face demersurile pentru a reveni în sistemul Arhivelor



Statului. De la 1 iunie 1970 a fost încadrat arhivist în Direcția Generală a Arhivelor Statului, unde, în decursul a două decenii și jumătate, a onorat funcții în cadrul unor servicii de coordonare ca: Metodologie și Control, Valorificare, Studii și Documentare. Abnegația dovedită, cunoștințele dobândite, preocupările științifice l-au promovat, în anul 1972, ca arhivist principal. A fost anul când a finalizat etapele care l-au dus la susținerea tezei de doctorat cu tema *Agricultura și relațiile agrare în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*. Susținută la 27 iunie 1972, în cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, având pe academicianul Ștefan Pascu ca președinte al comisiei de examinare, lucrarea a cunoscut aprecierile membrilor, care i-au acordat titlul de doctor în istorie. La 25 noiembrie 1972, a fost confirmată obținerea titlului de către Comisia Centrală de validare a titlurilor. Această recunoaștere a calităților cercetătorului *Tudor Mateescu* a fost stimulativă pentru a continua depistarea și cercetarea izvoarelor. Cu tenacitate, perseverență și acribie a căutat să valorifice aceste informații, ajungând ca, în decursul a mai bine de trei decenii de cercetare, să elaboreze concludente studii referitoare la trecutul românilor, la prezența și rolul acestora în activitatea economică, culturală și spirituală a Dobrogei, care, în condițiile de efectivă stăpânire otomană, cu urmări chiar și de natura modificărilor de structură demografică, n-au încetat nici un moment raporturile cu țările române.

Prezența lui *Tudor Mateescu* la cursurile de reciclare a arhiviștilor i-a oferit, în decursul anilor, prilejul de a împărtăși colegilor din experiența sa în domeniul cercetării documentelor care l-a condus la elaborarea de pertinente și perene studii bazate pe mărturiile tezaurului arhivistic.

În ultimii ani ai vieții, în cadrul Facultății de Arhivistică a avut un nou prilej de a-i călăuzi pe cei în formare ca viitori preșuratori ai tezaurului arhivistic.

În activitatea desfășurată, o constantă i-a caracterizat preocupările, atenția cu care a cercetat și a făcut cunoscut trecutul Dobrogei feudale, prilej de afirmare a prezenței românești milenare în acest perimetru de viațuire umană.

În decursul acestor ani, o serie de studii i-au fost publicate în prestigioase reviste de specialitate ale institutelor de cercetări istorice din București, Cluj-Napoca, Iași, dar și ale unor muzee ca cele din: Alba Iulia, Bălcești pe Topolog, Brașov, București, Cluj-Napoca, Constanța, Galați, Târgoviște, Tulcea.

O mențiune specială trebuie să o facem pentru a remarca receptivitatea publicațiilor editate de Biserica Ortodoxă Română, care, în decursul anilor, l-au avut ca permanent colaborator, situație care, în condițiile unor manifestări ostile, anterioare anului 1989, i-au provocat unele dificultăți cu cei superiori lui în ierarhia profesională. Amintim, în acest sens, revistele „Biserica Ortodoxă Română”, „Glasul Bisericii”, ca și cele editate de Mitropolia Moldovei și Sucevei și de Mitropolia Ardealului.

Publicarea unor studii în reviste editate în limbi străine de circulație internațională, ca și rezumatele în limbi străine la studiile în limba română l-au

impus atenției cercetătorilor din lumea întreagă. A fost solicitat de redacțiile unor prestigioase publicații străine să le încredințeze articole care să reflecte diverse aspecte ale vieții dobrogene. Amintim, în acest sens, pe cele editate la Istanbul, Salonic, München ș.a. (vezi Lista bibliografică). Studiile elaborate de terți cercetători care fac referință la concluziile afirmate și susținute de *Tudor Mateescu* se constituie ca o maximă apreciere acordată cercetătorului. În acest context formulăm, alăturându-ne celor care au enunțat-o, propunerea ca lucrările publicate până în prezent și cele din portofoliul diverselor reviste, semnate de *Tudor Mateescu*, ce vor fi editate postum, să fie reunite într-un volum, care, prin unitatea problemelor tratate, se va constitui într-o contribuție majoră la istoria Dobrogei. O asemenea misiune ar onora Arhiepiscopia Tomisului, iar o eventuală traducere într-o limbă de circulație internațională a lucrării i-ar asigura și o difuzare ce-i va facilita integrarea în bibliografia de specialitate la cote superioare de referință.

Revenind la multitudinea preocupărilor lui *Tudor Mateescu*, suntem datori să amintim și contribuția sa la îmbogățirea tezaurului arhivistic. Relațiile personale, propriile rezultate, modul de tratare cu deținătorii de vechi mărturii au avut drept urmare îmbogățirea fondului arhivistic prin donații și achiziții de documente istorice.

Dobândind o bogată experiență în editarea izvoarelor istorice, a fost ani de zile redactor, iar din anul 1992 redactor-șef al „Revistei Arhivelor“, în coloanele căreia, pe parcursul deceniilor, și-au găsit spații de publicare numeroase studii elaborate de el.

Omul *Tudor Mateescu* a fost, pentru cei care i-au stat în preajmă, o personalitate complexă, fiind permanent un exemplu de valorificare a timpului, de organizare a locului de muncă, de documentare și concentrare spre tematicile ce îi erau în atenție. Având promptitudine în susținerea ideilor ce le formula, șoca pe interlocutor pe moment, dar trecerea timpului ducea la înțelegerea justeței celor susținute de el. Categorie și chiar dur, în anumite caracterizări cu referință la persoane, era, în același timp, un timid care încerca să mascheze prin bruscete gingășia ce, de fapt, îl definea. Având un bioritm cu totul și cu totul aparte, era abordabil sau nu, în funcție de orele de peste zi. Erau și numeroase momente când își permitea să facă și câte o pauză marcată de participare la glumele celor din anturaj cu câte o vorbă de duh și chiar de picante formulări. A fost un OM, cu cele bune și cele mai puțin bune, pe care, cei ce l-am cunoscut, nu-l putem uita, iar cei ce vor urma îl vor cunoaște și-l vor aprecia prin ceea ce i-au fost realizările vieții lui. În acest context suntem datori să amintim și de situația familială. Căsătorit cu Martha Ioana, inginer chimist, au un fiu, ale cărui rezultate înregistrate pe parcursul anilor de studii s-au constituit în suprema satisfacție. A vorbi despre fiu era pentru *Tudor Mateescu* moment de mare gingășie, modularea

vocii definind alte fațete ale Omului care se bucura că transmite posterității o capacitate utilă societății.

La 1 aprilie 1995, *Tudor Mateescu* a fost pensionat, starea sănătății diminuându-i puterea de muncă. Tenace, a continuat să studieze și să elaboreze noi lucrări care fac referință la trecutul dobrogean.

Cele mai sus formulate pot fi completate cu multe alte aprecieri pentru conturarea portretului lui *Tudor Mateescu*.

Dumnezeu să-L ierte!

VIRGILIU Z. TEODORESCU

Lucrări publicate

I. Volume

1. *Documente privind istoria Dobrogei, 1830-1877*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1975, 344p. + 6f. planșe;
2. *Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1979, 127p. + 4 f. planșe;
3. *Păstoritul mocanilor în teritoriile dintre Dunăre și Marea Neagră*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1986, 123p. + 4f. planșe;
4. *Publicațiile Arhivelor Statului (1860-1977). Bibliografie analitică*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1978, 189 p. (în colaborare cu Ioana Burlacu și Gabriela Mărășoiu).

II. Studii și articole

5. *Mențiuni despre ruinele din satele dobrogene în actele „Comisiunii de parcelare a Dobrogei”*, în „Revista Arhivelor”, X (1967), nr. 2, p. 241-250;
6. *Un oraș dobrogean dispărut – Ester*, în „Pontica”, Constanța, 1969, p. 413-426;
7. *Mișcări sociale în Dobrogea la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series Historia, XV, Cluj, 1970, fasc. 2, p. 9-19;
8. *Ion Eliade Rădulescu*, în „Figuri de arhiviști”, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1971, p. 21-31;
9. *Știri noi despre prezența mocanilor în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, I, în „Revista Arhivelor”, anul XLVIII (1971), vol. XXXIII, nr. 3, p. 391-417; II, în „Apulum”, XI, Alba Iulia, 1973, p. 423-434;
10. *Une ville disparue de la Dobroudja-Karaharman*, în „Tarih Enstitüsü Dergisi Sayı 2 den ayri basim”, II, Istanbul, 1971, p. 297-343 + 1 pl. h.;
11. *Aspecte ale activității Arhivei Statului din Țara Românească în timpul Revoluției de la 1848*, în „Revista Arhivelor”, anul XLIX (1972), vol. XXXIV, nr. 2, p. 217-232;

12. *Projets roumains d'exploitation agricole en Dobroudja au milieu du XIX^e- siècle*, în „Revue roumaine d'histoire“, XI (1972), nr. 4, p. 655-663;
13. *Țărani din Moldova și Țara Românească la munci agricole în Dobrogea (secolul al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie <<A.D.Xenopol>>“, IX, Iași, 1972, p. 237-254;
14. *Les diocèses orthodoxes de la Dobroudja sous la domination ottomane*, în „Balkan Studies“, XIII, Thessaloniki, 1972, nr. 2, p. 279-300;
15. *Aspecte sociale din viața satului Bălteni, județul Dâmbovița, la 1830*, în „Valachița“, III, Târgoviște, 1972, p. 265-269;
16. *Arzuri ale Moldovei către Poartă în secolul al XVIII-lea*, în „Cercetări istorice“, III, Iași, 1972, p. 339-352 (în colaborare cu Marcel D.Ciucă);
17. *Aspecte ale relațiilor Arhivei Statului din Țara Românească cu instituțiile centrale până la 1862*, în „Revista Arhivelor“, anul L (1973), vol. XXXV, nr. 2, p. 198-206;
18. *Cultura viței de vie în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „Terra nostra“, III, 1973, p. 263-276;
19. *Un așezământ monahal moldovenesc în Dobrogea – Mănăstirea Taița*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei“, XLIX (1973), nr. 1-2, p. 121-125;
20. *Contribuții la istoricul morăritului în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie <<A.D.Xenopol>>“, X, Iași, 1973, p. 217-227;
21. *Noi documente privind Revoluția de la 1848 din Țara Românească*, în „Revista Arhivelor“, anul L (1973), vol. XXXV, supliment, p. 179-189;
22. *Proiectul înființării unui schit românesc în Dobrogea la 1872*, în „Glasul bisericii“, XXXIII (1974), nr. 3-4, p. 315-318;
23. *Arhivele din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „Revista Arhivelor“, anul LI (1974), vol. XXXVI, nr. 1-2, p. 229-240;
24. *Din istoricul selecționării materialelor documentare în țara noastră: „Comisia pentru cercetarea și alegerea delurilor“*, în *Culegere de referate*, vol. II, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1974, p. 206-218;
25. *Depozitele de la Isaccea ale Imperiului otoman*, în „Danubius“, VI-VII (1972-1973), Galați, 1974, p. 49-68;
26. *Date despre viața bisericească a Dobrogei înainte de 1877*, în „Biserica Ortodoxă Română“, XCII (1974), nr. 9-10, p. 1256-1260;
27. *Din geografia istorică a Dobrogei: Canahul Laman*, în „Revista Arhivelor“, anul LII (1975), vol. XXXVII, nr. 1, p. 36-43;
28. *Un sat dobrogean în stăpânirea Mănăstirii Sf.Ioan din București (sec. XVIII)*, în „Biserica Ortodoxă Română“, XCIII (1975), nr. 3-4, p. 371-376;
29. *Un preot transilvănean în Dobrogea înainte de 1877 – Ioan Verzea*, în „Biserica Ortodoxă Română“, XCIII (1975), nr. 7-8, p. 940-943;

30. *Din legăturile culturale ale Dobrogei cu Țara Românească în secolul al XVIII-lea*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XCIII (1975), nr. 9-10, p. 1124-1128;
31. *Ciflicurile din Dobrogea în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea*, în „Peuce”, IV (1973-1975), Tulcea, 1975, p. 249-272;
32. *Din legăturile religioase ale Dobrogei cu Moldova înainte de 1877*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, LI (1975), nr. 9-12, p. 716-720;
33. *Din legăturile Episcopiei de Cerven cu țările române (sec. XVII-XIX)*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XCIV (1976), nr. 1-2, p. 176-179;
34. *Dragostea de glie și lege strămoșească a românilor din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XCIV (1976), nr. 3-4, p. 356-361;
35. *Obiecte bisericești aduse în Dobrogea de la stânga Dunării înainte de 1877*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XCIV (1976), nr. 9-12, p. 1039-1041;
36. *Un așezământ monahal transilvănean în Dobrogea. (Contribuții la istoricul Mănăstirii Cocoșu până la 1877)*, în „Mitropolia Ardealului”, XXI (1976), nr. 1-3, p. 114-124;
37. *Sate dobrogene dispărute în cursul secolului al XIX-lea*, I, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie <<A.D.Xenopol>>”, XIII, Iași, 1976, p. 171-183; II, în „Revista Arhivelor”, anul LXI (1984), vol. XLVII, nr. 3, p. 298-309;
38. *Săceleanul Nicolae Târcă și Dobrogea*, în „Cumidava”, VIII (1974-1975), Brașov, 1976, p. 145-152;
39. *Vacufurile din Dobrogea și arhivele lor*, în „Revista Arhivelor”, anul LIII (1976), vol. XXXVIII, nr. 4, p. 412-417;
40. *Dobruja according to Michael the Brave's plan*, în „Revue des études sud-est européennes”, XV (1977), nr. 2, p. 273-278;
41. *Jurnalul de operațiuni al Regimentului nr. 4 de linie (1877-1878)*, în „Revista Arhivelor”, anul LIV (1977), vol. XXXIX, supliment, p. 166-174;
42. *Un apel al unor români transilvăneni la tezaurul arhivistic al Țării Românești (1839)*, în Ștefan Meteș la 85 de ani, Cluj-Napoca, 1977, p. 153-155 (Din publicațiile Arhivelor Statului din Cluj);
43. *Creșterea cailor în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „Peuce”, VI, Tulcea, 1977, p. 287-297;
44. *Organizarea ecleziastică a românilor din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XCXV (1977), nr. 9-12, p. 971-975;
45. *Pricini ale românilor din Dobrogea judecate de organele judiciare ale Țării Românești (sec. al XVIII-lea)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. IX, 1978, p. 125-131;
46. *Biserica și școala la românii din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XCVI (1978), nr. 3-4, p. 288-292;

47. *Contribuții la istoria Bisericii Ortodoxe Române din Dobrogea în secolul al XVIII-lea*, în „Biserica Ortodoxă Română“, XCVI (1978), nr. 5-6, p. 588-593;

48. *Date despre situația bisericilor românești din județul Tulcea în primii ani după reintegrarea Dobrogei la țară*, în „Glasul bisericii“, XXXVII (1978), nr. 9-12, p. 1072-1074;

49. *Preșuratori ai arhivelor. Ienăchiță Văcărescu*, în „Revista Arhivelor“, anul LVI (1979), vol. XLI, nr. 2, p. 210-215;

50. *Știri românești despre răscoala antiotomană din regiunea Vidinului din aprilie 1849*, în „Revista Arhivelor“, anul LVI (1979), vol. XLI, supliment, p. 145-148;

51. *Ecouri în Dobrogea ale Revoluției române de la 1848*, în „Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu“, vol. VI-VII, Bălcești-pe-Topolog, 1979, p. 259-268;

52. *Contribuții la istoria instituțiilor administrative ale românilor din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie <<A.D.Xenopol>>“, XVII, Iași, 1980, p. 609-614;

53. *La population roumaine du littoral dobroudjen de la Mer Noire sous la domination ottomane*, în „Dacoromania. Jahrbuch für östliche Latinität“, IV (1977-1978), Freiburg-München, 1980, f. 101-106;

54. *Din legăturile comerciale ale Dobrogei cu orașul București înainte de 1877*, în „București. Materiale de istorie și muzeografie“, X (1981), p. 165-170;

55. *Chilia Veche și biserica românească din această localitate în timpul stăpânirii otomane*, în „Biserica Ortodoxă Română“, XCIX (1981), nr. 3-4, p. 342-347;

56. *Apicultura în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „Apicultura în România“, LVI (1981), nr. 9, p. 24-26;

57. *Știri noi despre circulația cărții românești în Dobrogea înainte de 1877*, în „Revista Arhivelor“, anul LIX (1982), vol. XLIV, nr. 4, p. 339-344;

58. *Informații despre vestigiile de la mănăstirile din nordul Dobrogei*, în „Biserica Ortodoxă Română“, C (1982), nr. 1-2, p. 189-192;

59. *Les Arabes en Dobroudja*, în „Studia et acta orientalia“, XI, 1983, p. 78-83;

60. *Construcții navale la Tulcea înainte de 1877*, în „Peuce“, IX, Tulcea, 1984, p. 395-400;

61. *Bălciurile din Dobrogea înainte de 1877*, în „Revista de istorie“, XXXVIII (1985), nr. 7, p. 659-675;

62. *Arhiva generală a Țării Românești*, în „Revista Arhivelor“, anul LXII (1985), vol. XLVII, nr. 2, p. 213-222 (în colaborare cu Marcel Ciucă);

63. *Mănăstirile din Țara Românească și Moldova ca locuri de depunere a documentelor*, în „Mitropolia Olteniei“, XXXVII (1985), nr. 5-6, p. 445-452 (în colaborare cu Marcel Ciucă);

64. *Însemnări despre burghezia și moșierimea română din Dobrogea otomană*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie <<A.D.Xenopol>>“, XXIII, Iași, 1986, nr. 1, p. 277-281;
65. *Particularități ale documentele românești emise în Dobrogea înainte de 1877*, în „Revista Arhivelor“, anul LXIII (1986), vol. XLVIII, nr. 3, p. 348-350;
66. *Biserica Ortodoxă Română din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în *Monumente istorice și izvoare creștine*, Galați, 1987, p. 149-187;
67. *Știri noi despre Mitropolia Dristrei (secolele XVIII-XIX)*, în „Îndrumător bisericesc misionar și patriot“, LII, Galați, 1987, p. 79-92 (în colaborare cu Natalia Trandafirescu);
68. *Preocupări pentru organizarea Arhivelor în secolul al XIX-lea. Contribuția lui Alexandru Geanoglu Lesviodox*, în „Revista Arhivelor“, anul LXV (1988), vol. L, nr. 2, p. 222-224;
69. *Știri noi despre vechea biserică „Adormirea Maicii Domnului“ din Giurgiu*, în „Glasul bisericii“, XLVII (1988), nr. 6, p. 144-151;
70. *Ienăchiță Văcărescu turcolog*, în „Manuscriptum“, XX (1989), nr. 3, (76), p. 145-155;
71. *Slujitori ai bisericii românești din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „Îndrumător bisericesc misionar și patriotic“, V, Galați, 1989, p. 157-170;
72. *Noi considerații privind noțiunea de „Colecție arhivistică“*, în „Revista Arhivelor“, anul LXVI (1989), vol. LI, nr. 2, p. 227-229 (în colaborare cu Marin R.Mocanu);
73. *Pescăria din Delta Dunării a Schitului Poiana Mărului*, în „Glasul bisericii“, XLVIII (1989), nr. 2-3, p. 217-222;
74. *Apelul românilor din satul transilvănean Boholț la tezaurul arhivistic al Țării Românești (1833)*, în „Revista Arhivelor“, anul LXVII (1990), vol. LII, nr. 1, p. 14-18;
75. *Preșuratori ai arhivelor: Nicolae Bălcescu*, în „Revista Arhivelor“, anul LXVII (1990), vol. LII, nr. 3, p. 325-341;
76. *Despre limitele cronologice ale selecționării documentelor*, în „Revista Arhivelor“, anul LXVII (1990), vol. LII, nr. 4, p. 412-417;
77. *Ajutoare acordate Mitropoliei Dârstorului și unor biserici din Dobrogea de către domnii Țării Românești*, în „Biserica Ortodoxă Română“, CVIII (1990), nr. 5-6, p. 110-116;
78. *Refugieri ale românilor din Dobrogea la stânga Dunării în timpul războiului Crimeii*, în „Revista Arhivelor“, anul LXVIII (1991), vol. LIII, nr. 1, p. 60-74;
79. *Începuturile industriei moderne în Dobrogea (ultimele decenii ale stăpânirii otomane)*, în „Revista Arhivelor“, anul LXVIII (1991), vol. LIII, nr. 2, p. 225-229;

80. *Relațiile agrare în Dobrogea în ultimul secol al stăpânirii otomane*, în „Revista Arhivelor“, anul LXVIII (1991), vol. LIII, nr. 3, p. 332-351;
81. *Știri noi despre Mănăstirea Cocoșu până la 1877*, în „Biserica Ortodoxă Română“, CIX (1991), nr. 4-6, p. 116-120;
82. *Ajutoarele acordate de Alexandru Ipsilanti, domnul Țării Românești, Schitului Peștera de la Moeciu*, în „Biserica Ortodoxă Română“, CIX (1991), nr. 7-9, p. 218-220;
83. *Știri din documente ale Țării Românești despre vechi sate dobrogene (secolele XVI-XVII)*, în „Revista Arhivelor“, anul LXVIII (1991), vol. LIII, nr. 4, p. 505-508;
84. *Pescuitul în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie <<A.D.Xenopol>>“, XXVIII, Iași, 1991, p. 211-220;
85. *Știri noi despre ajutoarele acordate de statul român bisericii Sf.Nicolae din Tulcea (1867)*, în „Biserica Ortodoxă Română“, CIX (1991), nr. 10-12, p. 135-138;
86. *Alexandru Ioan Cuza și Dobrogea*, în „Revista Arhivelor“, anul LXIX (1992), vol. LIV, nr. 1, p. 9-12;
87. *Știri noi despre păstoritul mocanilor în Țara Românească (secolul al XVIII-lea)*, în „Revista Arhivelor“, anul LXIX (1992), vol. LIV, nr. 1, p. 37-41;
88. *Date privind situația românilor dobrogeni în momentul revenirii Dobrogei la țară*, în „Revista Arhivelor“, anul LXIX (1992), vol. LIV, nr.2, p. 184-194;
89. *Un document despre o ceată de tâlhari din Balta Brăilei (1782)*, în „Revista Arhivelor“, anul LXIX (1992), vol. LIV, nr. 2, p. 226-227;
90. *Românii dobrogeni stabiliți la stânga Dunării în secolele XVII-XVIII*, în „Revista Arhivelor“, anul LXIX (1992), vol. LIV, nr. 3, p. 271-283;
91. *Un document referitor la Iordache Golescu și la fiii săi Dimitrie și Radu*, în „Revista Arhivelor“, anul LXIX (1992), vol. LIV, nr. 3, p. 348-351;
92. *Știri noi despre titularii Mitropoliei Dârstorului (sec. XVII-XIX)*, în „Biserica Ortodoxă Română“, CX (1992), nr. 4-6, p. 108-115;
93. *Importul „lăzilor de Brașov“ în Dobrogea înainte de 1877*, în „Revista de etnografie și folclor“, XXXVII (1992), nr. 5, p. 506-509;
94. *Din viața clăcașilor de pe moșia Potlogi, județul Dâmbovița, la 1830*, în „Revista Arhivelor“, anul LXIX (1992), vol. LIV, nr. 4, p. 385-389;
95. *Un document referitor la poetul Alexandru Sihleanu*, în „Revista Arhivelor“, anul LXIX (1992), vol. LIV, nr. 4, p. 427-429;
96. *Aromâni în Dobrogea înainte de 1877*, în „Revista Arhivelor“, anul LXX (1993), vol. LV, nr. 1, p. 18-20;

97. *Date privind situația românilor și a altor creștini din Dobrogea în ajunul și în timpul Războiului pentru Independență*, în „Revista Arhivelor“, anul LXX (1993), vol. LV, nr. 2, p. 121-127;

98. *Un document despre o biserică din Dobrogea închinată Mănăstirii Sf. Ioan Botezătorul din Sozopol (secolul al XVII-lea)*, în „Revista Arhivelor“, anul LXX (1993), vol. LV, nr. 2, p. 170-178 (în colaborare cu Natalia Trandafirescu);

99. *Din legăturile religioase ale Dobrogei cu Transilvania înainte de 1877*, în „Biserica Ortodoxă Română“, CXI (1993), nr. 1-3, p. 97-105;

100. *Din legăturile episcopului Vasile Moga cu refugiații din Țara Românească la Sibiu, în timpul Revoluției lui Tudor Vladimirescu*, în „Revista Arhivelor“, anul LXX (1993), vol. LV, nr. 3, p. 253-258;

101. *Documente românești privind Răscoala antiotomană de la Niș (1841)*, în „Revista Arhivelor“, anul LXX (1993), vol. LV, nr. 3, p. 329-334;

102. *Cultura tutunului în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „Revista Arhivelor“, anul LXXI (1994), vol. LVI, nr. 2, p. 176-186;

103. *Un negustor brașovean în Dobrogea înainte de 1877 – Dumitru Ciurcu*, în „Revista Arhivelor“, anul LXXI (1994), vol. LVI, nr. 3, p. 244-247;

104. *Raportul document de arhivă – izvor narativ*, în „Revista Arhivelor“, anul LXXI (1994), vol. LVI, nr. 4, p. 323-325;

105. *Pomicultura în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie <<A.D.Xenopol>>“, XXXI, Iași, 1994, p. 377-383;

106. *Evacuarea cetății Silistra de către trupele ruse (1836)*, în „Arhiva Românească“, anul CLV (Serie nouă), 1995, tom I, fasc. 1, p. 74-79;

107. *Obiecte necesare pescuitului la românii din Dobrogea înainte de 1877*, în „Arhiva Românească“, anul CLV (Serie nouă), 1995, tom I, fasc. 2, p. 119-120;

108. *Știri noi despre Biserica Românească din Dobrogea și slujitorii ei, înainte de 1877*, în „Biserica Ortodoxă Română“, anul CXIV (1996), nr. 1-6, p. 273-290;

109. *Date noi despre viața monahală din Dobrogea înainte de 1877*, în „Biserica Ortodoxă Română“, anul CXIV (1996), nr. 7-12, p. 282-289;

110. *Păstoritul mocanilor în zona maritimă Mangalia-Balcic*, în „Revista Istorică“, Serie nouă, 1996, tom 7, nr. 7-8, p. 555-567;

111. *Din legăturile orașului Bazargic cu teritoriile românești de la stânga Dunării înainte de 1877*, în „Revista Arhivelor“, anul LXXIV (1997), vol. LIX, nr. 2, p. 60-70;

112. *Refugieri ale românilor din Dobrogea la stânga Dunării în timpul Războiului ruso-turc din 1828-1829 și în anii imediat următori*, în „Analele Dobrogei“, anul III (Serie nouă), 1997, nr. 1, p. 76-93;

113. *Un negustor român din Turtucaia înainte de 1877 – Vlad Iordache*, în „Analele Dobrogei“, anul IV (Serie nouă), 1998, nr. 1, p. 57-67;
114. *Un boier dâmbovițean – Matache Argeșanu*, în „Valachica“, 1998, nr. 16, p. 49-58;
115. *Sigilii românești din Dobrogea dinainte de 1877*, în „Hrisovul“, vol. IV-V, 1999, p. 159-164.

Lucrări în curs de apariție

1. *Date noi despre episcopul Râmnicului, Damaschin Voinescu*;
2. *Niculifeș (Mănăstiriște) și biserica românească din această localitate în timpul stăpânirii otomane*;
3. *Date privind viața religioasă a românilor din orașul Silistra în timpul stăpânirii otomane*;
4. *Biserici românești în satele din ostroavele Dunării (sec. XVIII-XIX)*;
5. *Date noi despre viața monahală românească din Dobrogea înainte de 1877*;
6. *Cele două localități dobrogene Beștepe și bisericile lor în timpul stăpânirii otomane*;
7. *Date despre viața religioasă a românilor din orașul Măcin în timpul stăpânirii otomane*;
8. *Oltina dobrogeană și biserica românească din această localitate în timpul stăpânirii otomane*;
9. *Din legăturile orașului Buzău cu Dobrogea înainte de 1877*;
10. *Evreii din orașul Silistra în timpul stăpânirii otomane*;
11. *Vânat și vânatoare în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*;
12. *Creșterea bivoliilor în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*;
13. *Un mocan săcelean în Dobrogea înainte de 1877 – Zaharia Blebea*;
14. *Exportul scumpiei din Dobrogea la stânga Dunării înainte de 1877*;
15. *Negustori români din Transilvania stabiliți în Dobrogea înainte de 1877*;
16. *Un sat dobrogean dispărut – Musait*;
17. *Din legăturile orașului Isaccea cu teritoriile românești de la stânga Dunării până la 1877*;
18. *Cărți și materiale didactice de la stânga Dunării pentru școlile românești din Dobrogea înainte de 1877*.

Manuscrise

1. *Biserica românească din Babadag în timpul stăpânirii otomane* (9 p. +45 note);
2. *Biserica românească din Cernavodă (Bogazköy) în timpul stăpânirii otomane* (7 p. + 53 note);
3. *Biserica românească din orașul Hârșova în timpul stăpânirii otomane* (6 p. +51 note);
4. *Cochirleni (Yeniköy) și biserica din această localitate dobrogeană în timpul stăpânirii otomane* (12 p. + 72 note);
5. *Mârleanu (Dunăreni) și biserica din această localitate dobrogeană în timpul stăpânirii otomane* (12 p. + 72 note);
6. *Cele două sate dobrogene Seimeni și bisericile lor în timpul stăpânirii otomane* (14 p. + 84 note);
7. *Din legăturile orașului Caverna cu teritoriile românești de la stânga Dunării înainte de 1877* (6 p. + 57 note);
8. *Date privind localitatea dobrogeană Cuzgun (Ion Corvin) în timpul stăpânirii otomane* (6 p. + 44 note);
9. *O localitate dobrogeană cu caracter urban în timpul stăpânirii otomane – Rasova (Răsuhată)* (22 p. + 143 note);
10. *Zalhanalele (abatoarele) de la Silistra ale Imperiului Otoman (sec. XVII-XIX)* (7 p. + 41 note);
11. *Din legăturile județului Dâmbovița cu Dobrogea înainte de 1877* (7 p. + 42 note);
12. *Date noi despre contribuția românească la construirea șoselei Rasova – Constanța (1855)* (6 p. + 61 note + 2 anexe);
13. *Din legăturile economice ale românilor din orașul Silistra cu teritoriile românești de la stânga Dunării înainte de 1877* (36 p. + 356 note);
14. *Din legăturile orașului Galați cu Dobrogea înainte de 1877* (18 p. + 110 note);
15. *Din legăturile satelor din cazaia Măcin cu părțile de la stânga Dunării în ultimele decenii ale stăpânirii otomane* (13 p. + 67 note);
16. *Constanța în ultimele decenii ale stăpânirii otomane* (27 p. + 201 note);
17. *Date privind localitatea dobrogeană Dăieni în timpul stăpânirii otomane* (19 p. + 124 note);
18. *Negustori armeni în comerțul Dobrogei cu teritoriile românești de la stânga Dunării înainte de 1877* (19 p. + 223 note);
19. *Din legăturile comerciale ale orașului Hârșova cu teritoriile românești de la stânga Dunării până la 1877* (60 p. + 443 note);

20. *Din legăturile economice ale turcilor din orașul Silistra cu teritoriile românești de la stânga Dunării înainte de 1877* (60 p. + 618 note);
21. *Din legăturile satelor din cazaua Hârșova cu părțile de la stânga Dunării în ultimele decenii ale stăpânirii otomane* (40 p. + 353 note);
22. *Din legăturile economice ale turcilor din orașul Turtucaia cu părțile de la stânga Dunării înainte de 1877* (60 p. + 498 note);
23. *Din legăturile economice ale orașului Măcin cu teritoriile românești de la stânga Dunării până la 1877* (46 p. + 461 note);
24. *Negustori albanezi în comerțul Dobrogei cu Țara Românească (deceniile 4-6 ale secolului al XIX-lea)* (5 p. + 48 note);
25. *Din legăturile comerciale ale orașului Ploiești cu Dobrogea (deceniile 4-6 ale secolului al XIX-lea)* (20 p. + 206 note);
26. *Din legăturile grecilor din orașul Silistra cu teritoriile românești de la stânga Dunării înainte de 1877* (21 p. + 263 note);
27. *Revoluția lui Tudor Vladimirescu și Dobrogea* (6 p. + 34 note);
28. *Refugieri ale românilor dobrogeni la stânga Dunării în timpul Războiului ruso-turc din 1806-1812* (7 p. + 50 note);
29. *Considerații privind documentele în limba română emise de autoritățile otomane din Dobrogea* (16 p. + 95 note + 11 doc. anexă);
30. *Cărți și materiale didactice de la stânga Dunării pentru școlile românești din Dobrogea înainte de 1877* (13 p. + 117 note + 3 doc. anexă);
31. *Prezența în Dobrogea a păstorilor din Țara Românească și Moldova înainte de 1877* (32 p. + 209 note);
32. *Toponimice dublete în Dobrogea și la stânga Dunării* (28 p. + 207 note);
33. *Exportul produselor apicole din Dobrogea la stânga Dunării înainte de 1877* (15 p. + 537 note);
34. *Producția de lână în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane* (28 p. + 369 note);
35. *Agricultura în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane* (85 p. + 1058 note);
36. *Produse petroliere aduse în Dobrogea de la stânga Dunării înainte de 1877* (30 p. + 661 note);
37. *Meșteșugurile în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane* (37 p. + 395 note);
38. *Un bogătaș român din Dobrogea înainte de 1877 – Vasile Vâlcău* (4 p. + 35 note);
39. *Mocanii săceleni Bercaru și Dobrogea* (13 p. + 115 note);
40. *Românii din satele zonelor Turtucaia și Silistra înainte de 1877* (25 p. + 214 note).

Aurelian Teodorescu

(1941-1999)



Fiu al unei familii de învățători, dornic de cunoaștere a trecutului zbuciumat și eroic al neamului nostru, tânărul *Aurelian Teodorescu*, din Izvoarele Argeșului, lua, în 1960, drumul Bucureștiului, devenind student al Facultății de Istorie. Purtând în memoria lui afectivă, pare-se, fapte, evenimente și scene din istoria mai apropiată a locurilor lui natale, povestite de înaintașii lui izvoreni, studentul și cercetătorul în domeniul istoriei de mai apoi și-a îndreptat intențiile spre a aprofunda, până la detaliu, istoria modernă și contemporană, pe care a vizualizat-o aproape cinematografic în numeroase săli de expoziții.

Specialist în problema agrar-țărănească ce a continuat să frământa societatea românească până-n pragul celui de-al doilea război mondial, cercetătorul-muzeograf *Aurelian Teodorescu* a întreprins și elaborat studii de referință în domeniu; problematică ce l-a condus și la obținerea titlului de doctor în istorie.

Tematicile elaborate de el, sau în colaborare cu alți colegi de breaslă, au stat la baza expozițiilor permanente ori aniversare deschise la Muzeele Județene Argeș, Giurgiu, Brăila, Târgoviște, Oradea ș.a.

Date fiind toate aceste preocupări arhivistico-muzeistice, suprapuse pe o asiduă muncă de cercetare istoriografică, activitatea lui la Arhivele Naționale, începută în 1993, a căpătat, încă de la început, cursivitate și integralitate. Efectuarea operațiunilor de prelucrare arhivistică (ordonare, fișare, informatizare ș.a.) la Arhiva C.C. al P.C.R. a prilejuit adâncirea a numeroase aspecte cu privire la problema agrar-țărănească de tip comunitar, având în redactare noi studii asupra mijloacelor și formelor de socializare a agriculturii.

Lui *Aurelian Teodorescu* îi datorăm și o competentă valorificare a fondurilor arhivistice, al cărei rod îl reprezintă atât studiile publicate în „Revista Arhivelor” (*Recurs pentru adevăr. Cu privire la numărul victimelor din rândul populației evreiești din România în anii 1940-1944*, în nr. 1/1997, și *Aviatori americani morți sau capturați pe teritoriul României în anii celui de-al doilea război mondial*, în nr. 2/1997), cât și colaborarea la unele ediții de documente apărute în ultimii ani sub egida Arhivelor Naționale ale României (*România. Retragerea trupelor sovietice, 1958*, coordonator prof. univ. dr. Ioan Scurtu,

București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1996; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. I-III, coordonator prof. univ. dr. Marcel-Dumitru Ciucă, București, 1997-1999). Amintim, de asemenea, articolele semnate de *Aurelian Teodorescu* în paginile unui prestigios periodic românesc, ce se adresează, în primul rând, românilor răspândiți în cele patru zări, este vorba de „Curierul Românesc“.

Nu știm dacă *Aurelian Teodorescu* a sădit un pom sau a construit o casă, știm sigur însă că a lăsat în urmă două vlăstare viguroase, copiii săi, Bogdan și Bianca, pe care i-a iubit nespus și de care era foarte mândru.

Neașteptata lui dispariție dintre noi (9 septembrie 1999) a întrerupt brusc demersul său arhivistico-istoriografic.

Conservându-și cu strășnicie acuratețea morală cu care ascendenții lui îl înnobilaseră și construindu-și neostentativ, de-a lungul vieții, o conduită civic-intelectuală generată și de o mare disponibilitate sufletească și întrajutorare colegială, *Aurelian Teodorescu* a lăsat în urma lui un noian de regrete, nostalgice rememorări și aduceri-aminte printre toți cei cu care a lucrat, colaborat ori, pur și simplu, a discutat.

MARIN RADU MOCANU

Zilele Arhivelor Naționale

Intrate deja în (istorie și) practica arhivistică, manifestările cultural-științifice din cadrul *Zilelor Arhivelor* (11-14 mai 1999) au însumat comunicări și dezbateri de natură să capteze interesul unor categorii mai largi de cercetători din domeniul istoriei literare, al istoriografiei propriu-zise, ca și al diferiților deținători de izvoare documentar-istorice. Astfel, *masa rotundă* pe tema „Mărturii și reflecții despre comunizarea societății românești în anii dictaturii comuniste” a strâns în jurul său atât pe reprezentanții unor instituții deținătoare de asemenea mărturii istorice – Ministerul Justiției, Subsecretariatul de Stat pentru Culte, Ministerul Afacerilor Externe, Ministerul de Interne, S.R.I., Arhivele Militare Române, Biblioteca Academiei Române –, cât și istoriografi ai epocii contemporane – prof. univ. dr. Ioan Scurtu, prof. univ. dr. Gheorghe Buzatu, prof. dr. Radu Ciuceanu, istoricul militar Mircea Chirțoiu ș.a., precum și reprezentanți ai Societății Civile și Academiei Civice – scriitorii Ana Blandiana, Romulus Rusan, Victor Frunză ș.a.

Dezbaterile la temă s-au concentrat în direcția necesității prelucrării arhivistice a acestor documente aflate la diverși deținători, în vederea înlesnirii cercetării lor integrale, pentru a se putea aborda deja din punct de vedere istoriografic toate laturile și aspectele comunizării societății românești, de la confiscarea societății civile și până la regimul penitenciar și al șantierelor de exterminare fizică a intelectualității românești formate în anii de culme ai culturii românești, din perioada interbelică.

La cealaltă *masă rotundă* cu tema: „Proletcultismul în literatură și sursele documentare de cercetare” au participat personalități de seamă ale domeniului: Nicolae Manolescu, Romul Munteanu, Dumitru Micu, Florica Ichim ș.a.

Tratarea-denumirea fenomenului proletcultist, cu accente mult mai grave la noi față de alte țări foste comuniste, pe bază de documente oficiale, s-a impus ca o necesitate stringentă din partea criticii literare actuale, a istoriografiei, în general.

În același context, *colocviul* „Păstrarea, conservarea, protecția și apărarea arhivelor împotriva dezastrelor naturale și sociale”, desfășurat cu participarea reprezentanților arhivelor unor instituții centrale, a pus în centrul atenției nevoia unei conlucrări permanente între Arhivele Naționale și departamentele deținătoare, cu asumarea responsabilităților de rigoare reciproce, în vederea asigurării, în primul rând, a unei protecții profilactice a bazei documentare, pentru a nu se mai ajunge la stadiul de degradare deosebit de costisitoare.

Element de continuitate și factor de eferescență culturală, *Salonul cărții de istorie* a ținut treaz interesul cititorilor avizați, al publicului larg, editurile participante – Minerva, Univers, Albatros, Nemira, Enciclopedică, Libra, Muzeul Literaturii Române, Fundația Culturală Română, Evenimentul ș.a. – expunând și prezentând ultimele apariții din domeniul istoriei politice și culturale, române și universale, între care: *Antologia domnească* de Barbu Berceanu, *Cronograful* (tradus de Pătrașco Danovici și prefătat de Gabriel Strempele), *Istoria popoarelor vecine în spațiul românesc și evul mediu*, de Constantin Rezachevici, *Genealogii* de Sorin Mihai Rădulescu ș.a.

Manifestări similare s-au desfășurat și de către direcțiile județene ale Arhivelor Naționale, cu precădere în centrele cultural-universitare Cluj, Iași, Craiova, Tg.Mureș, Arad, Timișoara ș.a.

Privită în ansamblu, suita de manifestări organizată de instituția Arhivelor Naționale ale României a avut mai mulți beneficiari.

În afara Arhivelor, care au deschis și lărgit, astfel, dialogul cu creatorii-deținătorii (instituționali și particulari), în timpul manifestărilor reunite sub genericul „Zilele Arhivelor Naționale” au mai intrat în relație directă oameni de cultură din diverse sfere ale vieții spirituale, editori și publicul larg.

MARIN RADU MOCANU

Seminarul româno-american *Organizare, obiective, programe și colecții ale unei arhive universitare de cercetare, Bacău, 1999*

Continuând tradiția manifestărilor organizate în anii anteriori, la Brașov, Târgu-Mureș și Cluj-Napoca, de către arhivele și bibliotecile din localitățile respective în colaborare cu Universitatea din Austin-Texas, în perioada 27-30 iulie 1999, Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale, în colaborare cu Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale, Asociația Arhiviștilor și Prietenii Arhivelor - Filiala Bacău și Asociația Arhiviștilor Iași au organizat Seminarul româno-american *Organizare, obiective, programe și colecții ale unei arhive universitare de cercetare*.

Inițiativa, din partea americană, a acestei acțiuni a fost prof. Hermina Anghelescu, specialistă în biblioteconomie și artă la Universitatea Austin-Texas, iar de curând la Universitatea din Detroit. Dacă primele trei seminarii au fost axate pe biblioteci și arhive, cel de la Bacău a fost dedicat în exclusivitate arhivelor și colecțiilor și a avut ca principale obiective cunoașterea modului de organizare și funcționare a arhivelor americane, în special a celor universitare și schimbul de cunoștințe și informații arhivistice între reprezentanții unei arhive americane și arhiviștii români.

La seminarul de la Arhivele Naționale Bacău, pe lângă specialiștii americani, au participat arhiviști de la Arhivele Naționale București, și de la Direcțiile județene Argeș, Bacău, Brașov, Brăila, Cluj, Constanța, Dolj, Galați, Iași, Mureș, Mehedinți, Neamț și Vrancea, cadre didactice și studenți de la Facultatea de Arhivistică și specialiști de la Muzeul Județean de Istorie „Iulian Antonescu”, Bacău și Biblioteca Județeană „C.Sturdza”, Bacău.

În deschiderea manifestării, dr. Don Carleton, directorul Centrului de Istorie Americană din cadrul Universității Austin-Texas, și șef al delegației americane, a transmis salutul arhivelor și bibliotecilor americane, după care a expus succint situația arhivelor din S.U.A., preocupările celor care le administrează și importanța seminarului organizat, iar dr. Corneliu-Mihail Lungu, directorul Direcției Arhivelor Naționale Istoric-Centrale, a accentuat rolul instituției Arhivelor și documentelor de-a lungul timpului și în societatea contemporană și necesitatea perfecționării practicii arhivistice, dezvoltării colaborării dintre arhivele românești și cele americane, evidențiind faptul că în România știința arhivistică are o bogată tradiție, iar tezaurul arhivistic românesc este foarte valoros, atât prin cantitatea de documente, dar, mai ales, prin bogăția de informații și vechimea lor (documente începând din secolele X-XI până la cele contemporane).

Deschizând seria de lucrări cu comunicarea *Centrul de Istorie Americană, Universitatea Austin-Texas*, dr. Don Carleton a prezentat instituția pe care o conduce, modul de organizare a acesteia și a arhivei. În lucrarea *Documente și acte personale și*

publice, dr. Don Carleton a arătat principalele categorii de documente păstrate în arhivele universitare americane, modul de prelucrare, păstrare și folosire a acestora. Comunicarea *Colecții de efemeride*, prezentată de directoarea adjunctă a Centrului de Istorie Americană, Katherine Adams, a evidențiat o preocupare a colecționarilor americani, și anume aceea de a aduna diverse mărturii care să reflecte viața de zi cu zi a omului de rând (bilete, bonuri, afișe, etichete, scrisori etc.). Aceeași specialistă a prezentat tema *Comunicarea colecțiilor: marketing și publicații*. Cealaltă directoară adjunctă, Alison Beck, a susținut comunicările: *Colecții de fotografii*, *Colecții de ziare* și *Servicii de referință și accesul la colecții*, aceasta din urmă fiind mult exemplificată prin accesarea pe Internet a mai multor arhive și biblioteci din America. Coordonatoarea de expoziții din cadrul Centrului de Istorie Americană, Lynn Bell, susținând temele *Obiecte și clădiri – părți componente ale colecțiilor* și *Organizarea de expoziții*, a prezentat modul cum realizează expozițiile, materialele de protecție utilizate, sisteme de expunere și fixare a exponatelor, panourile și vitrinele folosite, dirijarea luminii etc. Comunicările s-au încheiat cu tema *Istorie orală*, în care dr. Don Carleton a făcut o interesantă prezentare a modului cum înțeleg americanii să conserve, să ordoneze și să folosească mărturiile vorbite. Cu excepția aplicației pe Internet, toate temele au fost bogat exemplificate cu diapozitive, iar după fiecare în parte s-au purtat interesante discuții, arhiviștii români demonstrând temeinice cunoștințe de arhivistică, în multe cazuri superioare americanilor, însă Arhivele românești au cu mult mai puține posibilități materiale decât cele de dincolo de Atlantic. Discuțiile și comentariile au continuat și cu prilejul prezentării unor depozite ale Direcției Județene Bacău a Arhivelor Naționale, unor fonduri și colecții, dar, mai ales, a unor documente din secolele XV-XIX, scrise pe pergament, cu peceti și ornamente, a unor cărți rare din secolele XVII-XIX, americanii fiind impresionați de faptul că noi avem foarte multe documente și alte mărturii istorice cu mult mai vechi decât statul american.

Participanții la seminar au efectuat și două excursii: 1. Bacău – Onești – Tg. Ocna (cu vizitarea Salinei) – Slănic-Moldova – Moinești – Tescani (Casa memorială George Enescu) – Bacău. 2. Bacău – Piatra Neamț – M-reă Bistrița – M-reă Agapia – M-reă Văratec – Tg. Neamț – Hanul Ancuței – Roman – Bacău. De asemenea, numai pentru delegația americană am organizat o excursie într-una din pitorești zone de munte ale județului Bacău, pe Valea Uzului, unde, cu sprijinul Direcției Silvice Bacău, le-am oferit oaspeților o tradițională primire moldovenească. Pentru colegii americani am organizat și o excursie la Castelul Bran, după care au fost preluați de colegii de la Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale, care le-au prezentat instituția, unele dintre cele mai valoroase documente din propriile fonduri și colecții, precum și unele obiective turistice din oraș.

La finalul șederii în țara noastră, delegația din Statele Unite ale Americii a fost primită de conducerea Arhivelor Naționale ale României.

Considerăm că toată această acțiune desfășurată în vara anului 1999 a fost o reușită, din care arhiviștii români au putut afla aspecte necunoscute despre arhivele din America, iar arhiviștii americani au plecat cu destule noi cunoștințe de arhivistică și istorie a românilor, dar și cu impresii dintre cele mai bune despre România și români.

***Documente privind istoria orașului Brașov*
(*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*), vol. IX:
Documente de breaslă. 1420-1580 (Zunfturkunden. 1420-1580),
ediție îngrijită de Gernot Nussbächer și Elisabeta Marin,
Brașov, Editura Aldus, 1999, [459 p.]**

Anul 1999 a debutat editorial cu o publicație arhivistică de excepție: volumul IX al scriei *Documente privind istoria orașului Brașov (Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt)*, apărut sub egida Direcției Județene Brașov a Arhivelor Naționale și a Societății de Studii Transilvane din Heidelberg. Ediția, bilingvă (română-germană), îngrijită de doi reputați specialiști de la Arhivele brașovene, Gernot Nussbächer și Elisabeta Marin, are ca temă *Documente de breaslă*, perioada 1420-1580, și cuprinde 198 de documente, dintre care 127 sunt reproduse după originale, 66 după copii, traduceri sau rezumate, iar alte 5 după ediții de documente ale căror originale n-au putut fi identificate. De remarcat faptul că dintre cele 198 de documente cuprinse în volum (75 scrise în limba latină, 109 în limba germană, 12 în limba slavonă și 2 în limba maghiară) 155 sunt inedite (despre 50 dintre ele având vagi informații din unele rezumate, mențiuni sau fragmente publicate). Alte 43 de documente au fost deja publicate, dar în ediții greu accesibile și fără traduceri în limba română, motive pentru care, răspunzând temei volumului, au fost cuprinse în el.

Documentele au fost depistate la Direcțiile Județene Brașov, Sibiu și Cluj ale Arhivelor Naționale, în Arhiva Bisericii Negre din Brașov și în unele publicații.

În volum, documentele sunt grupate pe ramuri meșteșugărești (sectorul alimentar, reprezentat de breslele: măcelarilor, brutarilor și franzelarilor, morarilor, bucătarilor; ramura textilă, care include meșteșugari precum: țesători de postav, tunzători de postav, țesători de postav fin, croitori, frânghieri sau funari; prelucrarea pieilor și a blănurilor este ramura ce grupează jocarii, cizmarii, pantofarii, pielarii, tăbăcarii, curelarii și mănșierii; un mare număr de bresle aparțineau sectorului de prelucrare a metalelor: a fierarilor, a lăcătușilor, a făuritorilor de cuie, a meșterilor arāmari, a aurarilor și argintarilor, a cositorarilor, precum și cele ce îi reuneau pe armurieri, săbieri, scutieri și săgetari, ceasornicari; pentru prelucrarea lemnului sunt specifice meseriile de: tâmplari și sculptori în lemn, butnari, dogari, strungari în lemn, rotari, căruțași; în documentele din volum apar și alte categorii de meșteșugari, cum ar fi: sticlarii, olarii, zidarii, dulgherii, bărbierii). De remarcat faptul că la fiecare meșteșug a fost menționat anul primului document existent.

În volum au fost incluse și documente care oferă informații privind: stabilirea meșteșugarilor străini la Brașov, participarea breslelor la apărarea orașului, reglementări generale ale magistratului orașului Brașov sau ale „Universității Săsești”, taxele meșteșugarilor către magistrat, statutul orașului.

Cele 198 de documente incluse în prezentul volum sunt atât acte normative cât și funcționale, ele reflectând unele aspecte concrete ale evoluției meșteșugurilor (sunt amintite peste 30 de ramuri meșteșugărești practicate în orașul Brașov și în împrejurimile sale) și permițând reconstituirea modului de organizare a breslelor în secolele XV-XVI. Informațiile cuprinse în documente ajută la conturarea rolului meșteșugarilor în menținerea și intensificarea relațiilor economice existente între cele trei țări române (se

întâlnesc solicitări de meșteșugari brașoveni, comenzi de produse din partea domnitorilor Țării Românești și ai Moldovei, multe documente pomenind de reglementări, privilegii ori interdicții de export ale produselor meșteșugărești sau de import a materiilor prime, privind activitatea meșteșugarilor brașoveni în ținuturile de peste Carpați).

Bogăția de informații oferită de documente permite autorilor volumului să conchidă că: „Prin amploarea, diversitatea și ponderea meșteșugurilor și meșteșugarilor în viața social-economică, Brașovul este unul dintre marile centre urbane ale Transilvaniei, alături de Sibiu, Cluj, Bistrița, Sighișoara, Mediaș etc. Ceea ce conferă Brașovului medieval o importanță unică este rolul său de piață comună pentru cele trei țări române, bază puternică în legăturile economice, politice, cât și acela de focar de cultură pentru românii de pe ambele versante ale Carpaților”.

Numărul mare de documente care se referă la bresle a impus ca, într-o primă fază, să vadă lumina tiparului doar cele mai vechi, din anii 1420-1580, autorii propunându-și să editeze mai multe volume cuprinzând documente pe această temă.

Volumul respectă rigorile unei ediții de documente: după menționarea numărului curent al documentului, a datei și locului de emiter, urmează rezumatul în limba română și cel în limba germană, apoi textul documentului, redat, în principiu, în grafia originală. În continuare, este menționată cota arhivistică a documentului (fiind indicate și cotele arhivistice ale altor copii sau traduceri depistate) și se face descrierea diplomatică, inclusiv cea a sigiliilor. Apoi este indicată bibliografia documentului, care cuprinde: ediții de text, fragmente, traduceri, rezumate, mențiuni.

Volumul este întregit cu bibliografia lucrărilor consultate și citate, un glosar de termeni specifici, indici (antroponimic, toponimic și de termeni).

Volumul IX al seriei *Documente privind istoria orașului Brașov* a apărut cu sprijinul financiar al Societății de Studii Transilvane din Heidelberg – Germania, al Institutului de Relații Culturale cu Străinătatea, din Stuttgart, și al Fundației Saxo-Transilvane din München și a fost tipărit, în condiții excelente, la Tipografia româno-italiană „Macovei” S.A. din Brașov, sub egida Editurii „Aldus” din orașul de la poalele Tâmppei.

MARIA IGNAT

***Catalogul Documentelor Țării Românești din Arhivele Naționale,*
*vol. VII, 1650-1653, întocmit de***

**Marcel-Dumitru Ciucă, Silvia Vătafu-Găitan, Melentina Bâzgan,
București, Arhivele Naționale ale României, 1999, [549 p.]**

Volumul, alcătuit după criteriile folosite și la cele precedente, cuprinde 1047 rezumate și mențiuni documentare, evidențiind un efort deosebit de organizare și sistematizare a imensului material informațional încorporat în actele interne din ultimii ani ai domniei lui Matei Basarab. El reflectă nu numai angajamentul și profesionalismul unor cunoscuți specialiști ai domeniului, din cadrul Arhivelor Naționale, ci mai ales dimensiunile unei școli. Prin stăruința lor sunt aduse, treptat, în fâgașul editorial date valoroase, indispensabile cercetărilor din sfera istoriei și a disciplinelor speciale, conexe,

înlesnind chiar munca, de mare angajament, a colectivului în grija căruia se află acum pregătirea pentru tipar a Colecției naționale de izvoare interne.

O privire atentă asupra cuprinsului volumului învederează lărgirea bazei informaționale a fondurilor documentare, acum în număr de 72 de secțiuni, precum și a altor 143 de manuscrise și colecții, dintre care, unele din Direcțiile Județene ale Arhivelor Naționale Brașov, Covasna și Iași, ce au fost parcurse în vederea constituirii opusului de față.

Așa cum se desprinde și din succintul *Cuvânt introductiv*, cele mai multe informații sunt transmise de documente originale (735), mare majoritate românești, dar și în slavonă (74), iar câteva în limba greacă, maghiară și rusă. Folosirea textelor autentice a făcut posibilă înlăturarea unor lapsusuri prezente în evidențele din Cataloagele documentare apărute în alte centre ale țării.

Informațiile cu care se poate pătrunde mai adânc în cea de a doua jumătate a secolului al XVII-lea, vreme de însemnate prefăceri în structurile socio-economice ale statului de la nord de Dunăre și de la sud de Carpați, ce sunt dezvăluite pormind chiar de la acest volum, trebuie duse mai departe, prin continuarea efortului editorial. În legătura cu aceasta dorim să relevăm faptul că una din problemele importante supuse atenției cercetătorilor privește procesul învățământului, pormind și de la știutorii de carte, atestați în medii tot mai largi, mai ales din lumea satelor, dregători, slujitori, preoți, pe lângă dieci, grămățici, logofeți ș.a. locuitori. Ca atare, socotim că ar fi potrivit ca toți scriitorii actelor să figureze în rezumatele întocmite, chiar dacă autorii celui de al VII-lea tom al Catalogului în cauză nu au alcătuit, ca de obicei, și o listă a acestora.

Așa cum a fost concepută, ca un instrument valoros și operativ de lucru, cu o bogată bibliografie, cu indici toponomastici și de materii, lucrarea distinșilor cercetători Marcel-Dumitru Ciucă, Silvia Vătafu-Găitan și Melentina Bâzgan este un prețios și așteptat dar pentru investigațiile socio-istorice, de genealogie, sigilografie și alte discipline.

Un omagiu trebuie adus Ministerului Culturii, care a sprijinit publicarea volumului în condiții deosebit de avantajoase.

CONSTANTIN BĂLAN

Minoritățile Naționale din România. 1931-1938. Documente, București, Arhivele Naționale ale României, 1999, [515 p.]

În perioada actuală, în care aproape fiecare Comunitate etnică își realizează *istoria proprie* pe pământ românesc, în corelație cu evenimentele însemnate ale istoriei României, a conviețuirii cu întreaga populație a țării, documentele prezentate în cele trei volume ale lucrării *Minoritățile Naționale din România*, apărute până acum, sub egida *Arhivelor Naționale ale României*, sunt de extremă importanță pentru oglindirea ideilor de „națiune“, „minoritate națională“, „comunitate etnică“, drepturi și obligații individuale și colective, dar mai ales modul în care au evoluat ele în perioadele modernă și contemporană, cum și-au găsit ilustrarea în practica legislativă, și, desigur, care este situația actuală în aplicarea prevederilor naționale și internaționale referitoare la

drepturile omului și ale minorităților naționale. Astfel, s-a ajuns cu publicarea de documente până în anul 1938.

Ne exprimăm speranța că neobosiții cercetători arhiviști nu vor abandona această întreprindere valoroasă, utilă, absolut necesară în informarea și documentarea nu numai a specialiștilor, dar și a marelui public interesat să cunoască direct, prin intermediul documentelor, această problematică de strictă actualitate, care se desfășoară sub ochii noștri, în diferite colțuri ale lumii, dar și în apropierea frontierelor țării noastre, de n-am cita decât cazurile care au dus la destrămarea Iugoslaviei, cu genocidurile și războaiele din Bosnia și Herțegovina sau Kosovo.

Autorii volumului III dovedesc nu numai competență în selectarea materialelor prezentate, dar și obiectivitate, punându-ne la dispoziție documente din diverse surse, lăsând interpretarea lor în sarcina cititorului, ceea ce este foarte corect. În acest sens, ne referim, mai ales, la documentele din ultima parte, privitoare la anii 1937-1938, în care se constată o altă optică asupra minorităților, mai ales în ceea ce-i privește pe evrei.

Într-unul dintre manualele alternative privitoare la Istoria Românilor pentru clasa a XII-a, la care este autor și profesorul Ioan Scurtu, coordonator al volumului de față, la capitolul *Unitate și diversitate în România Mare (1918-1940)*, se precizează că: „În perioada interbelică, minoritățile etnice reprezentau 29,1% din populația României. Statutul minorităților a fost consfințit prin decretele-lege din 1918-1919, Tratatul minorităților (Paris, 9 decembrie 1919), înființarea unui Subsecretariat de Stat pentru minorități (decembrie 1920), Constituția din 1923, Legea electorală din 1926 ș.a. Ele aveau la bază principiul egalității politice și confesionale între toți cetățenii României, indiferent de origine etnică, limbă sau religie. Minoritățile și-au păstrat trăsăturile lor specifice, privind ocupațiile, portul, tradițiile, cultura, limba, credințele religioase, aspirațiile pe plan politic” (Ioan Scurtu, Marian Curculescu, Constantin Dincă, Aurel Constantin Soare, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, Editura Petron, 1999, p. 102). Și tot acolo este reprodus art. 5 al Constituției din 1923, care prevedea: „Românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau religie, se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociație și de toate libertățile și drepturile stabilite prin legi”. (p. 103).

În volumul *Minoritățile Naționale din România. 1931-1938*, este publicat textul integral al Constituției din februarie 1938, unde, la art. 4, se scria: „Toți românii, fără deosebire de origine etnică și credință religioasă, sunt datori: a socoti Patria drept cel mai de seamă temei al rostului lor în viață, a se jertfi pentru apărarea integrității, independenței și demnității ei; a contribui prin munca lor la înălțarea ei morală și propășirea ei economică; a îndeplini cu credință sarcinile obștești ce li se impun prin legi și a contribui de bună voie la împlinirea sarcinilor fără de care ființa statului nu poate viețui”. (p. 494-495).

Tonul imperativ și de ignorare a drepturilor individuale, precum și ale minorităților naționale, în termeni dictatoriali, se continuă în art. 5: „Toți cetățenii români, fără deosebire de origine etnică și credință religioasă, sunt egali înaintea legii, datorându-i respect și supunere. Nimeni nu se poate socoti deslegat de îndatoririle sale civice ori militare, publice ori particulare, pe temeiul credinței sale religioase sau de orice alt fel”. (p. 495).

Diferența de ton între cele două Constituții este evidentă.

La o mai bună înțelegere și interpretare a documentelor prezente în volum contribuie, fără îndoială, *Studiul introductiv*, semnat de profesorul universitar dr. Ioan

Scurtu, în care sunt expuse cu claritate, competența și obiectivitate principalele date privitoare la organizațiile politice ale minorităților și evoluția lor pe scena politică românească într-o perioadă care a cunoscut „... degradarea regimului democratic și ascensiunea forțelor prodicatoriale”. În acest sens, semnalăm a fi lecturate cu atenție sporită sinuozitățile petrecute în dezvoltarea partidelor reprezentative ale etniilor maghiară și germană, în contextul influențelor externe, curente extremiste de stânga sau de dreapta, manifestate și în rândul minorităților naționale, mutațiile politice survenite în România anilor 1937-1938. Faptul că *Studiul introductiv* este publicat și în limbile franceză și germană, la fel ca și lista documentelor, oferă posibilități de acces și cercetătorilor străini interesați într-o problemă de largă circulație internațională în vremea noastră, când România încearcă să pătrundă în organisme ale Uniunii europene și atlantice.

Primul document al volumului, redactat la București, 24 aprilie 1931, semnat de Charles S. Wilson și trimis secretarului de Stat de la Washington, semnalează că „una dintre primele acțiuni ale cabinetului lorga a fost crearea unui Subsecretariat de Stat pentru Minorități, atașat Președinției Consiliului de Miniștri ...”, care, „...pare a fi un experiment interesant și, dacă este sincer, un pas înțelept către soluționarea acestor probleme supărătoare” (ale minorităților naționale – G.M.).

„Probleme supărătoare” erau în 1931 și aveau să se înmulțească în anii următori și datorită factorilor externi. Credem că autorii volumului au procedat foarte corect introducând documentul 4, datat Moscova, 24 decembrie 1931, în care citim: „1. România contemporană nu reprezintă prin sine o unire <<a tuturor românilor>>, ci un stat tipic cu multe națiuni, creat pe baza sistemului prădalnic de la Versailles, pe baza ocupării unor teritorii străine și pe baza înrobirii unor popoare străine ...”, teorie ce a stat multă vreme la baza ideologică a P.C.R., atât înainte de 1931, cât și după cel de-al V-lea Congres al P.C.R.

Din răspunsul lui Ion Pillat (doc. 5) la memoriul contelui Ernest Zichy, prezentat în nomenclatura Federației Maghiare pentru Societatea Națiunilor, referitor la *Regimul școlar al minorităților din România*, deducem că România a fost reclamată pentru: „1. relichiziționarea școlilor numite <<regale catolice>>; 2. exproprierea școlilor fundațiilor private; 3. înscrierea prin constrângere sau amenințări a copiilor minoritari în școlile de stat și refuzul de a admite la o școală minoritară învățători sau elevi de altă limbă sau confesiune; 4. recunoașterea oficială a evreilor ca minoritate națională, deci interzicerea pentru ei de a întreține școli, altele decât evreiești (ebraice), idiș sau românești; 5. analiza numelui, adică obligația legală pentru toți cei care <<au pierdut sau uitat limba lor maternă>> de a-i instrui pe copiii lor în școlile românești; 6. diferite abuzuri de putere și acte diverse de despotism exercitate din partea autorităților școlare pentru a împiedica înscrierea copiilor în școlile maghiare; 7. închiderea școlilor ungurești cu sau fără proces prealabil în cel mai scurt timp ...; 8. numirea și încadrarea învățătorilor care nu cunosc limba maternă minoritară, în școlile de limbă maghiară; 9. restrângerea instrucției școlare maghiare ca urmare a introducerii învățământului în limba română în școli...” ș.a. Regretăm faptul că nu a fost publicat în volum și memoriul amintit, deoarece ar fi fost util înțelegerii mai bune a documentatului răspuns făcut de Ion Pillat, care, în concluzii, afirmă: „în mijlocul unor dificultăți imense, inerente unei schimbări de regim, unei stări de spirit a minorității maghiare refractare, ieri, atotputernică, astăzi atârnată de campania revizionistă de la Budapesta, neputând și nedorind să conceapă – mai ales în primii ani – regimul românesc decât ca pe o situație vremelnică ... statul român întreține sau subvenționează 1357 de școli primare maghiare (483 de stat,

874 confesionale), 56 școli secundare maghiare...”, pentru ca, în finalul documentului să scrie: „Din dorința sa foarte sinceră de înțelegere între români și unguri, Asociația Română pentru Societatea Națiunilor a încercat să răspundă în maniera cea mai precisă la fiecare din memoriul Zichy”. (p. 123).

Am citat aceste două importante documente (unul din 1931 și al doilea din 21 ianuarie 1932), pentru că în anii următori situația va deveni și mai „supărătoare” prin tot ceea ce se va întâmpla atât pe plan intern, cât mai ales în cel extern.

Pentru un istoric este foarte greu să treacă, fără măcar a le pomeni, peste documente de mare interes și în zilele noastre, dar va încerca să facă o selecție care să incite pe cititor la o lectură atentă a celor cu implicații de natură politică având în vedere perioada la care ne referim (1931-1938) și cea care avea să urmeze (1938-1941) până la intrarea României în vâltoarea celui de-al doilea război mondial, cu consecințe tragice pentru întreaga populație a țării.

Documentul 23 se referă la Congresul romilor, care aveau să se constituie, în octombrie 1933, într-o *Uniune a Romilor din România*, sub președinția d-lui G.A. Lăzărescu-Lăzurică, în a cărei hotărâre se preciza: „Ne legăm să fim patrioți, dinastici și ortodocși, respingând orice propagandă subversivă și periculoasă statului român și bisericii ortodoxe”. (p. 185).

În zilele de 7-8 noiembrie 1933, s-a ținut la București primul Congres al Partidului Evreiesc din România (documentul 25), cu un important discurs de deschidere ținut de dr. Theodor Fischer, din care aflăm starea evreilor și doleanțele lor, dar mai ales atitudinea față de celelalte minorități, concretizată în fraza: „Oricâte deosebiri să existe între minoritățile etnice din țară, în ce privește felul așezării lor geografice, condițiunile lor economice, străduințele lor culturale și întreaga lor structură sufletească, însemnătatea politică pentru ele a faptului că sunt în situația de minoritate este, dacă nu identică, cel puțin asemănătoare ... Se impune deci de la sine un raport de armonioasă frăție între organizațiile politice ale minorităților etnice din România”. (p. 195). În introducerea făcută la *Programul Partidului Evreiesc din România*, se arată că „în sufletul oricărui cetățean al României, deci și în acela al cetățeanului de origine evreiască, pot coexista în mod armonic sentimentele de patriotism și afecțiune sinceră către statul român și sentimentul de fidelitate la legăturile cu colectivitatea etnică din care face parte”. (p. 196).

Despre minoritatea germană, majoritatea documentelor se referă la modul în care a acționat organizația hiteristă condusă de Fritz Fabritius, datorită manifestărilor nocive ale acesteia.

În octombrie 1935, la Sibiu, are loc adunarea generală a Uniunii Germanilor din România, care, în *Programul Național al Germanilor din România*, la principii de bază, la punctul 1 se preciza că: „Germanii din întreaga lume formează un singur popor a cărui parte suntem”, iar la punctul 2: „Legea de pământul patriei ne recunoaștem comunitatea de soartă cu poporul român și punem la dispoziția statului capacitatea și credința noastră”. (p. 361).

În ordinea publicării, menționăm documentul 57, referitor la acordul de Front Popular Democratic încheiat la Tebea, în Munții Apuseni, la 6 decembrie 1935, în care se prevedea: „egalitatea de tratament a tuturor naționalităților conlocuitoare, pentru libertatea națională a poporului român”. (p. 373).

În altă ordine de idei, semnalăm și *Mojiunea*, votată de studențimea română creștină la Congresul General de la Târgu-Mureș, din 3-5 aprilie 1936 (documentul 70), în care se arată că

„idealurile naționale“ nu se vor putea realiza decât prin „instaurarea la conducerea statului român a organismului politic naționalist, expresie a credințelor și luptelor ei <<Totul pentru țară>>, <<Garda de Fier>>...”, (p. 413), și în care se cerea: „Românizarea industriei și comerțului”. (p. 414).

Documentele 71 și 72 se referă la Soborul preoților lipoveni de la Fântâna Albă, județul Rădăuți, din 4 mai 1936, în care erau sesizate neînțelegerile lipovenilor, datorate episcopului Inochentie, care „intenționează să alipească lipovenii din Basarabia, Mitropoliei din Moscova, iar cei din Bucovina și Dobrogea să țină de Mitropolia Fântâna Albă” (p. 415), fiind menționat „Congresul religios lipovenesc”, ținut la Fântâna Albă-Rădăuți.

În documentul 74, datat 4 decembrie 1936, al Uniunii Muncitorilor și Țăranilor Maghiari din România, al cărui apel a fost publicat în ziarul „Dimineața” din 5 decembrie 1936, p. 15, referitor la discursul lui Mussolini de la Milano, în care a vorbit de Ungaria ca de „marea mutilată”, se cerea ca maghiarii să aibă conștiința trează că „într-o nouă aventură războinică poporul maghiar poate pierde însăși ființa sa”. (p. 419).

Între atâtea documente este inserat (p. 447-452) articolul *Piloții orbi*, de Mircea Eliade, publicat în „Vremea”, anul X, nr. 505, din 19 septembrie 1937, care merită lecturat pentru frumusețea stilistică în care sunt oglindite realități ale societății românești interbelice, de felul „Imoralitatea clasei conducătoare românești care deține <<putere>> politică de la 1918 încoace nu este cea mai gravă crimă a ei. Că s-a furat ca în codru ..., că luntrea statului nostru e condusă de niște piloți orbi...”, după care urmează diferite aprecieri asupra populației alogene, a românilor rămași în afara frontierei naționale, dar mai ales a politicii statelor vecine față de România.

Această succintă prezentare nu poate fi încheiată fără a semnală și acele documente ce aveau în ele premisele intoleranței, ale pregătirii masacrelor de mai târziu împotriva evreilor, dar și a unor personalități politice românești.

În declarația lui Corneliu Zelea Codreanu, din 29 noiembrie 1937, legată de acordul cu Iuliu Maniu și Gh.Brătianu, se arată clar: „Dl. Maniu este pentru democrație. Eu sunt de părere exact contrară ... Dl. Maniu spune că partidul său va aduce justiție și toleranță pentru minorități. Eu sunt pentru justiție, fără toleranță”. (p. 463). Idei asemănătoare găsim și la A.C.Cuza, în documentul 87, și, în parte, chiar în referatul din 19 ianuarie 1938 al ministrului de Justiție V.Rădulescu-Mehedinți pe baza căruia s-a emis decretul de revizuire a cetățeniei, cu nr. 169 din 1938, semnat de regele Carol II și Octavian Goga, ca președinte al Consiliului de Miniștri.

Deși evenimentele cuprinse în documentele acestui volum s-au petrecut în urmă cu 60-70 de ani față de etapa noii reorganizări a Comunităților etnice din România după Revoluția din decembrie 1989*, avem surpriza să regăsim în ele multe date și fapte asemănătoare cu cele pe care le trăim acum, atât în ceea ce privește mentalitatea unor cercuri politice, dar și atitudinea democrației, toleranței, a marii majorități a poporului român. Conviețuirea în deplină egalitate a tuturor cetățenilor țării creează premisele unei dezvoltări normale în toate domeniile vieții social-economice și politice, înscrierea României în contextul actual al lumii contemporane, al respectului reciproc pentru valorile naționale.

GELCU MAKSUTOVICI

* Cele 18 minorități naționale existente acum în România, reprezentate în *Consiliul Minorităților Naționale* de 17 organizații, sunt: albanezii, armenii, bulgarii, cehii și slovaci, croații, grecii, germanii, italienii, maghiarii, polonezii, romii, rușii lipoveni, sârbii, tătarii, turcii și ucrainenii.

***Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri.
Guvernarea Ion Antonescu (vol. II și III),
București, Arhivele Naționale ale României, 1998-1999***

Continuând tradiția și concepția ilustrațiilor înaintași privind locul și rolul Arhivelor în cunoașterea și scrierea istoriei naționale, distinșii și apreciații specialiști prof. univ. dr. Marcel-Dumitru Ciucă, Maria Ignat, Bogdan-Florin Popovici și regretatul dr. Aurelian Teodorescu au pus la dispoziția istoricilor și a publicului iubitor de adevăr noi documente reprezentând *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*.

Volumul al II-lea (842 p., cuprinzând 29 de documente, apărut în anul 1998) și vol. al III-lea (745 p., cuprinzând 24 de documente, apărut în anul 1999) acoperă o perioadă extrem de complexă și dificilă din evoluția societății românești – ianuarie-iunie 1941. În acest răstimp, în viața politică a României s-au produs evenimente care au marcat evoluția statului, dar și a individului. În plan intern, evenimentul cu cea mai mare rezonanță în conștiința contemporanilor a fost, fără îndoială, rebeliunea legionară din 21-23 ianuarie 1941. În plan extern, participarea României la campania din Est, alături de armatele celui de-al treilea Reich, împotriva U.R.S.S., pentru eliberarea teritoriilor ocupate de Moscova în vara anului 1940, a fost un eveniment care a influențat decisiv istoria românilor în cea de-a doua jumătate a veacului XX.

Despre locul și rolul Mișcării Legionare în viața politică românească, raporturile acestea cu mareșalul Ion Antonescu și rebeliunea din ianuarie 1941 s-a scris mult în ultima vreme. Meritul corpusurilor de documente editate de Arhivele Naționale este, înainte de toate, de a da cititorului documentul care face referire la Mișcarea Legionară integral, fără a fi „omise” pasaje care nu s-ar încadra într-o „viziune” pro sau contra.

Parcurgând stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri din 10, 11 și 17 ianuarie 1941, se poate observa că relațiile dintre Mișcare și generalul Ion Antonescu s-au deteriorat rapid datorită abuzurilor pe care legionarii le făceau. În după-amiaza zilei de 10 ianuarie, Ion Antonescu atrăgea atenția conducătorilor Mișcării Legionare „să nu se mai facă nici o descindere noaptea și să nu mai intre nimeni, cu această ocazie, cu revolverele în casele oamenilor, pentru că revolverele nu sunt date polițiștilor pentru ca ei să le pună în pieptul oricui¹”. O zi mai târziu, tonul generalului Ion Antonescu față de capii Mișcării Legionare a devenit vehement, afirmând că se petrec lucruri oribile în țară și îi avertiza pe aceștia că „aveți să cădeți toți sub satărul bolșevic²”. A fost o ultimă discuție pe care Conducătorul Statului a avut-o cu liderii Mișcării, însă fără nici un rezultat. Evoluția evenimentelor din țară ca și poziția lui Horia Sima și a colaboratorilor săi apropiati față de acesta i-au întărit lui Ion Antonescu ideea că „divorțul” de Garda de Fier este iminent. În convorbirile pe care le-a avut cu Adolf Hitler, la Berghof, în ziua de 14 ianuarie 1941, generalul arăta că este dator „să-și salveze țara și o va face, cu Legiunea,

¹ *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. II (ianuarie-martie 1941), ediție de documente întocmită de Marcel-Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan-Florin Popovici, București, 1998, doc. nr. 2, p. 56; în continuare se va cita: *Stenogramele...*

² *Ibidem*, doc. nr. 3, p. 59.

fără Legiune, sau – mai mult – contra Legiunii³.

Rebeliunea a fost înfrântă de generalul Ion Antonescu cu ajutorul armatei, în contextul în care Adolf Hitler n-a intervenit de partea legionarilor, așa cum se așteptau o parte dintre ei. Soarta Statului român în timpul evenimentelor din 21-23 ianuarie 1941 a stat pe muchie de cuțit. „Vă pot spune – afirma Ion Antonescu – că țara aceasta, dacă în lupta odioasă care s-a deschis între mine și legionari și între legionari și Statul român, dacă s-ar fi lichidat în avantajul legionarilor, țara aceasta n-ar fi fost la discreția lor, ci la discreția germanilor și am fi avut protectorat german⁴”.

Interesante sunt, pentru cititorul avizat, explicațiile pe care Ion Antonescu le dă membrilor Cabinetului asupra rațiunilor care l-au determinat să pornească la drum, în guvernarea țării, cu legionarii. „Deci, am fost nevoit să merg, la 6 septembrie, cu Legiunea, pentru că așa voia țara. Dacă atunci aș fi făcut un guvern de uniune națională, pentru că așa cereau interesele țării, aș fi aruncat țara într-un război civil⁵”.

Ca om politic, Ion Antonescu și-a asumat guvernarea alături de Mișcarea Legionară. „Eu sunt principalul vinovat și îmi iau răspunderea în fața țării și a istoriei. Nu puteam să fac altfel; așa era curentul de opinie publică, era o boală generală, care trebuia tratată, ca orice altă boală, de un medic⁶”. Ion Antonescu a reluat ideea privind responsabilitatea instaurării regimului legionar și în alte ședințe ale Consiliului de Miniștri⁷. În mai multe stenograme ale ședințelor care au urmat rebeliunii legionare cititorul va găsi informații relevante despre măsurile care s-au luat pentru pedepsirea rebelilor, ca și a acelor care au comis anterior jafuri și crime.

Rațiunile pentru care generalul Ion Antonescu a apelat, după înfrângerea rebeliunii legionare, la un guvern de militari sunt pe larg prezentate în stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 6 februarie 1941. „De ce am pus militari în guvern? Fiindcă n-am găsit pe cineva care să-și ia asupra lui grija să facă această operație. Am stat de vorbă cu civilii. Dar n-am găsit acest curaj civic. Am apelat la ei, pentru că nu voiam să bag Armata într-o acțiune politică. Am luptat cu dinții să nu bag Armata. Dar când am văzut lipsa de curaj civic la oamenii noștri, care nu mai critică pe stradă, iar când le-am cerut răspundere și i-am chemat la lucru și le-am oferit ministere, s-au dat la o parte. Au spus: să vină militarii. De ce? De poltronerie. Fiecăruia i-e frică să nu-i fie găurită o piele murdară⁸”.

Au existat opinii diferite în istoriografia românească referitoare la nevoia pe care a resimțit-o Ion Antonescu de a-și legitima guvernarea⁹ și de a defini regimul său politic.

³ Gh. Buzatu, *Mareșalul Antonescu în fața istoriei*, vol. I, Iași, 1990, p. 175.

⁴ *Stenogramele ...*, vol. II, doc. nr. 5, p. 90.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, doc. nr. 6, p. 116.

⁷ *Ibidem*, doc. nr. 5, p. 103.

⁸ *Ibidem*, doc. nr. 7, p. 168.

⁹ A se vedea pe larg, printre altele: A. Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940 - ianuarie 1941*, Cluj-Napoca, 1976, p. 295-310; Idem, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944*, Cluj-Napoca, 1979, p. 50-53; Eleodor Focșeneanu, *Istoria constituțională a României, 1859-1991*, București, 1992, p. 82-87; Iuliu Maniu – Ion Antonescu, *Opinii și confruntări politice, 1940-1944*, ediție de Ion Calafeteanu, Cluj-Napoca, 1994, p. 47-49.

Conducătorul statului român afirma, în acest sens, în fața colaboratorilor săi, în ședința din 28 februarie 1941: „Ați fost surprinși și dvs. de deciziunea pe care am luat-o, pentru acest plebiscit. A fost necesară măsura, pentru că stau numai pe lovituri de stat. Stau pe lovitura de la 6 septembrie, stau pe lovitura de stat de când s-a creat regimul legionar și stau acum pe o altă lovitură de stat, pentru că am răsturnat chiar eu actul de la 14 septembrie, prin care s-a înființat regimul național-legionar în Țara Românească”¹⁰.

Ion Antonescu a dorit să vadă dacă „Țara a confundat activitatea Generalului Antonescu cu acțiunea detestabilă pe care a avut-o o mare parte din elementele zise legionare”¹¹.

Plebiscitul care a avut loc între 2-5 martie 1941 a confirmat, într-un fel, așteptările generalului Ion Antonescu prin majoritatea covârșitoare a celor care au aprobat „linia” sa politică¹². Cu doar câteva zile înainte de desfășurarea acțiunii plebiscitare, conducătorul statului afirma că „trebuie o ratificare a poporului, pentru ca legionarii să nu vină și să spună că i-am dat jos și pe ei printr-un act de autoritate”¹³ și pentru „consacrarea politicii mele pe plan extern și, bineînțeles, și a politicii pe care vreau s-o fac în viitor pe plan intern”¹⁴.

În legătură cu natura regimului politic instaurat în România după rebeliune, afirmațiile făcute de conducătorul statului în ședințele Consiliului de Miniștri sunt contradictorii. Pe de-o parte, a afirmat că s-a instituit în România „un sistem de dictatură”¹⁵ și că va folosi biciul¹⁶, iar pe de altă se pronunța pentru a fi respectate legea și voința poporului. „Dacă națiunea nu vrea pe generalul Antonescu, – afirma generalul Ion Antonescu, în ședința Consiliului de Miniștri din 1 martie 1941 –, voi spune: <<Desemnați pe cine vreți, pe Maniu, pe Horia Sima, pe Zelea Codreanu sau pe cine știți ce tâlhar de om. Eu mă dau la o parte>>”¹⁷.

În mai multe cazuri atrăgea atenția colaboratorilor asupra respectării legilor, pentru că altfel se trece în domeniul „arbitrarului și nu știu unde mă opresc”¹⁸ și avertiza că: „Executarea oarbă a ordinelor Regelui Carol, ca și a ordinelor mele, nu este o scuză. Eu lucrez cu toată lumea și nu intervin niciodată să se facă un astfel de lucru”¹⁹. Îndemna ca, în acțiunea de guvernare, miniștrii să studieze și să vadă dacă au bază legală²⁰ și să se conducă după „principiile pe care le-am pus în toată administrația publică: omenia, legalitatea și dreptatea”²¹.

¹⁰ *Stenogramele...*, vol. II, doc. nr. 18, p. 438.

¹¹ *Ibidem*.

¹² A se vedea rezultatele în „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 60, din 12 martie 1941, p. 1237-1238.

¹³ *Stenogramele...*, vol. II, doc. nr. 18, p. 438.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, doc. nr. 21, p. 519.

¹⁶ *Ibidem*, doc. nr. 19, p. 461.

¹⁷ *Ibidem*, p. 461-462.

¹⁸ *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. III (aprilie-iunie 1941), ediție de documente întocmită de Marcel-Dumitru Ciucă, Maria Ignat, Aurelian Teodorescu, București, 1999, doc. nr. 3, p. 85.

¹⁹ *Ibidem*, p. 74.

²⁰ *Ibidem*, doc. nr. 6, p. 180.

²¹ *Ibidem*, vol. II, doc. nr. 14, p. 295.

În legătură cu participarea României, alături de Germania, la cel de-al doilea război mondial, au existat, în rândul istoricilor, multe controverse și vii discuții. Volumul al III-lea din *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri* cuprinde informații prețioase cu privire la poziția țării noastre față de conflictul mondial, data de când Ion Antonescu a cunoscut că românii vor fi antrenați în război, statutul trupelor germane în România, natura raporturilor politico-militare între cele două state etc.

Din stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri anterioare întâlnirii Ion Antonescu – Adolf Hitler (12 iunie 1941) reiese că Germania nu înștiințase statul român asupra proiectelor sale militare în Răsărit. Relevantă este afirmația făcută de conducătorul statului, în legătură cu aprovizionarea țării, la data de 3 aprilie 1941. „Mai avem încă două luni de zile mai grele în ce privește aprovizionarea. În toate cazurile când se vor ivi dificultăți, vom lua din depozitele Armatei – *poate nu vom fi obligați să facem război până la recolta viitoare*”²² (subl. H.C.).

Având în vedere faptul că generalul Ion Antonescu a urmărit în permanență obiectivul reîntregirii neamului, „dacă nu total, dar în cea mai mare parte”²³, n-a mers alături de Germania în războiul din Balcani, așa cum a făcut Ungaria și Bulgaria. În ședința Consiliului de Miniștri din 15 aprilie 1941, Ion Antonescu aprecia că: „nu trebuie să venim și noi acum cu o lovitură de măciucă, deși Statul Iugoslav nu ne-a fost prieten. Eu am scris într-o carte, chiar în 1919, că, odată cu tăierea Banatului în două, ni s-a băgat un pumnal în inimă. Nu trebuie să scoatem acum acest pumnal și să-l băgăm în sârbi, fiindcă nu trebuie să facem și noi șapta pe care au făcut-o polonezii și pe care au plătit-o cu un an mai târziu! Este o greșeală istorică, pe care noi n-o vom face”²⁴.

O problemă care a făcut obiectul a numeroase discuții în ședințele Consiliului de Miniștri și, prin urmare, apare frecvent în paginile volumelor II și III ale *Stenogramelor* a fost cea a raporturilor statului român cu Germania. S-a acreditat ideea, în istoriografia românească de până la 1989, că generalul Ion Antonescu a înfeudat economia României Germaniei, care a secătuit-o de bogății. În ședința Consiliului de Cabinet din 7 februarie 1941, generalul Ion Antonescu arăta că: „Înțelegerea mea cu nemții este că, chiar în compartimentele unde, din cauza acestor stări, au pătruns mai mulți, ei să dea înapoi. Eu fixez până unde să pătrundă nemții (...). Eu am fost, totdeauna, un om căruia i-au plăcut lucrurile limpede. De aceea, când m-am dus la Berlin, am spus: aceasta este. Dacă acceptați, bine; dacă nu, voi vedea eu ce fac. Și au acceptat”²⁵. Însă, atrăgea atenția colaboratorilor săi că în afaceri cu germanii „este chestiune de rezistență. Ei încearcă, și sunt în dreptul lor. Și noi am face la fel. Își servesc neamul lor, noi, pe al nostru. Deci este ciocnire de interese. Trebuie să știi să lupți, însă în cadrul normal, fără să fie afectate raporturile noastre politice cu Germania”²⁶.

Ion Antonescu a fost adeptul ideii „că absolut nici o putere străină, oricare ar fi ea, n-are dreptul să se amestece în conducerea politică internă a Statului Român, nici direct, nici indirect (...) Singurul care decide este poporul românesc, prin conducătorii pe care și

²² *Ibidem*, vol. III, doc. nr. 2, p. 41.

²³ *Ibidem*, doc. nr. 1, p. 14.

²⁴ *Ibidem*, doc. nr. 7, p. 209.

²⁵ *Ibidem*, vol. II, doc. nr. 8, p. 183.

²⁶ *Ibidem*, vol. III, doc. nr. 2, p. 46.

i-a ales²⁷. A considerat că raporturile cu statul german trebuie să stea pe principii corecte. Edificatoare este poziția generalului Ion Antonescu în momentul în care partea germană nu și-a respectat clauza contractuală din Convenția privitoare la construcția unor conducte petroliere. Precizând subsecretarului de stat pentru Petrol și Gaze, Victor Dimitriuc, linia de conduită în raport cu germanii, Ion Antonescu afirma: „N-am intrat sub turci. A dispărut vremea capitulațiilor (...) Să spui: timpul capitulațiilor a trecut. Generalul Antonescu nu semnează și nu acceptă o chestiune pe care nici dumneata, Göring, n-ai fi acceptat-o. S-o facă, dar fără generalul Antonescu. Cu generalul Antonescu nu se pot face lucruri de acestea²⁸”.

Specialistul, dar în egală măsură și cititorul interesat să cunoască modul în care au funcționat economia, raporturile și tensiunile sociale, Justiția și alte instituții fundamentale ale statului român în perioada martie-iunie 1941 vor găsi în *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri* o bogăție de informații. Problemele sociale provocau vii discuții în ședințele Consiliului de Miniștri, fie că era vorba de asistența medicală sau socială, criza alimentară, concedierile din unele fabrici și instituții sau salarizarea. Generalul Ion Antonescu opina că numai printr-o creștere economică sănătoasă se pot rezolva problemele sociale. Referindu-se la necesitatea ajutorării oamenilor săraci, afirma: „Noi facem o operă de încurajare a cerșetoriei, în loc să facem o operă de adevărată asistență socială. Or, adevărata asistență publică trebuie să intervină, să găsească posibilități de muncă pentru oamenii, femeile și familiile sărace, iar nu să le dea să mănânce mereu, transformându-i în adevărați paraziți sociali²⁹”.

Stenogramele conțin numeroase informații despre situația evreilor și măsurile luate de guvern pentru a aplica românizarea în economia națională, expulzările și arestările de străini, situația și starea Țiganilor, problemele pe care le ridicau refugiații din teritoriile ocupate de U.R.S.S., Ungaria sau Bulgaria și altele. Cum nu este posibil să ne referim la toată problematica inclusă în cele două volume de *Stenograme*, lăsăm cititorului bucuria de a descoperi și alte elemente de natură a-i completa imaginea despre un trecut atât de des „tratat” în conformitate cu „nevoile” unui regim politic sau altul.

CONSTANTIN HLIHOR

„Hrisovul”, Buletin al Facultății de Arhivistică, IV-V/1999, [310 p.]

Anul 1999 ne-a adus, între periodicele care se impun din ce în ce mai sigur, în ultimul timp, în câmpul istoriografic de la noi, numerele IV și V ale revistei „Hrisovul”, publicație autointitulată „Buletin al Facultății de Arhivistică”.

Editate cu pasiune, inteligență și evident talent managerial, numerele de față, ca și precedentele, constituie expresia efortului științific și redacțional al facultății amintite, prin corpul ei de profesori și specialiști, prin studenții săi, unii deveniți, între timp,

²⁷ *Ibidem*, vol. II, doc. nr. 21, p. 508.

²⁸ *Ibidem*, vol. III, doc. nr. 2, p. 52.

²⁹ *Ibidem*, doc. nr. 4, p. 115.

absolvenți, precum și prin câțiva colaboratori din afara instituției, toți cu contribuții remarcabile pe temele propuse.

În acord cu specificul facultății ce editează publicația, numerele aflate aici în atenție se deschid, pe o linie instaurată de cele anterioare, cu rubrica *Dascăli și absolvenți ai Școlii Superioare de Arhivistică*. Acest grupaj îngăduie, în egală măsură, redescoperirea unor preocupări și figuri de cărturari, arhiviști și paleografi de altădată, dar și aprecierea meritată a activității fructuoase și îndelungate a unor personalități de astăzi ale arhivisticii și științei istorice românești. În ordinea enunțată, Pavel Mircea Florea prezintă *Un eminent student al Școlii superioare de arhivistică și paleografie – profesorul Ion Radu Mircea*, cărui îi face bibliografia operei și de la care același autor valorifică *O filă dintr-un caiet al unui student de altădată*. Cu instrumente bibliografice asemănătoare, Maria Dogaru îl înfățișează pe *Dan Cernovodeanu – Strălucit reprezentant al heraldicii românești*, Olga Cicanci îl omagiază pe *Ștefan Ștefănescu la 70 de ani*, iar Olimpia Guțu pe *Profesor doctor Maria Dogaru la 65 de ani*.

La rubrica *Studii și articole*, deliberat sau nu, își află locul două contribuții interesante, rod al unei cercetări mai îndelungate, referitoare la organizarea administrativă a Țărilor Române în epoca medievală și semnate de Constantin Burac, *Constituirea ținutului Fălciu (secolele XIV-XV)*, respectiv, de Melentina Bâzgan, *Structura județelor Țării Românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea*. Un dens studiu asupra culturii românești vechi propune Olimpia Guțu sub titlul *Opinii privind identificarea unor copiiști moldoveni de manuscrise din prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în timp ce Claudiu-Victor Turcitu se referă la *Documentele karamanice din fondurile Arhivelor Naționale*. La rândul lor, regretatul Tudor Mateescu publică *Sigiliile românești din Dobrogea înainte de 1877*, Ion Toma are în atenție *Toponimia în convențiile de delimitare a granițelor Țărilor Române, apoi ale României în perioada 1775-1887*, iar Pavel Mircea Florea face aprecieri privind *Navigația pe râurile interioare ale Țării Românești în secolele XIV-XIX*. O revenire cu noi interpretări și date statistice asupra unei conscripții urbariale relative la *Colibașii din Branul de Sus la 1761* face Bogdan-Florin Popovici, în vreme ce Nicolae Isar îl prezintă, întemeiat pe documente publicate în anexe, pe *Royer Collard – corespondent al Principatelor Unite pentru studenții români de la Paris (1859-1862)*, iar Mihai Oprițescu abordează *Crearea Partidului Național Democrat*, al lui N. Iorga, în aprilie 1910.

În linia unei orientări afișate și în numerele precedente și stabilite programatic sub un nume ales să-i decodifice grăitor planurile, din numerele IV-V ale „Hrisovului” nu lipsește grupajul *Documente*. La acest capitol Ecaterina Anton publică *Statutul breslei lăcătușilor și săbierilor din Odorheiul Secuiesc (5 mai 1613)*, Silvia Corlățeanu-Grenciuc, *Două acte din 1801 referitoare la colonizarea „sârbilor” în Basarabia*, Maria Dogaru, *Diploma de înnobilare conferită lui George Hurmuzaki*, iar Ileana Ratcu, *Un manuscris inedit al lui Teodor Bălan*, articole reunite sub genericul *Din corespondența familiei Hurmuzaki*.

Neuitând că se adresează, în același timp, studenților și profesorilor, oamenilor mai tineri și celor cu sate vechi de serviciu în Arhive, celor cu aplecare vădită spre latura teoretică a arhivisticii și științelor auxiliare ale istoriei, dar și practicienilor în aceste sectoare, „Hrisovul” își rezervă și în numerele IV-V un paragraf intitulat *Note, comentarii și instrumente de lucru*. Aici, Ana Cristina Halichias tratează *Latina de cancelarie din Țările Române: interpretare istorică sau/și cercetare lingvistică*, Rafael-Dorian Chelaru

expune *Instrucțiuni privind activitatea în arhivele transilvănene în secolele XVI-XVIII*, iar Stelian Ivan face aprecieri în legătură cu *Ocrotirea Fondului Arhivistic Național prin mijloacele Dreptului penal*. Sub același grupaj, Ana-Felicia Diaconu stabilește câteva repere istorice privind Muzeul „Alexandru Saint-Georges”, alături de care Laurențiu Ștefan Szemkovics descrie un izvor faleristic românesc, sub titlul *O decorație recentă cu valoare morală deosebită: „Crucea comemorativă a celui de-al doilea război mondial, 1941-1945”*.

Cele două numere ale „Hrisovului” se încheie cu rubricile uzuale pentru acest tip de publicație, respectiv *Cronici*, unde Maria Dogaru informează asupra mesei rotunde desfășurată în zilele de 25-26 septembrie 1998, la Palatul Parlamentului, sub genericul „Memorie și istorie: statele europene și drepturile cetățenilor secolului al XXI-lea”, *Recenzii și prezentări*, la care se fac aprecieri critice asupra unui număr de 12 apariții editoriale și manifestări științifice și culturale, și *Miscellanea*, unde sunt publicate numele absolvenților Facultății de Arhivistică – promoțiile 1996-1998.

Prezentarea succintă de mai sus arată cu claritate că, întocmai ca și primele trei tomuri de până acum, numărul dublu, IV-V, al „Hrisovului”, atribuit anului 1999, continuă meritoriu tradiția în curs de consolidare a revistei, care, prin cuprins și prin conținutul celor publicate, poate pretinde un statut superior celui de „buletin”, fie el și al Facultății de Arhivistică. Numerele prezentate pun în lumină o revistă științifică autentică, beneficiara unui program editorial și redacțional format, cu personalitate, echilibrat, desfășurat în pagină în condiții grafice ireproșabile, cu un sumar ce poate câștiga în deschidere și în mobilitate, sub rezerva unei varietăți mai mari de colaborări și colaboratori, ceea ce, să fim drepi, nu depinde în exclusivitate de membrii Colegiului de redacție. N-ar fi inutilă, de asemenea, o atenție și o rigoare mai pronunțată în structurarea sumarului, prin care, în numerele de față, de pildă, s-ar fi așezat bibliografia operei științifice a academicianului Ștefan Ștefănescu nu la grupajul de *Studii și articole*, ci la prima rubrică, în succesiunea logică a schiței de portret inserată aici.

Pe baza celor dovedite până în prezent, există premise sigure ca revista să-și întărească prestigiul și să progreseze.

TUDOR RĂȚOI

**Cristia Maksutovici, *Relațiile româno-albaneze, 1990-1996*,
București, Uniunea Culturală a Albanezilor din România,
1997, [127 p.]**

Autoare a mai multor articole și studii referitoare la interferențele culturale ale popoarelor și minorităților naționale din sud-estul Europei, cu deosebire dintre români și albanezi, precum lucrarea *Confluente culturale româno-albaneze* (1995), Cristia Maksutovici ne invită din nou, prin lucrarea *Relațiile româno-albaneze*, să cunoaștem istoria recentă a relațiilor tradiționale de prietenie și colaborare statornicite, de-a lungul secolelor, între cele două popoare.

Pentru a avea o largă răspândire în diferite medii culturale, cartea este scrisă în limbile română, albaneză, franceză și engleză. Uniunea Culturală a Albanezilor din România, dat fiind importanța lucrării, a sponsorizat editarea ei.

În *Cuvântul înainte* (p. 4-14), profesorul Gheorghe Micu, ambasadorul României la Tirana, menționează contribuția autoarei la cunoașterea noii dimensiuni pe care relațiile româno-albaneze le-a statomcicit în uluma perioadă de timp, după instaurarea democrației în cele două țări.

Domnul ambasador Gheorghe Micu face precizarea că, bucurându-se de ospitalitatea poporului român și a autorităților române, albanezii din România și-au adus cea mai însemnată contribuție la renașterea națiunii albaneze, fiind sprijiniți de România în pregătirea, proclamarea și consolidarea independenței Albaniei, fapt deosebit de apreciat în Albania.

Consecventă în atitudinea față de Albania și albanezi, după înlăturarea regimurilor totalitare, România a sprijinit democrația instaurată în Albania, iar relațiile bilaterale de colaborare au reușit să atingă în 1996 un nivel ridicat. Acestea s-au concretizat în schimburile reciproce, vizitele oficiale la nivel guvernamental, parlamentar și al președinților celor două țări, creșterea substanțială a schimburilor comerciale, prezența la studii în România a 600 de tineri albanezi, mulți de origine aromână, ca bursieri, aceasta fiind un real sprijin în pregătirea de specialiști necesari dezvoltării economice, culturale și sociale a Albaniei. Strânsele relații între cele două țări s-au materializat și în conferințele de presă, interviurile acordate presei și T.V., expoziției de carte cu donații, zile ale muzicii românești, traducerea și publicarea unor cărți din literatura română.

Un aport însemnat la desfășurarea acestor activități și-au adus Uniunea Culturală a Albanezilor din România, Asociația aromânilor din Albania, Asociația de prietenie Albania-România.

Profesorul Gheorghe Micu evidențiază rolul primordial al președintelui României, dl. Emil Constantinescu, și al președintelui Republicii Albania, dl. Sali Berisha, în apropierea dintre cele două popoare, fapt care va avea influențe pozitive și în Balcani.

Vorbind despre relațiile româno-albaneze din perioada 1990-1996, Cristia Maksutovici le împarte în trei perioade și anume: 1990-1993, în care ambele țări, în încercarea de a-și găsi drumul și a crea noile structuri pentru o democrație reală și pentru dezvoltarea unei economii de piață, au asinulat documentele organismelor europene privitoare la drepturile omului și protecția minorităților naționale.

A doua perioadă, 1994-1995, a dus la încheierea unor tratate și acorduri care să întărească relațiile dintre cele două state și care să lărgască cooperarea în diferite domenii. Autoarea le menționează: Tratatul de înțelegere, colaborare și bună vecinătate, Acordul economic și comercial, Programul privind colaborarea culturală și științifică etc.

După părerea autoarei, cea de-a treia perioadă, care a început în 1996, este o perioadă de consolidare și de punere în aplicare a acordurilor stabilite între Albania și România.

Toate acestea duc la concluzia că în viitorii ani vom asista la lărgirea formelor de colaborare în beneficiul ambelor țări, fiind create premisele necesare pentru noi realizări.

Marcând o etapă hotărâtoare în procesul de instaurare a democrației în ambele țări, autoarea, relevând progresul înregistrat, în această direcție, în anii 1990-1996, proclamă suveranitatea rațiunii în eternizarea diferitelor aspecte ale emancipării societății noi pe care aspirăm să o construim, cu convingerea și credința în triumful progresului material și cultural, atât al Albaniei cât și al României.

Nicolae Ciachir, Gelcu Maksutovici,*
Studii și documente despre istoria albanezilor din România,
București, Editura Arrarat, 1998, [208 p.]

Cartea cuprinde studii ale celor doi autori care, ocupându-se, cu precădere, de istoria Sud-Estului european, au acordat o atenție deosebită problemei albaneze.

În *Prefață* (p. 5-7; 8-10 în limba albaneză), semnată de istoricul de aleasă cultură și totodată președintele Uniunii Culturale a Albanezilor din România, Gelcu Maksutovici, se menționează că scopul apariției volumului este acela de creare a premiselor elaborării unei istorii a albanezilor din România, la care sunt invitați să-și aducă aportul toți cercetătorii. Aceasta, cu atât mai mult cu cât existența albanezilor pe pământ românesc este atestată documentar de peste 400 de ani, fapt care necesită o cercetare temeinică a documentelor din țară și străinătate, obligatorie pentru aprofundarea cunoașterii procesului evoluției istorice, în perspectiva alcătuirii unei istorii cât mai complete a albanezilor din România.

Conform autorului, cercetătorii mai au la dispoziție, pentru exprimarea punctului de vedere, revista „Albanezul” și „Anuarul Albanezul”, care publică articole, fotografii, documente referitoare la personalitățile Comunității albaneze din România, precum și la activitatea vechii societăți albaneze din perioada 1880-1953.

În studiul intitulat *Albanezii din România în contextul istoriei Albaniei și României* (p. 11-40), Gelcu Maksutovici face un scurt istoric al acestora, punând accentul pe sprijinul dat de personalități românești ca: Dinu Brătianu, V.A.Urechia, Vasile Alecsandri, Ioan Ghica, Lascăr Catargiu, P.P.Carp etc. mișcării culturale albaneze din România. Aceasta s-a manifestat pe mai multe planuri și anume: înființarea de societăți culturale, dar și prin editarea unor ziare, reviste, cărți școlare și lucrări în limba albaneză, culminând cu înființarea unei școli și biserici în limba albaneză.

Sprijinul dat de poporul român celui albanez s-a regăsit în entuziasmul cu care a fost întâmpinat la București actul proclamării independenței Albaniei, la 29 iulie 1913, aceasta cu atât mai mult cu cât Guvernul român s-a implicat în eveniment, sprijinind ideea și pe cale diplomatică.

Nicolae Ciachir și Gelcu Maksutovici, în studiul intitulat *Skanderbeg* (p. 41-48), prezintă una dintre marile figuri ale istoriei, eroul luptei de eliberare a poporului albanez, sărbătorit, la recomandarea UNESCO, în întreaga lume.

În *Contribuții la cunoașterea raporturilor dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă Albaneză* (p. 49-70), Gelcu Maksutovici arată că este necesară reluarea cercetărilor în această direcție, întrerupte datorită condițiilor nefavorabile create de desfășurarea celui de-al doilea război mondial și de instaurarea socialismului totalitar.

Aceasta, cu atât mai mult cu cât albanezii țin la păstrarea independenței lor naționale și pe plan religios, ca o dovadă a patriotismului și a dragostei de țară care există dincolo de considerentele religioase sau politice.

* Autorii, cunoscuți istorici ai Sud-Estului european, colaborează de câteva decenii la elaborarea unor studii de albanologie, publicând și ținând comunicări la diferite manifestări științifice, naționale și internaționale, desfășurate la București, Târgoviște, Constanța, Brăila, Tirana, Sofia, Priștina-Kosovo, Skopje, Belgrad etc.

În continuare, este prezentată o *Scrisoare* adresată onorabilului președinte al Societății „Bashkimi” („Unirea”) din București (p. 71-73); *Statutul Comunității Ortodoxe Albaneze din București* (p. 74-78) și *Albanezii din Brăila* (p. 79-142), de Nicolae Ciachir. Autorul insistă asupra temelor majore – *Brăila în timpul ocupației otomane (1540-1828)*; *Brăila românească în anii după eliberare (1829-1848)*; *Albanezii din România de la recunoașterea independenței de stat (1878) și până la proclamarea statului albanez de sine stătător (1912)*.

În încheiere, Nicolae Ciachir menționează că studiul l-a întocmit pe baza documentelor existente în arhivele românești, care l-au ajutat să prezinte rolul Brăilei în perioada de emancipare a națiunii albaneze.

În cadrul unei scrisori (p. 143-145) adresate dlui Gelcu Maksutovici, la 20 iulie 1977, Nik Pemma îi face acestuia cunoscute evenimentele din Albania desfășurate cu ocazia revoluției populare, din iunie 1924.

La rândul său, în aprilie 1998, Gelcu Maksutovici face precizări (p. 146-147) privind scrisoarea ziaristului, diplomatului și patriotului de aleasă cultură Nik Pemma, locuitor al Bucureștiului.

Pentru a prezenta o imagine cât mai completă a bunelor relații existente între români și albanezi, Gelcu Maksutovici prezintă studiul intitulat *Solidaritatea românilor cu rezistența antifascistă albaneză* (p. 148-165) și *România și lupta pentru emancipare națională, politică a popoarelor oprite din Europa central-sud-estică* (p. 166-197). Domnia sa accentuează faptul că „poporul român, înțelegând, ca nimeni altul, însemnătatea luptei de eliberare națională, va susține, cu toată sinceritatea, pe cea a popoarelor vecine, devenind, fără nici o exagerare, protectorul lor”. În continuare, autorul, mergând pe firul ideii evocate, apreciază că: „Nu există popor, în această zonă a Europei, care să nu fi beneficiat de solidaritatea românilor, iar la nevoie, de cea mai largă ospitalitate, cu sprijin moral și material”.

Fiecare studiu este însoțit de note de subsol, iar la sfârșitul cărții sunt cuprinse ilustrații care prezintă un grup de albanezi din Brăila anului 1911; piatra funerară a prințului Wilhelm de Wied – fost rege al Albaniei în 1914 – aflată în incinta Bisericii Luterane din București; apel semnat de scriitorul de origine albaneză Victor Eftimiu și fotografia copertelor unor lucrări semnate de Nicolae Iorga, I.A.Candrea și Gelcu Maksutovici, privind *Istoria Albaniei și a poporului albanez*; *Limba albaneză și raporturile ei cu limba română*; *Istoria comunității albaneze din România*.

Volumul reprezintă o selecție bine documentată din creația autorilor, care, peste barierele de timp și spațiu, aduc la lumină noi informații despre evenimente istorice referitoare la albanezi și la raporturile acestora cu românii, de o așa manieră încât retrospectiva devine creatoare prin procedeul complex folosit și verificat documentar. Lucrarea face parte dintre acele cărți care trebuie deschise și închise după un anume ceremonial.

LIDIA BRÂNCEANU

**Publicații străine intrate în Biblioteca documentară
a Arhivelor Naționale în anul 1999**

Volume

1. *A Magyar Országos Levéltár Fondjainak Es Allagainak Jegyzéke*, Budapest, 1996
2. *A philosophy of audiovisual archiving*, Paris, 1998
3. *Acces to Archives. Legal aspects. Proceedings of the Thirthy-Second International Conference of the Round Table on Archives*, Edinburg, 1997, Paris, 1998
4. *Allemagne faits et réalités*, Francfort/Main, 1997
5. *Annual Report 1997 of the European Commission on Preservation and Access*, Amsterdam, 1998
6. *Aportes para una Argentina plural*, Beunos Aires, 1999
7. *Archives de France, Catalogue 1998*, Paris, 1998
8. *Archivio di Stato di Pistoia. Archivio di Gabinetto della Sottoprefettura poi Prefettura din Pistoia (1861-1994). Inventari*, Roma, 1998
9. *Archivio di Stato di Roma. L'archivio del Genio Civile di Roma. Inventari*, Roma, 1998
10. *Archivio Gaetano Salvemini. I. Manoscritti e materiali di lavoro*, Roma, 1998
11. *Archivio y coleccion Los Lopez. Vicente López y Planes. Vicente Fidel López. Lucio Vicente López*, Buenos Aires, 1999
12. *Az Alsó-Es Középszintii Oktatás 1848/49. Ben. A.Vallásés Közoktatásügyi Minisztérium válogatott inatainak tükrében*, Budapest, 1997
13. *Az MSZMP központi vezető szervei üleseinek napirendi Jegyzékei. I.Kötet 1956-1962*, Budapest, 1995
14. *Banque Internationale d'Information sur les Etats Francophones (BIEF). Rapport annuel 1997*, Hull, 1997
15. *Bibliografia di Alberto Aquarone*, Roma, 1998
16. *Budesarchiv, Russischer Staatlicher Archivdienst, Russisches Staatliches Militararchiv. Reichswehr und Rote Armee. Dokumente aus den Militararchiv Deutschlands und Russlands. 1925-1931*, Koblenz, 1995
17. *Carmen Sylva. Elisabeth Königin von Rumänien (1843-1916)*, Neuwied, 1999
18. *Centre de Recherches sur la conservation des Documents Graphiques*, Paris
19. *Council for Cultural Cooperation. Books and archives. Interim report (1992-1995)*, Strasbourg, 1996
20. *Das Bild des anderen in Sibenbürgen. Stereotype in einer multiethnischen Region*, Köln, Weimar, Wien, 1998
21. *Das Institutionserbe der Monarchie das Fortleben der Gemeinsamen Vergangenheit in den Archiven*, Wien, 1998
22. *Dejiny Ustredniko Archivu Ceskéhó Státu*, Praha, 1992
23. *Deutsche Sprache und Literatur in Südosteuropa. Archivierung und Dokumentation*, München, 1996

24. *Digitizing historical pictorial collections for the Internet*, Washington, Amsterdam, 1998
25. *Direction des Archives de France. Bâtiments d'Archives. Vingt ans d'architecture française. 1965-1985*, Paris, 1986
26. *Disputed archival claims. Analysis of an international survey. A RAMP study*, Paris, 1998
27. *Documenti per la storia delle relazioni italo-polache (1918-1940). Dokumenty dotyczące historii stosunków polsko-właskich (1918-1940r)*, Roma, 1998
28. *East Asian Archives. The Third General Conference of Eastica (14th to 17th october 1997, Tokio, Japan)*, Tokio, 1998
29. *Facts about Germany, Frankfurt/Main*, 1997
30. *Fonti per la storia del brigantaggio postunitario conservate nell'Archivio Centrale dello Stato*, Roma, 1998
31. „*Freiheit, die ich meine ...*“ *Ein Leitmotiv deutscher Dichtung. 1517-1945*, Koblenz, 1981
32. *Függetlenbégi nyilatkozat. 1849*, Debrecen, 1999
33. *Gli archivi del Centro Recherche Giuseppe Di Vittorio. Inventari*, Roma, 1998
34. *Guide pour la gestion archivistique des documents électroniques*, Paris, 1997
35. *Guidelines on disaster prevention and control on archives*, Paris, 1997
36. *Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, Kabinettarchiv. Magyar Országos Levéltár, Filmtár. A Staatskonferenz (Konferenz, Ministerialkonferenz). Magyar Vonatkozású Iratai (A-, B-, S- sorozat). 1809-1848, Repertorium*, Budapest, 1998
37. *Iacopo Ammannati Piccolomini Lettere (1444-1479)*, Roma, 1997
38. *Italia Judaica. Gli ebrei nello Stato pontificio fino al Ghetto (1555). Atti del VI Covegno Internazionale. Tel Aviv, 18-22 giugno 1995*, Roma, 1998
39. *Kennerly David Hume. Photo Op.*, Austin, 1995
40. *L'archivio della Giunta per l'Inchiesta agraria e sulle condizioni della classe agricola in Italia (Inchiesta-Jacini). 1877-1885, Inventario*, Roma, 1998
41. *L'interdépendance des archives. Actes des Vingt-Neuvième et Trente et Unième Conférences Internationales de la Table Ronde des Archives*, Paris, 1998
42. *La numérisation au service de la préservation et de la valorisation des archives. Journées d'étude de la Direction des Archives de France*, Paris, 1998
43. *La seconde guerre mondiale. Guide des sources conservées en France. 1939-1945*, Paris, 1994
44. *Le commende dell'ordine di S.Stefano. Atti del convegno di studi. Pisa, 10-11 maggio 1991*, Roma, 1997
45. *Le financement des archives. Actes de la Vingt-Huitième Conférence Internationale de la Table Ronde des Archives, XXVIII, Haarlem, 1991*, Paris, 1991
46. *Les contentieux archivistiques. Analyse d'une enquête internationale. Un étude de RAMP*, Paris, 1998
47. *Les deportes de Malte et les allegations Armeniennes*, Ankara, 1998

48. *Les Services d'Archives en France. Annuaire/1999*, Paris, 1999
49. *Magyar Országos Levéltár*, Budapest, 1997
50. *Magyarországi. Diszes Levelek, Levélpapírok. Es Számlák a 19-20 Században. A Magyar Országos Levéltár Kiállítása. 1999 június 10 - december 15. Katalógus*, Budapest, 1999
51. *Manuale di diplomatica per la Germania e l'Italia*, Roma, 1998
52. *Manuelita Rosas y Antonino Reyes. El olvidado epistolario (1935-1955)*, Buenos Aires, 1998
53. *Monumenti e oggetti d'arte nel Regno d'Italia*, Roma, 1997
54. *National Archives of Japan*, Tokio, 1998
55. *Oil trenches and environmental destruction in Kuwait one of Iraq's crimes of aggression*, Almansouria, 1998
56. *Per la storia del mezzogiorno medievale e moderno – Studi in memoria di Jole Mazzoleni*, Roma, 1998
57. *Per la storiografia italiana del XXI secolo. Seminario sul progetto di censimento sistematico degli archivi di deposito dei ministeri realizzato dell' Archivio Centrale dello Stato. Roma, 20 aprile 1995*, Roma, 1998
58. *Philosophie de l'archivistique audiovisuelle*, Paris, 1998
59. *Rapport du Directeur des Archives de France sur l'activité des Services d'Archives Publics en 1997*, Paris, 1998
60. *Regesta imperii. II. Sächsische Zeit. Fünfte Abteilung. Papstregesten 911-1024*, Wien, Köln, Weimar, 1998
61. *Relacion historica de Calchaqui escrita por el misionero jesuita P.Hernando de Torreblanca y remitida al Padre Rector Lauro Núñez en 1696*, Buenos Aires, 1999
62. *Selecting research collections for digitization*, Washington, Amsterdam, 1998
63. *Szekfü Gyula követ és a moszkvai magyar követség, jelentései (1946-1948)*, Budapest, 1998
64. *Tanulmányok Borsa Iván Tiszteletére*, Budapest, 1998
65. *The „Armenian Question“. Conflict, trauma and objectivity*, Ankara, 1999
66. *The Iraqi war criminals and their crimes during the Iraqi occupation of Kuwait. A legal reading in the documents of the Iraqi war crimes against Kuwait and its people*, Almansouria, 1998

Periodice

1. „Archivni Časopis“, Praha, 1998
2. „Archivum“, München, 1999
3. „Arhiven Pregled“, Sofia, 1997, 1998
4. „Arhivski Vjesnik“, Zagreb, 1997, 1998
5. „Arkistolaitos“, Helsinki, 1994, 1997, 1998
6. „Belleten“, Ankara, 1998
7. „Boletín de Información“, Madrid, 1998
8. „Boletino del C.I.R.V.I.“, Roma, 1995, 1996

9. „Bulletin“, Paris, 1995, 1998
10. „Bulletin de L'UNISIST“, Paris, 1997
11. „Căminul Românesc“, Geneva, 1998
12. „Der Archivar“, Köln, 1998, 1999
13. „Etudes Balkaniques“, Sofia, 1997, 1998
14. „Istoriceski Pregled“, Sofia, 1997, 1998
15. „Janus“, Dordrecht, 1998
16. „Journal of the Pakistan Historical Society“, Karachi, 1997
17. „Kitanomaru“, Tokio, 1998
18. „Kokoritsu – anual report“, Tokio, 1997
19. „Koreana“, Seul, 1997, 1998, 1999
20. „L'Ecluse“, Quebec, 1998, 1999
21. „Leveltari Közlemenyek“, Budapest, 1997
22. „Lingvistique Balkanique“, Sofia, 1996
23. „Mitteilungen aus dem Bundesarchiv“, Koblenz, 1998
24. „Newsletter“, Istanbul, 1998
25. „Otecestvenie Arhivi“, Moscova, 1998
26. „Prologue“, Washington, 1997, 1998, 1999
27. „Rassegna degli Archivi di Stato“, Roma, 1997
28. „Revue Bulgare d'Histoire“, Sofia, 1997, 1998
29. „Sauvegarde et conservation des photographies, dessins, imprimés et manuscrits“, Paris, 1991
30. „Sbornik Archivnich Praci“, Praha, 1998
31. „Slovenska Archivistika“, Bratislava, 1998
32. „Südostdeutsche Vierteljahresblätter“, München, 1998, 1999
33. „The Record“, Washington, 1998
34. „Zeitschrift für Kulturaustausch“, Stuttgart, 1997, 1998

CAMELIA COJOCARU

Informăm cititorii că pot procura orice număr al „Revistei Arhivelor“ de la sediul Arhivelor Naționale ale României, Bd. Regina Elisabeta, nr. 49, sector 5, București, telefon: 315 24 46, precum și de la direcțiile județene ale Arhivelor Naționale.

„Revista Arhivelor“ publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică și alte științe speciale ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sunt rugați să trimită materiale în două exemplare, dactilografiate la două rânduri, cu notele infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat. Documentele trimise spre publicare pot fi însoțite de reproduceri (fotocopii, xerox etc.).

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Articolele nepublicate nu se restituie.

Tipărit la Arhivele Naționale

Fotoreproducere și tipar offset:

AUREL VOICU
LUCIAN FRÂNCU
VASILE IVAN
STELIANA DĂNĂILESCU

Legătorie:

ANGELICA NICOLAE

1. *Handwritten text in Cyrillic script, likely a stenographic record. The text is dense and difficult to decipher due to the shorthand used. It appears to be a continuous paragraph of text.*

In curs de apariție la Arhivele Naționale ale României:

-STENOGRAMELE ȘEDINTELOR CONSILIULUI DE MINISTRI.
GUVERNAREA ION ANTONESCU, vol. IV (iulie - septembrie 1941)

- ROMÂNII DIN AFARA GRANIȚELOR

ISSN 1453 - 1755